

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00473

FUN LAGER IN LAGER

Rivka Kwiatkowski-Pinchasik

*Permanent preservation of this book was made possible by
Sue Leiter Kirshner, Dena Leiter & Jonathan Leiter*

*in memory of
Rabbi David Leiter*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

רבקה קוויאטקאווסקא

פון לאנער אין לאנער

ביכער-סעריע

דאס פוילישע יידנטום

67

רעדאקטאָר:

האַרץ שרן-קאַגן

פּאַבליקאַטאָר: דאַמיר-לייטער:

אַלעס מיטל-ערג

די רשימה פון דערשינענע בענד — צום סוף פונעם בוך

רבקה קוויצטקאווסקא

פּוֹז לַאַנְעֵר אִיז לַאַנְעֵר

אַרויסגעגעבן דורך

צענטראַל-פאַרבאַנד פֿון פּוילישע יידן אין אַרגענטינע

AÑO DEL LIBERTADOR GENERAL SAN MARTIN, 1950

בוּענאָס-אַיירעס, 1950

IMPRESO EN LA ARGENTINA

PRINTED IN ARGENTINE

Copyright by

Rywka Kwiatkowska, Israel

RYWKA KWIATKOWSKA

FUN LAGUER IN LAGUER

(DE CAMPO AL CAMPO)

Editado por la
Unión Central Israelita Polaca en la Argentina

Buenos Aires

AÑO DEL LIBERTADOR GENERAL SAN MARTIN, 1950

Hecho el depósito que marca la Ley 11.723
INDUSTRIA ARGENTINA

א י נ ה א ל ט

ערשטער טייל

זייט

9	דער לעצטער וועג
24	אין אומבאקאנטן וועג
35	די ערשטע נאכט אין לאגער
41	איין טאָג
65	אין דער פרייער שעה
76	וואסער... וואסער...

צווייטער טייל

91	צו א ניי לעבן
101	ער וועט הייסן מנחם
108	אין שאַטן פון ביימער
118	ביילעס טאָג-בוך
148	ליבע און וורשט
165	רודאָלף פון אַרבעטס-איינזאץ
178	זיסע קאווע
197	די חתונה

דריטער טייל

204	פאַר דער באַפרייאונג
215	אין אַ פויערישער כאַטע
226	אָן אַ נומער
243	אכטונג, זויבערקייט און דיסציפלין
262	ווייסע בעטן
274	אין פויער

געווידמעט דעם הייליקן
אנדענק פון מיינע אומגע-
קומענע אין אַשוויענטשים
עלטערן. יחיאל מאיר און
עלקא קלוג.

ערשטער טייל

דער לעצטער וועג

דער טאָג, פאַר וועלכן הערשלייב האָט געציטערט, וועלכן ער האָט זיך נישט געקענט פאַרשמעלן אין זיין פאַרפייניקטער מיט אכזריות פאַרשמעלונג, איז געקומען.

אין איינעם פון די ערשטע טעג פון סעפטעמבער, אויף דעם הויף פון שניידער שאָפ (*), איז געשטאַנען האַנס ביבאָוו, דער לייטער פון דער געמאַפאַרוואַלטונג און מיט אַ פעסטער זיכערער שטים געדרשנט פאַר די אַרבעטער:

„אַרבעטער! שניידערס! שוסטערס און אָנגעשמעלטע פון אַלע געמאַפטיילונגען! פון שעה צו שעה דערנענטערט זיך דער שונא! צוליב אונדזער אַלעמענס טובה דאַרף די געמאַ וואָס גיכער ליקווידירט ווערן. איך האָב זיך אונטערגענומען אייך צו עוואַקואירן וואָס ווייטער פון פראַנט, איר זאָלט ווי ביז איצט קאָנען רואיק אַרבעטן. יעדער קען מיט-נעמען זיין משפחה, אַלע נייטיקע זאַכן, די אַרבעטס־מכשירים! איך פאַר-זיכער אייך, אז קיינעם וועט קיין האָר פון קאַפּ נישט אַראַפּפאַלן! איך גיב אייך דאָס ערן-וואָרט פון אַ דייטשן אָפיציר! גייט אַ היים, פאַרפאַקט די זאַכן און זאָל יעדער צושמעלן זיך פריזוויליק אויף דער באַן-ליניע. וואָס שנעלער עס וועט אייך געלינגען אַוועק פון שונא, אַלץ בעסער וועט עס זיין פאַר אייך אַלע. — האָט פאַרענדיקט ביבאָוו, באַטראַכטנדיק יעדן אַרבעטער באַזונדער.

מיט שגעזן אין די אויגן, מיט פאַרקלעמטע הערצער האָבן די שנייד-

(1) די אַרבעט אין לאַדזשער נעמט איז לויט די פאכן אַרגאַניזירט געווען אין אזוי גערופענע שאַפן, אַדער רעסארטן.

רבקה קוויאטקאָוסקאָ

דערס אויסגעהערט ביבאָווס פּאַרטראַג, דעם ביבאָוו, וואָס האָט אויף דעם געטאָ אָנגעוואָרפן אזא שרעק, אז זיין נאָמען אַליין איז גענוג געווען דאָס בלוט זאָל פאַרגליווערט ווערן אין די אָדערן.

וואָס הייסט צושטעלן זיך פּרייוויליק און אַוועק אַרבעטן אין זייערע שטעט אין די טעג פון באַפּרייאונג? — האָבן אומעטיק געפרעגט זייערע אויגן. אַ האַפּענונגלאַזיקייט און פאַרצווייפלונג האָט זיך געלייגט אויף אַלעמענס פּנימער. ווי אַ הוּזק האָבן געקלונגען ביבאָווס ווערטערס:

„איך פאַרויכער אייך, אז קיינעם וועלט קיין האָר פון קאַפּ נישט אַראָפּפּאַלן!“

מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, איינגעבויגן, ווי געבראַכן אין צווייען, קוים שלעפּנדיק די פּיס זענען זיי אַוועק אין זייערע היימען, כדי צו באַטראַכטן וואָס צו טון.

ווי אַ פּאטום איז זיי נאָכגעגאַנגען דאָס געשפּענסט פון פאַרניכטונג איבער אַלע גאַסן און געסלעך, ווי עס וואָלט זיך פאַר זיי געעפּנט אַ תּהום, וואָס וועט זיי אַלע אַריינציען, פאַרשלינגען.

ווען הערשלייב האָט מיט אַ באַהאַלטענעם ציטער דערהלערט זיין ווייב ביילען, אז זי דאַרף פאַרפּאַקן אַלע זאַכן, וואָס קענען צוניץ קומען אָנטערוועגנס — האָט ביילע אויפגעשטעלט אויף אים אַ פּאָר גרויסע, דערשטינטע אויגן און געפרעגט:

— וואָס הייסט פאַרפּאַקן, און וווּ וועלן מיר גיין?

ביו צו דער מלחמה איז ביילע געווען אַ יידענע אַן אשתיחיל. אונטער אירע טריט האָבן געציטערט די דיל־ברעטער. מיט אַ פעסטער האַנט האָט זי געהאַלטן די לייצן פון דער היים, דעם מאַן הערשלייב און די קינדער. פון דעם טאָג, וואָס די דייטשן האָבן איינגענומען די שטאָט, איז איר גאַנצע לעבנס־קראַפט ווי מיט דער האַנט אָפּגענומען געוואָרן. זי איז געוואָרן פאַרטריקנט, ווי אַן אונטערגעהאַקטער בוים. איר פּלייצע האָט זיך איינגעהוויקערט, די אויגן טיה אין קאָפּ אַריין, די האָר באַדעקט מיט זילבערדיקע פּאַסן. אַ שרעק און אַן אומרו האָבן זיך איינגעפרעסן אין איר נשמה, ווי אַ זמאָרע אויסגעזויגן איר קראַפט. ביינאַכט איז זי שעהען לאַנג געלעגן מיט אָפּגענע אויגן און געטראַכט, געטראַכט...

— וואָס וועט זיין מיט אונדז אַלע? וואָס מיינען זיי מיט אונדז צו

פון לאַגער אין לאַגער

טון? — האָט אומרואיק געשלאָגן איר האַרץ. ציטערנדיק האָט זי ביי זיך תפילה געטון:

— באַהיט אונדז, טאַטע האַרציקער, פון אויסטערלישעם, די מאַכט זאָל זיי אָפּגענומען ווערן! אַש און פּעך זאָלן זיי ווערן! רבונו של עולם... — זי האָט געצויגן ביים אַרעם דעם פאַרשלאָפּענעם מאַן און געוועקט מיט אַ קול פול מיט ווייטיק:

— הערש-לייב, הערש-לייב... ווען וועט זיך שוין ענדיקן די מלחמה? ווי לאַנג וועט נאָך דאָס דויערן, ווי לאַנג?

הערש-לייב האָט געקוקט אויף איר מיט האַלב-אָפּענע אויגן און מיט אַ פאַרשלאָפּענער שטימע באַרואיקט:

— שלאָף, שלאָף, ביילע, ביסט נישט קיין גענעראַל, נישט דיין זאָל...

— איך ווייס, אַז זיי וועלן אונדז אַלעמען דאָ אויסשיסן, קיין לעך בעדיק נפש נישט לאָזן — האָט ציטערנדיק געקלאָנגט ביילע אין דער פינצטער.

— זיי וועלן דאָס נישט דערלעבן! אַמעריקע און ענגלאַנד וועלן קיינמאָל צו דעם נישט דערלאָזן! און רוסלאַנד, מיינסטו, איז אַ מפּל-קינד? זייער מפּלה קען קומען יעדע שעה, די וועלט שלאָפּט נישט! און מיר... וואָס קענען מיר? דו וועסט זען, ביילע, עס וועט נאָך פאַר אונדז ליכטיק ווערן! — האָט זי פאַרויכערט הערש-לייב. דאָס זאָגנדיק האָט ער איבערן קאָפּ פאַרצויגן דאָס איבערבעט און גלייך האָט זיך געהערט זיין סאפּענדיקער, כאַרכלענדיקער אָטעם.

און אַט איז געקומען די שעה, וועלכע ביילע האָט שוין פון לאַנג פאַראויסגעזען. די פון יאָרן לאַנג אויסבאַהאַלטענע שרעק איז אַרויס פון אַלע קעמערלעך און אָנגעהויבן מאַלן מוראדיקע בילדער.

— איך ריר זיך נישט פון אַרט — האָט ביילע אָנגעהויבן שרייען צו הערש-לייבן, ווי ער וואָלט געווען שולדיק אין אַלעמען. איך וויל שטאַרבן אין מיין שטוב, אין מיין בעט... — האָט ביילע זיך געפלאָאָנטערט אין די רייד.

— וואָס עפעס שטאַרבן? — האָט הערש-לייב מיט אַ קויל ווי

רבקה קוויטקאווסקא

פון אונטער דער ערד קוים ארויסגערעדט. גלייך אָבער איז ער צו זיך געקומען און אָנגעהויבן טרייסטן ביילען:

— איז דאָס אומגליק נאָר אונדז געשען? אַלע יידן גייען!... און וואָס וועט זיין מיט אַלע, וועט זיין מיט דער כּלה! אפשר אזוי וועט זיין בעסער... וואָס ווייסן מיר? דער עיקר דעם קאַפּ נישט פאַרלירן! — האָט ער צוגעגעבן מיט אַ פרעמד קול און שטיל געבליבן.

— און איך וועל פון מיין שטוב נישט אַרויסגיין — האָט ביילע נאָכאַמאָל איבערגעזאָגט, — יאָ, יאָ, עס האָט זיך געמיינט, אז מיר וועלן אַלץ מיטמאַכן, איבערלעבן, אָדער מיר האָבן זיך נאָך איינגערעדט, גע- נאָרט... איצט איז שוין אַ סוף צו אַלעמען! אַ סוף! ווי לאַנג עס איז נאָך געווען אַן אייגענע שטוב און אַן אייגן בעט, אַן אייגענער טאַפּ און אַן אייגענער אויוון, איז נאָך יעדער געווען אַ באַלעבאָס פאַר זיך, אומזיסט האָבן מיר זיך געמאַטערט, אומזיסט! מיר גייען אויף אַ זיכערן טויט.

פאַר אירע אויגן זענען געפּלויגן שוואַרצע רעדער, די שטוב מיט אַלע זאַכן האָבן זיך אָנגעהויבן דרייען. ביילען האָט זיך דער אָטעם פאַרהאַקט, זי איז אַנידערגעפאַלן אויפן בענקל און קוים אַרויסגעשטאַמלט:

— זיי וועלן אונדז אַרויספירן... ערענצווו... אויספערטיקן!

— מיינסט טאַקע, אז עס איז שוין סוף וועלט, אז מען קען סתם אזוי אַרויספירן אַ שטאַט מענטשן און אויסשיסן — האָט הערש-לייב אָנגעהויבן טענהן. ביבאָוו אַליין האָט געזאָגט, אז קיינעם וועט קיין האָר פון קאַפּ נישט אַראָפּפאַלן! מיר וועלן מסתמא איבערפאַרן אין אַן אַנדערע שטאַט און מיט דעם וועט עס זיך ענדיקן. מיין נישט, ביילע, אז אַ מלחמה איז אַן אייביקייט. נישט איין מלחמה האָבן מיר איבער געלעבט! דער וואָס לעבט אייביק זעט, אז עס איז שוין איבערגעגאַנגען די מאָס... איצט וועט קומען די ישועה... אזוי איז עס תמיד געווען...

— און מיר זאָגט דאָס האַרץ נישט קיין גוטס, ס'זאָל נישט קומען די שעה, ווען עס וועט מקוים ווערן וואָס איך פיל — האָט אָן אויפהער געקלאָגט ביילע.

ביים פענצטער איז געשטאַנען היים, דער איינציקער זון, וואָס איז אין דער היים געבליבן, געפאַקט זיינע אַרבעטס-הויזן אין רוקזאַק און געטראַכט מיט כּעס: אַרבעטן פאַר זיי? ווייניק כּוחות אַוועקגעלייגט און אין

פון לאַגער אין לאַגער

די שאפן ביו איצט! היינט אויפסניי אָנהייבן אין זייערע פאַבריקן, ביו זיי וועלן אומברענגען דעם לעצטן — האָט אין אים געקאָכט דאָס בלוט. — די וואַרשעווער יידן זענען כאָטש געגאַנגען אין טאָג פון פאַרשיקונג אין קאַמף אויף טויט און אויף לעבן. אויב אומקומען פון שונאָם האַנט, טאָ כאָטש נעמען נקמה אין דער לעצטער שעה, באַצאָלן פאַר יעדע דער-נידערונג, פאַר אַלע יאָרן פון הונגער און שרעק, פאַר אַלע פאַרשיקטע, וואָס זענען שפּורלאָז פאַרשוונדן! ווי גוט וואָלט עס געווען מיט געווער אין האַנט זיך אַ וואָרף טון אויף די דייטשישע מחבלים!
— געווער! ווו נעמט מען געווער!

ווי אַ פאַנאָראַמע רוקן זיך פאַר זיינע אויגן אַדורך אַלע טעג פון געטאָ. די טעג ווען ער איז שעהענווייז אַרומגעגאַנגען לענגאויס די דראָטן, געזוכט אַ שפּאַרונע, אַ לאַך אויף אַדורכצורייסן זיך, געזוכט אַ פריינטלעכן בליק פון יענער זייט צוים! איצטער ביים פול געפאַקטן רוקזאַק, מער ווי שטענדיק, איז אים קלאָר געוואָרן, אַז דאָס געטאָ איז אַזוי איינגעאַרדנט געוואָרן. קיינער זאָל נישט קענען אַנטלויפן פון זיין אומקום. דערפאַר זענען אָפּגערוימט געוואָרן די הייזער צווישן דעם געטאָ און דער שטאָט — קיין אויסוועג זאָל נישט זיין, קיין מעגלעכקייט זיך צו ראַטעווען! אַלץ איז צוגעגרייט געוואָרן אויף אונדזער טויט! לעבע-דיקערהייט פאַרמויערט, האָט ער הילפלאָז געטראַכט אין זיך.

מיט אַמאָל איז אים באַפאַלן אַן אימה:

— אפשר ווילן זיי ווידער אונדז אַריינציען אין אַ נעץ? אַזוי ווי

טויזנטער יידן פון אַלע שטעט און שטעטלעך!

אַ קאַלטער שווייס האָט באַדעקט זיין פנים.

— קיין אויסוועג איז נישטאָ, גאַרנישט! — האָט ער אויסגעשריגן,

ווי ער וואָלט נישט געקאָנט גלויבן די אייגענע ווערטער... אַליין זיך מאַכן אַ גרוב און שווייגן. אַפילו קיין ריכטיקן סאַבאַטאַזש נישט באַוווּזן אַדורכצופירן אין די רעסאָרטן — האָט ער פאַרביטערט געטראַכט. קיין זאַך נישט געקאָנט אָרגאַניזירן, נאָר אין עטלעכע רעסאָרטן אַ ביסל פאַר-קלענערט די פּראָרוקציע און דאָס איז דאָס גאַנצע! און עס וויל זיך אַזוי איינקלאַמערן מיט די נעגל אין גאַרגל פון שונא. דערווערן, דער-שטיקן ביו צום לעצטן! נישט דערוואַרט זיך צו דער באַפרייאַונג! נישט

רבקה קוויאטקאווסקא

איך און נישט קיינער פון אונדז וועט זיך אפילו קענען נוקם זיין.. נישט באשערט געווען — האָבן געצימערט זיינע ליפן. — נישט... ווען די רויטע אַרמיי וועט אָנקומען, וועט קיינער פון אונדז דאָ שוין נישט זיין...

אין דער קיך, ווי אַ פאַרשטיינערטע אַין צער, איז געזעסן חוה, די איינציקע טאָכטער. אומזיסט איז געווען מיין קרבן — האָבן גערעדט אירע מיט שרעק אויסגעפילטע אויגן. זיצנדיק אויפן בעט, האָט זי גע־פרוווט מאַכן אַ סך־הכל פון אַלע געטאָדיאָרן. מיט געמישטע געפילן האָט זי געקלערט וועגן איר חתן, וואָס איז אין די ערשטע טעג מלחמה אַוועק קיין ביאַליסטאָק. די נאַנצע צייט האָט זי וועגן אים געטראַכט מיט פאַראַכטונג:

— אַוועק זיך ראַטעווען, נאָר זיך...

איצט צום ערשטן מאָל האָט זי זיך מודה געווען:

— כ'האָב דעמאָלט באַדאַרפט אַנטלויפן קיין רוסלאַנד, ווען די געטאָ איז נאָך אָפן געוועזן, סיי ווי סיי די שטוב נישט געראַטעוועט און דאָס אייגענע לעבן פאַרלוירן! ווי קיין מאָל איז איר קלאָר געוואָרן, אז זי איז אין אַ נעץ פון טויזנט צוימען, פון וועלכן קיין וועג איז נישטאָ. איבערן הויף האָבן געצויגן די שכנים מיט פעק אויף די פלייצעס, מיט טויט־שרעק אויף די פנימער.

— וואָס שטייטו און קוקסט אַרויס אויפן וועטער — האָט זיך הערש־לייב צעשריגן. — דו זעסט נישט, אז עס ברענט אונטער די פיס?

די טיר האָט זיך אויפגעמאַכט און מיט אַ געוויין איז אַריין די מומע זלאַטע, ביילעס שוועסטער, זי האָט מיט אַ יאָמער זיך געוואָרפן ביילען אויפן האַלדז און קוים אויסגערעדט מיט אַ דערשטיקט קוף:

— וואָס טוט מען, וואָס טוט מען?

— וואָס קענען מיר דען טון? — האָט ווי אַן עכאָ איבערגעחזרט הערש־לייב, פאַקנדיק דאָס בעטגעוואַנט. — אַרויס מיט די ליידיקע הענט וועט שוין זיין בעסער? איך זאָג דיר, זלאַטע, — האָט ער אָנגעהויבן איינצומענהן, — גיי אַ היים און פאַרפאַק די זאַכן.

— איך ווייס נישט וואָס צו פאַקן, — האָט אַ צעמומלעט געקלאָגט זלאַטע. — פון אַלע מאָל האָב איך געזאָגט, אז מיר דאַרפן זיין שטענדיק

פון לאַגער אין לאַגער

גרייט, שטענדיק פאַרפאַקט צום וועג און אפילו קיין רוקזאַק נישט אויפגענייט — האָט זי ווייטער געביטערט.

— מילא איז אָן אַ רוקזאַק. לייגט מען די פאַר העמדער אַרײַן אין אַ ציכל. מיינסט טאַקע, אַז דו דאַרפט פאַרפאַקן דאָס יום־טובֿדיקע גע־פעס?... נישטאָ קיין צייט צו טראַכטן, זלאַטע, גיי אַ היים און מאַך זיך גרייט, מירן באַלד... — ער האָט געוואָלט זאָגן גיין, נאָר די ווערטער זענען אים אין האַלדז געבליבן. ביידע פרויען האָבן שווייגנדיק באַטראַכט די שטוב, פאַרצווייפֿלט אַרומגענומען מיט די אויגן די האַרעוואַניע פון גאַנצן לעבן, זלאַטעס אויגן האָבן זיך אויף אַ וויילע פאַרהאַלטן אויף הערשלייבס פנים און מיטאַמאָל איז איר קלאָר געוואָרן, ווי אומזיניק זענען אַלע אירע רייד. זי האָט זיך אַ ריס געטאָן צו דער טיר און שוין אויף דער שוועל מיט איין אָטעם אַרויסגעוואָרפן פון זיך:

— וואַרט אויף מיר, איך קום גלייך.

חנה איז צוגעגאַנגען צום אַלמער, אַרויסגענומען דאָס רעשטל ברויט, מיט אַ ציטערדיקער האַנט אָנגעהויבן שניידן אויף פעניצער און מיט אַ מאַטער שטים געזאָגט:

— ווי עס זאָל נישט זיין, דאַרף מען נישט פאַרן מיט אַ ליידיקן מאָגן. זי האָט די מאַמען אָנגענומען פאַר דער האַנט, צוגעפירט צום טיש און פון איר האַרץ האָבן זיך אַרויסגעריסן ווערטער וואַרעמע, נאָענטע, ווי זי וואָלט געוואָלט מיט זיי איינשטילן דער מאַמעס וויי, צומוליען צו זיך. — עס, מאַמע, עס, סיי ווי סיי קענען מיר זיך נישט העלפן. מיר דאַרפן גיין מיטן גורל... אפשר? אפשר...

די וואָג איז געשטאַנען אויפן טיש, געוויגט מיט די שאַלן, ווי זי וואָלט זיך געוונדערט: וואָס איז דאָס היינט פאַר אַ טאָג, אַז מען שניידט נישט, אַז מען טיילט נישט דאָס ברויט מער? צום לעצטן מאָל זענען זיי געעזוסן ביים טיש, נאָר עסן האָט קיינער נישט געקאָנט. ביילע האָט זיך אַרומגעקומט איבער דער שטוב אויף די פּוסטע ווענט, אויף וועלכע ס'זען נען נאָר העלע פלעקן נאָכן פאַרברענטן מעבל געבליבן. איר בליק איז געגאַנגען פון די בעטן מיט דעם צעוואַרפענעם בעטגעוואַנט צו די בענקל לעך מיט וועש און קליידער, פאַרהאַלטן זיך אויפן אָנגעשטעלטן דיל מיט

רבקה קוויאטקאווסקא

טעפ און שיסלען און עם האָט זיך איר געדאַכט, אז זיי מאָנען ביי איר, זי זאָל זיך באַשיצן, אויסבאַהאַלטן.

ביילע איז געבוירן געוואָרן אין מרדכי־גבאים גאָס, וואָס איז געלעגן אין האַרץ פון לאַדזשער יידישן אַלט־שטאָט. כמעט דאָס גאַנצע לעבן פאַרבראַכט אין דער שטוב, יעדער מעכל־שטיק, יעדער קעגנשטאַנד איז אין איר האַרץ אַריינגעוואַקסן, געוואָרן אַ טייל פון איר איד. און איצט פילט זי, אז עמיצער רייסט פון איר אַרויס דאָס טייערסטע, דאָס היי־ליקסטע און זי קען זיך מיט גאַרנישט העלפן. עם דאַכט זיך איר, אז אַ פייער האָט איר שטוב אַרומגענומען, נאָר אַש און מיסט איז פון אַלע־מען געבליבן.

— אזא פייער, אזא פייער, ציטערן אירע ליפן און טרערן גרויסע שווימען איבער איר פנים. פאַר אירע אויגן איז אויסגעוואַקסן אַ ווייטער, לאַנגער וועג. זי האָט אויף איר שוים געהאַלטן איר פעקל און געשלאָגן זיך מיט די געדאַנקען. ווי אזוי וועל איד גיין? ווי אזוי קען איד גיין? הערש־לייב האָט שוין באַוויזן פאַרפאַקן זיין רוקזאַק, ער האָט אים אָנגעטון אויף די פלייצעס, ווי ער וואָלט געוואָלט ווייזן אַלע: — אָט אזוי זעט עם אויס!...

הערש־לייב איז געווען אַ שטילער רואיקער מענטש, עם האָט זיך געדאַכט, אז הויך קען ער נישט רעדן, נאָר ווען עם איז אַן אומגליק גע־קומען, איז מיט אַמאָל אין אים אַ פרעמדע קראַפט אַריינגעטרעטן און ער האָט געשפּרודלט מיט האַפּענונג און גלויבן, געטרייסט, אונטערגע־האַלטן אַלע. איצטער איז ער געגאַנגען איבער דער שטוב, געזוכט אַ פאַר־געסענע זאַך און פאַרטיידיקט זיך פאַר ביילען, וואָס האָט געקוקט אויף אים ווי אויף אַ נאַריש יינגל.

— ווי מיינסטו, וואָס האָב איד פאַרגעסן?

— איד ווייס נישט. — האָט זי ביטער געענטפערט. — איד דאַרף קיין זאַך נישט. קוק, ווי עם בלייבן חוהם חופּה־קליידער. זי האָט זיי אפילו נישט באַוויזן צו טראָגן.

— מיינע זאַכן קענען בלייבן — האָט חוה אַריינגעוואָרפן און שטיל געבליבן. זי האָט איר רוקזאַק געוויגן אין די הענט און ער האָט זיך איר אַלץ צו שווער אויסגעוויזן.

פון לאַגער אין לאַגער

— מיינסט, אז דו פאָרסט אויף אַ דאַמטשע — האָט הערש-לייב געפרווט אָפּצולאָכן פון איר רוקזאַק, נאָר דאָס לאָכן האָט ווי אַ גרילץ געטון, אומעטיק זיך צעטראַגן איבער דער שטוב און אָפּגעריסן.
— ווייסט דאָך, אז איך האב געשוואָלענע פיס — האָט חוה אַן אויפגערענטע אויסגעשריגן. — ווי זאָל איך מיט אַזאַ פאַק זיך שלעפּן, אַז די פיס ווילן די ביינער נישט טראָגן...

די זון איז פאַרגאַנגען אין רויע פלאַמען, באַהאַלטן זיך אונטער די וואַלקנס, ווי זי וואַלט זיך געשעמט פאַר דעם אַלעם, וואָס אין געסל קומט פאַר.

דער גרויסער הויף, שטענדיק פול מיט מענטשן, איז ליידיק געווען ווי נאָך אַ מגפּה.

די שטיבן פאַרמאַכט, די טירן מיט שלעסער פאַרהאַנגען.
חיים האָט זיין רוקזאַק אָנגעטון אויף דער פלייצע און שטיל געזאָגט:
— מירן גיין...

אַלץ וואָס איז פאַרגעקומען איז געווען פאַר אים אַ נאָרמאַלע דער-שיינג. — פאַרשטייט זיך, — האָט ער אָנגעהויבן איינצוטענהן, — ביסלעכווייז האָבן זיי אונדז צוגעוויינט צו דעם געדאַנק. און אָט איז עס געשען...

— רעד נישט, רעד נישט... — האָט חוה איבערגעריסן, — יעדער פאַרשטייט אַלץ אַליין און גענומען טיילן יעדן באַזונדער אַ לעפל אין די הענט טראַכטנדיק:

— אויב מען וועט אונדז צעשיידן, זאָל יעדער כאַטש האָבן אַ לעפל פאַר זיך. — זי האָט אָנגעטון איר רוקזאַק אויף דער פלייצע, אָנגענומען דער מאַמעס זאַק און באַטראַכטנדיק צום לעצטן מאָל די שטוב, פאַמע-לעך צו צו דער טיר.

— גיב מיר מיין זאַק! כ'וועל אַליין... — האָט איר די מאַמע נאָך-געשריגן.

— וועסט זיך נאָך נענוג אָנשלעפּן — האָט חוה אָנגעהויבן באַ-רואיקן די מאַמע, אויפגעמאַכט די טיר און געבליבן שטיין אויף דער שוועל.

ביילע און הערש-לייב זענען די קינדער פאַמעלעך נאָכגעגאַנגען. צום

רבקה קוויאטקאווסקא

לעצמן מאָל געשטאַנען אויף דער שוועל פון זייער היים. פאַרצווייפֿלט
געקוקט אויף דער אָפֿגעבליאַקעוועטער ברוינער טיר, באַצייכנט מיט אַ געלן
מגן־דוד, נישט געקענט אַוועק...

היים האָט אַרויסגענומען פון דער טאַש אַ רויט טיכל און אויפֿגע־
האַנגען אויף דער טיר ווי אַ פּאָן...

אַזוי האָט היים באַגריסט די אָנקומענדיקע רויטע אַרמיי אין טאַג
פון פּאַרלָאָזן זיין היים.

פֿלוצלינג האָבן זיך איינגעבראַכן ביילעס פּיס און זי איז געפּאַלן
אויף דער שוועל אַ פּאַרהלשטע. אירע טויט־בלייבע ליפֿן האָבן קוים
אַרויסגעשטאַמלט:

— איך גיי נישט... איך גיי נישט אַוועק פון דאַנען...

— מאַמע... מאַך אונדז נישט נאָך שווערער דאָס האַרץ — האָט
זוה אָנגעהויבן בעטן. — אָט זעסטו גייט די מומע זלאַטע. איר איז ער־
גער, זי איז איינע אַליין מיט אַ שווערן רוקזאַק אויף דער פֿלייצע.

מיט זעק אין בייִדע הענט איז אָנגעקומען די מומע זלאַטע. איר
פנים באַדעקט מיט שווייס, אויסגעמישט מיט טרערן — האָט אויסגעזען
ווי אַ שמוציקע פּאַרקנייטשטע שמאַטע.

ווינגדיק זיך אונטער דער שווערער לאַסט, האָט זי פּאַמעלעך געהוקט
זיך פּאַראוים שרייענדיק פון דערווייטנס:

— אַנטלויפט! אַנטלויפט גיכער! די גאַסן זענען שוין אָפֿגערוימט...
באַלד וועלן זיי קומען... מיט הינט! אַן אָבלאַווע, אַן אָבלאַווע! — האָט
זי געשריגן וויינענדיק.

— זעסטו, וועסט נאָך אויף אונדז אַן אומגליק ברענגען — האָט
זוה דערשראָקן אַריינגערעדט אין דער מאַמע. — אויב מיר וועלן איר
בערלעבן, וועלן מיר דאָ צוריקקומען.

ביי די ווערטער האָט זי די מאַמע אָנגענומען פאַר דער האַנט און
ווי אַ קינד אָנגעהויבן פירן.

ווי שאַטנס האָבן זיי זיך אַרויסגעשאַרט פון הויף. ווי שווער, ווי
שווער האָט געסאַפּעט ביילע שלעפּנדיק אין דער האַנט אַן עמער קילאַ־
ריבן און אויף דער פֿלייצע ס'בעטגעוואַנט. ערשט ווען זי איז צוגעקומען

פון לאגער אין לאגער

צום טויער און דערזען די בהלה פון דער גאס, האָט זי אָנגעהויבן טרױבן אלע:

— היים, הערש־לייב גיכער... קומט, קומט!

פון דער לוטאמיערסקא, לימאָנאָוסקיעגאָ און פון דער בזשעושינסקא ווי אַ שוואַרצע כוואַליע האָבן געצויגן די לעצטע יידן. באהאנגען מיט בעטגעוואנט, טעפ מיט ספרים פארפאקטע אין טליתים, מיט די מלבושים אויף די הענט אָנגעהאנגען, האָבן זיי אויסגעזען ווי הענדלער פון אַ גרויסן יאָרד.

אַ יאָרד פון אייגענעם לעבן!

אנדערע האָבן זיך איינגעשפאָנט אין אַ וועגעלע, געפירט דאָס האָב און גוטס. אויף צעוואַרפענע פעקלעך מיט וועש און קליידער זענען געלעגן זעקלעך מיט בורעקעס, ערשט פון אייגן שטיקל ערד אַראָפּגענומען, בענקל לעך, האַליק, גלאָזוואַרג, קינדער־וועגעלעך. אונטער די רעדער זענען וואָס אַ מאָל אַרונטערגעפאלן אַנדערע בגדים. די קוילן צעשיטן זיך, דאָס גלאָז־וואַרג צעקלאַפט און צעקרישלט זיך. די זאכן זענען טייל און תל געוואָרן, געוואַלנערט זיך אין די גאַסן.

וואָס אַ מאָל האָט אַן אַנדערער אַוועקגעוואָרפן אַ פעקל ווי אַן אומ־זיסטע איבעריקע לאַסט.

אין געדיכטן המון האָט זיך נאָכאָנאַנד געהערט אַ פאַרצווייפלט רופן: — מאַמע, קום גיכער! וווּ איז שרה? זי וועט זיך נאָך פאַרלירן...

זאָל מען זיך האַלטן ציוואַמען.

לעבן די עלטערן פאַרלוירן און דערשראָקן האָבן זיך געפלאַנטערט די מיט ניסים אויסבאהאַלטענע קינדער. שטום און דערשראָקן זענען זיי נאָכגעגאַנגען זייערע טאַטע־מאַמעס. אין זויבערע אנצוגלעך, ריין אָפּגע־וואַשענע און צוגעקעמט, מיט קליינע האַלץ־שיך אויף די פיסעלעך. אויף די פאַרצימערטע, פאַרקלעמטע אין שרעק קינדישע הערצלעך זענען גע־האנגען צוגעטשעפעט קליינע טאָוועלעך מיט אַרעסן און פאַמיליע־נעמען. אויפגעטרייסלטע און פאַרלוירענע האָבן זיי זיך געקלאַמערט אין זייערע הענט, ווי זיי וואַלטן געפילט דאָס גרויסע אומגליק וואָס קומט אָן.

אַ שטילקייט און פאַרלאָזנקייט האָט זיך געטראָגן פון אלע גאַסן.

רבקה קוויאטקאווסקא

די געטאָ האָט אויסגעזען ווי אַ בית־עולם מיט הייזער מצבות — פון אַ לעבן פון אמאָל.

גיך ווי אַ כוואליע פאַר אַ שטורעם איז געשוומען דער מענטשן־המון וואָס ווייטער פון געטאָ, פון צוימען. איבער זייערע קעפּ איז גע־האנגען דער הימל אַ בייזער פאַר מענטשנס געבעט און געוויין. עס האָט זיך געראכט, אַז מיט פייערדיקע מיילער האָט ער געטריבן דעם עולם:
— אנטלויפט! אנטלויפט!... באלד וועלן זיי כאפן — באלד וועלן זיי שיסן!

ביילע מיט איר הויזגעזינד האָט זיך קוים דערשלעפט צו אַ פאַר־לאָזענער כאטע פון אַ פּוילישן פּויער אויפן מארישין, אַריינגענאנגען אין דער ליירדיקער שטוב אָן טירן, אָן פענצטער, אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די פעק און אַ מידע געזאָגט:

— איך קאָן ווייטער נישט גיין...

— וואָס טוט זיך מיט דיר? ביבאָוו פאַרט אַרום איבער דער געטאָ. אומעטום גייט אַרום די געשטאפּאָ, מען טאָר נישט קיין רגע פאַרלירן! — האָט זי געטריבן זלאַטע.

גיך זענען די וועגן פון מארישין שוואַרץ געוואָרן פון מענטשן. די פעלדער פון מארישין, וווּ אלע געטאָ־יידן האָבן דעם גאַנצן זומער געאַרבעט, געזייט בורעקעס, רעטעך און קיל־ריבן, זענען צע־טרעטן, צעטראַטעוועט געוואָרן, פאַרניכטעט. קיינער האָט פון זיין שטיקל ערד נישט באַוויזן אַראָפּצונעמען דאָס גרינס, אַרום וועלכן ער איז וואָכילאנג אַרומגענאנגען. געפלאַנצט, גערייניקט, אונטערגעגאַסן, געהיט גאַנצע נעכט עס זאָל נישט צעגאַנגעט ווערן.

די ערד פון מארישין האָט אויסגעזען ווי אַ שלאַכטפעלד — און די יידן ווי אַן אַרמיי, אַ פאַרמשפטע צום אומקום. די גאַנצע געטאָ האָט זיך געטראָפן אויף די פעלדער פון מארישין: די דאָקטוירים מיטן שפּיר־מאָל־פּערסאָנאַל, פּאָליציאַנטן און באַאַמטע, לייטערס פון קאָאָפּעראַטיוון און קיכן־אַרבעטער.

יערער האָט פאַר זיך געזען די אויסלייזונג, די „רויטע אַרמיי“, וואָס דערנענטערט זיך מיט יעדן טאָג, מיט יעדער שעה, יעדער האָט געגלויבט, אַז איצט מוז טאקע קומען דער נס, איצט איידער עס וועלן

פון לאַגער אין לאַגער

אַנקומען די דייטשישע וואַנאַנען, איידער זיי וועלן אוועקפירן אלע אין דער פרעמד. ווי שיין דאָס וואָלט געווען מאָרגן, איבערמאָרגן צוריק אַהיימגיין, כדי מיט דער אַרמיי צוזאַמען גיין אויף זיי, אויף זייערע שטעט, אויף זייערע היימען!

אן ערה פֿרומע יידן, מיט ספרים אין די הענט, האָט געשפּאַנט אין מיטן וועג און דערציילט זיך מעשיות וועגן משיח.

— ווען דער אויבערשטער ווייזט איצט זיין רחמים און שיקט אַראָפּ משיח!... שטענדיק דאַרף מען זיך אויף אים ריכטן... ער וואָלט אונז אויסגעלייזט... טענהט איינער .

— מירן ווייטער געווען א פּאָלק מיט אלע גלייך! געהאט אַ שטיי קעלע אייגענע ערד... ווייל ווילאָנג איז דער שיעור זיך אזוי אַרומצור שלעפּן איבער דער וועלט — טענהט אַ צווייטער ייד אין אַ שוואַרץ כאַלאַטל, אַרומגעבונדן מיט אַ גאַרטל. אונטער דעם כאַלאַטל האָט ער אָנגעטון דעם טלית. ווי עס זאָל נישט זיין, וועלן זיי אים ביי מיר נישט געפינען.. האָט ער אין זיך געטראַכט:

— דער אין הימל איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט — האָט אָנגעהויבן דרשנען רב ברוך פון בעלכאַטאָוו, אַ חריף און בקי אויפן גאַנצן שטעטל. — דער רבונן של עולם האָט אונדז מיט זיין רחמים אויסגעהאַלטן — האָט ווייטער געצויגן רב ברוך. — נישט איינמאָל זענען מיר געווען אין די ציינער פון לייב און שטענדיק זענען מיר אַרויס גאַנץ. ער האָט געגעבן כח די מכבייער צו פירן אַ קאַמף מיטן עמלק, פאַר וועלכן די גאַנצע וועלט האָט געציטערט. ער האָט נעגעבן קראַפט די יידן אין שפּאַניע אומצוקומען אויף קידוש השם, ער האָט אונדז גע־געבן קראַפט אויסצוהאַלטן די פּורעניות פון דייטש — האָט מיט אַ פאַר־בענקטן ניגון ווייטער געצויגן רב ברוך — און איצט... אויב דער רבונן של עולם פאַרלאַנגט אונדזער קרבן, אויב דערמיט וועט דאָס רעשט ביסל יידן אויסגעלייזט ווערן, טאָ זאָל זיין רצון מקוים ווערן.

דערציילנדיק פון רבי עקיבאס טויט, איז ר' ברוך צו צו דער באַך ליניע. זיין האַרץ האָט אַ ציטער געטון, ווען ער האָט דערזען די גרינע דייטשישע מונדירן, אַ לאַנגע שלאַנג וואַנאַנען לענגאויס דער באַך־ליניע. מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ איז ער אַריין אין באַראַק, וואָס איז געווען

רבקה קוויטקאווסקא

פול מיט מענטשן געפאקט. מיט טרערן אין די אויגן האָט ער זיך צוגע-
קוקט צו די פרויען מיט די קינדער, די מענער מיט די פעקלעך, אָדער
אויף דער ערד אויסגעלייגטע. ער האָט זיי אַלע געקענט. הן פון לאָדזשער
געטאָ, הן די, וואָס זענען פון די אַרומיקע שטעטלעך אין געטאָ פאַר-
טריבן געוואָרן. ער האָט זיי אַלע שווייגנדיק באַטראַכט און שווער גע-
זיפצט דערמאנענדיק וויפֿל איז אויפֿן בית־עולם געבליבן. פאַר זיינע
אויגן איז אויסגעוואַקסן דער געמאָכ־בית־עולם. געדיכט מיט קברים פאַר
זייט. דאָרט זענען געבליבן די יידן פון דייטשלאַנד און טשעכאָסלאָוואַקיע,
פון האַלאַנד און עסטרייך, פון זגיעזש און אזארקאָוו. איבער ר' ברוכס
פנים האָבן אָנגעהויבן רינען טרערן, אַראָפֿגעשווומען אויף דער באַרד
אונטער אַ גראָבן שאַל אויסבאַהאַלטן. ער האָט אַרויסגענומען פון דער
טאַש אַ תהילים און היים אָנגעהויבן דאַווענען:

מן המצר קראתי יה!...

לעבן אים האָבן צוויי פרויען הויך געקלאָגט:

— גיט מיר צוריק מיינע קינדער! איך וועל אין ערגעץ נישט גיין

אַן מיינע קינדער!

— ווען זיי וועלן זיך אומקערן, וועלן זיי דאָך קיינעם נישט געפֿי-

נען — האָט געקלאָגט אַ צווייטע.

די יינגערע, עלע שוחטס ווייב, האָט זיך אויפֿגעכאַפֿט פון דער ערד,
אַראָפֿגעריסן דאָס שיימל פונעם קאַפ און אָנגעהויבן טרעטן מיט די פיס.
פון איר מויל האָט אָנגעהויבן רינען אַ שוים, זי האָט אויפֿגעהויבן בירדע
פויסטן צום הימל און אָנגעהויבן שילטן:

— אן עק זאָל עס נעמען... אַ מגפה זאָל זיי אַרומכאַפֿן רבונו של

עולם! איינגעזונקען זאָל ווערן די וועלט מיט אַלע צוואמען! נישטאָ

קיין גאָט! נישטאָ! נישטאָ!

אַלע אַרום זענען פאַרציטערט געוואָרן.

— שטילער, שטילער — האָבן זיך די ווייבער גענומען באַרואיקן.

אומעטום דרייען זיך אוקראַינער, „שופא“, „געסטאַפּאַ“...

— זאָלן זיי קומען! זאָלן זיי שיסן! איך וויל מיינע קינדער —

האָט געווייעט די יונגע פרוי, ווי אַ פאַרווונדעטע חיה.

אין צווייטן עק פון באַראַק זענען געזעסן די טישלעך, די שוס'-

פון לאגער אין לאגער

טערם און קעסל-גיסערס, שטילערהייט האָט איינער דעם צווייטן איך
בערנעגעבן די לעצטע ידיעות. זייערע אויגן האָבן געגלויבט, די הערצער
שטאַרק געקלאַפּט, ווען עס איז איבערגעהזרט געוואָרן:

— די „רויטע אַרמיי“ איז שוין הינטער וואַרשע, ווען קענען זיי זיין
אין לאָדזש?

— אין אַ וואָך אַרום!...

— נאָר ביי אונדז קענען „זיי“ זיין העלדן! נאָך סטאַלינגראַד און
לענינגראַד איז איין טראָט צו זייער מפּלה!

— גלויבן זיי באמת, אַז מירן נאָך פאַר זיי אין רייך אַרבעטן?
הא, הא, הא!

— אוי וועלן זיי נאָך אַ פּראָדוקציע האָבן! — האָבן די אַרבעטער
צווישן זיך אַרומגעלאַכט.

צוויי געמאָפּאָליציאנטן האָבן פונדערווייטן איינגעשלונגען יעדעס
וואָרט, צוגערוקט זיך נענטער צום קרייז, ווי עס וואָלט זיי אַ שאָד גע-
ווען איין וואָרט צו פאַרלירן.

אין דער היים זענען געבליבן זייערע פּאָליציאישע הימלעך און
פאלקעס. אויפן נייעם וועג וועלן זיי אָנהויבן אַ ניי לעבן.

— יאָ, יאָ, אַלץ קען נאָך אַנדערש ווערן — רעדן זיי אַפּאטיש צו זיך.
— ס'קען זיין..

די דייטשן האָבן פאמעלעך און פּאַרויכטיק גענומען ארויספירן די
ווייבער מיט די קינדער אין די וואַנאַנען. זיי האָבן מיט זאָרנפעליקייט
צוגעטיילט יעדן אַ זיץ-אַרט, קאָנטראָלירט צי די קאווע וועט סטייען
פאַר אַלע. יעדן צוגעטיילט אַ זעקעלע צוקער, אַ ברויט.

אלע זענען דערשטוינט געוואָרן, ווען פּלוצים האָט זיך דערהערט,
ווי די טירן ווערן פארקלאַפּט און איידער עמעצער האָט באנומען וואָס
ס'איז געשען, זענען די וואַנאַנען פאַרריגלט געוואָרן. דער צוג האָט זיך
אַ וואַקל געטון און פאמעלעך געריט פּאַראַוויס.

פון דער באַזליניע האָט זיך געהערט אַ געלעכטער און אַ גראַבע
מענלעכע שטים:

„וועק מיט דער שייסע!“

אין אומבאקאנטן ווען

אין וואַנגאָן, אויף פעק און פעקלעך, האָבן זיך שטילשווייגנדיק גע-
זעצט די פליטים. דערשראָקן און נייגעריק ארומגעקוקט איבער די פרעמ-
דע פנימער.

— אָט, האָבן מיר שוין אויך די היימען פארלוירן און עס לעבט
זיך ווייטער, וואָס? — האָט געפרעגט אַ נעכטיקער לייטער פון אַ קאָאָ-
פּעראַטיוו זיין שכן, אַן אַדמיניסטראַטאָר פון אַ הויז.
— אזוי איז עס — האָט געענטפּערט דער שכן, ווען אַ מענטש
איבערשלאָפט זיך מיט זיין אומגליק, ווערט ער מיט אים היימיש —
און ווייטער געזעסן פארטיפט אין זיינע געדאנקען.

ביילע האָט זיך אויסגעבעט אַ געלעגער פון אלע פעקלעך און ווי
נאָך אַ טויטן געזעצט זיך מיט פארבראָכענע הענט אויף שבעה נאָך
איר היים. זי האָט נישט געזען די אלע פרויען און מענער, וואָס זענען
צוזאַמען מיט איר געפאָרן. דערמאָנט אלץ וואָס איז געשען אין די לעצטע
צוויי טעג און נישט געקענט פארשטיין, ווי אזוי זי האָט דאָס אַלץ
איבערגעטראָגן. אין די צוויי טעג פון וואַלגען זיך איבער די פעלדער
איז איר פנים שוואַרץ ווי אַ בראַנד געוואָרן, די אויגן אויסגעלאָשן, טיף
אַריין אין קאַפּ. „ווען נישט דער הונגער, וואָלטן מיר אפשר זיך אויס-
באַהאַלטן פאַר דער פאַרשיקונג“ — טראַכט זי אָן אויפהער אין זיך.

לעבן איר איז געשטאַנען חוה, געגלעט מיט ציטערנדיקע פינגער
אירע האַר און שטיל גערעדט: — זעסט, מאמע, דו דארפסט זיך אַנ-
דערש קעמען, דיינע האַר זענען גלייך ווי די דראָטן... די וואָס וועלן
יינגער און פרישער אויסזען, וועלן זיכער אַ בעסערע אַרבעט באַקומען...

פון לאַגער אין לאַגער

ביילע האָט אויפגעהויבן איר קאָפּ און אומעטיק, שטייל, ווי צו זיך גערערט:

— וואָס גייט מיך דאָס אַלץ אָן? פון דעם טאָג, וואָס איך בין פון מיין שטוב אַרויסגעגאנגען, האָב איך נישט נאָך וואָס מער צו לעבן, איך האָב קיין כוח נישט מער...

— פארגעס, פארגעס פון אלעמען — האָט חוה אריינגערערט אין דער מאמען, גלעטנדיק אירע איינגעפאלענע באקן. מיר ווייסן נישט ווו מיר פאָרו, אָבער ערנעץ אונטער אַ דאך וועלן מיר דאָך אָנקומען.

— וואָס האָבן מיר דען פאַרלוירן? — האָט אָנגעהויבן איינצורטענהן הערש-לייב. די זופ און א פערטל קילאָ ברויט א טאָג וועלן מיר באקומען אין גאנצן דייטשלאנד און מיט אַרבעט זענען מיר אורדאי פאר-זאָרגט! מיר וועלן גאַרנישט אויסטראכטן, מיר האָבן א גרויסן, אלטן גאָט, ווען ער וועט נאָר וועלן...

ביים פענצטער האָט זיך פארזאמלט די יוגנט און מיט בענקשאפט אַרויסגעקוקט אויף דער לאַנדשאפט. נאָך פינף געטאָיאָרן האָבן זיי ווי-דער דערזען פאַר זיך אַ ברייטן, קלאָרן הימל, ליכטיק צעגאַסן איבער פעל-דער.

— לאָזט צו, לאָזט צו א ייד — האָט זיך געבעטן אן עלטערער מענטש, שטופנדיק זיך מיט די עלנבוֹגנס פאַראויס. איך וויל אויך אַ קוק טון אויף גאָטס וועלט! און מיטאמאָל אן אויפגעברויזטער אויס-גערופן: וויי, וויי... אַ שטיק לעבן אָפגעחושכט אין געטאָ... אין רעסארטן, אין רייען... און דאָ, גיט נאָר אַ קוק וואָס פארא וועלט מיט פעלדער און וועלדער...

— מאמעלע, וואָס גייט דאָ אַזאַ ווייסעס אויף צוויי פיס? — האָט נייגערדיק אויסגעפרעגט אַ פינפיעריק מיידעלע, וואָס איז אין געטאָ געבוירן געוואָרן.

— אַ גאנז, קעצעלע, דאָס איז אַ פויגל אזאנער... האָט די מאמע געענטפערט אומעטיק.

— אַ, קוק וואָס פארא גרויסער בוים, מיט אַ הייזעלע אין מיטן! — האָט דאָס קינד גענומען פאטשן אין די הענט. די ציין-דאָקטאָרין האָט גענומען דאָס מיידעלע אויף דער האנט

רבקה קוויאטקאווסקא

און גענומען זיך פאקן צום פענצטערל. נישט קענענדיק זיך אדורכרייסן איבער דעם צונויפגעפרעסמן עולם, האָט זי אָנגעהויבן שרייען:

— מאַכט אַן אָרט פאַר אַ קינד... זאָל זי כאָטש זען ווי ס'וואַקסט אינדרויסן... שטייל האָט זי גערעדט צום טעכטערל:

— זעסט די הויכע זאנגען? אין זיי וואַקסט קאָרן, פון קאָרן מאַכט מען ברויט...

— ברויט? — האָט דאָס מיידעלע איבערגעהזרט א פארווונדערטע און פאַרזשמורעט די אויגן, ווי זי וואָלט אזויפיל פארבן נישט געקענט מיטאַמאָל אויפנעמען.

— אפשר וועט איר נעמען דאָס קינד אין אַ זייט, — האָט זיך אויפגע- רעגט א יונגערמאַן. — איך בין אַ מעטאַל-אַרבעטער, מיינע נערוון האַלטן נישט אויס אזא פלאַפלען!

— נו, נו, שרייט נישט אזוי פיל — האָט זיך די מאמע געווערט. נישט אַ סך קינדער זענען ביי אונדז געבליבן! זאָלן זיי קיינעם נישט זיין צופיל אין די אויגן!

— אמת, אמת האָט זלאַטע געשאַקלט מיטן קאָפּ. צוגענומען אלע אונדזערע יעופהלעך. זאָלן כאָטש די לעצטע וויסן פון אַ לעבן. איר האַרץ איז אַדורכגעדרונגען געוואָרן מיט אַ וואַרעמער כוואַליע. זי האָט אירע פעקל לעך אַוועקגערוקט אין אַ זייט און אַן אָרט געמאַכט פאַר דעם מיידעלע ביים פענצטער.

מיט פייכטע אויגן, מיט אַ שטיילן ציטער האָבן די יידן אַרויסגע- קוקט אויף די גאָלדענע צעגליטע פעלדער, אויף דער גרינער פאַרשידנאַר- טיקער לאַנדשאַפט. די פולע זאנגען באַלויבטן דורך די לעצטע שטראַלן פון דער פאַרגייענדיקער סעפטעמבער-זון האָבן די קעפּ אַראָפּגעהאַנגען, ווי זיי וואָלטן באַדויערט די מענטשן פון די וואַנגען און שטייל געפליסטערט:

— וווּ פאָרן זיי, וווּ פאָרן זיי?

אין עק פון וואַנגען איז געזעסן אַ יונגערמאַן אין אַ שמוציקן, צע- קנייטשטן אנצוג, אין אויסגעריבענע, הילצערנע קלימפערס אויף די פיס. דער יונגער מאַקס פרידל, וואָס איז פון דייטשלאַנד אַרויסגעשיקט געוואָרן אין לאַרזשער געטאָ, האָט זיך אַרומגעקוקט איבער דעם וואַנגען.

פון לאַגער אין לאַגער

איבער אלע פרעמדע פנימער און מיט בייזקייט געטראכט אין זיך:
— מיט וועמען און ווהין פאַר איך דאָ?...

ווי אַ ווייטער הלום וועבט זיך אין זיין זכרון דאָס אמאָליקע, זאָרג-
לאָזע לעבן, די לוסטיקע סטודענטן יאָרן, די רואיקע, ווארעמע היים. מיט
בענקשאַפט דערמאָנט ער זיין היימישטאט בערלין:

...וואָס פאַר אַ לעבן איז דאָרט געווען. וואָס פאַר אַ אָרדענונג און זי-
בערקייט — דאָס הייסט אַ לאַנד! ער קוקט אויף זיינע קלימפערס און
וונדערט זיך אַליין: — מיין גאָט, וואָס איז פון מיר געוואָרן? איך בין
דאָך מער צו אַ מענטש נישט ענלעך, און אַליין איבער די נאַצים —
קאָכט אין אים דאָס בלוט. אין געטאָ פארטריבן געוואָרן, אין הונגער און
לייז! צו מיין אומגליק בין איך אַ ייד געבוירן געוואָרן! ווהין אַנטלויפן,
איך זאָל זיי מער אויף די אויגן נישט זען, ווי מאכט מען אַ סוף מיט
דעם אַלעמען?

פאַר זיינע אויגן וואקסט אויס דאָס בילד פון מרים. יא, מרים,
טראכט ער, ווען דו וואָלסט מיך געוואָלט, וואָלט איך אזוי נידעריק
נישט געפאלן...

מאקס האָט זי דערקענט אין ערשטן טאָג פון זיין אָנקומען אין
געטאָ. זי איז אַריינגעקומען אין דעם לאַגער פון די דייטשישע יידן אין
אַ ווינטער-אָווונט, מיט רויטע פון דעם ווינט בעקלעך, מיט ווייסע שנייד-
עלעך אויף די שווארצע, סאמעטענע האָר. אַ לאכעדיקע, אַ פריידיקע ווי
פון אַן אנדערער וועלט. זי איז געשטאנען ביי דער טיר און נישט דרייסט
באטראכט די יידן פון דעם ערשטן אָנגעקומענעם טראנספּאָרט:

— איך וויל זען ווי עס זעען אויס די דייטשישע יידן — האָט זי זיך
פארטיידיקט. פון ערשטן אָנבליק איז זי אים ליב געוואָרן. — אַ חלוצה
געווען — טראכט מאקס מיט כעס. געקוקט אויף מיר ווי אויף אַ פרעמדן.
אַן אסימילאַטאָר בין איך פאַר איר געווען. אויף זיינע ליפן האָט זיך
געלייגט אַן איראָנישער שמייכל. חלוצים — האָט ער געטראכט, וואָס
ווילן זיי? ... אַ יידישע מדינה! ניין, דאָס האָב איך גענוג שוין אויף דעם
גאנצן לעבן. איך האָב זיי שוין גוט אין געטאָ דערקענט. אָבער דאָס
בילד פון מרים קומט ווידער און וועקט אין אים אַ נאָגנדיק געפיל.
פון דייטשלאַנד פארטריבן און צווישן די יידן אַ פרעמדער — טראכט

רבקה קוואַטקאָוסקאַ

ער מיט ביטערקייט, נאָר עס מאכט נישט, טרייסט ער זיך אליין. זאָל זיך נאָר ענדיקן דער קריג, פאָר איך צוריק אַהיים און אלעס וועט זיין ווי עס איז געווען.

— וואָס זענט איר אַזוי פארטראכט — האָט זיינע געדאַנקען איר בערגערין היים.

— גאָרנישט — האָט מאַקס געענטפערט טראַכטנדיק אין זיך: אַן אמת־יודישע נאַטור אַרײַנקריכן אין יענעמס נשמה! נאָך אַ ווײַלע צוגעגעבן אויף דײַטש:

„וויר האָבען ניכט וואפאן צו דענקען, פיר אונז דענקען אַנדערע...“
— יונגערמאַן, האָט זיך אַרײַנגעמישט אַן אַלטער ייד, דאָ קענט איר רעדן יודיש. איר זײַט צווישן אײגענע... אין בערלין, פאַרשטייט זיך, בײ די גרויסע לײט ווו איר זײַט צוזאַמענגעקומען, האָט אײך נישט גע־פאַסט... אָבער דאָ קענט איר רעדן אין אונדזער מאַמע־לשון... ווי לאַנג נאָך וועט איר זײַן נאָכשלעפערס בײ די יעקעס, ווײניק זענען זײ אײך אַרײַנגעקראָכן אין די לעבער? נישט אַרויסגעטריבן ווי אַ הונט?

— און אײך האָבן זײ נישט אַרויסגעטריבן, איר רעדט שוין נאָר אויף מאַמע־לשון? — האָט מאַקס איראַניש אָפגעענטפערט.

— גיט נאָר אַ קוק אויף זײַן כעס — האָט זיך אויפגערגט דער ייד. וויפֿל האָט איר דען צוגעלײגט צו אײער יודישקײט? משומדים זײט איר דאָך אַלע געווען! ווער פון אײך האָט ווען אַ יודיש וואָרט אַרויסגערעדט, אַ יודישע הײם געפירט?

מאַקס האָט זיך פון זײַן רוקזאַק אויפגעהויבן און פאַרביטערטערהײט, לאַנגזאַם און פעסט, ווי ער וואָלט דורך אַ זיפ יעדעס וואָרט געזיפט. אָנגעהויבן:

— אײך האָב צו מײן יודישקײט צוגעלײגט אַלץ! מײן צוקונפט, מײן לעבן און אײך האָב עס גענוג! פאַרשטאַנען?

— נו, האָט טענות צו אײער טאַטן, — האָט זיך צעלאַכט דער יונגערמאַן, אַ מעטאַל־אַרבעטער און צוגעגעבן: — אײך וועל אײך זאָגן, מײן פריינד, אַז אין אײער אומגליק זענט איר זיך אַלײן שולדיק. פון שמענדיק אָן זענט איר אויף פאַלשע וועגן גענאַנגען, געוואָלט פון זיך אַנטלויפן, אויסמישן מיט פרעמדע... ווען איר וואָלט אָבער נישט גע־

פון לאַגער אין לאַגער

שעמט זיך מיטן אייגענעם פאָלק, וואָלט איר היינט געווען אין ארץ ישראל א פרייער מענטש!... נאָר איר האָט פון שטענדיק אָן געטענהט, אז איר האָט שוין א פאָטערלאַנד... אָט האָט איר א פאָטערלאַנד!
— איך בין נישט קיין מענטש פון פיקציעס, — האָט מאַקס א זאָג געטון און אָפּגעהאַקט.

— וואָס הייסט פיקציעס? — האָט זיך גענומען קאָכן דער אַרבעטער. — חיפה, תל-אביב און די צענדליקער קאַלעקטיוון זענען פיקציעס פאַר אייך, און דער העברעאישער אוניווערזיטעט מיט די שולן זענען אויך גאַרנישט?

מאַקס האָט א קוק געטון אויף אים און מיט דעם זעלבן שמייכל געפרעגט:

— יונגעראַמאָן, איר זייט אַמאָל געווען אין אויסלאַנד? האָט איר ווען געזען בערלין אָדער ווין? איר מיינט, אז אזא מענטש ווי איך, קאָן זיך אַוועקזעצן אין א דאָרף ווי איר רופט עס דאָרט קיבוץ און אַקערן די ערד? מיט וואָס? מיטן נאָז... האָ? ס'נאַנצע לעבן אָפּלעבן אין פרימיטיווע באדינגונגען, מיט פרימיטיווע מענטשעלעך און קרענקען אויף מאַלאַריע?

— און תל-אביב איז אויך פרימיטיוו? — האָט עקשנותדיק זיך געווערט דער אַרבעטער. — ס'איז פאַר אַלע באַוווסט, אז תל-אביב איז קליין-פאַרזי און געבויט האָבן זי רווקא סטודענטן. אָבער נישט אין דעם ניט עס! איר מוזט דאָך פאַרשטיין, — האָט פּאַוואָליע גענומען אויסטייטשן דער אַרבעטער, — אז אַזעלכע שטעט, ווי תל-אביב ווערן געבויט אין בלוט און אין שווייס, אזוי איינן, ווי אַלע גאַרמאַלע פעלקער האָבן געבויט זייערע שטעט. נאָר דאָס אַלץ, ווייזט זיך אויס אז פאַר אייך נישט וויכטיק — האָט גאָר הויך אויסגעשריגן דער אַרבעטער. אייך איז באַקוועמער צו קומען צום גרייטן און לעבן זיך רואיק אַס דאָקטאָר, אָדער אַרוואַקאַט אין ווין, אָדער בערלין!

מאַקס האָט רואיק באַטראַכט דעם אַרבעטער, וואָס האָט זיך וואָס אַמאָל מער געהיצט און גלייכגילטיק אָפּגעענטפערט:

— איך האָב זיך מיט די פּראַגן קיין מאָל נישט אינטערעסירט. מיר, די וועסט-יידן, זענען נישט נאַציאָנאַל געשטימט. אַמאָל בין איך

רבקה קוויאטקאווסקא

געווען א סאצאל-דעמאקראט — האָט ער שוין שטילער צוגעגעבן, — אָבער זיי האָבן מיר אויך נישט אַנטשפרעכט. איך האָב פיינט יעדע כאַסע...
—

חיים האָט זיך די גאַנצע צייט גלייכגילטיק צוגעהערט צום ווכות, נאָר די לעצטע ווערטער האָבן אים אויפגעמאַכט דאָס מויל. ער איז צוגעגאַנגען צו מאַקס, אַ ווילע איינגעקוקט זיך אין זיין געלן אויס-געצויגענעם פנים און אַ פּרעג געטון:

— חבר, איר האָט אַמאָל געהערט פון לענינען? איר קאָנט די געשיכטע פון דער רוסישער רעוואָלוציע? אַט וואָס קאָן אַ מאַסע!
— איך בין נישט קיין קאָמוניסט, — האָט מאַקס מיט דעם זעלבן בטול אַ זאָג געטון, אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ. זיינע אויסגעלאָשענע אויגן האָבן זיך פאַרמאַכט, ווי ער וואָלט געוואָלט איינשלאָפּן.
חיים האָט אָבער נישט אָפּגעטרעטן.

— איר מוזט דאָך פאַרשטיין, — האָט ער ווייטער געצויגן, — אַז אַ מענטש מוז האָבן אַ פּאָליטישע פּיזיאָנאַמיע. אין וואָס גלויבט איר? מאַקס האָט אויפגעמאַכט די אויגן און נאָך אַ ווילע שווייגן מיט דעם זעלבן הונק-שמייכל געענטפערט:
„אין גאָרנישט“...
—

אן אמתער גאָרנישט! — האָט חיים אויסגערופן. — נעכטן געדינט דער צעפּוילטער סאָציאַל-דעמאָקראַטיע און היינט אַ פאַרטריר בענער הונט! ס'מאַכט נישט, די געשיכטע ווייסט וואָס זי טוט, אַז זי האָט איך פאַרמשפּט צום אונטערגאַנג!

— האָ, האָ, האָ — האָט מאַקס אויפן קול זיך צעלאַכט. — אויף אונטערגאַנג?! זאָגט איר... די ציוניסטן זאָגן, אַז מיר מוזן אומקומען, ווייל מיר האָבן זיך אַסימילירט; איר זאָגט, אַז מיר וועלן צעריבן ווערן דורך דער געשיכטע, ווייל מיר האָבן נישט קיין „פּאָליטישע פּיזיאָנאַ-מיע“, אָבער דאָ אין וואַגאָן פּאָרן מיר אַלע צוזאַמען! יאָ, צוזאַמען און זיכער אין אַ דייטשן לאַגער! מיינט איר, אַז אייער גורל איז אַן אַנט-דערער, אַז איר וועט נישט פּונקט ווי מיר אונטערגיין?

— ניין — האָט חיים געענטפערט מיט זיכערקייט. — איך און אונדזער פאַרטיי קענען נישט פאַרניכטעט ווערן. דער פּאַשיזם וועט

פון לאַגער אין לאַגער

מוזן פאַלן! וויפיל בלוט דאָס זאָל אונדז נישט קאָסטן. אויב מיר וועלן לעבן, — וועלן מיר זען. דער וואַגאָן האָט זיך פּלוצים אַ שלידער נעטון און שטיין געבליבן.

— טאַטע זיסער, וווּ זענען מיר? — האָבן זיך די יידן אויפגע- כאַפט פון די ערטער. — אין וועלכער ריכטונג זענען מיר פאַרפאַרן? דורך דעם קליינעם פאַרקראַטעוועטן. פענצטערל האָט זיך באַוווּזן אַ באַן-סטאַציע. אַ קליינע ציגלגעכידע מיט אַ האַקן-קרויץ אין די פענצטער. — וווּ זענען מיר — ווי הייסט דאָס שטעטל? — האָט גע- פרעגט איינער נאָכן אנדערן, — זענען מיר נאָך אין פּוילן, אָדער שוין אין דייטשלאַנד אָנגעקומען? איך מוין, אַז מיר זענען אין פּרייסן? — האָט זיך געלאָזט טרעפן אַ פּראָווינצער, איך בין אַמאָל געווען אין דער געגנט.

— ווער ווייס ווי לאַנג מיר וועלן זיך אַזוי שלעפן אין די וואַגאָ- נען? — האָבן פאַרזאָרגט געפרעגט די דערשראָקענע ווייבער, ווען דער צוג האָט ווידער אַ ריר געטון. — די פיס זענען שוין שטייף געוואָרן פון ליגן אויף די פעס. אין אַזעלכע וואַגאָנען האָט מען כּהמות געפירט, אפילו קיין בענק האָבן זיי נישט געגעבן, לייג זיך כאַטש אויף דער ערד און שלאָף איבער די נאַכט.

— איר ווייסט אַליין נישט וואָס איר ווילט — האָט זלאַטע גענו- מען באַרוואַיקן די ווייבער. — גענוג, אַז זיי האָבן אונדז געגעבן אַ לעבל ברויט אויפן וועג, אַ ביסל צוקער... ווען מיר וועלן אָנקומען אויף אַן אָרט, וועלן מיר זיך שוין אויסרוען. וואָס דען זאָלן מיר טון? מיר האָבן דאָך אַליין זיך דאָס אומגליק נישט גענומען.

די נאַכט איז צוגעפאַלן. אין וואַגאָן איז האַלב פינצטער געוואָרן. דורך די קראַטעס פון פענצטער האָבן זיך באַוווּזן די ערשטע שטערנד- לעך. די שוואַרצע ביימער האָבן פון דערווייטנס ווי געשפּענסטער אָנגע- וואָרפן אַ מורא.

— וווּ זאָל איך זיך אַהינטון מיטן קינד אין אַזאַ נאַכט? — האָט פאַרצווייפלט געטראַכט די דאָקטאָרין. דאָס קינד האַלט זיך שוין קוים אויף די פיסעלעך...

זי האָט אויף דעם רוקזאַק אַנידערגעלייגט דאָס מידעלע, צוגע-

רבקה קוויטקאווסקא

דעקט מיט איר מאַנטל און שטייל אָנגעהויבן זינגען אַ וויגליד דורך
איר צוגעטראַכט:

„שלאַף מיין קינד אין דו,
קיין היים שוין מער נישטאָ...
קיין וויג פאַר דיר נישטאָ...
איילי, לולי, לו...”

טיקטאָק, טיקטאָק, טיקטאָק — האָבן די רעדער געקלאַפט און
געאייילט פאַראויס. פון די פעקלעך האָבן די ווייבער אַרויסגענומען דאָס
ברויט מיט די פלעשעלעך און אויף די שויםן צוגעגרייט אַ מאַלצייט.
שטייל אין דער פינצטערניש האָבן אַלע געקויט דאָס ברויט, אויסגעצויגן
די פים אויף די רוקדעק און איינציקווייז איינגעשלאָפן. אַלע האָט אַרומ
גענומען אַן אומעט און האָפנונגסלאָזיקייט. אין ווינקל פון וואַגאָן אויס-
באהאַלטן פון אַלעמענס בליקן איז געזעסן אַ יונג פאַרל. נישט געהאַט
פאַר זייער ליבע קיין אַרט אין געטאָ. אויסבאהאַלטן זיך פאַר אַלעמען
מיט זייער סוד אין די שמאַלע געטאָ-געסלעך. איצט אין וואַגאָן האָבן
זיך זייערע הערצער אויפגעמאַכט און גערעדט אין זייער אייגענער
שפראַך:

— אַניע, ווי מיינסטו, וועלן מיר צוזאַמען פאַרבלייבן אין לאַגער,
צי זיי וועלן אונדז צעטיילן? — האָט פאַרזאָרגט געפרעגט דער בחור.

— קיינער קאָן אונדז נישט צעטיילן — האָט דאָס מיידל היים
גענומען פאַרזיכערן. — כ'וועל אָן דיר נישט קענען לעבן — און שטייל
זיך צעכליפּעט.

ווי אַ ליכטיקער שטראַל וואַלט אים אַדורכגענומען, איז אים מיט
אַמאָל קלאָר געוואָרן, אַז זי איז אַלץ אין זיין לעבן. אַז אָן איר איז די
וועלט פּוסט און אומעטיק, אָן איר האָט זיין לעבן קיין ווערט.

— אַניע, — האָט ער פּלוצים אויסגעשריגן, — זאָלן מיר אַנט-
לויפן, אַרויסשפּרינגען פון וואַגאָן... אין די קוסטעס! קום, קום — האָט
ער זי אָנגעהויבן ציען פאַר די הענט, — מירן זיך אויסבאהאַלטן ביי די
פּויערים... אין די דערפער...

— אַנטלויפן? — האָט ווי אַן עכאָ נאַכגעזאָגט אַניע. — ווו אַהין
אַנטלויפן? וואָס וועלן מיר טון, ווען „זיי” וועלן אונדז הייסן ווייזן

פון לאַגער אין לאַגער

דאָקומענטן? „זיי“ וועלן גלייך דערזען, אז מיר זענען יידן — וואָס וועלן מיר דערמיט זיך שוין העלפן? ... אַלץ איז קעגן אונדז, נישטאָ קיין אָרט צו לעבן, — האָט זי אַ פאַרצווייפלטע גערעדט מער צו זיך ווי צו אים. פאַר אירע אויגן מאַלט זיך אויס אַ בילד:

...דער וואַגאַן איז אָפּגעפּאַרן. זיי ביידע ליגן אין די קוסטעס. צוויי רויטע, איינגעגעסענע פּנימער בייגן זיך אַראָפּ אין די קוסטעס, אין די הענט בלאַנקען לאַנגע שאַרפע שפיזן... זי זעט פאַר זיך צוויי מונדירן גרינע ווי צעפּוילטער מאַך און מרוזשעט צו די אויגן, ווי זי וואַלט געפּילט, אז די גרינקייט עסט זיך איין אין איר, אז דער אַלטער צעפּוילטער מאַך הייבט זי אָן צו שטיקן.

פון אירע אויגן האָבן זיך אויפּסניי אַ גאָס געטון טרערן.

— וויין נישט, טייערסטע, — האָט זי גענומען באַרואיקן דאָס יינגל, גלעטנדיק ציטערדיק אירע האַר. — שפאַר זיך אָן אין מיר און שלאָף אַ ביסל, ווי עס זאָל נישט זיין, זענען מיר דאָך יונגע, מירן דאָס איבערקומען, נו שלאָף, הנחלע... מיידעלע מיינס...

— איך קאָן נישט... זיי הערן אַלץ, יעדעס וואָרט... זאָג, ווען וועלן מיר לעבן ווי מיר ווילן... אַליין!

— טראַכט נישט... אַמאָל וועט זיך דאָך אַלץ ענדיקן!... מיר מוזן וואַרטן, שוין נישט לאַנג...

זייערע הענט האָבן זיך אין דער פינצטער פאַרקלאַמערט. ליפן מיט ליפן באַהאַפּטן. צוגעטוליעט זענען זיי שווייגנדיק אויפן אָרט געזעסן, די אויגן ברייט צעעפּנט, ווי זיי וואַלטן געוואַלט פון דער נאַכט אַרויסלייענען זייער גורל.

— מאַמע, מאַ... כ'מוז אַרויס... אָ... האָט זיך דאָס מיידעלע אין דער שטיקייט צעשריגן.

— באַלד, באַלד... האָט אַ פאַרשלאָפענע באַרואיקט דאָס קינד די צאָן־דאָקטאָרין. גענומען זוכן אין די פעקלעך און גלייך געזאָגט: זעץ דיך, נו... קעצעלע... שלאָפּסט?

אינע האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ אַ פאַרשעמטע.

אינע אַליין, פון קיינעם נישט באַמערקט, איז געפּאַרן די טאַכטער פון דער ווינער אָפּערעטן־זינגערין, בעטי.

רבקה קוויאטקאווסקא

נאך מיט א וואך צוריק האט איר מאמע געזאגט נאך א קאנצערט
אין א קרייז פון עסטרייכישע יידן:
— נישט געזארגט... די מלחמה ענדיקט זיך! מירן נאך דעם ווינד
טער איינארדנען א מאסקארעדן-באל אין ווין. מיר וועלן יומען אין
קליידער און היטעלעך מיט געלע לאטעס באנייט... אזוי וועלן מיר
אדורכמארשירן איבער דעם פראטער! טרא, לא, לא! וואס וועלן דאן
זאגן די עסטרייכער?
אזוי האט איר מאמע גערעדט נאך מיט א וואך צוריק.
איצט פאָרט בעטי אלײן. נישט צום פראטער... נאך אין ווייטן
אומבאקאנטן וועג.

די ערשטע נאכט אין לאגער

חיה האָט זיך אויפגעוועקט ביינאכט אין באַראַק אַ צעטומלמע, אַרומגעקוקט זיך איבער די פרעמדע פנימער. דורך דער האַלב־אָפּענער טיר האָט אַרײַנגעשײַנט אַ בלאַסער פאַס ליכט פון אַ ווייטן לאַמטערן. — וווּ בין איך? — האָט חיה אַ דערשטױנטע געפרעגט. — איז דאָס דער אָ... אָשוויענטשױם?

ווי אַ געליימטע האָט זי געקוקט אויף די הונדערטער פרויען, אויס־געליינטע אויף דער ערד, אויף זייערע הענט און פיס, ווי אַלטוואַרג אויף אַ מיסט־קאַסטן אַרויסגעשליידערטע און גאַרנישט באַנומען. נאָר דער געדאַנק האָט זיך אָן אויפהער אין איר מוח געשלאָגן: ווי איז דאָס מעגלעך, אַז איך האָב מיט אייגענע הענט זיך אַ גרוב געמאַכט? איך בין דאָ... און וווּ זענען זיי? פאַרוואָס האָב איך צוגעלאָזט טאַטע־מאַמע זאָלן גיין „אויף לינקס“? וואָס וועט מיט זיי דאָרט ווערן? מיט אַ דערשטיקט קול שטאַמלט חיה אין דער פינצטער: „איך האָב נישט באַדאַרפט צו לאָזן!... נישט באַדאַרפט“....

פאַר חוהם אויגן וואַקסט אויס די מאַמע, אַזוי ווי זי האָט זי צום לעצטן מאָל געזען: אַ צעטומלמע, פאַרציטערטע, מיט אויגן טיר אין קאַפּ איינגעפאַלענע, אויסגעפילטע מיט שרעק פון אַ פאַרפייניקטער חיה. אין חוהם אויערן קלינגען די לעצטע רייד פון פאָטער: „קינדער, עס איז נאָך נישט סוף וועלט... טויזנטער יידן זענען דאָ געקומען... נאָט וועט העלפן...“

עס דוכט זיך איר, אַז נעבן איר שטייט אַלץ דער טאַטע און טרייסט אַלע אַרום מיט זיין גוטמוטיקן שמייכל, ביז ווייטיק שלאָגן זיך אין איר מוח זיינע ווערטער:

רבקה קוויאטקאוסקא

— עם איז נאך נישט סוף וועלט...
אין טיפן שלאָף ליגן די פרויען אויף דער ערד אויסגעלייגטע. עם
טראַגט זיך איבערן לאַנגן באַראַק זייער מידערה, שווערער אַטעם, ווי
אַ דערשטיקט געוויין.

פון צייט צו צייט שרייט ווער אויס פול מיט וויי:
„נעם אַראָפּ די פיס פון מיין קאָפּ... עם איז מיר שלעכט... שלעכט...“
„רוק זיך אָפּ! לאָז אויסציען אַ האַנט!“ בעט זיך אַ קינדערישע צי-
טערדיקע שטימע.

„שאַ!... שאַ!... זיי הערן“... רופט זיך ווער אָן דערשראָקן און
בלייבט שטיל.

חנה ליגט איינגעפרעסט צווישן אַ פּאַר פרעמדע ווייבער און קאָן
זיך נישט רירן פון אָרט, קאָן נישט אויסגלייכן די פאַרשטייפטע גליי-
דער. זי פרוווט אויסציען אַ פּוס, אויפשטעלן זיך, נאָר די פיס זענען
שטייף, ווילן זיך נישט האַלטן, ברעכן זיך, פאַלן אויף דער ערד.

— אזא נאַכט... אזא נאַכט... — קלאַנגט זיך חנה און אַ פאַרווונג-
דערטע דערהערט זי איר אייגענע שטים. — שוין בעסער שטאַרבן! שוין
בעסער שטאַרבן!...

אין האַלדז שטיקט, פרעסט. זי וויל וויינען, נאָר אירע אויגן בלייבן
טרוקן, די טרערן זענען פאַרשטיינערט.

זי קוקט אויף די פרויען אויף דער ערד, אויסגעלייגטע, ווי אין
קערפער-קנויל פאַרפלאַנטערטע, אויף זייערע גאַלע קעפּ און לייגט צו
אַ פאַרצווייפלטע ביידע הענט צום שמערן. גלייך לאָזט זי זיי אַראָפּ
מיט עקל.

אַ גאַלער קאָפּ!

פאַר אירע אויגן רוקן זיך אדורך וואָס אַמאָל אַנדערע בילדער פון
לאַנער. איז דאָס אַלץ אין איין טאָג פאַרגעקומען? די ראַמפע... די
באָד... דער וועג צום באַראַק? — ווונדערט זיך חנה.
ווידער זעט זי די ראַמפע.

וואַגאַנען ווי אַ לאַנגער שוואַרצער שלאַנג ציען זיך איבער דער
לענג פון פעלד. פון יעדן וואַגאַן שטייגן אַרויס הונדערטער, טויזנטער
פרויען, מענער און קינדער, דראַטן לאַנגע, מוראדיקע, ס. ס. לייט מיט

פון לאַגער אין לאַגער

גומענע בייטשן אין די הענט. ארום א ליאַרם... א יאַמער... א געשריי,
א טומל, ווער שרייט פון דערווייטנס?

א מיידעלע ווערט געשלעפט פון אן אָפיציר...

א מאַמע קלאַנט אויפן קול.

ס. ס. לייט שטעלן אויס א ריי. "אויף לינקס!" פאלט א באַפעל.

וואָס הייסט „אויף לינקס"? וווּ איז די מאַמע?

די מאַמע איז אַוועק... און וועט שוין קיין מאָל נישט קומען צו-

ריק. איצט ווערט הוהן אַלץ קלאַר: די ראַמפע איז אַ פעלד צווישן לעבן
און טויט!

...עלעקטריזירטע דראָטן... דראָטן... דראָטן!..

— וווּ טרייבט מען דאָס די לאַנגע ריי? וווּ שלעפן זיך די גע-

ליימטע, אָנמעכטיקע פיס? אַליין שלעפט זיך הוה נאָך די ווייבער אין

דער ריי, און עס דוכט זיך, אַז דער וועג וועט קיין סוף נישט האָבן.

זי וועט אַזוי גיין און גיין ביז צום פאַלן צווישן די דראָטן, באַראַקן

און צוימען. אין אירע הענט וויינט זיך אַ טאַרבע מיט פראָדוקטן: אַ פערטל

ברויט, אַ זעקעלע צוקער, אַ פלאַש שוואַרצע קאווע. די טאַרבע ווערט

אַלץ שווערער און שווערער. הוהן דוכט זיך, אַז זי שלעפט אַ באַרג,

אַ שווערן באַרג, די הענט שטייען אָפּ, די פיס ווילן ווייטער נישט גיין,

דער קערפער ברעכט זיך, און זי מוז גיין, גיין, ווייטער גיין!

צווישן די מויערן שאַרן זיך פרויען-געשפענסטער, מיט גאַלע קעפּ,

געלע וואַקסענע פנימער, האַלב-נאַקעטע, אַרומגעהילט אין לאַנגע, גרויע

דעקעס. ציטערדיק טראַגט זיך צווישן די דראָטן זייער געבעט:

— וואַרפט אונדז ברויט! מען נעמט אַלץ סיי ווי צו... וואַרפט

אונדז... וואַרפט...

אויף אַ פלאַץ שפילט אַן אַרקעסטער. צארטע פּרילינגס-טענער גייען

נאָך דער ריי, שלאָגן ווי מיט בייטשן, יעדער קלאַנג אַ נאָגל אין האַרץ...

און זיי שפילן העכער און העכער, איבער אַלע וועגן טראַגן זיך די

טענער.

...א נידעריקע, רויטע ציגל-געביידע. פארוואָס אויסטוען זיך? פון

וואַנען נעמט זיך דער באַרג קליידער, העמדער און שיד? אַ קאסטן רינג

געלעך, זייגערלעך, גאַלדענע פעדערס...

רבקה קוויאטקאווסקא

זי זיצט א צעהושטע און צימערט מיט דער זעלבער שרעק ווי אין באַד־אנשטאלט. וואָס וועט איצט ווערן? וואָס וועט איצט ווערן? — חזרן איבער אומזיניק אירע ווייסע ליפן.

...א גרויסער בארג האָר, שווארצע, געלע... בלאַנדע לאָקן און צעפּ. מען טרעט אויף זיי, צעטראַגט איבער דער ווייסער פּאַסאָדוקע פון באַד־אנשטאלט. אין דער לופטן פליען קליינע, קורצע הערעלעך, לייגן זיך אויף די נאקעטע, פארשטארטע אין שרעק קערפערס.

שטום איז חוה געשטאנען, ווען א מאשינקע איז גיך איבער איר קאָפּ געפאָרן, מיט מאטע אויגן געקוקט, ווי עס פאלן די האָר אויפן בארג צעפּ און לאָקן און שוין גאַרנישט געפילט, גאַרנישט באנומען.

— אין דער שטילקייט פון דער נאכט דאכט זיך חוה, אז זי הערט ווידער איינצלנע... אָפּגעהאקטע יידישע ווערטער. ווער רעדט אין באַד־אנשטאלט יידיש?

יאָ, נישט קיין דייטשן, יידן זענען זיי, די אין אנצוגער מיט ווייס־בלויע פּאַסן, יידן פון דער ווארשעווער געטאָ.

— וויינט נישט, מיידלעך... אויב איר וועט פון דאָנען אַרויס מיטן לעבן, וועלן אייך די האָר צוריקוואַקסן! — רעדן זיי שטיל, מיט אויגן פול טרערן.

א באַרוועסע מיט א גאַלן קאָפּ, אין אַ שווארץ, לאנג קלייד ביז צו די פיס, איז חוה אַרויס פון באַד־

איבער צענדליקער וועגן און צוימען האָט זי געשפּאַנט אין דער רייע צום באַראַק אין „לאַגער“, אין יעדן צוים טויזנטער פרויען האַל־ב־נאקעטע, באַרוועסע, מיט גלאַטע, גאַלע קעפּ.

עס פּלאַנטערן זיך אירע געדאַנקען, פאר די אויגן רוקן זיך אדורך וואָס אמאָל אנדערע פּנימער.

— איך בין אַ וועש־נייערין, הער פּאַסטן, וועל איך דאָ אַן אַרבעט געפינען? — פּרעגט צימערנדיק אַ מיידל. נאָר חוה קען זיך נישט דער־מאַנען, וווּ זי האָט זי שוין פריער געזען. זי זעט זי אין העלן מאַנטל מיט אַ בלויען הוט אין דער האַנט און אַ טאַרבעלע עסן אין דער צווייטער.

גלויביק און פּאַרלעסלעך קוקט זי אויף די פּאַסטנס און חזרט וואָס אמאָל איבער:

פון לאַגער אין לאַגער

— איך בין די ערשטע מאשינערין געווען, דאָ וואָלט איך געקענט ביי אַ מאשין...

די פּאָסטנס קוקן זיך איבער, דרייען זיך אויס און לאַכן.

— וואָס לאַכן זיי? וואָס מיינען זיי דערמיט?

...א גרויסער, לאַנגער באַראַס... אין אַ גרינעם זיידענעם קימאנא, אין ווייסע, לעדערנע שיכלעך, שטייט אַ מיידל אויף אַ באַנק און רעדט האַלב טשעכיש, האַלב דייטש:

— איר ווייסט, וווּ איר זענט געקומען? איר זענט אין קאָנצענטראַ-ציע-לאַגער אוישוויץ! איך בין אייער אויפגעריין... דאָס הייסט אייער „בלאָקפירערין“... נאָר מיר וועלן גוט לעבן... שוועסטערלעך... אמת? זי שאַקלט מיט די שוואַרצע געקרייזלטע האָר, קוקט ליבלעך, גוט-מוטיק מיט די שוואַרצע פינקלדיקע אויגן און ציט אויס אירע לאַנגע, שלאַנקע הענט צו אַלע, ווי זי וואָלט געוואָלט ווייזן, אז זי האָט נישט קיין רימען, קיין שמעקן...

פאַרוואָס וויינען אַלע? ... וואָס וויל זי, מיט אירע שוואַרצע לאַקן? ווי אַ קול פון יענער וועלט קלינגען חוהן די ווערטער פון דער בלאַק-פירערין קאַטיאַ:

איך בין פון טשעכן... נאָר ביי מיר זענען אַלע יידן גלייך! כ'מאָך נישט קיין אונטערשיד צווישן די יידן פון אנדערע לענדער... מיר איז אַלץ איינס, אויב איר זענט געקומען פון פּוילן, רומעניע, אָדער פון וואַ-נען עס זאָל נישט זיין... איר מוזט דאָ אַלץ אַליין פאַרשטיין... צופאַסן זיך! ווי איר זעט בין איך שוין דריי יאָר אין לאַגער... און בין געזונט. אָט קוקט! — לאַכט קאַטיאַ און ווייזט ווידער אירע פּערלדיקע ציין. — איך האָב נאָך נישט פאַרגעסן, אז איך בין אַ מענטש, און איר געדענקט! ...פאַרוואָס ציילט מען אזוי לאַנג? ... ווי לאַנג דאַרף מען נאָך אזוי שטיין אין דער ריי? אַביסל וואַסער... זאָלן זיי געבן נאָר אַ טרונק... איין טראָפּן...

די פרויען אַרום וויינען, בעטן זיך עפעס אין שלאָף. עמיצער שרייט אין דער פינצטער:

— איך מוז אַרויס... אַרויס!

פּלוצים האָט חוהן אויפגעוועקט אַ קינדישער יאָמער. גלייך האָט

רבקה קוויאטקאווסקא

זיך עמיצער אויף איר אַרויפגעלייגט, ווי אַ באַרג צוגעדריקט. אַ הער-
שלאָגענע האָט זי דערפילט. אַז איר קלייד ווערט קלעפּיקנאַס, וואָס אַמאָל
נאַסער... מיט די לעצטע כוחות כאַפט זי זיך אויף פון דער ערד. רייסט
פון זיך אַראָפּ דאָס קלייד...

חיה צימערט פאַר עקל און דערנידערונג. אַ נאַקעטע, מיטן קלייד
אין דער האַנט שאַרט זי זיך איבער די אויסגעלייגטע אויף דער ערד
קערפערס, טרעט איבער הענט און פיס, דערשלעפט זיך צו דער טיר...
אַרויס אויף דער לאַגערנאַס און געלאָזט זיך לויפן צום וואַשרוים, וועלכן
זי האָט באַמערקט גייענדיק אין באַראַק. אַ פאַרמאַטערטע קוים צו צו
דער טיר, אונטערגעשטעלט זיך אונטער דעם שטראַם פרישן, קאַלטן וואַ-
סער. גענומען רייבן די פאַרשטייפטע גלידער, וואַשן דאָס קלייד. מיטן
נאַסן קלייד אין דער האַנט, אַ נאַקעטע געלאָפן צוריק אין באַראַק.

פון דער ווייטנס האָבן זיך געהערט פעסטע, זעלנערישע טריט, ווי
שאַטנס האָבן זיך די ס. ס. מענער געשאַרט צווישן די באַראַקן, געפייפט,
גענעבן זיך סימנים. קוים אַ לעבעדיקע איז חיה צו צו דער טיר פון באַ-
ראַק, נאָר צוריקגיין איבער די צונויפגעפרעסטע קערפערס שוין נישט
געקענט. זי האָט זיך געשטעלט מיטן קלייד אין די הענט ביי דער טיר,
געוואַרט עס זאָל טרוקן ווערן. זי שטרענגט אָן אַלע כוחות, כדי נישט
איינשלאָפן. עס ברעכן זיך אונטער אירע פיס, די אויגן פאַרשליסן זיך,
שטייענדיק צווישן די צונויפגעקלעפטע קערפערס ווייזט זיך אויס חיה,
אַז זי איז הונדערטער יאָרן אַלט געוואָרן. אין איר האַרץ שלאָגט אַזאַ
ווייטיק, וועלכן נאָר שאַקאַלן קענען אויסוואַיען.

— איז דאָס דער אַ אַשוויענטשים... און דאָס בין איך? — חזרט זי
איבער אומזיניק.

אייז טאג

פון אָפגעטיילטן צימערל פון באַראַק, וווּ ס'זענען געשלאָפֿן די אָרדנערינס, איז אַרויס לענאָ פון אונגאַרן און נאָך אַ פאַרשלאָפֿענע אָנ־געהויבן זוכן אין דער פינצטער, אין די טאַשן פון זיידענעם קליידל, אַ פּייפֿל.

— אויפשטיין! אויפשטיין! — האָט זי געשריגן מיט אַ הייזער־קער שטימע, וועקנדיק מיט די פּיס די אויסגעלייגטע אויף דער ערד פרויען.

איינע נאָך דער אַנדערער זענען אַרויס די אָרדנערינס, אַלע צוזאַמען אָנגעהויבן פּייפֿן און וועקן די פאַרשלאָפֿענע פרויען.

— נו, וואָס האָסטו זיך צעלייגט ווי אַ קו — האָט זיך צעשריגן די אָרדנערין מאַנדאַ פון סלאָוואַקיע, צו דער דאָקטאָרין פון לאָדזשער טראַנספּאָרט.

— ווען איך רעד צו דיר, זאָלסטו שטיין בלייבן! פאַרשטאַנען? דו אַלטע הור...

די דאָקטאָרין האָט אויפגעמאַכט די אויגן, אַ וויילע אַרומגעקוקט זיך, ווי זי וואָלט גאָרנישט פאַרשטאַנען וואָס טוט זיך אַרום און גלייך אויפגעכאַפּט זיך פון אָרט, אַ דערשראָקענע גענומען פאַרטיידיקן:

— זאָפּאָרט... יא. ביטע... איך בין פערטיק... ביטע, ביטע פריי־ליין...

די מידע אויסגעמאַטערטע מיידלעך און פרויען האָבן זיך קוים אויף די פּיס געהאַלטן, מיט די פינגער צעריבן די פאַרשטייפטע קער־פערס, וואָס זענען אַ גאַנצע נאַכט געלעגן צוזאַמענגעפרעסט, ווי איינ־

געקענטן אין איין גוף.

— קאפע האָלן, קאפע האָלן! — האָט געשריגן פייגי, דאָס מאַך־
דיזאַרישע מיידל און מיט דער פּוּיסט געפּראַסקעט אין די פּנימער אויף
לינקס און אויף רעכטס. זי איז צוגעגאַנגען צו חוהן, מיטן רימען דער־
לאַנגט איבערן קאַפּ רופּנדיק אויפן קול:

— האָט איר געזען אַזאַ פרעכהייט? איך האָב מיר שוין די לונגען
אויסגעשריגן און זי ליגט ווי אַ געפּגרטע! פייגי האָט ווידער אויפגע־
הויבן דעם רימען, געוואָלט זיך אויף חוהן פאַרמעסטן, נאָר פון דער
לעצטער „בוקסע“ (1) האָט זיך מיטאַמאָל דערהערט אַ קינדערשער קווי־
טשעדיקער יאָמער און גלייך אַ געוויין פון אַ צענדליק פּרויען.

פייגי האָט זיך אַ וואָרה געטון צום סוף פון באַראַק.

אויף דער ערד איז חוה געבליבן ליגן אַ פאַרחלשמע.

די נאַכט איז זי געשטאַנען מיטן נאַסן קלייד אין די הענט פונאַני־
דערגעשפּרייט, ביז די הענט זענען איר פאַרשטייפט געוואָרן. באַגינען
האָט זי זיך דערשלעפט צו דער וואַנט, אַריינגעפּרעסט צווישן די ווייבער
און איינגעשלאָפּן. זי האָט נישט געפּילט די היץ, וואָס האָט איר קערפּער
צעפיבערט, נישט דעם קאַלטן צעמענטענעם דיל. ערשט דאָס פייפן האָט
זי אויפגעוועקט. זי האָט זיך פאַמעלעך פון דער ערד אויפגעהויבן אַ צע־
הושטע פון ליאַרם, געזוכט מיט די אויגן דאָס מיידל, וואָס האָט זי נישט
אַפּגעלאָזט פון דער רגע וואָס אירע עלטערן זענען אַוועק אויף דער צוויי־
טער זייט לאַגער.

— אפשר איז עס אַ חלום? — האָט חוה אַ טראַכט געטון נישט
געפינענדיק זי, און גענומען וואַשן דאָס פנים מיט אַ ביסל שוואַרצער
קאַווע, וואָס איז איר פון נאַכטמאָל איבערגעבליבן.

מיט אַמאָל האָט זי אַ מיטלוווקסיק מיידל, מיט גרויסע לעבנסלוס־
טיקע אויגן, פאַר דער האַנט אָנגענומען און אַ שלעפּ געטון צו דער טיר.
— מיר גייען נאָך קאַווע — האָט מאַניע שטיף אַ זאָג געטון, פאַר־
שטייטט? — חוה האָט גאַרנישט פאַרשטאַנען, ווי אַ הילפּלאַז קינד
געשמעלט זיך נעבן איר חברטע פונעם פינפטל און צוזאַמען מיט אַ קאָד
לאַנע פּרויען אַוועק נאָך קאַווע אין דער קיך.

(1) אַ אַפּטיילונג פון באַראַק.

פון לאַגער אין לאַגער

אויף דער לאַגער־גאָס איז נאָך פינצטער געווען. פון אלע באַראַקן האָט זיך געטראָגן אַ לאַנג־דויערנדיק פּייפּן. די קאָלאָנע האָט קוים זיך געקענט פון אָרט רירן אין די דינע קליידלעך אויף די נאַקעטע קער־פערס, אין די קלומפּערס אויף די באַרוועסע פּיס האָבן זיי אלע געצויגטערט פאַר קעלט. קוים באַווייגן מיט די געליימטע פּיס. פון די גלאַט־אַפּגעגאַלטע קעפּ איז אַ קעלט צעגאַנגען איבער אלע גלידער. וואָס אַמאָל האָט זיך אַן אנדערע אַפּגעשטעלט דעם אָטעם צו כאַפּן, מיט ווייסע ליפּן געבעטן ביי דער שטוב־דינסט, וואָס האָט אַלע געפירט:

— דערלויבט מיר צוריקגיין... איך... איך קאָן נישט מער...

די שטוב־דינסט, ווי זי וואָלט נישט געזען די בלויע פּנימער פון די פרויען און נישט געהערט זייער פאַרצווייפלט בעטן, האָט די קאָלאָנע ווייטער געטריבן רופּנדיק:

— לאַזען... לאַזען! —

אַ קאַלטער ווינט האָט נאָכגעפּייפט סווישטשענדיק:

— לאַזען! לאַזען! — לאַזען! — לאַזען!

שפּאַנענדיק איבער דער „לאַגער־גאָס“ האָט סאָניע באַטראַכט יעדן באַראַק באַזונדער, ווי זי וואָלט זיך אַליין נישט געקענט צו גלויבן און שטיל אַריינגערעדט אין חוהן:

— דרייסיק באַראַקן האָבן איך אַפּגעצייילט... און אומעטום מוז זיין אזוי פיל מענטשן... ווען זענען זיי אלע דאָ געקומען און פון וואַנען? וויבאַל מענטשן קאָן דאָ זיין?...

וואָס ווייטער זי האָט געשפּאַנט איבער דער „לאַגער־גאָס“, אלץ שרעקלעכער און מוראדיקער האָט זיך איר דער לאַגער אויסגעוויזן.

— אַנטלויפּן! וואָס גיכער אַנטלויפּן פון דאַנען... היינט נאָך! —

האָט זי באַשלאָסן אין זיך. קיין רגע נישט פאַרלירן!

שעהען לאַנג ביי דער קיך־געביידע זענען געשטאַנען אין אַ לאַנגער קאָלאָנע פרויען פון רומעניע, טשעכן, אונגאַרן, פּוילן און ליטע. געדול־דיק געוואַרט אויף די קאַנען זופּ, אַדער קאווע פאַרן באַראַק, נישט וואַנג־דיק זיך רירן פון אָרט.

נאָר די דרייטערע האָבן זיך אויף אַ וויילע אַרויסגעגנבעט פון דער ריי, פאַמעלעך און פאַרויכטיק גענומען שאַרן זיך צום מיסטקאַסטן

רבקה קוואטקאווסקא

נישט ווייט פון דער קיך, ווו עס זענען אין א הויכן בארג געלעגן לייך
דיקע קאנסערוון-פושקעס... מיט א קעזישער שנעלקייט א כאפ געטון
א פושקע... ארונטערנערקט אונטערן קלייד און אויף גיך צוריק אין
דער ריי.

פאמעלעך מיט פולע הונדערט-ליטערדיקע קאנען האָבן זיך די פרויען
געשלעפט צוריק, קוים לעבעדיקע אָנגעקומען אין די באַראַקן. ווען סאָניע
מיט איר קאָלאָנע איז אָנגעקומען צום באַראַק, איז זי געבליבן שטיין
ווי א געליימטע ביי דער טיר. זי האָט דערזען טויזנט פרויען קניען אויף
דער ערד, מיט פנימער גרויע ווי אש, באַדעקטע מיט טויט-אַנגסטן.
איבער דער בית-עולמדיקער שטילקייט האָט זיך געטראָגן קאטיעס
אויפגעבראכטער קול:

— פאר וואָס האָט איר פאראומרייניקט דעם באַראַק? איר ווייסט
וואָס עס קומט אייך דערפאר? אן עפידעמיע ווילט איר ברענגען, אן
אומגליק פאר אלע? גענוג איין „ס. ס.“-מאן זאָל זיך דערוויסן דערפון.
איר זאָלט אלע גיין אין „קוימען!“ אידיאָטן-באָנדע! איר קאָנט דאָס
טייער באַצאָלן...

—...ביינאכט האָבן מיר נישט געקענט טרעטן איבער די מענטשן,
— האָבן זיך די דרייסטערע מיידלעך גענומען פארטיידיקן.
— שווייגט! קיין וואָרט זאָל איך נישט הערן! דיסציפלין זאָל זיין!
אויב די ס. ס. וועלן איינזען, אז ביי מיר איז נישטאָ קיין אָרדענונג,
וועלן זיי אייך אַריינשיקן א נישט-ידישע אָרדנערין, דאָן וועט איר
פאַרשטיין, ווער איך בין געווען פאר אייך... — שפאַנענדיק איבערן באַ-
ראַק צווישן די קניענדיקע פרויען, האָט האַלבֿוויינענדיק קאטיע ווייטער
געצויגן:

— איך ווער פאר אייך באַשטראַפּט! פאר יעדער קלייניקייט באַ-
שטראַפּט! אויף מיינע פלייצעס לערנט מען מיר, ווי איך זאָל אייך
שלאָגן! אָ, ניין, איך וועל אזוי גלאַטיק אייך דאָס נישט אַדורכלאָזן...
דריי שעה וועט איר אזוי קניען — ביז איר וועט אלץ... אלץ אלליין
פאַרשטיין!

די טיר פון באַראַק האָט זיך געעפנט און ווי א צערייצטער הונט
איז אַריינגעפאלן אַ דאָר נישט-אַנטוויקלט מיידל מיט אַ שטעקן אין דער

פון לאגער אין לאגער

האנט. די רויטע צעוואָרפענע האָר האָבן איר דאָר פאַרביסן פנים נאָך ווילדער געמאַכט.

אויף איר אַנקומען זענען די אָרדנערינס אויפגעצייטערט געוואָרן. „די רויטע“ האָט מיט איין בליק אַרומגענומען דעם באַראַק און אַ צוֹ פרידענע אַ פּרעג געטון:

— זיי זענען באַשטראָפּט? האָ?

— יאָ, — האָט קאַטיע רואיק געענטפערט, — זיי האָבן באַנאַכט...

פאַראומרייניקט דעם באַראַק...

— אַזוי! — האָט „די רויטע“ אויסגעשריגן מיט אַ רציחה און

געוואָרפן זיך אויף די האַלבפאַרחלשטע פּרויען, שרייענדיק:

— איר זאָלט וויסן זיין, אַז עס איז נישט וויכטיק, ווער פון אייך

איז שולדיק! איינע איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַר אַלע און אַלע פאַר

איינע... ווען איינע פון אייך וועט זיך פאַרשולדיקן, ווערט איר אַלע

באַשטראָפּט! פאַרשטאַנען... איריאָטן!

זי האָט אַזוי לאַנג געשלאָגן די פּרויען, ביז זי איז פאַרמאַטערט גע-

וואָרן. סאַפענדיק האָט זי גענומען מוסרן דעם באַראַק:

— צו וואָס האָט איר דאָס באַדאַרפּט? אייער פירונג איז אַ באַ-

ליידיקונג פאַר אונדזער רעליגיע, פאַר אונדזער פּאָלק! איבער אייך ליידין

מיר אַלע! איך וועל אייך ביז צו דער לעצטער... קאַטיאַ, דו זאָלסט מיר

נאָר אַנווייזן וועלכע.. האָט די „רויטע“ געשריען, קלאַפנדיק מיטן שטעקן

אין די.ל.

נאָך איר אַרויסגיין האָבן עטלעכע פּרויען אויפגערוימט דעם באַ-

ראַק. ביסלעכווייז האָבן זיך אַלע באַרואיקט, אויסגעשטעלט צו פינה. די

אָרדנערינס האָבן אָן אויפהער געציילט די פינפטלעך און יעדעס מאָל

האָט זיך באַקומען אַן אַנדערע צאָל פּרויען. די פּרויען אין דער ריי

האָט גענומען שווינדלען פאַר די אויגן, זייערע פיס האָבן זיך אונטער-

געבראַכן, ווי פליגן זענען איינע נאָך דער אַנדערער געפאַלן אויפן די.ל.

זייערע הענט האָבן זיך אויסגעשטרעקט, ווי זיי וואָלטן ביי עמעצן געזוכט

רהמים און הילפלאַז געפאַלן צוריק... מיט בלויע, האַלב־טויטע ליפן

קוים געשטאַמלט.

— וואַסער... וואַס...

רבקה קוואטקאווסקא

— דערלאנגט א ביסל וואסער! ראטעוועט! מענטשן הלשן — האָבן געשריען די פרויען פון די רייען.

— וואסער ווילט איר? — שרייט אויס אָן כוח, א פארשוויצטע, אָג, די שלעגערין. איר ווייסט נאָך נישט וואָס איז אַן „אָפעל“. דער „אָפעל“ איז וויכטיקער פון אייער לעבן, פון אַלץ! אויב דער „אָפעל“ וועט נישט שטימען, גייט איר אַלע אין „קוימען“. איצט ווייסט איר שוין? דאָ איז אַ קרעפיר-לאַגער! אַ קרעפיר...

אין באַראַק איז די לופט צעגליט און געדעמפט. די פרויען הייבן אָן פאַלן פאַר מידקייט און דורשט.

פלוצים הערט זיך אין דער שטילקייט אַ שטאַרקע קינדערשע שטים. פון דער ריי ניט אַרויס אַ מיידעלע ווי אַ צעבליטער קנאַספּ. אירע בעקעלעך פלאַמען, די שוואַרצע אויגן ברענען, ווי צעגליטע קוילן... זי ציט אַרויס די הענטלעך און בעט אַ פאַרצווייפלטע:

— שיסט מיך... איך גיב זיך אָפּ אויף קידוש-השם פאַר אַלע יידן! שיסט...

איבער די דערשלאַגענע טויט-בלייבע פנימער הויבן אָן רינען טרערן, דער באַראַק צעוויינט זיך אויף אַ קול.

צו שרהלען מיט די אויסגעשטרעקטע הענטלעך לויפט צו אַג, שטופט זי צוריק אין דער ריי שרייענדיק:

— ביסט משוגע געוואָרן? שיסן זאָל מען זי נאָר! צוריק אין דער ריי, צוריק! — איר קול ברעכט זיך, ווי די ווערטער וואָלטן זי געשטיקט, די אויגן ווערן פול מיט טרערן, דאָס פנים געל.

— איבי — באַפעלט זי דער ברייטבייניקער מאַדזיאַרישער אָרד-נערין — פיר זי צו אויף איר אָרט. און זי גייט אוועק מיט אַן אַראָפּ געלאָזטן קאַפּ.

איבי, די שטאַרקסטע און גרעסטע פון די אָרדנערנס, וואָס וואַקסט איבער אַלע פרויען פון באַראַק, גייט צו צו שרהלען, נעמט זי אָן צאַרט פאַרן אָרעם, פרוווט צוריקפירן זי אין דער ריי, פלאַנטערנדיק זיך אין די רייד:

— קום, נשמחלע... איך וועל דיך נישט שלאָגן... אַלץ איבער זיי...

פון לאַגער אין לאַגער

די דייטשע און פוילישע יידן... זיי האָבן זיך ביי גאָט פאַרזינדיקט...
און מיר זענען באַשטראַפּט געוואָרן... מיר מוזן לייַדן...
— איך וויל אַ היים... צום ברודער... וווּ איז ער? — רייסט זיך
שרהלע פון דער ריי.

— אַכטונג! — פאַלט אַ באַפעל.

אין באַראַק ווייזט זיך אַ יונגער מיליטער־מאַן מיט אַ גומענעם
שטעקן אין דער האַנט.

אַלע האָבן גלייך פאַרשטאַנען, אַז דער יונגער דייטש אין גרינעם
מינדיק, אין די שפיגל נייע שטיוועלעך איז דער „ראַפּאַרט־פירער“ פון
לאַגער.

ער איז אַ וויילע שטיין געבליבן ביי די פאַרהלשטע מיידלעך, וואָס
זענען אָן לעבן אויפן דיל געלעגן. רואיק באַטראַכט פון קאַפּ ביי די
פּיס און געצייגל, ווי פערד אויף אַ מאַרק. פאַמעלעך האָט ער אָנגע־
הויבן שפּאַנען איבערן באַראַק, איינגעקוקט זיך אין יעדן פנים באַזונדער.
אין זיין ביכעלע פאַרצייכנט די צאָל „געזונטע“ און פאַרהלשטע און מיט
אַ שמייכל אַ פּרעג געטון:

— קיינע איסט וועק?

— קיינע! הער „ראַפּאַרט־פירער“ — האָט קאַטיאַ מיט דעם זעלבן
שמייכל געענטפערט.

שרהלע האָט פון איר ריי דערזען דעם ראַפּאַרט־פירער. זי איז צי־
געלאָפּן צו אים מיט אויסגעשטרעקטע הענטלעך, רופנדיק:

— אַברהם, אַברהם! מיין ברודער...

קאַטיאַ איז שנעל צוגעלאָפּן, געשטעלט זיך צווישן שרהלען און דעם
ראַפּאַרט־פירער, אַרומגענומען זי און וואַרעם אָנגעהויבן רעדן:

— גי, מיין קינד, אויף דיין אָרט... זיי אַרטיק און מיט די אויגן
געבעטן רחמנות דעם „ראַפּאַרט־פירער“.

שרהלע האָט זיך געריסן פון אירע הענט שרייענדיק:

— לאָזט מיך צו מיין ברודער, אָט איז ער! אַברהמעלע...

דער ראַפּאַרט־פירער האָט זיך אין ערשטן מאָמענט פאַרלוירן, ערשט
נאָך אַ וויילע געפּרעגט מיט אַ שמייכעלע אויף זיינע דינע ליפּן:

— זי טרוימט? וואָס? ער האָט אַ רעדל אָנגעצייכנט אויף איר

רבקה קוויאטקאווסקא

שמערן און באשטעטיקט: — זי האָט אַ „פּויגל“, נישט וואָר? — ווידער זיך צעלאַכט. קלאַפּנדיק מיט די שטיוול, אונטערפּיפּנדיק, אַרויס פּון באַראַק.

— אַכטונג! — האָט קאַטיאַ ווידער באַפוילן.

אַלע האָבן זיך אויסגעצויגן ווי סטרונעס און אזוי שטיין געבליבן ביז זיין שאַטן איז פאַרשווונדן הינטער אַ באַראַק.

— מיידלעך! — האָט קאַטיאַ אויסגערופן אַ צעשטראַלטע, — דעם „ראַפּאָרט-פירער“ געפּעלט אונדזער באַראַק! אַלץ איז אין אָרדענונג! איך בין אייך אַלע מוחל... געדענקט, אַז איך וויל אייך נישט באַ שטראַפּן, נישט שלאָגן... קיינער וואָלט דאָ אויף אייך קיין האַנט נישט אויפּגעהויבן, ווען איר וואָלט געווען פאַרנינפטיק! זאָגט אַליין, פאַר וואָס טומלט איר? פאַר וואָס באַהאַלט איר די טעפּ? פאַר וואָס פאַראומרייניקט איר דעם באַראַק? פאַרשטייט, אַז איר זייט אין אַ לאַגער! עס איז אַ מלחמה... — מיט אַמאָל האָט זי אָפּגעהאַקט, ווי זי וואָלט זיך דער-שראַקן פאַר אירע אייגענע רייד און נאָר מיט אַן אנדערער שטים געזאָגט: — איך בעט אייך פאַרהאַלט זיך רואיק, איך קום באַלד צוריק,

אַגי וועט אייך די זופּ פאַרטיילן.

נאָך קאַטיעס אַרויסגיין האָט אַגי אויפּסניי אָנגעהויבן קאָנטראַלירן די פינפטלעך. עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אַז עמעצער איז פאַר-שווונדן פּון באַראַק... מיט אַלע כּוחות האָט זי גענומען שרייען:

— זאָל איינע פּון אייך וואַגן אַנטלויפּן! וואָס מיינט איר זיך,

אַז איר וועל צוליב אייך מיין קאָפּ פאַרלייגן?

זי איז אַרומגעגאַנגען לענגאויס דעם באַראַק און געסווישטשעט צווישן די ציין:

— איר טומלט ווידער? איר ווילט מיך מיד מאַכן... פאַרמאַטערן, וואָס? איר ווילט איך זאָל דאָ פּגן, וואָס? יאָ, איך וועל פּגן — האָט אַגי געשריען אויפּן גאַנצן קול, — נאָר איר אַלע פּריער!

אין רוטן זיידענעם קליידל, אין די ווייסע שיכעלעך איז זי אַרומ-געגאַנגען צווישן די פינפטלעך און יעדעס וואָרט אירם איז געווען ווי אַ זעץ מיטן האַמער אין קאָפּ.

— אייך איז גוט! ווינטער האָט איר באַדאַרפט דאָ קומען, ווען

פון לאגער אין לאגער

די „אפעלן“ זענען געווען אין שניי און עס איז געווען א קרענק! איך וועל זיך מיט אייך אן עצה געבן, אויסדרעסירן ווי די הינט!

די זון איז אויפגעגאנגען און דורך די האלב־פארמאכטע טירן אריינגעקוקט אין באראק אויף די מידע, צום טויט דערשראקענע פרויען. אָבער קיינער האָט אויף דער זון נישט געקוקט, יעדע האָט געהאַסט איר שייַן, ווי געהאַסט יעדן נייעם טאַג, וואָס איז געקומען.

די אָרדנערינס האָבן אויפגעמאַכט די קעסלען מיט זופ און אָנגעד־הייבן טיילן. יעדעס „פינפטל“ האָט באַקומען איין טאַפּ.

די ערשטע פון פינפטל אין באראק האָט גענומען דעם טאַפּ און אָנגעהויבן טרינקען די זופ. זי האָט קוים באַנעצט די ליפן און גלייך צוריקגעגעבן דעם טאַפּ דער צווייטער. עס האָט זיך איר אויסגעדוכט, אז עס וועט שוין פאַר קיינעם נישט סטאַיען.

די צווייטע האָט געזופט און געזופט און עס האָט זיך איר געדוכט, אז זי האָט נאָך גאַרנישט געטרונקען.

— גיב אָפּ דעם טאַפּ! — האָט זיך צעשריגן די דריטע, עס איז שוין כמעט גאַרנישט געבליבן און קיינער האָט נאָך נישט געגעסן!...

— א האַלבער טאַפּ איז נאָך דאָ — האָט זיך געווערט די צווייטע.

— איך האָב נאָר אַ ביסל שיטערס געטרונקען און אונטן זענען אַלע קאַרטאַפּל געבליבן!...

— אַזוי! ווילסטו די קאַרטאַפּל אויך אויפּעסן! — האָבן זיך אַלע צעשריגן. — מ'דאַרף איר צונעמען דעם טאַפּ!

— זאָל זי נעמען אַ פּאָר קאַרטאַפּל — האָט זיך אַ זייטיק מיידל אריינגעמישט. — עס איז דאָך אַ חרפה פאַר זיך אַליין!...

— קיין מאָל אין דער וועלט נישט! — האָט געשריגן די פערטע.

— פאַר אונדז וועט שוין גאַרנישט בלייבן. וואָס שווייגט איר — האָט זי אַ פאַרצווייפלטע אַ געשריי געטון.

— נעמט, נעמט — האָט אַ באַליידיקטע נאָכגעשפּעט מיט אַ גריי־מאַסע די צווייטע פונעם פינפטל. באַלד וועלן אייך די אויגן אַרויס!...

מען קען מיטן ביסן דערוואָרגן ווערן!

די דריטע האָט גענומען דאָס טעפּל און אַלע געוויזן:

— זעט וויפּיל איז דאָ! באַלד וועט איר זאָגן, אז איך האָב אַלץ

רבקה קויאטקאזוסקא

אויפגעגעסן.

זי האָט אָנגעהויבן טרינקען די זופ און אַ פאַרזאָרגטע איבערגעדריסן, פּרעגנדיק: — און וואָס וועט זיין מיט די קאַרטאָפּל? — זי האָט נישט באַוווּזן די האַנט אַרײַנלייגן אין טעפּל, ווי די לעצטע האָט זיך צעשריגן:

— כ'בין נישט מחויב צו עסן די זופ, ווו איר לייגט אַרײַן אייערע הענט! נעמט אַרויס — — —

— איך האָב זיי היינט געוואָשן — כ'זאָל אַזוי דערלעבן צו דער פּרייהייט — האָט זיך געשווירן די דריטע.

— מ'קאָן מיט אַ האַלצל אַרויסנעמען די קאַרטאָפּל — האָט געראַטן איינע פונעם „פינפטל“ — און אַן עק זאָל עס נעמען! אַלע האָבן זיך צעלאַכט:

— גיט נאָר אַ קוק אויף דער מאַדאַם... ס'וואָלט געפאַסט, אַז איר קומט נישט פון געמאַ... מירן נאָך אַלע גיין איבער די מיסטקאָסטנס! — איך בין אַ לערערקע — האָט זיך די פינפטע צעוויינט, דרך־אַרײַן זאָלט איר האָבן! איד...

אַ רעש איז אין „פינפטל“ געוואָרן. אַלע האָבן מיט אַמאָל אָנגעדרייבן רעדן:

— מען קאָן טאַקע מיינען, ווער איר זייט... מיט דעם אויסגע־שמירטן פנים און דעם קאַפּ מיט זאַמד באַשאַטן!
...דאָ זענען אַלע גלייך... אַלע אין דעם זעלבן הולך... — האָבן די מיידלעך געטומלט.

מיט אַ שטעקעלע האָט דאָס פּערטע מיידל געפרוּווט די קאַרטאָפּל אַרויסנעמען, נאָר גלייך איז זי מיר געוואָרן. זי האָט אויף דער האַנט זיך אַרויסגעשיט די קאַרטאָפּל און דער לערערקע איבערגעגעבן דאָס טעפּל מיט די לעצטע פיר קאַרטאָפּל.

— דו, ווי הייסטו דאָרט? — האָט גערופן אַ מיידל פון אַ נעבן פינפטל, — גיכער מיטן טאָפּ! ווי לאַנג זאָלן מיר וואַרטן. מיר ווילן אויך עסן...

צו דער לערערקע איז צו אַן עלטערע פרוי און באַטראַכטנדיק זי פון קאַפּ ביז פיס אַ פּרעג געטון:

פון לאגער אין לאגער

— איר פארקויפט די קארטאָפֿל? איך האָב צוויי גרויסע שטיקלעך ברויט...
די לערערין האָט אַ ווילע געטראַכט און געענטפערט:
— לאָמיר זען דאָס ברויט...
די פרוי האָט פון אַרבל אַרויסגענומען צוויי שטיקלעך ברויט און דערלאַנגט דער לערערין.
— אַ סוחרטע בין איך פון אַלע מאָל, פאַר צוויי שטיקלעך ברויט, פיר קארטאָפֿל און דערצו פון די ידים אַרויס, איר האָט דאָך שוין אָנגעד-
הויבן עסן...
— זי איז אַ לערערין, פון אירע הענט קאָז מען עסן — האָט זיך דאָס גאַנצע „פינפטל“ אָנגענומען.
די פרוי האָט גענומען די קארטאָפֿל און צוריקגעגאַנגען אויף איר אָרט.
— אַ, זעט! זי האָט שוין געגעסן! — האָבן זי די פרויען פאַר-
שריגן פון די זייטיקע פינפטלעך... זי גייט איבער פון איין פינפטל צום צווייטן, צוויי מאָל וויל זי עסן... וואַרפט זי אַרויס פון באַראַק.
— שוויינט! איך גיס גלייך אויס די זופ אויף דער ערד, אָדער איך וועל זי אַריינטראַגן אין אַ צווייטן באַראַק, — האָט אַגי געשריען אַ הייזעריקע פון כעס.
דאָס האָט געווירקט.
באַלד איז אין באַראַק שטיל געוואָרן. נאָך אַ רגע האָבן די מיידלעך ווידער אָנגעהויבן טומלען.
— גיט אַ ריכטיקע מאָס!
— עסט גיכער, מיר דאַרפן די טעפּל...
— די קארטאָפֿל בלייבן אויפן דעק, נאָר די שיטערע טיילן זיי...
— מיר וועלן גיין צו קאַטיען, מיר וועלן אַלץ דערציילן — האָבן אַלע מיידלעך אַלץ העכער געשריען.
— נישט טיילן! — האָט אַגי באַפוילן. — פאַרמאַכט די קעסלען!
איך וועל אייך אַלע לערנען שווייגן! איר וועט היינט שוין קיין מיטאָג נישט עסן!
די מיידלעך האָבן אָנגעהויבן וויינען.

רבקה קוויאטקאווסקא

— אלץ איבער דער גרויסער מויד, ווי הייסט זי דאָרט... שטענ-
דיק מאַכט זי דעם גרעסטן טומל!
די וואָס זענען געזעסן לעבן דער „הויכער“ האָבן זי אָנגעהויבן
שלאָגן, שרייענדיק: מכשפה, איבער דיר פאַרלירן מיר דאָס עסן!
די מיידלעך, וועלכע זענען געווען מיט דער הויכער אין „פינפטל“,
האָבן זיך פאַר איר אָנגענומען, צוריק געשלאָגן, געדראַפּעט מיט די
נעגל איבער די פּנימער.
— משוגעים, איריאָטן! וואָס טוט איר, — האָט געשריען הוה
פון עק באַראַק. — איר ווילט מען זאָל צו אונדז אַרײַנשיסן!
— דו ביסט אַליין אַ משוגענע! ביינאַכט אַ נאַקעמע מיט דעם
קלייד אין דער האַנט איבער דעם באַראַק אַרומגעלאָפּן — האָט צוריק
געשריגן אַ מיידעלע. — איך האָב אַליין געזען, איך זאָל אזוי געזונט
זיין!
אייניקע האָבן אָנגעהייבן לאַכן, עטלעכע האָבן הויך געוויינט.
— אַ משוגעים-הויז, אַ ריכטיקער דול-הויז, — האָט גערעדט צו
זיך די לערערין און פּלוצים אַליין זיך צעלאַכט.
— איך וואַרט! — האָט צווישן די ציין געסווישטשעט אַני — איך
וועל אייך באַלד באַרוואַקן מיט אַן עמער וואַסער! איריאָטן, זאַראַזעם!
איך קען אייך איינשטילן היינט אויף אַלע מאָל!
אין באַראַק איז אַרײַנגעקומען קאַטיאַ. זי האָט אַ קוק געטון אויף
די פאַרמאַכטע קעסלען און אַ פּרעג געטון אַ בייזע:
— פאַר וואָס טיילט מען נישט די זופּן?
— זיי זענען באַשטראַפּט! — האָט אַני אַ סווישטשע געטון אַ היי-
זעריקע.
— קניען! — האָט קאַטיאַ באַפוילן.
אַלע פּרויען האָבן ווידער אַנידערגעקניט. ווידער זענען אויפן דיל
געפאַלן פאַרחלשטע.
— וואָס וועט דאָ פון אונדז ווערן? — האָט הוה אַ פאַרצווייפּלטע
געפרעגט סאַניען.
סאַניע האָט אַ פיר געטון מיט דער האַנט איבערן האַלדז... ביידע
האָבן אַראַפּגעלאָזט די קעפּ, געשוויגן.

פון לאַגער אין לאַגער

קאַטיא איז צו צו די קעסלען זופ און גענוי קאַנטראָלירט יעדע באַזונדער.

— איך וועל טיילן... דאָס לעצטע מאָל וועל איך אייך מוחל זיין — האָט זי שטרענג אַ זאָג געטון און דערלויבט אלע זיך זעצן.

די פרויען זענען שוין אזוי פאַרפייניקט און דערשלאָגן געווען, אַז עסן האָט שוין קיינער נישט געקענט. אין דער שטיקייט פון באַראַק האָט די לערערין נישט דרייסט געבעטן:

— פרוי בלאַק-עלטסטע... דערלויבט מיר אַרויסגיין...

קאַטיא האָט אויף אַ וויילע אויפגעהערט טיילן, ביז אויסגעשריגן: — איצט איז נישט די צייט... איצט איז אַ צייט פאַר עסן... און שוין רואיקער צוגעגעבן — שפעטער וועל איך אייך אלע פירן אין קלאָזעט. די לערערין האָט דאָס פנים פאַרדעקט מיט בירדע הענט און שטיל געוויינט.

— באַרואיקט זיך — האָט איר הוה איינגערומט אין אויער, רייסט אַרויס אַן אַרבל פונעם קלייד... כ'וועל קיינעם נישט דערציילן... — אָבער איך בין דאָך אַ מענטש... אַ מענטש! — האָט קוים אַרויסגערעדט די לערערין מיט אַ דערשטיקט קול.

דאָס פרישטיק האָט זיך געענדיקט. די קאנען מיט די זופן זענען פאַרמאַכט געוואָרן. די פרויען האָבן זיך אויפן דיל אויסגעצויגן. גע- פרווט איינשלאָפן.

— איצטער קענען מיר איינאַרדענען אַ קאַנצערט — האָט קאַטיא מיטגעטיילט. — ווער פון אייך קען זינגען, רעצימירן, ביטע זייער, טרעט אַרויס. איר קענט זינגען יידישע לידער.

אַ וויילע איז שטיל געוועזן, גלייך פון דער ריי איז אַרויסגעגאַנגען אַ יונגע פרוי, נעשטעלט זיך אין דער מיט פון באַראַק און מיט אַ הויך כער מעטאלענער שטימע אָנגעהויבן זינגען:

„מאַטל, מאַטל, וואָס וועט זיין דיין סוף?

דו ביסט נאָך ערגער ווי פריער געוואָרן,

דו גייסט אַרום אַ גאַנצן טאָג און דו

שפילסט זיך מיט יאַנעקס טובין...”

די פרויען האָבן די פנימער פאַרדעקט און שטיל געוויינט. קאַטיא

רבקה קוויאטקאווסקא

האָט זיך אומעטיק צוגעהערט צום ליד, ווייט, ווייט פאַרקוקט. איר
גנדיש פנימל זאָט אָנגעהויבן ציטערן.

— זינגט פריילעכער, פריילעכער, מיידלעך! עס איז אזוי טרויעריק,
אז דאָס האַרץ קען אויסגיין פאַר ווייטיק.

פון דער ריי איז אַרויס אַ קליין געשיקט מיידל, וועלכע האָט ביז
צו דעם קריג געהערט צו דער געזעלשאַפט „שיר“ און אָנגעהויבן זינגען
מיט אַ פריילעכער שטים:

„אין בודאַפּעשט איז מיין האַרץ געבליבן

אין אַ נאַכט...“

ווען די ליבע ערוואַכט...“

— אַגי, לויף גיכער נאָך לענען פון בודאַפּעשט, זאָל זי הערן אַ ליד
פון איר שטאָט! גיכער, גאָט מיינער, מען קען דאָך אַראָפּ פון זינגען
צוהערנדיק די לידער, — האָט אַן איבערראַשטע גערעדט קאַטיאַ.
אין באַראַק איז אַריינגעקומען לענע פון בודאַפּעשט און שווייגנדיק
צוגעהערט זיך צום געזאַנג.

— בודאַפּעשט, בודאַפּעשט... — האָבן געציטערט אירע ליפּן, און
מיט אַמאָל אַ וואָרף געטון זיך אויף קאַטיען: — קום, לאָמיר טאַנצן,
ווי אַמאָל אין בודאַפּעשט! געדענקסט אונדזערע לאָקאַלן? די מוזיק!
— קאַטיאַ, ווען וועלן מיר דאָרט ווידער זיין? — האָט זי גע-
פרעגט מיט אַ פאַרבענקט קול.

ביידע אָרדנערינס האָבן זיך אָנגענומען פאַר די הענט און אָנגע-
הויבן דרייען אַרום באַראַק אין אַ וואַלץ.

איינע נאָך דער אַנדערער זענען אַרויס די מיידלעך פון די רייען
און געזונגען העברעאישע, יידישע און דייטשע לידער. וויגלידער און
ליבע-לידער, אַריעס און סערענאַדן.

— ווי זיי זינגען... ווי זיי זינגען... — האָט אַ פאַרווונדערטע מיטן
קאָפּ געשאַקלט די שלעגערין אַגי. — ווי קומט צו זיי „טסוסקאַ“ און
„טראַוויאַטאַ“, שובערט און טשייקאַווסקי? ווען איך קוק אויף זיי, דוכט
זיך מיר, אז דאָס איז אַ באַנדע אידיאָטן — אָדער משוגעים...“

— מיר אין די זעלבע קליידער, מיט אָפּגעגאַלטע קעפּ וואַלטן נישט
זויסגעזען בעסער — האָט קאַטיאַ שטיל אין אַ זייט געזאַגט. און אַרומ-

פון לאגער אין לאגער

קוקנדיק זיך פאַרזיכטיק, צוגעגעבן: ווער ווייסט, ווער ליגט דאָ אַלץ אויפן דיל...

א פאַרטראַכטע האָט זי מיט אַ מאָל אַ זאָג געטון: — מען דאַרף פאַר זיי עפעס טון... איך מוז פאַר זיי באַזאָרגן דעקעס... פון ליגן גאַנצע טעג אויפן שטיינערנעם דיל וועלן זיי אין גיכן אויסגעפאַרטיקט ווערן... יעדן טאָג דאַרף אין באַראַק אַרײַנקומען אַ דאָקטאָרין.. די מענטשן אונטערזוכן...

נאָך אַ ווײַלע שווייגן האָט זי ביי אַגין אַ פּרעג געטון:
— ווי מײַנסטו, עס וואָלט נישט שלעכט געווען דער ראַפּאַרט-פירער זאָל אַמאָל בײַזײַן אַזאַ קאַנצערט, איך וועל אויך די „רויטע“ אַרײַנרופּן... זאָלן זיי זעען...

— מירן איצטער זיי פירן אין קלאָזעט — האָט קאַטיען איבער-געשלאָגן די רײד אַגין, — קוק, אַלע באַראַקן זענען שוין אַרויס... גלייך האָבן די אָרדנערינס גענומען אויסשטעלן אַ ריי אין קלאָזעט. די פרויען האָבן זיך געפאַקט וואָס נענטער צו דער טיר, גליקלעכע, אַז זיי וועלן אַרויס אויף דער לופט, אויף דער ליכטיקער שײַן. קענען אַרומ-קוקן זיך איבערן לאַגער.

פון אַלע באַראַקן האָבן זיך געצויגן טײַזנטקעפיקע רײען, ווייבער, מײדלעך און קינדער האַלב-נאַקעטע, באַרוועסע, שמוציקע, אין קליידער צעריסענע, אָדער העמדלעך קורצע ביז צו דער קני. אַנדערע נאָר מיט פאַפיר אַרומגעבונדן דעם נאַקעטן קערפּער, מיט בלויע צײכנס פון די דינע גומענע בײַטשלעך.

— וווּ זענען זײערע קליידער? וואָס קומט דאָ פאַר? — האָבן געטראַכט אין זיך חוה און סאַניע, שפאַנענדיק אין לאַנגן צוג פרויען. סאַניע האָט זיך פאַרזיכטיק און גענוי אַרומגעקוקט אין אַלע זײטן, ווי זי וואָלט געוואָלט דעם וועג גוט פאַרגעדענקען, קיין שטעגל נישט אויס-מײדן.

פאַמעלעך איז דער צוג אָנגעקומען צום באַראַק-קלאָזעט. געשטעלט זיך וואַרטן אויף זײער רײ. ביים קלאָזעט האָבן זיך דערקענט קרובים און באַקאַנטע, געפונען שוועסטער און פאַמיליעס.

רבקה הויאטקאוסקא

- א פרוי פון לאָדזשער טראַנספּאָרט האָט דערקענט איר שוועסטער אין טשעכישן טראַנספּאָרט.
- פריידקע! פרידא, — קוקט, פרויען, דאָרט שטייט מיין שוועסטר מער — האָט אַ צעטומלטע געשריגן די פרוי, פאַרכליניעט זיך, אַרויס מיט אַ געוויין, — ווען ביסטו דאָ געקומען?
- לובא — לו... האָט צוריקגעשריגן אַ דאָר מיידל אין אַ קורץ צעריסן העמדל. — איך בין דאָ אַ סך, אַ סך טעג... לויף אַריבער... מירן זיין צוזאַמען...
- כ'קאָן נישט... כ'האָב מורא — האָט די פרוי פול מיט ווייטיק צוריקגעשריגן.
- ווען זייט איר געקומען — האָבן אַריבערגעשריגן די אונגאַרישע פרויען. — זון וואַנען?
- מיר זענען געקומען נעכטן, פרייטיק... פון פּוילן... — האָבן אייניקע צוריקגעשריגן.
- איז היינט שבת, שבת? ... — האָבן אויסגערופן עטלעכע אונגאַרקעס און פאַרבאַרען די הענט. — זאָגט צי עס איז שוין געווען ראש־השנה?
- אין זעקס וואָכן אַרום וועלן זיין די יום־טובים, — האָט אַן עלטערע פרוי אָפּגעענטפערט, פאַרשטעלנדיק די אויגן פון דער זון, האָט זי באַטראַכט די ריי און אַ פאַרווונדערטע גערעדט צו זיך:
- וואָס פאַראַ יידן זענען דאָס... פון וואַנען זענען זיי געקומען? נאָר אויסגעמישט די וועלט...
- אין קלאָזעט האָבן די ברוק־אַרבעטער געזוכט זייערע פרויען און שוועסטער. אַ מאַן פון וואַרשעווער געטאָ האָט דערקענט זיין פרוי, וואָס איז אין דער לאָדזשער געטאָ געבליבן.
- חנה! דו לעבסט? — האָט דער מאַן אַ דערשימערטער אויס־געשריגן און צוגעלאָפּן צו איר מיט אויסגעשטרעקטע אַרעמס.
- די פרוי האָט אים אַ רגע באַטראַכט און אַ פאַרווונדערטע געפרעגט:
- יונגערמאַן... פון וואַנען קאָנט איר מיך?
- איך בין דאָך שלמה, דיין מאַן! חנהלע ווו זענען די קינדער?

פון לאַגער אין לאַגער

די פרוי האָט אַ צאַפּל געטון... דערקענט אים און קלאַנגעדיק געענט-
פערט: — נישטאָ, נישטאָ... קיין איינס נישט געבליבן —
ביידע זענען געשטאַנען געאַרעמט אין קלאַזעט און געוויינט.
— כ'וועל קומען צו דיר, הנהלע, האַלט זיך... כ'וועל דיר ברענגען
ברויט... אַ קלייד... נאָר איך בעט דיר, וויין נישט! — און טרערן גרויסע
זענען איבער זיין פנים גערונען.

חנה איז געזעסן אין גרויסן קלאַזעט-באַראַק און נייגערדיק אַרומגע-
קוקט זיך איבער אַלע פּנימער, טראַכטנדיק: הלוואי געפינט זיך דאָ די
מאַמע, די מומע זלאַטע!

אַ קליין מיידעלע האָט די גאַנצע צייט חוהן באַטראַכט. אַן איי-
בערראַשטע איינגעקוקט זיך אויף איר פנים און מיט אויגן פול טרערן
נישט דרייסט געפרעגט: — ווער זייט איר? פון וואַנען זייט איר אין
לאַגער געקומען?

— איך הייס חוה און כ'בין פון פוילן — און דו פון וואַנען? —
האָט חוה צוריקגעפרעגט.

— איך הייס שאַריקא, כ'בין פון משעכן, פון קאַשיץ. — זי האָט
מיט אירע הענטלעך פאַרשטעלט די אויגן און שטיל געפליסטערט: חוה,
חוה אזוי האָט מיין שוועסטער געהייסן. זי איז געווען אין גאַנצן ענלעך
צו דיר! אזאנע ווי דו! — האָט דאָס מיידעלע אויסגערופן מיט אַזאַ
פרייד, ווי זי וואַלט די אייגענע שוועסטער געפונען.
שאַריקא האָט זיך צו חוהן נענטער צוגערוקט, שטיל און קינדיש
געבעטן: — זאָלן מיר זיך האַלטן ווי שוועסטער... ווילסט זיין מיט מיר
צוזאַמען?

חוה האָט אַרומגענומען דאָס קליינע מיידעלע מיט די ברוינע בע-
קעלעך פון דער זון אָפּגעברענטע, זי האָט דעם קאַפּ אָנגעשפּאַרט אויף
איר אַרעם און ביידע האָבן זיך צעוויינט.

— ווילסט זיין מיין שוועסטער — האָט שאַריקא נאָך אַמאָל איי-
בערגעחזרט. — דו וועסט נישט הונגען... איך וועל דיר יעדן טאָג
ברענגען צו עסן... איך האָב אַ טעפּל!

— אַרויס, גיכער אַרויס! אַנדערע ווילן אויך אַריינגיין! — האָבן
געטריבן די אַרדנערינס.

רבקה קוויאטקאווסקא

ביידע מיידלעך האָבן זיך אויפגעכאַפּט.

— איך וועל צו דיר קומען... אין וועלכן בלאַק ביסטו? — האָט שאַריקא אָן אָטעם געפרעגט.

— אין זיבעצעמן.

— ווארט אויף מיר — האָט שאַריקא שוין ביי דער טיר געזאָגט און גיך אַרויס פון באַראַק.

ביי דער טיר זענען געשטאנען ברוק־ארבעטער און באַטראַכט די פּרויען. צו הוהן איז צוגעגאנגען אַ יונגערמאַן אין געשטרייפּטע הויזן מיט אַ גלאַט־אָפּגעגאַלטן קאַפּ און פּאַרויכטיק אַרומקוקנדיק זיך אין אַלע זייטן זי אַ פּרעג געטון.

— איר זענט פון פּוילן? וואָס הערט זיך דאָרט? ווי לעבן די פּאָ־ליאַקן?

— איך ווייס נישט, האָט הוה געענטפּערט. אויף „כאַינע" (1) זענען געווען פּאָליאַקן, מען האָט דערציילט, אַז זיי זענען אויך הינטער אַ צוים געוועזן. ביי אונדז אין געמאָ איז געווען אַ לאַגער פאַר פּוילישער יוגנט. ער האָט געהייסן לאַגער פאַר „פּוילישע יוגנט־פאַרברעכער". די אויפזיכט איבער דעם לאַגער האָבן געהאַלטן יונגע רומענישע סאָלאַטן. די יידן פון מאַרישין האָבן דערציילט, אַז מען האָט די קינדער מוראדיק געשלאָגן.

— געשלאָגן! האָט אויסגעשריגן דער מאַן. איך בין פון לאַדזש. מען האָט מיך געכאַפּט אויף דער גאַס בעת אַן אָבלאווע. איך... האָב גע־האַט אַ צען־יעריק מיידעלע... וואָס איז מיט איר געשען?

— איך ווייס נישט — האָט הוה טרויעריק געענטפּערט. אין דעם לאַגער איז אויסגעבראַכן אַ טיפּוס־עפידעמיע; די קינדער זענען איר בערגעפירט געוואָרן אין געמאָ־שפיטאַל. די דאָקטוירים האָבן דערציילט, אַז די קינדער זענען געווען אויסגעהונגערט, צעשלאָגן און פאַרפּייניקט. האָבן אַלץ מוראַ געהאַט, אַז זיי ווערן גלייך פון די ווייסע בעטלעך פאַר־טריבן ווערן, אַ יום־טוב איז פאַר זיי געווען אביסל וואַרעמע, זיסע קאווע.

(1) „כאַינע" — אַ פאַרשטאַט אין לאַדזש, באַווינט פון אַרבעטער.

פון לאגער אין לאגער

— אזוי... אזוי! האָט געשאַקלט מיטן קאָפּ דער יונגע־מאן, דאָס האָבן מיר דערלעבט! ער האָט אַרויסגענומען פון דער טאַש אַ גרויס מענער־יש נאָז־טיכל און הוהן דערלאָנגט. נעמט עס, טוט עס אָן אויף דעם קאָפּ, איר רויכערט? — האָט ער געפרעגט דערלאָנגענדיק אַ ציגאַר רעט.

— ניין, האָט הוה וואַרעם געענטפערט. זי האָט נאָך געוואָלט וואָס זאָגן, נאָר דערזענדיק אַגין אויף גיך אַרויסגעוואָרפן:

— איך מוז... צוריק אין דער רייע...

הוה איז מיט דער רייע אוועקגעגאנגען און דער יונגער פּאָליאַק איז געבליבן ביי דער טיר פון באַראַק, ווי אַ פאַרשטיינערטער.

— אַ לאַגער פאַר קינדער־פאַרברעכער; האָט ער געשווישטשעט צווישן די ציין. באַנדיטן, מערדער, דעגענעראַטן!

פון קלאָזעט־באַראַק זענען די פרויען געפירט געוואָרן אין וואַש־רוים. זיי האָבן שנעל פון זיך אַראָפּגעוואָרפן די קליידער, ווי דורשטיקע פיש אונטערגעשטעלט די קערפערס אונטער דעם שטראָם פרישן, קאַלטן וואַסער.

— ווי גוט איז דאָס, אז ס'ביסל וואַסער איז כאַטש פריי געד בליבן! — האָבן זיי גליקלעכע גערעדט.

פּלוצלינג האָט זיך דערהערט פון סוף באַראַק אַ קוויטשעריי, אַ יאָמער, ווי פון אלע קראַנען וואָלט אָנגעהויבן זיך גיסן זוריק וואַסער.

די פרויען האָבן זיך אַ וואָרה געטון צו דער טיר, אויפגעריסן זי, מיט די קליידער אין די הענט געלאָזט זיך לויפן צוריק אין באַראַק שרייענדיק מיט אלע כוחות:

— „די רויטע“ שלאָנט! שלאָנט...!

די ברוקערס, וואָס האָבן אויפן וועג געאַרבעט, זעענדיק די נאַ־קעטע ווייבער לויפן איבער דער לאַגער־גאַס, האָבן אויפגעהערט צו לייגן די שטיינער, דערשימערט צו זיך געברומט:

— מען קען דאָך משוגע ווערן... זיי וועלן די פרויען אינגיבן פּטרן...!

ערשט אין באַראַק האָט זיך געעפנט דאָס גיהנום. די פרויען, וואָס

רבקה קויצטקאווסקא

האָבן נישט באוויזן די קליידער מיטצונעמען פון וואש-רוים, האָבן דער-
קענט זייערע קליידער ביי אַנדערע.

— גיב מיר אָפּ מיין קלייד, איך האָב עס געלאָזט! — האָט איינע
געשריגן.

— האָסט נישט באדארפט אַנטלויפן, איצט איז עס מיינס! —
האָט די צווייטע געשריגן.

— ווער האָט מיין קלייד — האָט געקלאָגט איבער אַלע די לערערין,
פאַרשטעלנדיק דאָס נאַקעטע לייב מיט די הענט. — איר וועט זען, אַז איך
וועל „די רויטע“ מיט מיינע אייגענע הענט דערשטיקן! זאָלן זיי מיך
הענגען! זאָלן זיי שישן, נישט שלאָגן אומזיסט!

ווען די פרויען זענען אוועק אין באָד, זענען אין באראק אויס-
געלייגט געוואָרן אויפן דיל גרויע דעקעס.

אַנקומענדיק האָבן זיי זיך געוואָרפן אויף די דעקעס, געריסן שטי-
קער, אַרומגעבונדן דאָס לייב.

אויף דעם געוויין פון דער לערערין האָט זיך פון דיל אויפגעהויבן
א דאָר נישט אַנטוויקלט מיידל מיט אַ קליין חנעוודיק פּנימל און פּריינט
לעך געזאָגט:

— קומט, איך וועל אייך אויפנייען אַ קלייד, איך בין אַ שניידערקע...

— אָבער אַ נאָדל, פון וואנען האָט איר אַ נאָדל — האָט אַ צע-

טומלטע אויסגעפרעגט די לערערין.

מיט אַ טריומף האָט דאָס מיידל זיך צעלאָכט:

— פשוט, איך האָב די נאָדל אונטערן אַרעם פון דער דיזענפעקציע

אַרויסגעטראָגן. אַן אַ נאָדל בין איך ווי אַן הענט — און זיך ווידער צע-
לאַכט מיט נצחון. — מען טאָר נישט דעם קאָפּ פאַרלירן...

— און איך האָב אַלץ אַליין אָפּגעגעבן — האָט ווי אַ נישט קלאָרע

געפלאָנטערט זיך אין די רייד די לערערין. — אַ זייגערל... פינגערלעך...
כ׳בין קיין מענטש שוין נישט, נאָרנישט...

די איבעריקע פרויען האָבן אויף דעם זעלבן אופן זיך אָנגעטון און

זיצנדיק אויפן דיל געשמועכט צווישן זיך :

— אַלץ איינס טארא הילך... נישטאָ זיך פאר וועמען צו שעמען...

אין עק פון באראק זיצן חוה און סאַניע. ביידע זענען צוזאַמען פון

פון לאַגער אין לאַגער

דער ראמפע אין באראק געקומען. גלייך זענען זיי זיך נאָענט געוואָרן.
איינע פון דער צווייטער נישט אָפגעטרעטן, אָן ווערטער פארשטאנען.

שטיל האָט סאָניע גערעדט צו חוהן:

— מיר מוזן אוועק פון דאנען... מען דארף נאָר א וועג אויסגע-
פינען, פאר קיינעם נישט מורא האָבן...

חוה האָט געקוקט אויף סאָניע, קוים באנומען אירע רייד. א פאר-
צווייפלטע אַראָפגעלאָזט דעם קאָפ און ווי צו זיך שטיל גערעדט:

— אלע וועגן זענען באַוואַכט, אויף יעדן טריט שטייען צענדליקער
זעלנער... מיר זענען פאַרלוירענע... נישט מיר וועלן אנטלויפן, נישט מיר
וועלן דערלעבן צו דער פרייהייט...

— דאָ איז אַ זיכערער טויט — האָט האסטיק איבערגעריסן סאָניע...
אן אונטערנאנע... ערשט צוויי טעג זענען מיר דאָ, און שוין זענען אלע
ווילד געוואָרן, זיילען זיך און שלאָגן... מירן באלד אזוי אויסזען ווי די
אונגאַרקעס... ווי משוגעים...

און שטילער צוגעגעבן: — איך געהענק דעם וועג אויף צוריק, ווען
איך בין נאָר אראָפ פון דער באַן, האָב איך שוין געטראכט וועגן אנט-
לויפן... פון דער ראַמפע האָב איך אָבער נישט געקענט... — נישט וואַרטן
דיק אויף חוהס ענטפער, האָט סאָניע זיך מיטאמאָל פון דער ערד אויפ-
געכאַפט און קוים דערהערבאַר געזאָגט: — איך וועל אַרויס זיך אַרומקוקן,
כ'קום באַלד צוריק — און ביי די ווערטער גענומען זיך שאַרן צו דער טיר.
חוה איז אַליין געבליבן. אין איר מוה האָבן זיך געוועבט נישט
פארענדיקטע געדאַנקען, נאָר קיין קלאָרער באשלוס איז נישט געקומען.

— איך מוז דאָך עפעס טון, אן אויסוועג זוכן, אלץ באַטראַכטן.
נאָר אירע געדאַנקען האָבן זיך נישט געבונדן. אַ לערקיט האָט זי אַרומגע-
נומען. ווי איר נאַנצע לעבנס־קראַפט וואַלט פון איר אויסגענאַנגען. זי
האַט זיך געלייגט אויף דעם דיל און צוגעמאַכט די אויגן. נאָך דער
שלאָפלאָזער נאַכט איז זי אַריינגעפאלן אין אַ שווערן טיפן שלאָף. ערשט
דאָס געפיל פון הונגער האָט זי אויפגעוועקט. מיט רייטע פארשלאָפענע
אויגן האָט זי זיך אַרומגעקוקט איבערן באראק און געפרעגט: ווי שפעט
קען דאָס איצט זיין? עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אז אן אייביקייט

רבקה קוויאטקאָוסקאַ

איז ארורך. לעבן איר איז געזעסן סאָניע, מיט ביידע הענט דאָס פנים פארשטעלט, פארזאָרגט, צוזאמענגעבראָכן.

חיה האָט פארשטאנען, אז מיט סאָניען איז עפעס שלעכטס פאָר געקומען און נישט געוואגט קיין פראגן שטעלן.

אין באראק זענען אַריינגעברענגט געוואָרן קעסלען מיט זופ: קארטאָפֿל אויסגעקאָכטע און מאננע מיט פלייש.

— פארוואָס באקומען מיר אזאָ גוטע דערנערונג, אויב אין א שעה אַרום קען מען אונדז אַלע אַרויספירן צום טויט? — האָט חיה געפרעגט אין זיך.

ווידער האָבן די מיידלעך געטומלט, אז די קארטאָפֿל בלייבן אויף דעם דעק, ווידער האָבן די אַרדנערנס געשלאָגן, דערנאָך איז פאָרגעקומען אַ קאָנצערט... שפעטער אן „אפעל“, נאָר דאָס מאָל זענען נאָך מער מיידלעך פארהלשט געוואָרן און די אַרדנערנס האָבן אזוי ווי פריער נישט דערלויבט ברענגען אַ טרונק וואסער. נאָכן „אפעל“ — די ברויט־פארטיילונג. די אויסגעהונגערטע מיידלעך האָבן זיך צו דעם ברויט אַ וואָרף געטון. נישט געקענט אויסווארטן זייער רייע... און די אַרדנערנס האָבן ווידער געשלאָגן, נאָך האסטיקער, מיט רציחה שריי ענדיק:

— אזאַ מיסט האָבן מיר נאָך נישט געזען, אויסראָטן דארף מען זיי אַלע!

נאָך דער ברויט־פארטיילונג האָט חיה ווי אומזיניק געקוקט אויף די מיידלעך פון איר „פינפטל“, זי האָט שוין גאָרנישט געטראַכט און גאָרנישט געפילט. מיטן ברויט אין דער האַנט איז זי געלעגן און געפרוּווט איינשלאָפֿן.

— שלאָפֿן... נאָר שלאָפֿן!

פֿלוצים האָט זי דערהערט אַ ווייכע, קינדישע שטים נעבן זיך:

— חיה, דו שלאָפֿסט? איך זוך דיך אַרום איבערן גאַנצן באַראַק...

חיה האָט אויפגעמאכט די אויגן און נישט גלויבנדיק זיך אַליין דערזען דאָס טשעכישע מיידעלע, שאַריט. איר פנים איז געווען פול מיט קינדישער פרייד. זי האָט אַרויסגענומען פון דער בלוזקע אַ שטיקל ברויט און דערלאַנגט חיה צוזאמען מיט אַ טעפֿל זופ.

— עס, עס — האָט זי געזאָגט, אַ שאָר וואָס די זופ איז שוין

פון לאַגער אין לאַגער

קאלט, דערפאר איז אויפן דעק אַ סך קארטאָפֿל געבליבן... דעם גאנצן טאָג האָב איך פֿון דיר געטראַכט — האָט דאָס טשעכישע מיידעלע שטראַלנדיק פֿאַר גליק ווייטער געצויגן. — דריי מאָל בין איך שוין ביים באַראַק געוועזן און יעדעס מאָל געמוזט צוריקגיין.

דאָס ערשטע מאָל האָב איך דערזען דרעזי... און גיך צוריקגעלאָפֿן... שפעטער די „רויטע“ און ווידער אנטלאָפֿן, שוין ביי דער טיר דערזען דעם ראַפּאַרט־פירער... יעדן פֿאַרנאכט פֿאַרט ער אַרום אויפֿן ראָווער איבערן לאַגער. די „טאַר־וואַכע“ האָט גיך אַרײַנגעטריבן די אַלע, וואָס זענען ביי דער טיר געשטאַנען און מיט אַלע צוזאַמען מיך אויך! הא, הא, הא, האָט זי זיך האַרציק צעלאַכט. — זיי האָבן אויף מיר נישט קיין עצה! שאַריקא וועלן זיי נישט פֿאַקן!

זי האָט זיך נענטער צו הוהן צוגערוקט און מיט ליבשאפט באַטראַכט יעדן שטריך פֿון איר פנים.

— עס גיכער, האָט שאַריקא געאייילט.

— איך מוז דאָס טעפֿל מיטנעמען אויף מאָרגן... שוין שפעט, באלד וועט זיין לאַגער־רוהע... איך האָב דיר אַ וויכטיקע זאַך צו דער־צײלן — האָט זי סודותפֿול געשמייכלט, מאָרגן וועלן מיר זיך טרעפֿן ביים קלאָזעט... געדענק! זי האָט גענומען די פֿושקע, גיך אַרומגענומען הוהן, אויסגעקושט אירע באַקן און אנטלאָפֿן.

הוה איז לאַנג דערנאָך געזעסן אַ פֿאַרלוירענע און געטראַכט: פֿאַר־וואָס האָב איך אינגאַנצן פֿאַרגעסן פֿון אַלע. אפֿשר זענען זיי שוין נישט טאָ... און אפֿשר איז זיי ערגער פֿון מיר. בין איך שוין אינגאַנצן אַראָפֿ פֿון זינען?...

אין באַראַק אין פינצטער געוואָרן. די טירן פֿאַרמאַכט. די אָרדנע־רינס זענען אַרומגעגאַנגען מיט פֿולע טעפֿ וואַסער און געגאַסן אויף די, וועלכע זענען נישט געלאָפֿן אויסגעצויגן אויפֿן דיל.

— לאַגער־רוהע! לאַגער־רוהע — האָט איינע נאָך אַ צווייטער גע־שריגן. — איצט טאָר שוין קיינער קיין איין וואָרט נישט זאָגן.

די אָפּגעצוואָנגענע מיידלעך האָבן היסטעריש גענומען שרייען און וויינען. פֿייגי מיט אַ ברעט אין דער האַנט איז געלאָפֿן פֿון איין

רבקה קוויאטקאָוסקאַ

„בוקסע" 1) צו דער צווייטער, געשלעגן איבער די קעפּ, איבער די פּני-
מער שרייענדיק מיט איר גראָבער מענערישער שטים:
— גלייך קומען די ס. ס. זיי וועלן אייך שוין איינשטילן אויף
אלע מאָל! — רוהע, לאַגער-רוהע! — האָט זי געדונערט איבערן באַראַק.
זי האָט אזוי לאַנג געשלעגן די פּרויען, ביז זיי זענען פּאַר-חלשט
געוואָרן און שטיל געבליבן ליגן אויפן דיל.
נאָר איינע האָט געוואַנט צו בעטן:
— לאָזט אונדז שטיין איבער דער נאַכט, עס איז נישטאָ וווּ צו
ליגן...
— איר מוזט ליגן! אזוי איז דער באַפעל! — האָט צוריקגעשריגן

איינע פון די אָרדנערינס.
דעם לאַגער האָט באַהערשט די לאַגער-רוהע.
די פּרויען האָבן זיך איינגעקאָרטשעט, צוזאַמענגעפּרעסט, מיט פּאַר-
חלשטע ליפּן געלעגן, געוואַרט אויפן מאָרגן.
דאן האָבן די אָרדנערינס איינגעהייצט דעם אויוון. ביז שפּעט אין
דער נאַכט געפּרענגלט, געקעכלט זייערע באַליבטע מאַכלים.

1) א טייל פון באַראַק.

אין דער פרייער שעה

עס איז געווען פארמיטאָג. די פרויען זענען געלעגן אויפן דיל און געשלאָפן. נעבן קאָמיען איז געשמאַנען אַ טישעך, אַ יונגער גוטגעפּלעגטער מער מאַן אין אַן אנצוג מיט געשטרייפטע הויזן און מיט פּאַרדראָס געמענהט:

— איך בעט ביי דיר אזא קלייניקייט... און דו זאָגסט מיר אָפּ... וואָס מאַכט עס דיר אויס, געבן אַ טאָפּלמע זופּ פאַר מיין מיידל... זי איז אזא צאַרטע... זי וועט דאָ נישט אויסהאַלטן... און שטילער צוגעדגעבן: דו האָסט שוין פאַרגעסן אונדזער פּריינדשאַפט פון דער היים, אונדזערע אָונטן...!

— איך קאָן נישט — האָט קאַטיאַ האַרט אָפּגעענטפערט... איך מאַך נישט קיין אויסנאַמען צווישן די מענטשן, אַלע זענען גלייך הונגעדיק... עס פאַסט מיר נישט פאַר זיי אַליין.

— איך פאַרשטיי דיך נישט — האָט זיך געוונדערט דער מאַן. — נאָך וועמען פּרענסטו? דו ביסט דאָך איבער אַלע... ביסט אַלץ! איך וויל ראַטעווען מיין מיידל... כ'קאָן דאָך נישט העלפן אַלע... דו זעסט דאָך אַליין, אז זי איז גאָר אַן אַנדערע... ברויט וועט איר נישט פעלן... אָבער דו פאַרשטייסט דאָך, אז איך קאָן נישט פון דער קיך אַרויסטראָגן טעפּלעך עסן...!

— ניין, דאָס איז אויסגעשלאָסן! — האָט קאַטיאַ קאַטענאַריש אָפּגעזאָגט — ביי מיר איז אַ פּרינציפּ — און ווי זי וואָלט זיך געוואָלט פאַר אים פאַרטיידיקן, צוגעגעבן: — ווען עס וואָלט געווען אַ מינדערעיקע, אָדער אַן עלטערע פּרוי, האָב איך אַ סענטימענט... אַ פליכט... אָבער

רבקה קוויאטקאווסקא

איר? ... פארוואס קומט איר דאס? אזא יונגע, געזונטע... ווי זי וואלט נישט פון געמאָ געקומען... אייניקע פון זיי האָבן מיר דערציילט ווי זיי האָבן געלעבט פינף יאָר...

— זוך נישט קיין יושר... עס איז אַ מלחמה... דאָ איז אַלץ בלאָד־טע... צעפּוילט... דאָ קאָן קיינער נישט זיין אין אָרדענונג... באַטראַכט זיך — האָט ער פאַרענדיקט אַן אַנטווישטער און צו צו זיין מיידל, די שיינקייט פון באַראַק.

קאַטיאַ איז צו צו אַגין אַן אויפגעבראַכטע:

— הערסט, פּריר האָט זיך שוין אַ נייע „כלה“ אין אונדזער באַ־ראַק געפונען! טאָפּלע זופּן זאָל איך איר געבן! עס קומט איר, ווייל שוין אין צווייטן טאָג אַ הור געוואָרן! מאַרגן וועט זי אַרומגיין אין אַ זייער דענעם קלייד מיט שיכלעך אויף פּראַנציוזישע קנאַפּלען! אַ מיוחס... עס איז איר געלונגען די האָר צו ראַטעווען!

אַגי האָט זיך פאַרקוקט אויפן יונגן מיידל מיטן קלאָרן, מילכיקן פנים און מיט אַ שמייכל צוגעגעבן:

— זי איז דאָ נישט קאליע געוואָרן, אזא איז זי פון דער היים געקומען... קוק ווי אַלע אַנדערע זעען אויס... נאָר זעסטו, קאַטיק, מיר דאַרפן זיך מיט פּרירן נישט איינדייסן, וואָס פאַראַ ווערט האָט דען איין זופּ?

אויף מאַרישעס האָר האָבן אַלע פּרויען געקוקט מיט ווייטיק.

אַניע, די קינדער־לערערין, האָט עס נישט געקאָנט איבערטראַגן.

— ווען ביי מיר וואָלטן די האָר געבליבן, וואָלט איך אויך דאָ אַ פּרוינט געפונען — האָט זי עטלעכע מאָל איבערגעזערט צו איר קוזינע ליזאַ, וועלכע זי האָט אין באַראַק צווישן נייעם טראַנספּאָרט געפונען. — פאַר אַ מאָן עקזיסטיר איך מער נישט, קיינער וועט אויף מיר זיך נישט אומקוקן... איך בין נישט מער קיין פּרוי... אויס! ווי זי וואָלט זיך געוואָלט פאַרטיידיקן, האָט זי גענומען איבערצייגן ליזען:

— מיינסט טאַקע, אַז אַלע, וואָס זענען אין לאַגער באַשעפּטיקט, זענען אויסוורפּן? קוק ס'אַראַ גוטער מענטש איז דער טשעך, נעכטן האָט ער מאַרישען געבראַכט אַ ברויט מיט אַ מעסערל, און היינט

א בלוזקע מיט א פושקע מאַרמעלאַד! זאָג, פאַרוואָס האָבן מיר די מנוולים אָפּגעגאַלט דעם קאַפּ?

— אַניע, וואָס רעדסטו? — האָט זי געמוסרט די קווינע, א פאַר־עלטערט, אויסגעהאַרעוועט מיידל, — דו וואָלסט מיט א פּרעמדן מאַן... צוליב א פושקע מאַרמעלאַד? — איר בלאַס פנים איז נאָך בלייכער גע־וואָרן, אירע אויגן זענען פאַרלאָפּן געוואָרן מיט טרערן, — וואָס וואָלט די מאַמע געזאָגט, ווען זי וואָלט זיך דערוויסט... זי איז דאָך נישט ווייט... אין א צווייטער צוים... און דער מאַן האָט אפּשר א פרוי... אויך דאָ אין לאַגער! — — —

— אַלץ איינס! איך וויל איבערלעבן — האָט אַניע גלייכנילטיק געזאָגט. — עס גייט מיר קיין זאך נישט אָן! איך קען אַלץ טון, אַלץ! — האָט זי נאָך אַמאָל איבערגעהזרט. — איך בין יונג, דו פאַרשטייסט? ווער קען מיר משפּטן?

— אָבער יעדער מענטש האָט דאָך א מאַראַל, — האָט זיך ליזע שוואַך געווערט. — איך וואָלט עס קיין מאָל נישט געקענט — האָט זי כמעט אויסגעשריגן... — פאַר א פושקע מאַרמעלאַד!...

— דאָס איז נישט מאַרמעלאַד, דאָס איז לעבן! — האָט איר אַניע האַסטיק איבערגעריסן. וואָס מיר מאַראַל, איך שפיי אויף אַלץ! קיין זאך האָט נישט קיין ווערט, עס איז נאָרנישט דאָ! דו זעסט דאָך סאַראַ וועלט איז היינט, ווער ס'וועט זיין שטאַרקער, דער וועט איבער־לעבן...!

— אויב קיין זאך האָט נישט קיין ווערט, סאַראַ ווערט האָט דאָס לעבן? איז בעסער אומקומען ווי א ריינער מענטש!
— אומקומען? — האָט ווי אן עכאָ נאָכגעזאָגט אַניע. — ניין, דאָס קען איך נישט!

אירע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן, די ליפּן געציטערט, אויף דעם פנים האָט זיך גענאָסן דער נאַנצער וויי פון אירע פאַרקנעכטע צוואַנציק יאָר.

— קוק וואָס פאַראַ שיינע וועלט איז הינטער די דראַטן... — האָט זי מיט פייער גענומען רעדן. — ווען איך בין געפאַרן אין וואַגאָן און אַרויסגעקוקט אויף די פעלדער, האָב איך געוויינט פאַר בענקשאַפט...

אזא מין קלאַרען ריינער הימל. אזא מין הייסער ליכטיקער זומער! — און דאָ הינטער די דראַטן אומקומען אַ הונגעריקע און אַ נאַקעטע! פאַר וואָס? דעם ערשטן טאָג אין לאַגער האָב איך געקוקט אויף אלע אָרדנער ווי אויף אונטער-וועלט-מנוולים — היינט פאַרשטיי איך אלץ אנדערש, יעדער וויל איבערלעבן! איך וועל אויך פרווון אַן אַרבעט זוכן — האָט זי פאַרענדיקט.

— אַרבעטן — הייסט שלאָגן מענטשן — האָט ליזע איבערגעדריסן — אויב דו קענסט דאָס, איז אַ צווייטע זאַך. — זי האָט נידעריק דעם קאָפּ אַראָפּגעבויגן און צו זיך אָנגעהויבן רעדן: נאָט מיינער, ווי שטאַרק איך וויל שטאַרבן! פאַרוואָס קאָן איך אליין נישט מאַכן אַ סוף צו אַלעמען. איך האָב נאָר געוואוסט פון דאַכאָו, נאָר קיין פאַרשטעלונג האָב איך פון דעם אַלעמען נישט געהאַט. איך האָב געוואוסט, אז דאָרט קומען אום הונדערטער מענטשן, מען שיסט זיי גלייך אויס, אָדער פויר ניקט אזוי לאַנג ביז זיי שטאַרבן! פון דעם לאַגער האָב איך גאָרנישט געוואוסט! ווער קען וויסן, וויפיל אַזעלכע לאַגערס זענען נאָך פאַראַנען? און אומעטום איז דאָס זעלבע. ניין איך וויל מער נישט לעבן. וואָס קאָן שוין זיין די פּר יי ה יי ט נאָך דעם אַלעמען? ... ווי אזוי וועלן מיר פאַר געסן די „אַפּעלן“, די נאַקעטע מענטשן, די רייען ביים קלאָזעט! זי האָט יעדעס וואָרט פאַמעלעך געצויגן, ווי זי וואָלט בעסער געדוואָלט פאַרשטיין דעם זין פון אירע אייגענע רייד.

— וואָס הייסט דאָס, און ווי אזוי געשעט דאָס, אז איין מענטש שלאָגט אַ צווייטן? — האָט זי געפרעגט מיט ברייט-צעפענטע אויגן. וואָס איז ווערט אַ פאַלק, וועלכעס שאַפט אַזעלכע לאַגערס, און וואָס איז ווערט די וועלט, אז זי האָט צו דעם דערלאָזט. מיר נאָרן זיך, אז דער קריג וועט זיך אין גיכן ענדיקן, דאָס וועט קיין מאָל קיין סוף נישט נעמען! ...

— איך האָלט נישט פון דיינע חכמות. לאָמיר בעסער גיין אויס-זוכן אַ פּושקע אויף זופ! — האָט אַניע איבערגעריסן אירע רייד. — אַפּשר טיילט מען ערגעץ וווּ אין די באַראַקן? קום, מירן אויסקראַצן אַ קעסל, עס איז דאָך שוין מיטאַג-צייט. — די זון איז נאָך נישט אויפגעגאַנגען, — האָט ליזע אומעטיק

זון לאָגער אין לאָגער

געענטפערט, — עס איז איצטער מסתמא ערשט עלף א זייגער... אויב די ווילסט גיין, גיי אליין, ווען זיי וואָלטן מיך געכאַפט און געשלאָגן, וואָלט איך דאָס נישט איבערלעבט.

— דו ווילסט זיכער זיין דער ערשטער קרבן אין באַראַק — האָט אַניע זיך צעשריגן. — נעכטן איז אין באַראַק פון די אונגאַרקעס א גאַנץ קעסל זופ געבליבן! אַלע קענען אַן אויסוועג זוכן, נאָר דו ליגסט א גאַנצן טאָג אויף דער ערד און טראַכסט פון דער וועלט! פון יושר! א געלעכ-טער! דאָס וויכטיקסטע איז האָבן א פושקע מיט א לעפל! קום — האָט זי נאָך אַמאָל איבערגעהורט.

— איך וויל שלאָפן, אַלץ אַדורכשלאָפן — האָט ליזע מיט א מאַטער שטים געזאָגט און זיך אויסגעצויגן אויפן דיל.

פאַרן באַראַק, אין זאַמד איז געזעסן סאָניע מיט חוה.

— איך פאַרשטיי נישט, וואָס איז מיט דיר פאַרגעקומען — האָט חוה אָנגעהויבן. — נאָך נעכטן ביסטו געוועזן א גאַנצע אויפטוערין און היינט ביסטו אויס מענטש. קיין וואָרט קען מען פון דיר נישט אַרויס-באַקומען, רט דו שווייגסט!

— נישטאָ פון וואָס צו רעדן — האָט סאָניע פאַרביטערט געענט-פערט. — אויס מיט אַלע מיינע פלענער! איך האָב זיך שוין דעם אמת דערוואַסט... איך האָב זיך באַקענט מיט עטלעכע אונגאַרקעס, זיי האָבן מיר דערציילט פון לאָגער... די אונגאַרקעס זענען דאָ דריי מאָנאַטן. נישט אומזיסט זעען זיי אַלע אזוי א ו י ס ! זיי ווייסן אַלץ!... איך פיל, אז איך וועל אַראָפּ פון זינען! — האָט סאָניע פאַרצווייפלט אויס-געשריגן. דו ווייסט וואָס זיי האָבן מיר דערציילט פון דער „רויטער“? — ווער איז זי, די שלאָנג?

— שאַרית איז איר נאָמען — האָט אָנגעהויבן סאָניע צו דער-ציילן. — זי איז אָנגעקומען מיט א טראַנספּאָרט פון סלאָוואַקיע. אירע באַקאַנטע דערציילן, אז זי שטאַמט פון זייער אַן אַנשטענדיקער פאַ-מיליע. די ערשטע טעג אין לאָגער האָט זי זיך אויפגעפירט זייער אָרנט-לעך, נאָר אין דער צווייטער וואָך האָט זי געפרוווט אַנטלויפן, די וואַך האָט זי געכאַפט און צוגעשטעלט צו די ס. ס. לייט. מיידלעך דערציילן, אז די פּאָליציי האָט זי אזוי לאָנג געשלאָגן, ביז זי איז געוואָרן בלוי

און געשוואַלן, אלע האָבן געמיינט, אז זי וועט שטארבן. נאָך אַ צייט איז זי ווידער צו זיך געקומען און נאָך איין מאָל באַוויזן אַנטלויפן. זי איז שוין געווען הינטער די דראַטן... ווען די וואַך האָט זי דערזען. דאָס מאָל האָבן די ס. ס. געוואַלט זי הענגען, נאָר זי איז לעבן געבליבן אונטער אַ באַדינג — אז זי וועט בלייבן אַ שלענגערין... היינט צו טאָג איז זי אַזוי צערייצט געוואָרן, אז זי קאָן אַ מענטש מיט אייגענע הענט דערהרגענען... איבער דער לאַגער־גאס דרייט זיך אַרום דרעזי פון די ס. ס. פֿרויען. וועמען זי טרעפט, פירט זי אַוועק צו זיך... דער ראַפּאָרט־פירער פֿאַרט אַרום אויף זיין ראָווער איבערן גאַנצן לאַגער... ווי איז דאָס מעגלעך, אז די לעצטע צייט זאָלן אַנטלויפן דריי הונדערט מענטשן?

— וואָס טוט מען? — האָט סאָניע געפרעגט אַ פאַרלוירענע, — דאָ זיין וויל איך נישט — און אַנטלויפן קען איך נישט! חוה, לאָמיר ביידע באַגיין זעלבסטמאָרד... עס איז נישט פאַראַנען קיין לייכטערער טויט, ווי צוגיין צו די דראַטן. זיי זענען עלעקטריזירט, עס דויערט נישט לענגער ווי אַ פֿאַר מינוט.

חוה האָט געקוקט אויף איר מיט ברייט געעפנטע אויגן.

— זעלבסטמאָרד באַגיין? — האָט זי נאָך אַמאָל איבערגעזאָרט, — פאַרוואָס עפעס זעלבסטמאָרד? טויזנטער מענטשן זענען אין לאַגער, אלע גלייבן, אז דאָס וועט זיך דאָך אַמאָל ענדיקן!

— יאָ, ענדיקן! — האָט סאָניע אויסגעשריגן — זיי וועלן נישט לאָזן אַ לעבעדיקן עדות. אין דער לעצטער שעה וועלן זיי אונז אויס־פאַרטיקן. זיי האָבן אויף אלעם צייט, זיי וועלן אַלץ באַווייזן! — האָט סאָניע אַן אויפגערודערטע געקלאָגט. — פאַרוואָס קומט נישט אין לאַגער צו אַן אויפשטאַנד, פאַרוואָס קומט נישט צו אַ רעוואָלוציע, פאַרוואָס שווייגט די וועלט? חוה, איך האָב היינט געזען, ווי די „קאַפּאַס“ האָבן געשלאָגן די ברוקערס. נאָך יעדן קלאַפּ האָבן זיי זיך אויסגעדרייט אין צווייען פאַר ווייטיק — אָבער קיינער האָט נישט צוריקגעשלאָגן. אלע האָבן ווייטער געאַרבעט. אויב די מענער לאָזן זיך שלאָגן, אויב זיי זיצן דאָ, וואָס קענען מיר שוין טון? יאָ, מיר זענען פאַרלוירענע מענטשן שוין פון ערשטן טאָג מלחמה. זייער בראַך וועט זיכער קומען — אָבער אונדזערער איז שוין... שוין געקומען!

פון לאַגער אין לאַגער

ביידע מיידלעך זענען אַנטשוויגן געוואָרן און מיט מאַטע אויגן געקוקט אויף די שלאָפּנדיקע ווייבער אויפן דיל.

עס איז געווען אַ הייסער זומער טאָג. דער הימל איז געווען דורכ־זיכטיק און קלאָר, באַדעקט מיט קליינע ווייסע וואָלקנדלעך. די זון האָט זיך אין גאָלד צעגאַסן און געבאָדן דאָס זאַמד אין ליכטיקייט.

— ווי ס'ברענט, ווי ס'שטעכט די זון — האָבן מיט האַס געביי־טערט די פרויען. — עס זאָל כאָטש אַ טראָפּן רעגן פאַלן! אַ ביסל פייכטקייט... אָבער דער הימל אליין האָט אונדז פאַרשאַלטן! פאַר־שאַלטן! און ווי לאַנג קאָן דאָס נאָך דויערן, יעדע שעה איז אַ יאָר, יעדער טאָג אַן אייביקייט.

ביים צווייטן באַראַק, וווּ עס זענען געווען פרויען פון קליינע פויר־לישע שטעטלעך, האָבן צוויי אָרדנערינס געפירט אַ שמועס. די „מאַמע“ פון וואַרשע, מיט ראָזען פון פאַריז. זיי האָבן געטראָגן פאַרביקע זיידענע קליידלעך, מיט ווינט־טיכלעך אויף די פיס. מיט עקל האָבן זיי ביידע געקוקט אויף די מיידלעך, וואָס האָבן מיט די פינגער געקראַצט די קעסלען פון זופ און געשאַקלט מיט די פרויזרטע קעפּ:

— ווי שרעקלעך דאָס איז, אַז אַ מענטש איז נישט מער ווי אַ חיה.

— ווען איך ווייס אומצוקומען פון־הונגער, וואָלט איך דאָס נישט

געקענט... — האָט ראָזע פון פאַריז זיך אָנגערופן צו דער אָרדנערין הע־לענא, וועלכע מען האָט גערופן „די מאַמע“.

— יאָ. — האָט די „מאַמע“ געזאָגט — אַ מענטש איז גאָרנישט.

אין מיין באַראַק איז נישטאָ צווישן טויזנט אפילו איינע, איך זאָל קע־נען זאָגן: די איז אַ ריכטיקער מענטש! אפילו די גאָר אינטעליגענטסטע, פיינע זענען אזוי געמיינ... פרעך! יעדע פון זיי קען גיין איבער מתיבם.

איצטער זע איך וואָס פאַראַ נאַרישע שפּיל איז דאָס גאַנצע לעבן! איר בער דעם דראַנג צום לעבן איז קיין זאך נישטאָ! קיין ליבע, קיין מו־טערשאַפט, קיין פריינדשאַפט! גאָרנישט... היינט זע איך דעם מענטש ווי ער איז — אָן דעקאַראַציעס...

— מען טאָר אזוי נישט טראַכטן. איך וויל נישט פאַרלירן מיין

גלויבן אין מענטש. קען דען אַ לאַגער זיין אַ פרווו פון מענטש? צווישן טויט און לעבן, ווער קען דען אויסהאַלטן דעם עקזאַמען?

רבקה קוויאטקאווסקא

ראַזא איז צוגעגאנגען צו די מיידלעך ביי די קעסלען און געפרוואט זיי אוועקטרייבן:

— גענוג שוין, גענוג! — זוכט נישט קיין קלעפ אויף אייערע ביינער... באלד וועט קומען די „רויטע“...

— עס איז נישט קיין אונטערשיד, אויב איך וועל שטארבן פון הונגער אָדער פון קלעפ — האָט אַניע לאַכנדיק געענטפערט, האַלטנדיק אונטער דעם אָרעם אַ פּוֹלע פּושקע זופ און פאַמעלעך אוועק צוריק זוכן ליזען פאַרן באַראַק.

אין באַראַק נעבן חוהן איז געזעסן שאַריקא און זי געבעטן: — קום, חוה, אַרויס אויף דער לופט, מירן אַ ביסל זיך אַדרוכניין... די ביסט דאָך שוין אין גאַנצן געל געוואָרן. מוזט זיך אויסלערנען אַזוי ווי יעדער זיך אַרויסגנבענען. וואָס מער דו וועסט מורא האָבן, אַלץ ערגער וועט זיין. קום! — זי האָט חוהן ווי אַ קינד פאַר דער האַנט אָנגענומען און אַרויסגעפירט פון באַראַק. אָנגעוויזן חוהן אַ שטיין פאַרן באַראַק און געזאָגט: — דאָ וועלן מיר זיך זעצן. שאַריקא האָט זיך צו איר צוגעטוליעט, אָנגענומען פאַר דער האַנט און שטיַל פאַרטרוילעך געזאָגט:

— ווייסט, איך האָב אַ... קאָהאַן!... — וואָס האָסטו? — האָט חוה אַ פאַרוואַנדערטע איבערגעפרעגט. — אַ... אַ געליבטן... אַ מאַן... — האָט שאַריקא אַ פאַררויטלטע נישט דרייסט אָנגעהויבן דערציילן. — ער איז אַ פּרעכטיקער, שטאַר קער מאַן, אַ פּראַנצויז!

— אָבער, שאַריקא, דו דאַרפסט נאָך נישט, דו ביסט נאָך אַ קינד — האָט זי חוה געמוכרט, גלעטנדיק איר קינדיש פּנימל, — דו קענסט נישט די מענער, דו ווייסט נישט ווער זיי זענען. דו ביסט נאָך צו יונג... — איך האָב שוין פּערצן יאָר, איך בין שוין אַ דערוואַקסענע! — האָט זיך שאַריקא געווערט און מיט באַנייסטערונג אויסדערציילט: — ער איז נישט אַזוי ווי אַלע, ער איז אַן אַנדערער... ווייסט ווי אַזוי מיר האָבן זיך באַקענט? הער:

— איך בין געשטאַנען ביי דער טיר פון באַראַק — און ער ביי דער צוים. מיר האָבן אויף זיך געקוקט פון דערווייטנס... מיט אַמאָל

פון לאַגער אין לאַגער

האַט ער אַ רוה געטון: קליינע, כאַפּ! ער האָט פון דער קעשענע אַרויס־גענומען אַ פעקעלע און דורך דער צוים אַדורכגעוואָרפן. אין פעקעלע איז געווען אַ זיידן טיכעלע אויפן קאַפּ, אַ שטיק ברויט מיט ווורשט! ווען ער וואָלט נישט געווען אַ גוטער מענטש, וואָלט ער מיר דאָס אַלץ נישט געגעבן! ער האָט מיך אויסגעפרעגט, פון וואָנען איך בין און ווי איך הייס. ער הייסט לואי, אַ פרעכטיקער נאָמען! נישט אמת? יעדן טאָג זעען מיר זיך דורך דער צוים — האָט זי מיט פלאַמען אויף די בעקלעך דערציילט. — איך שטיי ביי דער טיר פון באַראַק און ער שפאַצירט לענגאויס דעם דראָט... היינט האָט ער מיר אַרונטערגעוואָרפן אין אַ פעקל אַ בלוזקע, אַ שפיגעלע, אַ לעפל און אַ בליישטיפט... איצט וועל איך קענען צו אים שרייבן. — זי האָט אַרויסגענומען פון קליינעם טעשעלע אַ צעקנאָדערט בריוועלע און מיט אַ פאַרכאַפטן אָטעם אָנגעהויבן לייענען: „טייערע קליינע פריינדלין! איך קוק אויף דיר שוין אַ לאַנגע צייט פון הינטער מיין צוים. איך וויל דיר העלפן. דיין זיס פנימל דערמאנט מיר מיין היים! איך טראַכט פון דיר טאָג און נאַכט! אונדז האָט דער גורל אין לאַגער צונויפגעבראַכט און מיר וועלן זיך שוין קיינמאָל נישט שיידן... וווּ איך זאָל נישט גיין, זע איך דיינע גרויסע לאַכנדיקע אויגן. איך ליב דיך! ווען מיר וועלן באַפרייט ווערן, וועלן מיר ביידע צוזאַמען קיין פראַנקרייך פאָרן. שרייב, אויב דו ווילסט. באַשרייב מיר גענוי דיין לעבן! אַלצדינג! קלייניקע, דו זאָלסט וועגן קיין זאך נישט זאָרגן. עס וועט נאָך זיין אַ גוט און שיין לעבן! האָה און וואַרט! איך האָב געהערט, אז אין די נאָענטסטע טעג וועט זיין אַ „סאָרטיראַווקע“ אויף אַרבעט. ווהיין ווייסט קיינער נישט. דו דאַרפסט זיך פאַר דער „סאָרטיראַווקע“ אויסבאַהאַלטן. איך וועל אַלץ טון, אז דו זאָלסט בלייבן. מאָרגן קום איך צו דיר אין באַראַק. וואַרט אויף מיר אין אַ זייט. מיין מליין מיידעלע, ב'נעם דיך אַרום און קוש פיל מאָל. דיינער — — —

פ. ס. באַהאַלט די בליי, קיינער זאָל זי ביי דיר נישט געפינען. זאָלסט זיך היטן פאַר די ווייבער, קיינעם נאָרנישט דערציילן! אין בריוו דערמאן נישט, נישט מיין און נישט דיין נאָמען. גלייך נאָכן איבערלייענען זאָלסטו אים צערייסן. ד. ז.

רבקה קוויאטקאווסקא

שארקא האָט געענדיקט לייענען, פאַרזיכטיק צוזאַמענגעלייגט דעם בריוו און באהאלטן אין דער טאַש פון דער בלוזקע.

— נו, זעסט סאַראַ מענטש ער איז! — האָט זי געזאָגט אַ צע-שטראַלעטע פון גליק. אירע אויגן האָבן געגליט, ווי צעברענטע קוילן. — איך ליב אים אויך... איך טראַכט פון אים נאָר... גאַנצע טעג! ווייסט, ווען איך בין אין לאַגער געקומען, האָב איך אָן אויפהער געוויינט, כ'האַב געוואָלט שטאַרבן, אָבער היינט וויל איך לעבן. די מלחמה וועט זיך ענדיקן און איך וועל צוזאַמען מיט אים קיין פראַנקרייך פאַרן. ווי מיינסטו, דאָס מוז זיין אַ שיין לאַנד! ווי גוט איז דאָס געשען, אַז איך האָב אים דאָ געטראָפּן — האָט שאַריקאַ ווייטער געצויגן. — היינט האָט ער מיר געוויזן דריי פינגער דורך דער צוים, דאָס הייסט, אַז אין דריי חדשים אַרום וועט זיך ענדיקן די מלחמה. מיר רעדן יעדן טאָג אויף די פינגער... לאַנג וועלן מיר דאָ שוין נישט זיין.

חווה איז אויפגעצייטערט געוואָרן.

— דריי חדשים זאָנסטו, און מיר איז יעדער טאָג אַ יאָר. איך ווייס שוין אַליין נישט, ווען איך בין דאָ געקומען, ווי אלט איך בין איצטער געוואָרן! ווי אַלט...

— דו וועסט זיך צוגעוויינען — האָט שאַריקאַ חוהן גענומען באַ-רואיקן.

— איך וועל דיר יעדן טאָג ברענגען צו עס... אויב איך וועל אַ ראַק פון אים באַקומען, וועל איך דיר געבן מיין קלייד. דו דאַרפסט פון קיין זאַך נישט טראַכטן... פאַרלאָז זיך אויף מיר — האָט שאַריקאַ הייס פאַרזיכערט. זי האָט זיך נענטער צוגערוקט צו חוהן און נישט דרייסט געפרעגט:

— פאַרוואָס דערצייילסטו גאָרנישט פון דיין לעבן? האָסט אַמאָל געהאַט אַ געליבטן?

קעגן איר ווילן האָט זיך חווה פאַררויטלט.

— יאָ, — האָט זי געענטפערט און אָפּגעהאַקט גלייך.

— און וואָס איז מיט אים געוואָרן? — האָט שאַריקאַ אומגעדולדיק איבערגעריסן. — וווּ איז ער?

פון לאַגער אין לאַגער

— ער איז אַנטלאָפֿן פֿון דער געטאָ, אָבער דאָס איז נישט וויכטיק, איך טראַכט נישט מער וועגן אים.

שאַריט האָט אין פֿאַרווונדערונג אויפגעשטעלט די אויגן — וואָס הייסט נישט וויכטיק? ווען מען ליבט, איז דאָך אויף דעם גאַנצן לעבן, אויף שטענדיק...

— ווען איך האָב געהאט 14 יאָר, האָב איך פֿונקט אזוי געטראַכט — האָט חוה אומעטיק געענטפערט. — היינט טראַכט איך פֿון קיינעם נישט, איך וויל נאָר גיכער פֿון דאַנען אוועק... איך מיין צו אַ טראַנס־פֿאַרט אויף אַרבעט זיך צושטעלן.

— ווילסט מיך דאָ לאָזן? — האָט שאַריקא מיט פֿאַרדרום גערעגט. וואָס וועט זיין מיט מיר? מיינסט, אז אין אַרבעט־לאַגער וועט דיר זיין בעסער? אומעטום זענען די זעלבע דייטשן! אין אַן אַרבעט־לאַגער מוז יעדער שווער אַרבעטן און די דערנערונג איז די זעלבע, שלאָגן טוט מען אומעטום פֿונקט אזוי! מיין טאַטע האָט שטענדיק געזאָגט, אז אין אַ מלחמה איז אַמבעסטן צו זיצן אויף אַן אָרט...

— כ'וועל דאָ נישט בלייבן — האָט חוה אַ צעמישטע אָנגעהויבן. — איך האָב מורא פֿאַר אַ קאַנצענטראַציע־לאַגער! ווי עס זאָל נישט זיין, איז בעסער צו זיין אין אַן אַרבעט־לאַגער, יעדער אַרבעטער האָט רעכט... שאַריקא, פֿאַרדריי זיך נישט דיינע יאָרן מיט ליבעס! דאָ קען קיין זאך נישט געבוירן ווערן... מען מוז זוכן אַ וועג אויף אַרבעט...

פֿון דערווייטנס האָבן זיך באַוווּזן מיידלעך מיט קעסלען זופֿ.

— כ'מוז צוריק אין באַראַק — האָט זי אויסגערופֿן אַן איבערגעשראָך

קענע...

— כ'וועל נאָך היינט צו דיר קומען, מירן רעדן אַביסל — האָט שאַריקא שנעל פֿון זיך אַרויסגעוואָרפֿן.

מיט אַן אַראָפֿגעלאָזטן קאַפּ איז חוה צוריק אין באַראַק.

וואסער... וואסער...

פאמעלעך שלעפט זיך איבער פאָמערן דער צוג מיטן טראַנספּאָרט פרויען אויף אַרבעט. הינטער די פארריגלטע טירן אויפן דיל ליגן פאַר-הלשטע פרויען, צעברענטע אין פיבער און דורשט.

דורך דעם קליינעם פאַרקראַטעוועטן פענצטערל רייסט זיך אַריין אַ שמאַל פאַסיקל ליכט. אין וואַגאַן איז הייס און דעמפיק, די לופט איז אַ שווערע, געדיכטע.

אייניקע פרויען האָבן פון זיך אַראָפּגעוואָרפן די קליידער, ליגן נאָ-קעט אויפן פאַרקאַלעכטן, פאַראומרייניקטן דיל.

אַ קליין מיידעלע וויינט אויפן קול:

— רייסט אויף די פענצטער... מירן זיך דערשטיקן... לאָמיר שרייען!

סאָניע באַרואיקט די פרויען מיט אַ דערשטיקט קול:

— שוין נישט לאַנג — — זייט געדולדיק... מירן נאָך היינט

אַנקומען...

איר צונג איז טרוקן און געשוואַלן, אין מויל אַ זויערקייט, זי וויל נאָך וואָס עפעס זאָגן, נאָר פון איר פאַרטריקנטן האַלדז קען זיך קיין שטים נישט אַרויסבאַקומען.

לעבן סאָניען ליגט חוה אין פיבער. פאַר אירע אויגן רוקן זיך אַדורך די בילדער מיט די געשעענישן פון די לעצטע טעג.

— אַ גרויס לאַנג פעלד — — אונטערן פרויען הימל שטייט אַ

לאַנגע קאַלאַנע נאַקעטע פרויען מיט די קליידער אין די הענט... אַ יונגער דייטשער דאָקטאָר באַטראַכט יעדע פרוי גענוי, פאַמעלעך... פרוווט די

פון לאַגער אין לאַגער

מוסקולן... באַטראַכט דעם קערפּער... די ס. ס. מענער לאַכן... די „רויטע“ ציט אַרויס די דאַרע פּרויען פון דער ריי, באַצייכנט מיטן אות „ק“... פאַרשפּאַרט אין אַ באַראַק... די פּרויען לאָזן זיך נישט... ראַנגלען זיך. דער ראַפּאָרט־פירער קאָפּעט מיט די שטיוול... שלאָגט מיטן דינעם גור מענעם בייטש... הוה ציטערט אויפן גאַנצן קערפּער... וויל שרייען, עמיצן אָנכאַפּן פאַר די הענט, נאָר אירע הענט זענען אָנמעכטיק, ווי געליימטע. גלייך זעט הוה דעם באַראַק, וווּ זי האָט די קאַראַנטין מיט־געמאַכט. פאַרן באַראַק שטייט קאַטיא מיט די אָרדנערינס. די פּרויען נאָך דער „סאָרטיראָוקע“ גייען לאַכנדיק און זינגענדיק. שרייען אַריבער צו קאַטיען:

— זייט געזונט! איר זאָלט באַפרייט ווערן!

— די עלטערן געפינען...

— אַ סך גליק אויף דער פרייהייט!

די אָרדנערינס וואַרפן ביזע שטעכיקע בליקן. לעבן זיי שטייט מאַר ריסיע אַן אויסגעפּוצטע, קוקט זיך צו צום טראַנספּאָרט. דער באַראַק איז לידיק... אַלע באַראַקן פון דער לאַגער־גאַס „3“ פאַרלאָזן... ווען דאַרף איצטער אָנקומען? ווער?

— שאַריקא! שאַריקא! — וויל הוה שרייען צום אומעטיקן אונגאַר־

רישן מיידל, וואָס שטייט פאַר איר באַראַק מיט אַ פאַרוויינט פנימל, — איך פאַר אויף אַרבעט, אויף אַרבעט!

דער טראַנספּאָרט גייט ווייטער, פון איין צוים אין אַ צווייטע, איבער צענדליקער טויערן און וועגן. גייט פאַרביי די באַראַקן פון די טשעכישע, איטאַליענישע און פראַנצויזישע יידן... די באַראַקן זענען פאַרשפּאַרט... דורך די האַלב־אַפּענע טירן קוקן אַרויס גרויסע דער־שראַקענע אויגן. צו די אַרויסגעשטעקטע קעפּ פון די פאַרשפּאַרטע באַראַקן שרייט בעטי מיט אַ ציטערנדיק קולכל:

— ביטע... ביטע... פראַוען... וואָ זינד די עסטרייכער? די ווינער יודן...

די קעפּ בייגן זיך אַוועק אין אַ זייט... שווייגן. קוקן שטום נאָך דעם טראַנספּאָרט.

דער לאַגער ציט זיך אויס ווי אַ שלאַנג, ווערט וואָס אַמאָל גרעסער

רבקה קוואטקאווסקא

און לענגער... פון א באראק איז ארויס א דאָר קליין ווייבל, לויפט נאָך דעם טראַנספּאָרט, שרייט:

— האָט איר נישט געזען די גריכישע מענער... די יידן פון גרי-
כנלאַנד?

— מיר זענען פון פּוילן! — שרייען די מיידלעך. — וווּ זענען די
עלטערע פרויען? האָט איר זיי נישט געזען?

אין וואָס פאַר אַ שפּראַך רעדט די פרוי, וואָס לויפט נאָך דעם צוג?
חווה וויל זיך דערמאנען די פרעמדע גריכישע ווערטער, זי קען נישט...
ליגט און אָטעמט שווער, אָן כוח.

— ווייטער גיין! — טרייבן די אָרדנערינס. — ווייטער!

דער טראַנספּאָרט שפּאַנט ווייטער. חווה איז באַגאַסן מיט אַ קאַלטן
שווייס. פאַר אירע אויגן קרייזלען די באַראַקן. די פיס ברעכן זיך...
מאמא מא... וויינט זי, ליגנדיק אויפן דיגל אין וואַגאָן.

אַ מאַן שרייט פון אַ באַראַק:

— פרויען, וווּ זענען די באַראַקן מיט די קינדער?... האָט איר נישט
געטראָפּן אַ יינגעלע... אַ צעניעריקס?...

חווה הערט זיין קלאַגעדיק רופן. זעט דאָס אויסגעקרימטע פון ווייטיק
פנים... דער טראַנספּאָרט איז פאַרביי, נאָר חווה גייען נאָך די גרויסע,
זוכנדיקע, בעטנדיקע, פאַרטערטע אויגן. וועמענס אויגן זענען דאָס?
די מאַמעס? מומע זלאַמעס? פאַרוואָס זענען זיי געבליבן? פאַרוואָס?
מאַטערט חווה אָן אויפהער דער געדאַנק...

נאַכט... אַ פעלד אָנגעשאַטן מיט אַש און מיסט. די דראַטן צישען,
רוישן, זשומען. ציען זיך ווייט, ווייט... די גאַנצע ערד איז מיט דראַטן
אַרומגעצוימט. זיי וויקלען זיך איר אַרום דעם האַלדן, שטיקן, פּרעסן,
שטעכן...

— וואַסער... אַ טרונק וואַסער. — בעטן אַלע אַרום... — מיר האָבן
היינט גאָרנישט געטרונקען...

— לייגט זיך... שלאָפּט, לאַגערווהע! — שרייען די אָרדנערינס.
לאַגערווהע — לאַגערווהע — טראַגט זיך אָן עכאָ פון אַלע
באראקן הינטער די צוימען.

אוו — אוו — אוו... צעיאַמערט זיך אַ סירענע... ראַקעטן בליצן

פון לאַגער אין לאַגער

אויפן הימל. טראַך — טראַך — טררר... — פאַלט איין קנאַל נאָך דעם צווייטן.

טרא — טאַטאַ-טאַטאַ — ענטפערט ס'מאַשין-געווער פון לאַגער. ס'טרייסלט זיך די ערד. הוהן דאַכט זיך, אז די באַראַקן וועלן זיך באַלד צעפאַלן, אַלע צושיטן פאַרדעקן...

די פרויען ליגן מיט די פנימער צו דער ערד אין טויט־אַנגסטן. ציטערנדיק בעט בעטי:

— גאָט שטראַף מיך נישט... אז איך ווייס נישט ווי אזוי צו דיר בעטן... באַווייז אַ ווונדער, אַ ווונדער — — —

— אַ נס... אַ נס! — כאַפן אויף די פרויען און צעוויינען זיך אויף אַ קול.

... האַ, האַ, האַ!... סאַראַ פרומקייט האָט זיי אַרומגעכאַפט. קוקט בעסער ארויף וואָס פאַראַ פליערס דאָס קענען זיין... אַמעריקאַנישע צי טאָוועטישע...

— שווייגט... שווייגט... — בעט זיך אַ פרוי, — די זעלנער הערן, זיי וועלן נאָך שוים... וואָס איז דאָ פאַר אַן אונטערשיד... גאָט זאָל זיך מרחם זיין... שמע ישראל!...

טראַך... טראַך! בוררים... קנאַלט אָן אויפהער...

...ווער שרייט עס האַלב־טשעכיש, האַלב־דייטש:

— גיט אָפּ ס'גאָלד... די זייגערלעך... די רינגלעך... מירן סיי ווי געפינען, איר שמוציקע לויב־באַנדע!

— וווּ איז דאָס געווען, — רעדט הוה צו זיך. אירע געדאַנקען פלאַנטערן זיך. פאַמעלעך וועקט זיך אין איר זכרון אַ בילד פון דעזויגן־פעקציע־אַנשטאַלט, אַ קליין צימערל, וווּ אַלע זענען אונטערזוכט גע־וואָרן. אָפּגעגעבן די פּושקעס... די „לעפל“.

מיט אַמאָל הייבט הוהן אָן טרייסלען, אַ צאָן קלאַפט אין אַ צאָן. פאַר אירע אויגן וואַקסט אויס אַ באַד, וווּ נאָך דער דעזוינפּעקציע זענען אַלע אַריינגעפירט געוואָרן... אַ געדיכטער נעפֿל איבער די קעפּ... הייס וואַסער גיסט זיך פון אַלע טושן... אַלע שרייען, וויינען... שטיקן זיך... אַ זעלנער מיט דער ביקס אויף דער האַנט שפאַצירט אַרום... שמייכלט... הוהס קאָפּ פאַלט אָפּ נירעריק, ס'האַרץ קלאַפט וואָס אַמאָל שוואַכער,

רבקה קוויאטקאווסקא

ארום צעשפרייט זיך א פינצטערקייט... זי זעט שוין גאָרנישט מער...
ראָוס, ראָוס!... שרייען די אָרדנערינס. אַלע לויפן אַריין אין זאָל מיט
א שטיינערנעם די.ל. מיט אַמאָל נעמט די פרויען אַרום אזא קעלט, אז
זיי הייבן אָן ציטערן אויפן גאַנצן קערפער.

אין דער לופט טראָגט זיך א שטיל געזאַנג:

— שיראָקא סטראַנאַ מאָיאַ ראָדנאַיאַ...
ווער זינגט דאָס? ווער?

סאָוויעטישע מיידלעך פארטיילן גיך יעדער פרוי א העמד, א פאָר
קלימפערס, א קלייד.

פריינטלעך און שטיל פרעגן זיי אויס:

— פון וואָנען זייט איר געקומען?... מירן אַריינגעפאלן אויפן לע-

נינגראַדער פראָנט... אין פלעז...
— מיר קומען פון געטאָ... — ענטפערט נישט דרייסט איינע נאָך

א צווייטע.

די מיידלעך שאַקלען מיט די קעפּ, פאַרשטייען נישט... געטאָ...
געטאָ... זענען דאָרט שוין אויך די דייטשן...
...אן אוקראַינקע מיט אן אויסגעוויינט פנים טיילט גיך אַרום אַלע

צו ביסלעך וואסער... טרינקט... טרינקט... דאָ באַדאַרף מען נישט רעדן...
גיכער... שווייגט! שווייגט... — באַרואיקט זי אַלע.

חווה מאַכט אויף ס'מויל, טרינקט גריק, האַסטיק, ווי א פיש

אַרויסגענומען פון וואַסער. מיט אַמאָל זעצט זי זיך אויף און מיט

א באַרכלענדיקער שטים הייבט זי אָן:
— „שיראָקא סטראַנאַ מאָיאַ...“

ווער זינגט דאָס? חיים? יאָ, ער האָט עס שטענדיק געזונגען.

שיראָ...
— חווה... חווה — שטאַמלט סאָניע א פאַרצווייפלטע. — האַלט

זיך, האַלט, געדענק, מיר דאַרפן אַנטלויפן... באַלד פון דער סטאַציע...
ווען סאָניע האָט נאָר דערהערט דעם באַפעל צום אויסשטעלן זיך

צום טראַנספּאָרט, איז אין איר א נייע קראַפט אַריינגעטרעטן.

— גיכער, פרויען! קומט אַלע צו פינף... מאַכט נישט קיין טומל —
האָט זי גענומען קאָמאַנדעווען. געשטעלט זיך אין דער פּאָדערשטער ריי

פון לאגער אין לאגער

און גיך געשפאנט פאראויס צום סאָרטיר־פלאַץ, ווי זי וואָלט מורא געהאט, אז די אָרדנערינס וועלן באַלד דעם צוג צוריקטרייבן און ווידער וועלן זיך אָנהייבן די מוראדיק לאַנגע טעג אין פינצטערן פאַרלייזיקטן באַראַק. בעת דער „סאָרטיר־אַוואַקע“ האָט זי נישט געפילט ווי ס'ברענגען זי די טרערן און רינגען איבער איר פנים, נישט געזען די תאוהדיק־צעד־גליטע אויגן פון די ס. ס. מענער. מיט איר גאַנצן איך האָט זי אין זיך איינגענומען דאָס בילד פון די טויזנטער נאַקעטע פרויען אונטערן פרויען הימל, יעדן ציטער פון די באַליידיקטע, דערנידעריקטע מאמעס, די שאַנדע פון די יונגע, צעטומלטע אין שרעק מיידלעך.

זי האָט אַלץ פאַר ליב גענומען. דאָס שפאַטען אַרום די צוימען, דער לופט־אַלאַרם ביי נאַכט אויפן פעלד, די באַד, דאָס כסדרדיקע ציילן ביי יעדן טויער און וועג, דעם נאָגנדיקן הונגער, די איבערמענטשליכע מירקויט, נאָר ווען זי האָט מיטאַמאָל דערזען אויף אַ ברייט פעלד נאָך אַזאַ טראַנספּאָרט, אַ טויזנטקעפיקע ריי פרויען מיט פנימער גרויע, האַלב־טויטע, האָט זי זיך פאַרלוירן, די כוהות האָבן זי פאַרלאָזן; פאַר אירע אויגן האָבן גענומען שווינדלען די באַראַק־צוימען און קעפּ. די פיס זענען ווי געליימט געוואָרן

אַ פאַרבאָרגענע שטים האָט צו איר וואַרעם געפליסטערט מונד־טערנדיק:

— גיי... גיי...

וואָס לענגער סאָניע האָט מאַרשירט איבערן לאַגער, אַלץ מער האָט זי אַן אימה אַרומגענומען. שווייגנדיק האָט זי באַטראַכט דאָס עקשנות־דיקע שפאַנען פון הוהן און וואָס אמאָל מער איינגעהויקערט די פלייז־צע... נידעריקער און קלענער געוואָרן, ווי זי וואָלט אין זיך איינגע־שרומפן געוואָרן.

אויף דעם פעלד פאַר דער באַן־ליניע צוזאַמען מיט אַלע געלייגט זיך אין זאַמד און טעמפּ פאַרקוקט אויפן רויטן הויכן קוימען פון דער קליינער ציגל־געביידע.

— הייסט, אז ווידער אונדז אַריינגענאַרט... קיין וואַגאַנען זענען נישטאָ, וואָס וועט ווערן מיט די אַלע אין זאַמד? וואַרטן מיר אויף אַ ריי אין קוימען? — האָט סאָניע אין זיך געטראַכט.

„— ווינטער אין דעם הייזל זענען טויזנטער מענטשן דערשטיקט געוואָרן מיט גאז... עם זענען געווען צייטן, ווען גאנצע טראַנספּאָרטן זענען גלייך פון די וואַנגאַנען דאָ אַרײַנגעפירט געוואָרן. יעדן טאָג איז דאָס פעלד געווען פול מיט מתים. מיר צוזאַמען מיט די ברוקער האָבן זיי באַגראָבן. שפּעטער זענען אַ סך פון זיי פונקט אזוי אומגעברענגט געוואָרן... מיר האָבן זיי דערקענט ביים פאַרשיטן, אין די גריבער. יאָ... עם דאַרף נישט בלייבן קיין עדות! — האָט די אָרדנערין מיטאַמאָל איבערגערײסן, ווי זי וואָלט זיך דערשראָקן פאַר די אייגענע ווערטער. סאָניע האָט אַ ווײלע זיך איינגעקוקט אין דער אָרדנערין אין דער ווייסער בלוזקע מיטן לאַנגן ראָק, אויף איר געל פאַרקנייטשט פנים. אויף איר גרויען קאָפּ און מיט פייער אַרויסגעוואָרפן:

— איר קענט אַלץ דערצײלן! איך האָס זיי פונקט ווי איר... איך וואָלט דאָס אַלץ אונטערגעצונדן, זאָל אַלץ אַוועק מיט פייער און רויך... מיר זענען סײ ווי פאַרלוירענע!...

— איר... איר זײט גליקלעכע מענטשן — האָט די אָרדנערין צי ציטערנדיק גענומען רעדן. — איר פאַרט אַרויס פון דאַנען... מיר איז שוין אַלץ איינס, נאָר איך וואָלט געוואָלט נאָך מײן קינד אַמאָל זען... איר ווייסט ווער איך בין... — האָט ווייטער געצויגן די יונגע פרוי מיטן גרויען קאָפּ האָר, — איר האָט מסתמא געהערט פון אונדזער פאַמיליע, איך בין פון די זאַמויסקים...

סאָניע האָט לאַנג געטראַכט, לינגדיק אויפן זאַמד, פון דער פּוילישער אָרדנערין, זי האָט נישט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ פונעם קוימען. דאָ... דאָ זענען אומגעקומען די יידן פון וואַרשעווער געטאָ, אַלע, זקנים און קינדער... און אויב מיר וועלן אומקומען, ווער וועט נקמה נעמען, ווער?

עס איז געווען אַ הייסער אַקטאָבער-טאָג.

די זון האָט ביז ווייטיק געברענט, ווי מיט נאָרלען געשטאַכן. די האַלב־פאַרהלשטע פרויען זענען געלעגן באַגאַסן מיט אַ קאַלמן שווייס... מיט פאַרטריקנטע ליפּן געבעטן ביי די אָרדנערײנס: — איין טרונק, נאָר איין טראָפּ... וואַסער...

מיטאַמאָל האָט זיך באַוווּזן אַ נידעריק דאַר מײדל מיט בלאַנדע

פון לאַגער אין לאַגער

האַר און בלויע אויגן. זי האָט מיט אַן עמער זיך דערנענטערט צום טראַנספּאָרט און צו ביסלעכווייז גענומען טיילן יעדער פון א טעפל. די פרויען זענען אויסער זיך געוואָרן... געקושט אירע הענט... געדאָנקט.

— ניע נאָדאָ... ניע נאָדאָ — האָט דאָס וויסרוסישע מיידל זיך געווערט. — מיין זאך איז צו רייניקן די אובאַרנע... נאָר איך קען נישט צוקוקן זיך צו דעם... טרינקט, טרינקט — האָט זי געאייילט.
— איר זייט פון ראַטן־פאַרבאַנד? — האָבן אייניקע מיט דאַנק־באַרקייט און ליבע זיך אָנגערופן. — נאָך דער קריג וועלן מיר מיט דער אַרמיי אוועק קיין רוסלאַנד, קיין מאַסקווע...
דאָס בלאַנדע מיידל האָט מיט די אויגן אַרומגענומען די ליגנדיקע פרויען אין זאַמד און קאַלט אָפּגענטפּערט:

— ווען די מלחמה וועט זיך ענדיקן, וועל איך פאַרן אַ היים צו זיך. און איר דאָרט... פון וואַנען איר זייט געקומען. יעדער דאַרף זיך אומקערן צו זיין פּאָלק אויף זיין לאַנד — האָט זי פאַרענדיקט און אוועק נאָך אַ פּריש עמער וואַסער. עס איז געשווומען אַ שעה נאָך אַ שעה... די פרויען נאָך דער שלאָפּלאַזער נאַכט זענען פאַמעלעך איינגעשלאָפּן פון מירקייט און שלאַפּקייט. פאַרנאַכט האָט אַלע אויפגענועקט אַ פייה פון אַ לאַקאָמאָטיוו.

מיט רעש איז אָנגעקומען אַ לאַנגער עשאַלאַן מיט וואַגאַנען און געשטעלט זיך אונטער דער צוים ביים פעלד. דאָס איז געווען דער לעצטער טראַנספּאָרט פון לאַדזשער געטאָ.

— אוי — די ביראַטניקעס(1) זענען געקומען — האָבן אַלע פרויען מיט פרייד אויסגערופן.

— זאָלן זיי אויך פאַרוזכן דעם טעם פון אַ מלחמה... זיי האָבן געמיינט, אַז אויף אינדז וועט עס זיך ענדיקן — האָט איינע נאָך אַ צווייטער געשריגן.

דורך דער צוים האָבן זיך באַוויזן מענער אין עלעגאַנטע ריינע מאַנטלען, מיט טייערע וואַלזעס אין די הענט. די פרויען אויסגעפּוצטע אין טייערע קאַסטיומען, מיט קליינע רוקזעק אויף די פלייצעס. דער-

(1) די פרויווענירמע באַצאָמע פון דער געטא אדמיניסטראַציע.

רבקה קוואטקאוסקא

שראָקענע האָבן זיי זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטן, ווי זיי וואָלטן
צום ערשטן מאָל זיך געטראָפן מיט דער מלחמה-ווירקלעכקייט.

— זיי פאַרשטייען נישט, וווּ זיי זענען געקומען, קוקן אויף אונדז
ווי אויף משוגעים — האָבן די פרויען צווישן זיך גערעדט.

— פונקט ווי מיר האָבן געקוקט אויף אַלץ, ווען מיר זענען דאָ
אָנגעקומען — האָט זיך אַ צווייטע טרויעריק אָנגערופן, ווי זי וואָלט
זיך ווידער דערמאָנט די שעה אויף דער ראַמפּע.

די מענער האָבן גיך פאַרשטאַנען די לאַגע און גלייך גענומען רייסן
פעקלעך געלד, אין זאַמד פאַרטרעטן די רינגעלעך מיט די זייגעלעך. די
באַזליניע איז פאַרשאַטן געוואָרן מיט יידישע געטאָ מאַנעטן.

אונטער דער ס. ס. קאָמאַנדע איז אויסגעשטעלט געוואָרן אַ צוג
מענער און גלייך האָבן זיי אָפּמאַרשירט. אין איין אויגן-בליק זענען
אויספאַרטירט געוואָרן צוויי רייען:

איינע צום לעבן — די צווייטע צום פאַרניכטן... אין די וואַגאַנען
וועלן מיר זיכער אָפּפאַרן, — האָט סאָניע אַרײַנגערעדט אין חוהן. —
שפעטער דאַרפן מיר אויסנוצן אַ מאָמענט... און אַ גליקלעכע גענומען
באַטראַכטן די וואַגאַנען. — אויפשטיין! — איז געפאַלן אַ באַפעל.

די מידע פאַרפייניקטע פרויען האָבן זיך קוים פון זאַמד דער-
הויבן, גענומען צערייבן די פאַרשטאַרטע פאַרחלשמע פים.

פאַרן אָפּפאַרן האָט דעם טראַנספּאָרט ווידער באַטראַכט אַ דייטשע
קאָמיסיע פון ס. ס. מענער מיט אַ דאָקטאָרין אין אַ גינעם מיליטערישן
מונדיר.

ביים טויער פון לאַגער איז געשטאַנען אַ מאַשין מיט פּראָוויאַנט.
פּוילישע מענער האָבן געטיילט יעדן באַזונדער, אַ ברויט, אַ פעקל פּו-
טער, אַ פאַרציע ווורשט.

— זייט געזונט — אַ גליקלעכן וועג — האָבן זיי שטיף צוגע-
וואָרפן.

— וווּ פאַרן מיר? — האָט סאָניע צווישן די ציין מיט אַ האַלב
אָפּענעם מויל געפרעגט.

— ווער ווייסט? מסתמא ווייט... — האָט געענטפערט אַ מאַן אין
אַן אנצוג מיט בלויווייסע פאַסן מיט אַן אויסגעקריצטן נומער אויף

פון לאַגער אין לאַגער

דער האַנט, און פריינדלעך צוגעגעבן: — האָט קיין מורא נישט... איר מעטום וועט זיין בעסער...

ווען דער טראַנספּאָרט איז נאָר אַריין אין די וואַגאַנען, האָבן די ס. ס. מענער פאַרריגלט די טירן און אוועקגעשטעלט זיך מיט ביקסן אין דער האַנט ביי יעדן פאַרקראַטעוועטן פענצטערל.

מיטאַמאָל האָבן זיך אין די וואַגאַנען אָנגעהויבן שיטן עפל, פעקלעך פוטער, דורך די פאַרקראַטעוועטע פענצטער זענען אַריינגעפאַלן ברױטן. די פרויען האָבן זיך אויפגעכאַפט פון דיל.

— קוקט, סאַראַ דייטשן זענען נאָך פאַראַנען... די זעלנער האָבן דאָס אונדז אַריינגעוואָרפן — האָט אַ מיידעלע איבעראַשט אויסגערופן.

— קוק זיך בעסער אום אין סאַראַ וואַגאַנען זיי האָבן אונדז אַריינגעזעצט! — האָבן זיי די פרויען פאַרשרינגן. דער דיל מיט קאַלך און

מיסט אויסגעמישט, די פענצטער פאַרקראַטעוועט, די טירן פאַרשלאָסן... זענען מיר פאַרברעכער אָדער וואָס? נישטאָ אַפילו וווּ אַ פּוס אויסצוציען.

איינציקווייז האָבן זיך די פרויען אויסגעזעצט אויפן דיל, אויף די שויסן צעלייגט דאָס ברױט מיט דעם צולאָג־פוטער און ווורשט.

מיטאַמאָל האָט זיך איינע פון די ווייבער אויפגעכאַפט פון דיל און אויסגערופן: — חברה, מיר האָבן דאָך קיין וואַסער נישט! לאָמיר

אַלע צוזאַמען שרייען צו די פּאַסטנס!... וואָס הייסט דאָס עפעס, אָן לופט און אָן וואַסער... זענען מיר שוין אין נאַנצן נישט קיין מענטשן...

אין עק פון וואַגאַן איז געזעסן אַ הויכע, גראַבע מויד, מיט ביידע הענט פאַרדעקט אַ קענדל מיט קאווע. די ווייבער האָבן זיך צו איר

אַ וואָרף געטון, שרייענדיק:

— גיב אָפּ די קאווע... זי איז פאַר אונדז אַלע! — און געפרוווט אַרויסצורייסן ס'קענדל פון אירע פעסטע הענט. די „גראַבע“ האָט צו

ריקגעשלאָנגן, געקאַפעט מיט די פיס... די קאווע האָט זיך ברייט צע־גאַסן אויפן דיל. איינע פון די עלטערע פרויען איז צו צו דער „גראַבער“

מיט אַ קלומפּ אין דער האַנט און געדראָט: — אויב דו וועסט די מינוט נישט אָפּגעבן די קאַפּ, עפּן איך דיר דעם קאַפּ... דו... דו...

די „גראַבע“ איז רואיק געזעסן, מיט ביידע הענט צוגעהאַלטן די קאַפּ און מיט חוזק נאָכגעשעפט:

רבקה קוויאטקאָוסקאַ

— אזא בריה זייט איר? ... איר עפנט קעפ? ...
אין וואַנגאָן איז געוואָרן אַ טומל, איינע האָבן געשריגן, אַנדערע
געוויינט. די פרוי, וואָס האָט אין לאַגער מיט אירע פיר טעכטער גע-
שאַפן אַ „פינפטל“, האָט איבער אַלע געקלאָגט:
— איר זייט נאָך ערגער פון די דייטשן, איר וועט זיך אַליין
אומברענגען! ...
די זעלנער מיט די קאָלבעס האָבן גענומען קלאַפן אין וואַנגאָן, אַרייַך
שרייענדיק:
— וואָס איסט דען לאָס? איך מאַך גלייך פון אייך קאָטלעמען! —
און אויסגעשאַסן אין דער לופט.
די פרויען האָבן באַקומען ספּאַזמען.
— מען שיסט, מען שיסט, — געשריגן פון אַלע כוחות. — לאָזט
איר איבער די קאווע, עס וועט נאָך אַ קרבן פאַלן... איבער אזא...
מיטאַמאָל האָט זיך הוה פון דער ערד אויפגעכאַפט, צוגעלאָפן צו
דער „גראַבער“ און מיט איין פעסטן צי אַרויסגעצויגן די קאַן מיטן
ביסל איבערגעבליבענער קאווע. — גוט אזוי, גוט אזוי! — האָבן אַלע
אָנגעהויבן קלאַפן אין די הענט.
הוה האָט דאָס קענדל קאווע אַנידערגעשטעלט לעבן סאַניען און
מיט אַ פעסטער שטימע אָנגעהויבן רעדן:
— פרויען, מירן אַרויס פון דעם גיהנום, נאָר איצטער זענען מיר
ווייטער צווישן טויט און לעבן... פאַרשטייט די לאַגע, זייט רואיק... איך
נעם איבער די אָרדענונג פון וואַנגאָן איבערן גאַנצן וועג... די קאווע
געהערט צו אַלע... די ברויטן וואָס זענען אַריינגעוואָרפן געוואָרן, גייען
אַריין אין שותפות, פונקט די עפל... זיי וועלן זיין אויף אַ רפואה!
— הורא, מיר מאַכן אַ קאַלעקטיוו! — האָבן די מיידלעך אויס-
געשריגן. — אַט האָבן מיר אַ ריכטיקע אָנפירערקע!
— איך ווייס נישט, וואָס איז די פרייד מיט די עפל און ווער
דאַרף דאָ אזא מין שותפות — האָבן אין אַ זייט גערעדט צוויי פאַר-
עלטערטע מיידלעך. — באַלד קענען זיי אונדז אַרויספירן אויף אַ פעלד
און אויססיסן און ביי זיי אַ גדולה מיט די ברויטן און קאווע — — —
נישט אוממיסט האַלטן אונדז די דייטשן פאַר אַן איריאַטן-באַנדע.

פון לאַגער אין לאַגער

— טומלט נישט אין די זייטן! — האָט חוה אויסגעשריגן. —
איך האָב אַליין קיין כוח נישט... זאָגט ווי אזוי דאַרף מען פאַרטיילן
די קאווע. אויב מיר האָבן באַקומען צו אַ גאַנצן ברויט, וועלן מיר
זיכער פאַרן אַ וואָך צייט... אפשר וואַרטן מיטן טרינקען? ווי מיינט
איר? —

— אמת, אמת! — האָבן אייניקע מיטגעשטימט.
פון עק וואַגאַן האָט זיך עמעצער צעשריגן:
— וואָס עפעס וואַרטן, איך שטאַרב פאַר אַ טרונק, וואָס זאָגט
איר אויף דער גבאיטע?

— מיר ווייסן שוין די קהילה-גראַבלערס, כלל-טוערס... פאַרן עולם-
גולם האַלטן זיי שיינע דרשות און פאַר זיך לאָזן זיי פולע שיסלען...
— האָבן אַנדערע אויפגעכאַפט. אין וואַגאַן האָט זיך אויפגעהויבן אַ גע-
לעכטער, פון אַלע זייטן האָבן די פרויען געשריגן:

— מען דאַרף נישט קיין אַנפירערקעס! ניט צוריק די קאווע!
— וואָס מאַכט עס אייך אויס, זאָל איינע האַלטן אָרדענונג, —
האָט זיך אַריינגעמישט די „מאַמע“, זי האָט זיך אויפגעהויבן פון דיל,
צו צו הוהן און דערלאַנגט אַ לעפעלע, זאָגנדיק:
— איך באַרג אויס מיין לעפעלע, נעמט און טיילט, נאָר גע-
דענקט... דאָס לעפעלע איז מיין גאַנץ פאַרמעגן, ווען מיר וועלן מיט
גאָטס-הילף אָנקומען אויף אַן אָרט, זאָל איך עס צוריק באַקומען.
חוה האָט צוגעטיילט יעדער פרוי פון וואַגאַן צו צוויי לעפעלעך
קאווע, צעטיילט די צוגאַב-ברויטן און אַ מידע אוועקגעזעצט זיך אויפן
דיל.

די פרויען זענען געווען אזוי פאַרטון מיטן פאַרטיילן די ברויטן,
אַז זיי האָבן נישט באַמערקט אפילו, ווען דער וואַגאַן האָט גערירט.
פלוצים האָט איינע אויסגעשריגן:

— איר הערט, מיר פאַרן אויף אַן אמת!
די נאַכט איז צוגעפאַלן, אין וואַגאַן איז פינצטער געוואָרן, איינ-
ציקווייז זענען אַלע איינגעשלאָפן.

פרימאָרגן האָט אַלע אויפגעוועקט אַ פיינלעך געפיל פון דורשט.
דאָס שטילע קרעכצן פון די שוואַכערע פרויען איז איבערגעגאַנגען אין

רבקה קוויטקאווסקא

א מוראדיקן יאָמער. איינציקווייז האָבן זיך אלע אויסגעטון... מיט די קליידער געפאַכט, געקילט זיך. נאָר דאָס האָט אויך נישט געהאַלפן, די שוואַכערע זענען אוועקגעפאַלן, מיט גרויע פּנימער און אַרויסגע-שטעקטע געשוואָלענע צינגען געלעגן שווער סאָפענדיק.

אויף דער סטאַציע האָט זיך הוה פון דער ערד אויפגעשטעלט, צוגעשלעפט זיך צום פענצטערל מיט די לעצטע כוחות און אָנגעהייבן שרייען:

— הער פּאָסטן, מיר ווערן דערשטיקט! וואַסער... וואַסער...

די אַפּאָטיע, וואָס האָט הוהן אַרומגענומען פון ערשטן טאָג אָנקור מען אין לאַגער, איז פאַרשווונדן, ווען זי איז נאָר אַרײַן אין וואַגאָן. סאָניע אַלײַן האָט זיך געווונדערט צוזעענדיק ווי הוה קאַמאַנדעוועט מיט די פּרויען, ווי דרייסט זי שרייט צו די פּאָסטנס. רופט, זיי זאָלן עפענען די טירן.

לענגאָוים דער באַן האָט אַרומשפּאַצירט אַ פּאָסטן, נאָר הוהס רופן איז צו אים נישט דערגאַנגען.

— לאָמיר אַלע שרייען! אפשר וועט ער דערהערן — האָט הוה מיט טויט־בלייכע ליפּן אָן כוח אַרויסגעשטאַמלט. — נאָט, ווי שרעק־לעך, ווי שרעקלעך און צעוויינט זיך אויפן קול.

די פּרויען אין וואַגאָן האָבן גענומען שרייען, קלאַפּן מיט די קלימ־פּערס אין די ווענט. אויף דער לענג פון קילאָמעטערס האָט זיך געטראָגן אַ קלאַגנדיקער יאָמער:

— וואַסער... וואַסער... וואַסער...

דאָס געוויין האָט זיך געטראָגן איבער טאָלן און פעלדער. אין די דערפער, וווּ דער צוג האָט זיך פון צייט צו צייט געשטעלט, האָבן די פּויערישע קינדער מיט שרעק געקוקט אויף די וואַגאַנען, נאָר צוטראָגן אַ קענדל מיט וואַסער האָט קיינער פון זיי נישט געוואַגט.

די פּויערים האָבן זיך געצלמט, געשאַקלט מיט די קעפּ, געשוויגן. די פּרויען זענען מיר געוואָרן, מער שרייען נישט געקענט, ווידער אין אָנמאַכט געפאַלן. איינגעשלאָפּן. פון צייט צו צייט האָט זיך ווער דערוועקט, ווידער גענומען וויינען, בעטן אַ טרונק וואַסער, כאַטש אַ טראָפּן און נאָך אַ ווילע אַנטשוויגן געוואָרן.

פון לאגער אין לאגער

פארנאכט האָט זיך דער צוג אָפגעשטעלִט.
די פרויען האָט זיך אויסגעוויזן, אז זיי זענען אויפן אָרט אָנגער-
קומען. זיי האָבן זיך אויפגעכאפט פון דער ערד, אויף ניך אָנגעטון די
קליידער, גענומען שטויסן וואָס נענטער צו דער טיר.

אויף דער סטאציע האָבן די זעלנער אַרומשפּאַצירט, אונטערגעזונ-
גען זיך פּרילעך... צו דער טיר איז קיינער נישט צוגעגאנגען.

די פרויען האָבן זיך ווידער געלייגט אויפן בלאָטיקן, דורך דעם
וועג נאָך מער פאַראומרייניקטן, די, מיט ברייט צעעפנטע אויגן איינגע-
קוקט זיך אין דער פינצטערניש, פאַרצווייפלט אַראָפּגעלאָזט די קעפּ.
געשוויגן.

וואקלענדיק זיך אויף די פיס האָט זיך הוה צוגעשארט צום פענצ-
טער איבער די אויסגעצויגענע ווייבער און מיט אַ מאַטער שטיס, ווי פון
אונטער דער ערד, קוקנדיק גלייך אין דעם רויטן אָנגעזויפטן פנים פונעם
פּאַסטן, אַרויסגעשריגן:

— מיר פּאַרן אויף... אַר—בעט! ווען אַ פּערד אַרבעט זשאַלעוועט
מען אים אויך נישט קיין וואַסער...

— פּרעך ביסטו אויך! — האָט דער פּאַסטן אַ וואַרטשע געטון, און
בייז ברומענדיק צוגעגעבן:

— פון וואַנען זאָל איך נעמען וואַסער? איר, ווייבער, מוזט געדולד
האָבן, שוין נישט לאַנג... אפשר עטלעכע טעג...

צום פענצטערל האָט זיך צוגעשטופט די „מאַמע“, אַרויסגעשטעלט
אַ קענדל דורך די קראַטעס, שטאַמלענדיק:

— גנעדיקער הער... ביטע... פיר מיינע קינדער... האָבן זי מיטלייד...
דער זעלנער איז פאַמעלעך צו צום פענצטערל... די מאַמע האָט
אויפגעציטערט, עס האָט זיך איר אויסגעוויזן, אז ער פאַרמעסט זיך
אויף איר און מיט דערשטוינטע אויגן דערזען, ווי ער נעמט אַריבער דאָס
קענדל... פאַרשווינדט.

ביים אַריבערנעמען דאָס קענדל דורך די קראַטעס האָט זיך ס'וואַ-
סער צעגאַסן... די „מאַמע“ האָט נאָר עטלעכע צו אַ לעפעלע פאַרטיילט,
מיטן פּוסטן קענדל געזעצט זיך נעבן די טעכטער, אַרומגענומען זיי, ווי

רבקה קוויאטקאָוסקאַ

אַ קוואַקע אירע הינדלעך פאַר אַ שטורעם, ווי זי וואָלט זיי געוואָלט אין אירע אַרעמס באַשיצן, אויסבאַהאַלטן.

ביינאַכט האָבן זיך די פרויען אָנגעהויבן שטיקן, עטלעכע זענען צעמישט געוואָרן, אָנגעהויבן טומלען, זינגען. איבער אַלע האָט געקלאָנגט די „גראַבע“.

— מיר וועלן אויפן אָרט נישט אָנקומען... צו וואָס בין איך מיטן טראַנספּאָרט געפּאָרן? אין לאַגער איז מיר גוט געווען... — איר קלאָנגן איז אַריבער אין אַ ווילד געשריי:

— לאַזט מיך אַרויס! נעמט צו מיניע ברויטן, די פּוטער... אַלץ, אַלץ... איך שטאַרב... איך... פרויען, גיט אַ קוק, צי עס קלאַפט נאָך מיין פּולס... — האָט זי זיך געפּלאַנטערט אין די רייד.

אינדערפרי האָט דער צוג זיך געשטעלט אויף אַ פּוסטן פעלד. אָפּגעשטאַנען עטלעכע שעה. די פרויען אין פינצטערן וואַגאָן האָבן שוין פאַרלוירן דעם השבון פון צייט, נישט געוויסט וויפּיל טעג און נעכט זענען אַדורך.

זיי וועלן אונדז אזוי לאַנג האַלטן אין די וואַגאָנען, ביז מיר וועלן זיך אַלע דערשטיקן — האָט סאָניע געטראַכט אין זיך, לינגדיק לעבן חוהן אין פיבער אַ צעברענטע. איר קאָפּ איז אויף חוהס קאָפּ אַראָפּ געפאַלן, אַ קראַמף האָט איר קערפּער אַרומגענומען, פון איר מויל האָט אָנגעהויבן רינען אַ שוים.

איבער דערפּער און שטעט האָט משונהדיק געיאָגט דער צוג, פון צייט צו צייט געשטעלט זיך און ווייטער געפּאָרן.

שפעט ביינאַכט האָט זיך דער צוג געשטעלט. די ס. ס. מענער האָבן גענומען קלאַפּן אין די טירן... פּונאַנדעררוקן זיי, אַריינגעלאָזט לופט דורך אַ שפּאַרונע...

— הער פּאַסטן, ווי לאַנג וועלן מיר נאָך אזוי פּאָרן? — האָט מיט אַ דערשטיקט קול קוים געפּרעגט די „גראַבע“.

— דער גאַנצער וואַגאָן איז שוין... שוין...

— איר זענט שוין אָנגעקומען! — האָט דער פּאַסטן מיט חוזק אויסגערופּן, — מאַרגן וועט איר אויסגעלאָרן ווערן. — און ער איז פאַרשווונדן אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט.

צווייטער טײל

צו אַ נײַ לעבן

ווען די טיר פון וואַגאַן איז אויפגעמאַכט געוואָרן, איז דאָס בלאַסע
מיידעלע געלעגן אַ דערשטיקטע. אַרום איר אין קוויט און שמוץ, נאַקעמע,
פאַרהלשטע פרויען. נאָר עטלעכע פון טראַנספּאָרט האָבן זיך אויפגע-
כאַפט צום אַרויסגיין, גענומען וועקן, מונטערן די איבעריקע:
— שטייט אויף, מיר זענען שוין אויפן אָרט, טוט זיך אָן... ס'קאָן
נאָך ווער אַרײַנקומען...

— לוסטיקער, מיינע דאַמען, דער וואַגאַן מוז אָפּפאַרן! — האָט
אַרײַנגעשריגן אַ יונגער דײַטש און נישט דערזעענדיק קײנעם, אַרײַן אין
וואַגאַן.

אַ ווײַלע איז ער שטיין געבליבן אַן איבערראַשטער, אין דער נאָז
האָט אים אַ זעץ געטון אַ הייסע פאַרעדיקע לופט, זײנע אויגן זענען
אַ לויף געטון איבער די אויסגעצויגענע פרויען און זײן פנים האָט זיך
אויסגעקרימט מיט עקל.

— איין ריכטיקער שטאַל — האָט ער אויסגעשריגן און אַרויס-
געלאָפּן פון וואַגאַן. מיט דער קאָלבע גענומען אַרײַנקלאַפּן, שרײַענדיק:

— וואס איסט דאָ לאָס? ראוס, ראוס! עקלהאַפטע שײס-באַנדע! —
די ליכטיקײט און פּרײַשע לופט וואָס איז מיטאַמאַל אַרײַן אין וואַגאַן
האָט אַלע אויפגעוועקט. פאַמעלעך האָבן די פרויען אויפגעמאַכט די אויגן,
ווי זײ וואָלטן זיך געוואָלט דערמאַנען, פון וואַנען זײ האָבן זיך דאָ

רבקה קוויאטקאווסקא

גענומען. געפרוויט אויפשטעלן זיך, צוזאמעננעמען די זאכן, נאָר זייערע פיס האָבן זיך געבראָכן. איינע נאָך אַ צווייטע זענען זיי אנידערגעפאלן, אויף אַלע פיר געקראָכן צום אַרויסגאַנג.

די זעלנער האָבן אָפּמאַרשירט, אַ צווייטע גרופע ס. ס.־לייט האָט איבערגענומען דעם טראַנספּאָרט.

זיי האָבן פון דערווייטנס די פרויען באַטראַכט, געשאַקלט מיט די קעפּ, געשוויגן.

נאָר עטלעכע האָבן שטיל אין אַ זייט געפרעגט:

— זענט איר קראַנק? פון וואַנען פּאָרט איר? ...

פאַמעלעך האָט זיך דער טראַנספּאָרט געשלעפט צו די לאַרעס, וואָס זענען נעבן דער באַן־ליניע געשטאַנען.

ביסלעכווייז זענען די פרויען אויף דער פרייער לופט צו זיך געקומען, גענומען ביים די נישט־געדרוטע ברויטן פונעם וועג.

די „גראַבע“ מיט די צוויי ברויטן אונטער די אַרעמס האָבן די פרויען הויך געזידל־ט:

— אַ, דאָס ברויט נישט אָפּגעגעבן...

— נאָרישע זולל־וסובאַ, דערמיט ווילסטו זיך ראַטעווען?

— וואַרפט זי אַרויס פון דער ריי!...

— דאָס ברויט איז פון מיידעלע... פאַרן טויט האָט זי מיר עס

געגעבן!... — האָט זיך געווערט די גראַבע.

סאָניע האָט זיך פאַרזיכטיק אָפּגערוקט פון טראַנספּאָרט, אנידער־

געזעצט אויפן גראַז, אַ ווונק געטון צו הוהן...

הוה איז אַרויס פון דער ריי, מיט וואַקלדיקע טריט צוגעשארט זיך צו

סאָניע, פאַמעלעך אנידערגעלייגט דערנעבן.

מיט פאַרמאַכטע אויגן, מיט פאַרציטערטע הערצער געוואַרט, אַז

דער טראַנספּאָרט זאָל אָפּפאַרן.

מיטאַמאַל האָבן זיך דערהערט זעלנערישע טריט... און גלייך אַ

גוטמוטיקע, כמעט פריינטלעכע שטים:

— איר זענט מיד? ... לידער, איך קען ניכטס דאָפיר... ביטע צוריק...

פאַר סאָניען און הוהן האָט הימל און ערד זיך אַ דריי געטון, פאַר די

אויגן פינצטער געוואָרן, טיף אין האַרץ האָט זיך צעוויינט אַ קול...

פון לאַגער אין לאַגער

אַלץ פאַרלוירן... איז וואָס ווייטער, וואָס ווייטער?
דער טראַנספּאָרט איז ווידער געציילט געוואָרן און גלייך האָבן די
לאַרעס געדירט.

די פרויען זענען געפאָרן איבער דייטשע וועגן און שמעט. דער
האַרבסט איז געווען אין פולן בלי.

פון די פעלדער האָבן די פויערים געפירט אויף די וועגענער תבואה,
אין די סעדר האָבן זיך די ביימער געבראַכן אונטער דער שווערער לאַסט
פון צייטיקע עפל און באַרנעס.

מיט פאַרקלעמטע הערצער, מיט טרערן אין די אויגן האָבן די
פרויען געקוקט אויף די געמיטלעכע, פויערישע הייזלעך, פון די האַלב-
אַפענע פענצטער מיט ווייסע פאַרהענגלעך פאַרהאַנגען האָבן אַרויסגעקוקט
פאַרביקע בלומען־טעפּ, בילדער פון די ווענט...

אויף די הייף האָבן זיך געשפילט געזונטע, אָפגעברענטע פון דער
זון קינדער, אין קורצע שפילהייזלעך, מיט באַרווייטע פיסלעך אַרומגע-
יאַגט איבערן ווייכן, גרינעם גראָז.

פאַר די אויגן פון די מאַמעס פון טראַנספּאָרט זענען אויסגעוואַקסן
ווי לעבעדיק די פאַרשיקטע אין דער שפערע קינדער, זייערע דאַרע בלאַ-
סע פנימלעך, זייערע דינע, פארטריקנטע פיסלעך.

די פאַרביקע ווילעס באדעקט מיט ווילדע וויינטרויבן האָבן זיי
דערמאנט די פאַרלאָזענע, פוסטע, צערודערטע שטיבער, מיט די צע-
פראַלטע שענק און צעוואַרפענע בעטן, די אַרויסגעשליידערטע זאכן אויפן
דיל, נאָר פון זייערע פאַרשטיינערטע הערצער האָט זיך אפילו קיין זיפץ
נישט אַרויסבאקומען. טיף אין דער נשמה האָט געיאַמערט דער צער נאָך
די פאַרלוירענע קינדער, נאָכן זרובן לעבן.

ווי אַ חוזק האָבן די לאַרעס באַגלייט די טענער פון ראדיאָס און
פאַטעפאַנגען.

ארום האָט אַלץ געאַטעמט מיט זאַטקייט, רואיקייט, מיט „היים“.
אויף אַ גלאַטיקן אַספאַלטידע האָבן זיך די לאַרעס געשמעלט, די פאַס-
טנס האָבן אַרויסגעפירט דעם טראַנספּאָרט, אויסגעשטעלט אין אַ צוג און
לאַנג גענוי געציילט.

— אָפּ! — איז געפאלן אַ באפעל. דער טראנספּאָרט האָט גערירט פּאָראַויס.

שפּאַנענדיק איבערן לאַנגן אַספּאַלט־וועג, צווישן צוויי שורות ביימער, האָבן זיך די פּרויען ביסלעכווייז באַרואיקט. די דאָרפישע שטילקייט, דער קלאָרער, דורכזיכטיקער הימל, האָט יעדעס האַרץ אָנגע־פילט מיט אַ האָפּענונג.

איצטער וועט זיך אָנהייבן אַ ניי לעבן — האָבן די פּרויען גע־טראכט ביי זיך.

ערשט ווען פון דערווייטנס האָבן זיך באַוויזן דראַטן, זענען אלע אויפגעצייטערט געוואָרן. די ערשטע רייען זענען שטיין געבליבן, ווי די פיס וואָלטן זיך נישט געוואָלט צורירן צו די צוימען.

— ביטע, ביטע — האָבן קאָמאנדירט די פּאָסטנס, אין דעם אַ טויער...

— וווּ זענען מיר? — האָבן געפרעגט די פּראַוויזאָרן אַ יונגן פּאָסטן, מיט אַ האַקן־קרייץ אויפן אָרעם.

— הער פּאָסטן, וווּ זענען מיר? — האָבן די פּרויען אונטערגע־כאַפט — וואָס וועלן מיר דאָ טון? — האָבן זיי פאַרצווייפלט געשטאַ־מלט.

פאַמעלעך, דערשלאָגן, האָבן געשפּאַנט די פּרויען צווישן צוויי שו־רות דראַטן, ערשט פאַרבייגייענדיק די גרין־געמאַלטע באַראַקן, פאַרהאַנד־גענע מיט ווייסע פּאַרהענגלעך, דערזענדיק דורך די אָפּענע פענצטער קליינע, רונדיקע טישלעך פאַרדעקטע מיט קלאָרע טישטעכלעך, די יונג־גע־גוט־געפּלעגטע מענער, האָבן זיי זיך באַרואיקט.

מסתמא איז דאָ נישט שלעכט, אויב זיי זעען אזוי גוט אויס — האָבן אייניקע געטראכט. — ווי עס זאָל נישט זיין, וועלן מיר דאָ אַן אַרבעט געפינען, די צייט אַדורכצושטופן...

מיטאַמאָל האָבן זיך באַוויזן וואַנגעטעקעס מיט ביקסן.

— ביקסן! האָט די מאמע פון די פיר טעכטער אויסגעשריגן, ווער ווייסט, וואָס זיי מיינען מיט אונדז דאָ צו טון.

— ס'איז קיין זאך — האָבן זי די טעכטער באַרואיקט, דאָ איז

פון לאַגער אין לאַגער

מסתמא א פאבריק אזאנע... אָבער דאָס איז אן ארבעט נאָר פאר מענער,
זעסט דעם טארטאק ביים וואַלד, מירן דאָרט זיכער אַרבעטן...

אַלע פרויען האָבן זיך פארקוקט אויפן וואַלד, וואָס האָט זיך מיט
אמאָל באַוווּן. עס איז אַלע פרוילעכער געוואָרן דערזענדיק די גרינע
ביימער.

די גאנצע צייט אין אַשווענטשים האָט קיינער פאר זיך נישט גע-
זען קיין גרעזל, קיין בלעטל, ווי די גאנצע נאטור וואָלט אויסגעשטאַרבן.
ביי איינעם פון די טויערן האָט א מיליטערמאן מיט אַ קרויץ אויף
דער ברוסט באטראכט דעם טראנספאָרט. צום יונגן מיידל מיט אן
אויפשיפט „א. 5." אויף דער האנט, וואָס איז נעבן אים געשטאנען,
מיט כעס אַ זאָג געטון:

— אזא שייס שיקט מען אויף אַרבעט, נישט געקענט זיך אליין מיט
זיי אָפפארטיקן!

ביידע האָבן געקוקט אויף די שמוציקע, אָפגעריסענע פרויען, ווי
נישט געווסט, וואָס מיט זיי צו טון, ווו אהינטון.
— וואָס פארא אָרדענונג איז דאָס, איך וואָלט זיי צוריסנעשיקט,
דאָנער-וועטער! — האָט ער כמעט אויסגעשריגן.

פאר א נידעריקער געביידע, אויף אַ פוסטן פעלד, האָט זיך גע-
שטעלט דער טראנספאָרט, גרופנווייז אריינגעפירט געוואָרן אין א קליין
נעבן-צימערל.

פון די צימערן זענען די פרויען אַרויס מיט פלאַמען אויף די באַקן,
געציטערט פאר שאַנדע.

...א דאָקטאָר זוכט גאָלד... בריליאַנטן... — האָבן זיי שטיל אי-
בערגעגעבן די אנדערע.

— ווען איך וואָלט דערפון געווסט, וואָלט איך זיך געוואָרפן אונט-
טער די לאָרעם — האָט איינע פון די פרויען געזאָגט: אז מען איז
נישט קיין מענטש, דארף מען נישט לעבן!

— זיי אַ פלעק און א שאַנדע — האָט סאָניע א צערודערטע אויס-
געשריגן. — זאָל נאָר איינע פון אונדז איבערלעבן, וועט די וועלט דער-
פון קלינגען!

די מאמע פון די פיר טעכטער האָט איבערן גאנצן וועג געהאלטן

רבקה קוויאטקאווסקא

אין א שטיקל ברויט איינגעקנאָטן א פּאָטאָגראַפיע און א רינגל מיט א ברייאַנט.

מיטן רינגל אין דער האַנט איז זי צו צו איינער פון די פּוילישע אָרדנערינס, אָנגעכאַפט זי פאַר דער האַנט בעטנדיק:

— נעם דעם רינג און באהאַלט די פּאָטאָגראַפיע, דאָס איז מיין איינ-ציקער זון... איך וועל אייך אפּשר אַמאָל אָפּדינען...

די אָרדנערין האָט גלייכניכטיק צוגענומען דעם רינג און אַרומקוקט-דיק זיך אין אַלע זייטן פּאַרזיכטיק געזאָגט:

— איך ווארט אויף אייך ביי דער טיר פון אַרויסגאַנג... און שטיר לער צוגעגעבן: — קיינער דאַרף דערפון נישט וויסן... א פּאָטאָגראַפיע איז אַ דאָקומענט!...

די „מאַמע“ איז צוריק אין רייע, מיט די טעכטער צוגעשטופט זיך צו דער טיר פון צימערל, רואיק אריינגעגאַנגען, די ערשטע אַרויף אויפן טיש...

עס איז איר אַלץ איינס געווען, וואָס עס וועט פּאַרקומען, זי האָט געוואָלט וואָס גיכער אַרויס, צוריקנעמען די פּאָטאָגראַפיע, וואָס איר זון האָט איר צום לעצטן מאָל צוגעשיקט פון אוראָל. נאָר ווען זי איז צוגע-קומען צו דער טיר, איז זי שטיין געבליבן, ווי דאָס לשון וואָלט איר אָפּגענומען געוואָרן, שטום פאַרבאַכן ביידע הענט, קיין וואָרט נישט געקענט אַרויסרעדן.

ביי דער טיר איז קיינער נישט געשטאַנען...

ניך איז דער טראַנספּאָרט אויסגעבאָרן און אָנגעטון געוואָרן, אויס-געשטעלט אין אַ לאַנגן צוג געשפּאַנט צו דער יידישער טייל פון לאַגער. דערזעענדיק וועט טרוקענען אויף די דראָטן, האָבן די פּרויען געטראַכט ביי זיך:

— סאַראַ שאָר, אז אזוי פיל איז דאָרט אין לאַגער געבליבן, דאָ וועט זיין בעסער ווי אין געטאָ...

אַנדערע האָבן צופרידן אויסגעשריגן:

— קוקט וואָס טיילט מען דאָ! העמדער! האַנטעכער!

ביים אָנקומען פון טראַנספּאָרט זענען די פּרויען אַרויסגעגאַנגען פון די באַראַקן, ניגערק אויסגעפרעגט:

פון לאַגער אין לאַגער

— וואָס הערט זיך מיט דער מלחמה?
— מיר ווייסן גאָרנישט... האָבן אייניקע מיידלעך אָפגעענטפערט.
— מען רעכנט, אז די מלחמה ענדיקט זיך אין גיכן.
— זאָל גאָט געבן... מיר זאָלן נאָך צוריקקומען קיין פראַנג... ווייסט
איר נישט, צי עס לעבט אונדזער בענעש? — האָבן די פרויען אויף גיך
אויסגערענט?
— וואָס טוט איר דאָ? — האָבן די מיידלעך פון דער רייע אויס-
געשריגן, סארא מענטשן זענען דאָ?
— וואָס זאָלן מיר טון? — האָט אַ פרוי ווי אן עכאָ איבערגעפרעגט.
מיר טוען קיין זאך נישט. איר ווייסט וווּ איר זענט געקומען? איר זענט
אין קאָנצענטראַציע-לאַגער „שטוטהאָף“.
— מיר זענען אויף אַרבעט געקומען! — האָבן עטלעכע איבער-
ראשט צוריקגעשריגן — איז דאָ אַ לאַגער? אַ לאַגער!
די „גראַבע“ איז אַרויס פון דער רייע, צוגעלאָפן צו איינעם פון די
מענער און אין איין אָטעם מיט געבראַכענעם דייטש אַ פּרעג געטון?
— איך בעט אייך... ביטע, זאָגט מיר: גיט מען דאָ צו עסן?...
דער מאַן מיט געשטרייפּטע הויזן מיט אַ לאַנג אויסגעדארט פנים
האָט פון קאָפּ ביז די פיס אויסגעמאַסטן די „גראַבע“ און מיט אַ ביר-
טערן שמייכל געענטפערט:
— מאַדאם! איר וועט דאָ אינגיכן אייער גוטן אפּעטיט פאַרלירן...
נאָכאַמאָל זי אָפגעמאַסטן מיט די אויגן און צעלאַכט זיך אויפן קול.
פאַרנאַכט איז דער טראַנספּאָרט אַריינגעפירט געוואָרן אין אַ באַ-
ראַק, צו 150 מענטשן צעטיילט געוואָרן אין באַזונדערע שטיבלעך.
די פרויען האָבן זיך אויסגעזעצט אויפן ריין געוואשענעם דיל, גליק
לעכע, וואָס נאָכן גאנצן טאָג מאַרשירן, קענען זיי רואיק אויסציען די גע-
שוואַלענע פאַרמאַטערטע פיס. זיי האָבן אויף די קאנען מיט וואסער,
וואָס די אָרדנערינס האָבן אַריינגעברענגט, אַ וואָרף געטון זיך, איינע
די צווייטע אַרויסגעריסן די טעפּלעך פון די הענט, געטרונקען פּולע
קריגן, נישט געקענט זיך באַרואיקן, איינשטילן דעם דורשט. די אָרד-
נערינס זענענדיק די פאַרחלשטע פרויען, זייערע צעברענטע פּנימער און
אויסגעלאַשענע אויגן, האָבן זיך דערמאַנט זייער וועג אין לאַגער אין די

רבקה קוויאטקאָוסקאַ

גשלאָסענע וואַגאַנען, מיט הילפס־גרייטקייט אויפגענומען די פרויען. נישט קענענדיק זיי באַרואיקן, אַרײַן אין כעס, גענומען גיסן אויף זיי עמערס וואסער שרייענדיק:

— וואָס זענט איר אַזוי אַרויס פון די כלים? — ווי איר וואָלט אַ יאָר נישט געגעסן און נישט געטרונקען. איר האָט זיך נישט אויף וואָס צו באַקלאַגן, איר זענט געקומען מיט גאַנצע ברויטן, דאָ גייט מען אויס פאַר אַ ביסן...

מיט אַ מענערישן טריט איז אין דער שטוב אַרײַנגעקומען אַ יונגע פרוי מיט אַ שטרענג פנים, געשוירענע האָר. זי האָט אַ ווײַלע באַטראַכט די פרויען אויסגעזעצטע אויף די שטרויזעק און רואיק, צאַרט אָנגעהויבן רעדן:

„ידישע פרויען... שוועסטער מיינע... איך ווייס וואָס איר האָט מיטגעמאַכט, פון וואַנען איר קומט... אייערע אויגן דערציילן מיר אלץ... נאָר זײט נישט פאַרצווייפלט. דאָ וועט איר זיך אויסרוען, אביסל אָננע־מען כוח. איך בין באַשטימט געוואָרן פאַר אייער שטוב־עלמסטע. אונ־דער בלאַק־פירערין איז אַ סטודענטקע פון מאַסקווער אוניווערזיטעט... זי שלאָגט נישט, ווען אפילו אַ מענטש פאַרשולדיקט זיך. איר זאָלט זיך האַלטן חבריש, שוועסטערלעך אַרויסהעלפן די שוואַכערע. נישט באַ־גנבענען, נישט באַרעדן. איר זאָלט וויסן זיין, אז יעדן פאַל פון גנבענען ברויט, וועל איך שטרענג באַשטראַפן, אָן רחמנות! אויב אין אונדזער שטוב זענען דאָ עלטערע פרויען, זאָלט איר זיי אָפגעבן דרײַ־אַרץ, אָפ־טרעטן אַ גוט אָרט אויפן שטרוי־זאַק, צולאָזן צום עסן אָן אַ רײע... גע־דענקט, אז אין אונדזער טראַדיציע גיט מען פון שטענדיק אָפ־כבוד די עלטערע. מיר מוזן אויסבאהאַלטן די שוואַכע, די קראַנקע, די יוגנטלעכע, האַלטן זיך שטאַלץ און מוטיק. אונדזער פּאָלק האָט אַ סך שווערע צײַטן מיטגעמאַכט און נישט בלויז אַ פּאָלק געבליבן, נאָר עס־הספּר. מירן דאָס אויך איבערקומען.“

די פרויען האָבן יעדעס וואָרט איינגענומען אין זיך, מיט ליבע און איבערגעגעבנקייט געקוקט אויף דער אָרדנערין, ווי געוואָלט דאַנקען פאַר וואַרעמע מענטשלעכע ווערטער.

פון לאַגער אין לאַגער

מיט אראָפּגעלאָזטע קעפּ זענען די פּרויען געוועסן, געשלאָנגען די טרערן.

— ווי עס זאָל נישט זיין, זענען מיר צווישן אייגענע, מען הערט אַ יידיש וואָרט... — האָבן זיי ביי זיך געטראַכט.

מען האָט אַריינגעבראַכט ברויט מיט קאווע.

נישט דערעסן, האָבן זיך די פּרויען אויסגעצויגן אויף די שטרוי־זעק, מיט די געדאַנקען צוריק אין די היימען, צו די אייגענע, צו די פּאַרלירענע.

צום ערשטן מאַל זייט חוה האָט איר היים פּאַרלירן, האָט זי באַ־נומען דעם גאַנצן גרויל פון איר און אַלעמענס לעבן, ליגנדיק אויפן שטרויזאַק האָט זי גערופן אין זכרון די ברידער, געוואָלט אַרויסרופן דאָס בילד פון דער היים אויף אָננעמען כוח, פאַרגעסן פון אַלעמען.

ווי אַ ווייטער הלום האָבן זיך איר אויסגעוויזן די מאָלצייטן בעת די יום־טובים. די העל־צעברענטע ליכט אויפן ווייס־געדעקטן טיש... ווען איז דאָס געווען, ווען? — האָט זי זיך אליין געוונדערט, אז אזוי גיך איז אַלץ חרוב געוואָרן. אפשר זענען קיינמאַל נישט געווען די מנוחה־דיקע פרייע טעג אין דער היים. די היציקע שמועסן צווישן זעליקן און אביגדורן? וועגן וואָס האָבן זיי זיך אַרומגעריסן? וועגן אַרץ־ישראל, וועגן רעוואָלוציעס? וווּ זענען זיי? וואָס איז מיט זיי געוואָרן, האָט געצאפּלט אין איר דאָס האַרץ. איז דער טאַטע טאַקע אומגעקומען אין אַשוויענ־טשים? ער, וואָס האָט אזוי געבענקט צו דער פרייהייט, דער גוטער, שטענדיק גלויביקער טאַטע? און איך האָב אים קיינמאַל קיין ליבע נישט אַרויסגעוויזן — האָט חוה ביי זיך מיט ווייטיק געטראַכט, געווען פאַר אים אַ פאַרשלאָסענע, ווי אַ פּרעמדע. פון אַלע מחשבות איז אַלץ חוה צוריקגעקומען צום בילד פון דער מאמען, אזוי ווי זי האָט זי צום לעצטן מאַל ביי דער „ראַמפע“ געזען.

— איז דאָס מעגלעך, מיר זאָלן שוין קיינמאַל נישט זיין צוזאַ־מען? — האָט זי געפרעגט די פינצעטערע נאַכט. — איז אַלץ שוין אומ־געברענגט, חרוב? און הינטער די דראָטן איז די זעלבע וועלט ווי געווען... מענטשן לעבן רואיק אין זייערע היימען; און אויב אויף פּעלדער קומען אום טויזנטער, שטאַרבן זיי ווי מענטשן — אין קאַמף! איך וועל קיינ־

רבקה קוויאטקאָווסקאַ

מאָל נישט קע ען נקמה נעמען... דאָ וועל איך פארבלייבן, יעדן טאָג,
יעדע שעה שטארבן ביסלעכווייז. ווייטער וועלן זיין פּרילינגס צעבליי-
טע, זומערס ליכטיקע און הייסע! נאָר איך, מיר אלע, וועלן נישט
זיין! און פאַרוואָס קומט אונדז אזא אונטערנאנג אזא אויסראָטונג?
זאָלן זיי אונדז אויסשיסן, צו וואָס האַלט מען דאָ אונדז אלע? אויסשיסן,
און אַ סוף זאָל נעמען! — האָט זי געוואָלט שרייען איבערן פינצטערן
באראק צו די פארשמאכטע, פארשלאָפענע פרויען.

ער וועט הייסן מנתם

נאך דעם וועג אין די געשלאסענע וואגאנען האָבן זיך די פרויען געפילט אין שטוטהאפער לאגער, ווי אין א מקום מנוחה. נאך די „אפעלן“ גאנצע טעג געלעגן אויפן זאמד פאר די באראקן, געשלאָפן אָדער גע- שמועסט. ביסלעכווייז זיך באַרואיקט, ווי נאָך אַ שווערער קרענק פאמע- לעך אויפגעוואכט צום לעבן. ווען עס זענען אָבער אַדורך עטלעכע טעג און קיינער פון זיי איז נישט גערופן געוואָרן צו קיין אַרבעט, האָבן זיי זיך ווי פון חלום אויפגעכאפט, אומרואיק אָנגעהויבן אויסצופרעגן:

— וואָס וועט זיין דער סוף פון דעם ליגן? ווי לאנג קען מען אזוי אָפקומען טעג? אין אַשוויענטשימער לאגער זענען די פרויען אזוי איר בערראשט און דערשראָקן געווען, אז אַ סך פון זיי, האָבן נישט געקענט פארנעמען קיין עסן. די זופן אָפגעגעבן פאר אַנדערע. דאָ האָט מיטאמאָל אלע אזא הונגער און שרעק פארן הונגער אַרומגענומען, אז אלע געפילן און געדאנקען זענען פארטעמפט, ווי אָפגעשטאָרבן געוואָרן. צוגעפירט צו היסטעריע, צו משוגעת. די שטובן־עלטסטע, רות, האָט געפרוּווט די פרויען באַרואיקן, צוגעבן זיי מוט. יעדן טאָג אַריינגעבראכט ידיעות פון די פראַנטן, וואָס אירע באקאנטע האָבן איר איבערגעגעבן דורך די דראַטן.

די ערשטע ידיעות האָבן די פרויען אויסגעהערט מיט א פאר- כאפטן אָטעם, אָבער שוין נאָך עטלעכע טעג אָנגעהויבן צווייפלען אין דער אמתדיקייט פון אירע רייד, אין די ווינקלען געהווקט:

— אונדז שפייזט זי מיט רעדעס, מיט פאָליטיק! נצחונות... און פאר זיך באהאַלט זי פולע טעפ מיט זוף, גאנצע ברויטן!

רבקה קוויאטקאווסקא

די שטובן-עלטסטע האָט פאר די שוואכערע פרויען אויסגעפועלט צוגאפֿזופן ביי די טיילערנים, נאָר דאָס האָט אלע נאָך מער צערייצט. וואָס אמאָל דרייסטער האָבן זיי גענומען טומלען:

— נאָר די שוואכע דארף מען ראטעווען? די געזונטע קענען אויס-שטארבן? און דאָס הייסט יושר?

ביים ברויט פאַרטיילונג צוריקגעוואָרפן די פאַרציעס שרייענדיק:
— דערפון קענען מיר נישט לעבן, טוט בעסער אינגאנצן נישט טיילן! נאָרנישט!

— מיר ווילן אַרבעטן! מירן גיין מיט אַ דעלעגאציע צו דער לאַ-גער-עלטסטע — האָבן אַנדערע צוגעוואָרפן.
גערולדיק האָט רות אויסגעהערט אלע טענות פון די פרויען און גענומען זיי מוסרן:

— איר דאַרפט זיך גליקלעך פילן, איר האָט שוין פאַרגעסן, ווי איר האָט אויסגעזען, ווען איר זייט דאָ געקומען. קיינער פון אונדז האָט נישט געגלויבט, אַז איר וועט זיך צומאָרגנס אויפֿוועקן. היינט האָט איר דאָך שוין אַ לעבעדיקן פונק אין די אויגן, אַ מענטשלעכן אויסזען. איר פילט דאָך אַפילו נישט, אַז איר זייט אין אַ לאַגער! גאנצע טעג לייגט איר זיך אויף דער זון, רוט זיך אויס... אַווראי, אַז עס איז צו ווייניק דאָס עסן, אָבער אין אַנדערע לאַגערן אַרבעטן מענטשן צו 15 שעה אַ טאָג ביי דער זעלבער דערנערונג! איר פאַרגעסט אין וואָס פאַראַ צייט איר לעבט! וואָס מיינט איר, אַז אין אַ לאַגער קען מען גיין מיט דעלעגאציעס?!

— די לאַגער-עלטסטע איז אַ רוסישע, זי וועט אונדז נאָרנישט טון! — האָבן רותן עטלעכע פרויען איבערגערופן, מירן זי בעטן אַר-בעט אין דער קיך, אָדער ביים רייניקן די קלאָזעטן...

— איר רעדט ווי קינדער! — האָט זיך אויפֿגערעגט רות. — אין דער קיך אַרבעטן די „רוסקעס“. ביי די קלאָזעטן אַרבעטן נאָר פּוילישע מענער. מיר קענען דאָ צו קיין אַרבעט נישט אַנקומען! וואָס טומלט איר אַזוי פיל? ווי לאַנג זייט איר אין גאַנצן אין לאַגער? איך קען מענטשן, וואָס זענען שוין צו 3-4 יאָר אין די לאַגערס, און זיי רייסן נישט איין קיין וועלטן! ווייסט איר נישט דערפון, אַז אין דער אַרמי-

פון לאַגער אין לאַגער

ניסטראַציע פון אַלע לאַגערס אַרבעטן נאָר קרימינעלע פאַרברעכער, דע-גענעראַטן, מוסרים! איר ווילט שורע זאָל צוטראַגן דעם „אַבער-שאַר-פירער“, אז די יידן בונטעווען זיך? אז עס געפעלט זיי דאָ נישט? א דע-לענאַציע הייסט אויפשטאַנד! איר ווייסט וואָס קומט דערפאַר? לאַזט זיך נישט העצן, נישט פראַוואַצירן, מיר קענען בעסער די לאַגע... נישט שורע, נישט קיין אַנדערער קען אייך העלפן...

— מירן גיין צו איר, מירן איר דערציילן, אז מיר קומען פון געמאָ, מיר קענען שוין נישט מער — האָבן די פרויען זיך עקשנותדיק געהאַלטן ביי זייער באַשלוס. — מען דאַרף נאָר וויסן, ווי אזוי צו רעדן צו איר, — האָבן זיי געטענהט.

רות האָט אַ וויילע געשוויגן, ווי זי וואָלט מיט זיך אליין געפירט אַ קאַמף און שטייל אָנגעהויבן דערציילן, וואָס פון שורען איז אין לאַגער געוואָרן, ווי אומרהמנותדיק זי שלאָגט די ווייבער, ווען עס באַפאַלט זי איר מרהי־חורה, וויפיל קראַנקע זי האָט געשיקט אין „קוימען“. נאָר איין זאָך מוז אייך צוגעבן — האָט זי ווייטער געצויגן, — טייל מאָל איז שורע גערעכט. אייך געדענק, ווען מיט אַ צייט צוריק איז אָנגע-קומען קעז פאַר די באַראַקן און די אָרדנערינס האָבן צו קליינע פאַר-ציעס פאַרטיילט, האָט שורע אַלע אָרדנערינס באַשטראַפט. אַ גאַנצע נאַכט געלאָזט זיי שטיין אויף אַ „שטראַף-אַפעל“. די אָרדנערינס האָבן איר צוגעשיקט אַ רינג מיט אַ בריליאַנט, אַ גאָלדן זייגערל, נאָר שורע האָט דאָס אַלץ צוריקגעשיקט. צונעמען נישט געוואָלט. אַ גאַנצע נאַכט זענען די אָרדנערינס געשטאַנען אויף אַ רעגן, ערשט באַגינען האָט זי זיי אָפגעלאָזט. שווער צו רעדן וועגן שורען — האָט רות פאַרענדיקט — אייך מייד זי אויס, טייל מאָל איז זי מענטשלעך, טייל מאָל אַ ווילדע, צערייצטע היי. איר מוזט זיין געדולדיק, האַלטן זיך...

— זיין געדולדיק! — האָבן די פרויען מיט האַס אויסגעשריען. — מיר האָבן פינף יאָר געהונגערט און שווער געאַרבעט! איר זייט געקומען פון ליטע, איר האָט נישט מיטגעמאַכט אזא געמאָ! איר האָט גאָרנישט געפילט...

רות האָט זיך אויפגעהויבן פון שטרויזאק, קאַלט און פרעמד אַ קוק געטון אויף אַלע און שווייגנדיק אַרויסגעגאַנגען פון צימערל.

רבקה קוויאטקאווסקא

אין דער שטוב איז געוואָרן אַ טומל. די מערהייט פרויען איז באַד פאַלן די, וואָס האָבן אויפגערעגט די שטובן־עלטסטע. גענומען זיך קריגן, שרייענדיק:

— וואָס וועט איצטער זיין? רוט איז אין כעס, מען דאַרף זי איבערבעטן... זי וועט נאָך אונדז אַריינשיקן אַן אַנדערע שטובן־עלטסטע!
— וואָס האָבן מיר מורא צו האָבן? אַלץ איינס אַ הונגער־טויט — האָט געקלאָנגט אַ מיידל פון אַ ווינקל. — מיר זענען פאַרלוירענע...

דער טומל איז געוואָרן וואָס אַמאָל גרעסער. איינע האָט געשריגן איר בער דער צווייטער. אויפן רעש איז אָנגעקומען פרומקע די „פאַליציאַנטקע“. אָפּטמאָל פלעגט מען זי רופן אויך פרומקע די „פאַרמיזאַנקע“, ווייל זי האָט שטענדיק דערציילט וועגן די ליטווישע פאַרמיזאַנער. זי איז גע־ווען אַ נידעריק, לעבנסלוסטיק מיידל. צו יעדן געהאַט אַ פריינדלעך וואָרט, אַ שמיכל. אָפּט מאָל פלעגט זי אַרומגיין איבער די באַראַקן, געפירט שמועסן מיט די פרויען, דערציילט וועגן אויפשטענדלעך, וועגן פאַרמיזאַנער. די פרויען האָבן זי פון ערשטן אויגנבליק ליב באַקומען, צוהערנדיק זיך צו אירע דערציילונגען. דערמאָנט זיך דאָס פאַראַנגענע לעבן, די אַמאָליקע וועלט. אויפסניי אָנגענומען אין זיך דעם גלויבן אין מענטש, אין נייעם מאָרגן. זיי האָבן געפילט אין איר אַ כוח און קוקנדיק אויף איר, איינגענומען אין זיך דעם פלאַם פון אירע אויגן, געשטאַרקט זיך מיט איר זיכערקייט און פעסטקייט. עס איז גענוג געווען זי זאָל זיך באַווייזן אויף אַ שוועל פון אַ צימערל, אַז די פרויען זאָגן אויפגע־הייטערט ווערן אין דערוואַרטונג פון אַ גוטער ידיעה.

אַריינקומענדיק אין צימערל, האָט פרומקע אַ ווונק געטון צו איינער פון די מיידלעך, זי זאָל זיך שטעלן פאַר דער טיר „אויף זעקס“ און מיט איר ליבלעכער, וואַרעמער שטים אָנגעהויבן:

— פרויען, די מלחמה איז אין פולן ברען... די מענער זאָגן, אַז מיר וועלן אין גיבן אויסגעלייזט ווערן!

ביי די פרויען האָבן אויפגעפלאַמט די אויגן, די פנימער צעשטראַלט, צייטערדיק האָבן זיי גענומען אויספרעגן:

— וועלן זיי אונדז אין דער לעצטער שעה נישט אומברענגען, אָדער ערגעץ וווּ אַרויספירן?...

פון לאַגער אין לאַגער

— איצט איז עס אַנדערש — האָט פרומקע באַרוואַיקט די פרויען,
— זיי האָבן שוין אַ ביסל מורא... עס איז שמאַל אויף די פּראָנטי!
פון אַלע דערציילונגען פלעגט זיך שטענדיק פרומקע אומקערן צו
אַ שמועס וועגן פאַרטיזאָנער. אומדערמידלעך האָט זי דערציילט, ווי אזוי
צענדליקער מענער, מיידלעך און בחורים פון קאַוונע, האָבן געזאַמלט
געווער, ווי אזוי זיי האָבן זיך אַרויסגעריסן פון געטאָ אין די וועלדער.
די פרויען האָבן געלאָצט מיט די אויגן פאַרווונדערט. צום ערשטן
מאָל האָבן זיי געהערט וועגן פאַרטיזאָנער, נישט דרייַסט צוגעוואָרפן:
— מיר וואָלטן אויך נישט געלאָזט אזוי זיך אַרויספירן... נאָר
אונדער געטאָ איז אָפגעשניטן פון דער וועלט געוואָרן, נישט געווען
ווי צו לויפן!

— כ'ווייס, כ'ווייס — האָט פרומקע מיט אַן ערנסט אומעטיק
פנימל ווייטער געצויגן, — עס איז אונדז זייער טרויעריק, נאָר מיר
טאָרן נישט פאַרצווייפלט ווערן! מיר מוזן זען די צייט אָפּקומען, נישט
ברעכן זיך. איר דאַרפט אזוי אַרגאַניזירן די טעג, עס זאָל אייך נישט
זיין אזוי לאַנגווייליק... צווישן אייך איז דאָ אַ סך געלערנטע פרויען,
דערציילט זיך ביכער, פיעסעס, פילמען. געדענקט, אַז דער מענטש
שטאַרבט נאָר דאָן, ווען ער הערט אויף צו טראַכטן. דאָס ווילן זיי!
מיר זאָלן ווערן חיות, אַליין זיך אויפפרעסן! נאָר מיר וועלן זייער חורבן
נאָך זען... געדענקט מיינע ווערטער! עס קאָן אין גיבן קומען אַ מאַמענט,
איר זאָלט קענען אַ סך אויפטון... נאָר וועגן דעם וועלן מיר נאָך רעדן.
— זי האָט יעדעס פנים פאַרזיכטיק באַטראַכט, ווי געוואָלט פון יעדערער
אַרויסלייענען די נשמה, לאַנג דערציילט וועגן לעבן פון רעוואָלוציאָנערן,
וואָס זענען גאַנצע יאָרן אָפגעזעסן אין טורמעס, וועגן העלדישע פרויען
פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג.

די פרויען האָבן זיך מיט באַגייסטערונג צוגעהערט צו פרומקעס
רייד, נאָר פון צייט צו צייט האָט ווער אַריינגעוואָרפן:

— אַלץ איז אַן אמת, אָבער די אַלע מענטשן זענען דאָך אין די
טורמעס געגאַנגען פאַר אַ ציל, צו וואָס זיצן מיר דאָ?

די שווערע כמאָרע, וואָס איז געהאַנגען איבערן צימערל איז צע-

רבקה קוויאטקאווסקא

רונען. פרומקע האָט אָנגעהויבן זינגען אלטע יידישע פּאָלקס־לידער, ליט־ווישע און רוסישע. אלע האָבן אויפגעלעבט, גענומען שטיל אונטערזינגען. פון אַ זייט האָט פרומקען חוה באַטראַכט. געשלאָגן זיך מיט די געדאַנקען, צי זי זאָל בעטן ביי איר, זי זאָל סאָניען אַרויסנעמען פון זאָכעס באַראַק אָדער אַפּשר נאָך אַפּוואַרטן אַ צייט? ווער איז זי, די פרומקע, וועלכע אלע רופן די „פּאַרטיוזאַנקע“? צי איז אמתדיק דאָס אַלץ וואָס זי רעדט און אַפּשר?...

חוה האָט זיך אַרויסגעשאַרט פון באַראַק, אַפּגעוואַרט פרומקען ביי דער טיר, מיט נישט זיכערע טריט איר נאָכגעגאַנגען און שטיל אָנ־געהויבן:

— איך דאַרף מיט אייך רעדן...

— אַ, ווי סודותפול! — האָט זיך פרומקע צעלאַכט, — מילא

רעדט מען...

— עס גייט נישט וועגן מיר, איך בין דאָ מיט אַ חברטע געקומען

— האָט חוה אומזיכער אָנגעהויבן, — זי איז אַפּגעשטיילט געוואָרן... אַריין

אין זאָכעס באַראַק, זי שוואַנגערט...

— וואָס פאַראַ אַרעמע, סאַראַ אומגליקלעכע! — האָט פרומקע מיט

באָדויער אויסגערופן. — פאַרשטייט זיך, אַז איך וועל זי אַרויסנעמען

פון דער שלענגעריין, נאָר אין שפיטאַל איז שווער אָנצוקומען... עס פעלן

אינסטרומענטן — און שטילער צוגעגעבן, — ס'קינד דאַרף נישט גע־

בוירן ווערן, זיי וועלן עס סיי ווי סיי צונעמען...

— זי וויל עס האָבן — האָט חוה קוים דערהערבאַר געזאָגט און

אַ פאַרווונדערטע דערהערט איר אייגענע שטים:

— מיר האָבן פאַרשידענע פּלענער, מיר מיינען אַוועק אין וואַלד...

פרומקעס אויגן האָבן אַ פּלאַטער געטון, זי האָט חוהן פעסטער

אָנגענומען פאַר דער האַנט און ציטערדיק אָנגעהויבן רעדן:

— עס איז נאָך נישט די צייט, דער וואַלד וועט ווערן אַ מקום...

איך בין אין דעם זיכער, די פּאַרטיוזאַנער וועלן זיך דאָ אַריינרויסן...

נאָך דערווייל ליגן די מ.ס.ל'ייט אין די גריבער מיט געווער אין די

הענט, דער וואַלד איז מינירט! מירן נאָך צוזאַמען...

חוהן איז אַ כוואַליע וואַרעמע געפילן אַדורך. הייסט, אַז פרומקע

פון לאַגער אין לאַגער

איז אַן אייגענע, אַ פאַרטיזאָנקע! און איך האָב געצווייפלט אין איר —
האָט זי געטראַכט ביי זיך אַ פאַרשעמטע.
— וואַרט אויף מיר פאַרנאַכט, פאַרן באַראַק האָט פרומקע אַ ווונק
געטון צו חוהן. חוה האָט מיט דעם זעלבן בליק געענטפערט.
ביידע האָבן זיך פאַרשטאַנען און ווי ס'וואָלט צווישן זיי גאַרנישט
פאַרגעקומען, גלייכגילטיק זיך פונאַנדערגעגאַנגען.
פאַמעלעך האָט חוה זיך דערנענטערט צו זאַכעס באַראַק, פאַרויכ-
טיק אַרײַנגעקוקט דורכן פענצטער.
אויפן דיל אונטערן פענצטער איז געלעגן סאַניע, איר פנים איז
געווען דאַר און אויסגעצויגן, באַדעקט מיט געלע פלעקן.
— סאַניע, סאַניע — האָט חוה שטיל אַרײַנגערעדט אין פענצטער,
— מיר וועלן נאָך היינט זיין צוזאַמען! אין איין באַראַק...
סאַניע האָט דעם קאַפּ אויפגעהויבן, הילפּלאַז זיך איינגעקוקט אין
חוהן און דאָס פנים מיט ביידע הענט פאַרשטעלט.
פאַרנאַכט איז פרומקע צוגעקומען אויפן באַשטימטן אָרט מיט אַן
עלטערער פרוי. שווינגדיק איז איר חוה נאָכגעגאַנגען.
די פרוי האָט ווי אַן אומבאַהאַלנן קינד געקלאַמערט זיך אין פרום-
קעס הענט, אָן אויפהער געפלייסטערט:
— איר זייט אַ ליכטיקער מלאַך... איר האָט מיך געראַטעוועט!
אַרויסגענומען פון טויטן-בלאָק! איך האָב אַ זון אין לאַנדאָן, ער וועט
איך אָפּדינען, באַצאָלן... און ווידער אַרויס מיט אַ געוויין: איך בין
איצט אַ גליקלעכע, אַרויס פון טויטן-בלאָק! אַרויס...
אין גרויסן זאַל, אַ פול געפאַקטן מיט פרויען, האָט קיינער נישט
באַמערקט, ווי סאַניע האָט זיך אויפגעשטעלט פון איר שטריוואַק און
אויף איר אָרט האָט זיך אַוועקגעזעצט די פרוי וואָס איז מיט פרומקען
אַרײַן, ווי קיין מאָל גאַרנישט זענען זיי אַרויסגעגאַנגען פון באַראַק.
ביי דער טיר האָט זיך סאַניע געוואָרפן פרומען אויף דעם האַלדן,
דורך טרערן קוים אַרויסגערעדט:
— איר האָט מיך געראַטעוועט! איך בין אַ גליקלעכע, אַ גליקלעכע!
אַ צעטומלעטע צוגעפאַלן צו חוהן, אָנגעהויבן דערציילן, ווי זאַכע
הרגעט די ווייבער, ווי זי גיסט אויף זיי פולע עמערס וואַסער פאַרן

רבקה קויאטקאווסקא

שלֵאָה. — איך זאָג אייך, זי וועט זיי אַלע אויספאַרטיקן — האָט סאָניע אויסגעשריען מיט ווייטיק און באַגאַסן זיך מיט טרערן. זי האָט זיך געפלאַנטערט אין די רייד, נישט געפונען קיין ווערטער, ווי אזוי זיי צו באַדאַנקען.

ביינאַכט אויפן שטרויזאַק, צוגעטוליעט צו זיך, האָבן זיי שטיל געפליסערט:

— ווייסט — האָט סאָניע אַריינגערעדט חוהן אין אויער, — איך וועל דאָס קינד זיכער האָבן. די דאָקטערין אין אָשוויענטשיס האָט מיר געזאָגט, אז אין לאַנגער קען נישט געבוירן ווערן קיין קינד, נאָר מיר זענען צו דער צייט אַוועק... הערסט חוהלע, דאָס קינד לעבט, איך פיל עס! מיר וועלן אַ פאָר טעג רוען און ביינאַכט אַנטלויפן... מען דאַרף נאָר אַריבערגיין איבער די דראַטן! אין אָשוויענטשיס, פאַרשטייט, זענען געווען אַרום פוסטע, ברייטע פעלדער. יעדן מענטש האָט מען באַלד געקענט זען... דאָ דאַרף מען זיך נאָר צוקלייבן צו די קוסטעס! דער וועג צום וואַלד וועט מער נישט דויערן, ווי אַ האַלבע שעה! עס איז נאָך וואַרעם, מען קאָן אַ צייט שלאָפן אין וואַלד. מיר וועלן שוין געפינען אַ פויער וווּ זיך אויסצובאַהאַלטן... ער וועט אונדז אַן אַרבעט געבן... ס'קינד וועל איך ביי די פויערים אויסבאַהאַלטן — האָט זי ווייטער געצויגן אין דער שטילקייט. — אפשר וועל איך מיין מאַן געפינען, וועל איך אים ברענגען אַזאַ מתנה... און אויב איך וועל אים מער שוין נישט טרעפן, האָב איך זיין קינד, אַ ציל אין לעבן. אָן דעם איז אַלץ פוסט, אָן אַ זין... חוהלע, עס דוכט זיך מיר, אז כ'וועל האָבן אַ יינגעלע, מנחם וועט ער הייסן — מנחם דער טרייסטער... חוה איז לעבן איר געלעגן מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ, קיין וואָרט נישט געקענט אַרויסרעדן.

איז שאטן פון ביימער

עס איז געווען איינער פון די לעצטע הארבסטיגע. די זון האָט מיט שטראַלן געגלעט, געצערטלט די פנימער פון פרויען און אָנגעפילט זייערע הערצער מיט אַ פריידיקער האָפענונג.

אויסגעזעצט אויף די שטרויזעק האָבן זיי מיט בענקשאפט אַרויס־געקוקט אויפן וואַלד, וואָס האָט זיך געצויגן לעגנאויס די צוימען. דער וואַלד האָט געשטילט און באַרואיקט, געוועקט זכרונות און צעווייגט און טרוימען.

די פרויען האָבן זיך איינציקווייז צו זיך צוגעוויינט, באַפריינדעט, יעדעס „פינפטל“ איז משפחהדיק נאָענט געוואָרן. אויסגעזעצט אויף די שטרויזעק האָבן זיי זיך דערציילט וועגן זייערע היימען, מענער און קינדער, וועגן דער אַרבעט אין „שאַפן“, דערמאָנט די פאַרמלחמהדיקע צייטן, די פאַרערעם, די וויעטשאַרינקעס, זומער אויף די דאַטשעס און אַליין נישט געגלייבט אין דעם, אַז דאָס אַלץ איז אַמאָל אויף דער וואָר געוועזן.

מיט אַ פאַרבענקטער שטימע האָט אַ מיידל אין איר „פינפטל“ גערעדט צו אירע חברטעס:

— ווען איך קוק זיך אַרום ווי מיר זעען אויס, ווילט זיך מיר נישט גלויבן, אַז מיר זענען אַמאָל מענטשן געווען, נאָר די ביימער דער־מאנען אָן אַנדערע וועלט, אַנדערע צייטן... — איר קול האָט אויפגע־לעבט, ווי זי וואַלט זיך פלוצים עפעס פריידיקס דערמאָנט און אויס־גערופן מיט באַדויער:

— עה, פרויען, ווען עס איז געווען אַ וועלט, האָב איך נישט

פארשטאנען ווי אזוי מ'דארף לעבן... איצטער פארשטיי איך אלץ אנט-
 דערש, זאָלן מיר נאָר ווערן אויסגעלייזט פון דאָנען — — —
 — אונדזער לעבן וועט שוין קיין ווערט נישט האָבן, ווען מיר
 וועלן אפילו באַפרייט ווערן — האָט טרויעריק אַרײַנגעוואָרפן אַ צוויי-
 טע. — וווּ וועלן מיר זיך אַהינטון, אז אלץ איז צעטריבן, הרוב...
 — היינט דאַרפן מיר נישט טראַכטן וועגן דעם אלעם — האָט
 זיך אָנגערופן אַ מיידל פון אַ נעבן פינפטל, וואָס האָט זיך פון דער-
 ווייטנס צוגעהערט צום שמועס. — דער עיקר איז דערלעבן צו דער
 נקמה... זען ווי זיי וואַלגערן זיך אויף די וועגן, זען זייער בראַך!
 — און איך טראַכט גאַנצע טעג, צוליב וואָס האַלטן זיי דאָ אונדז
 — האָט זיך אָנגערופן אַן עלטערע פרוי. — טייל מאָל דוכט זיך מיר,
 אַז זיי וועלן אונדז אַרויסשיקן אויף שווערע אַרבעט אין די פאַבריקן,
 אָדער קוילן־גרובן, טייל מאָל דוכט זיך מיר, אַז נאָך דער מלחמה וועלן
 זיי אונדז אויסטוישן פאַר דײַטשע קריגס־עפאַנגענע... כװײַס אַליין
 נישט ווי אזוי דאָס אלץ פאַרשטיין, עס מוז דאָך זיין אין דעם אלעמען
 אַ זין, אָדער אפשר האָבן זיי שוין מורא אונדז אלע „אויסצופערטיקן“?
 — ווייבער, ווייבער — ווי נאַריש איר זײַט! — האָט זיך ביטער
 צעלאַכט פייגע די רוימערין. — פאַר וועמען קענען זיי מורא האָבן?
 יעדן טאָג נעמען זיי איין אַ נייע מדינה, פירן אַרויס דאָס שענסטע און
 בעסטע... נאָך וועמען פרעגן זײַ? ... מיר נאַרן זיך, אַז אַט־אַט ענדיקט
 זיך אַליין... זיי וועלן נאָך די גאַנצע וועלט אײַננעמען, מירן דאָ זיצן
 און זיצן... איידער מיר וועלן זיך אַרומזען, וועט פאַלן אַ שניי...
 די „מאַמע“ וואָס איז געזעסן נישט ווייט און געשטריקט אַ סווע-
 טער, האָט אַוועקגעלייגט די שפּיזלען און זיך אָנגעבייזערט אויף אלע:
 — וואָס האָט איר זיך ווידער אַוועקגעזעצט אַרײַנטראַכטן? איך
 האָב שוין אַ מלחמה איבערגעלעבט... איר זאָלט וויסן, אַז בשעת אַ
 מלחמה קאָן מען נישט זיין קלוג... די אויסלייונג קומט שטענדיק פלור-
 צים, אומגעהאָפּט... איר האָט זיך נישט וואָס אָפּעסן די לעבער, איך
 אין אייערע יאָרן וואָלט דאָ גאָר אַן אַנדערע געווען, אונדזערע שנאים
 זאָלן גאָר נישט זען אַזעלכע פּנימער, זיי צו להכעיס טאָר מען נישט
 פאַרלירן קיין מוט...

פון לאַגער אין לאַגער

די פרויען פון צימער האָבן יעדעס וואָרט פון דער „מאַמען“ איינ-גענומען אין זיך, קוקנדיק אויף איר ליבלעך צאָרט פנים, דערמאנט זייערע מאַמעס. מיט קנאה האָבן זיי געקוקט אויף די פיר מיידלעך וואָס האָבן זיך צו איר געטוליעט ווי הינדלעך צו אַ קוואַקע.

מיטאַמאָל איז אין דער שטוב אַרײַן מאַשאַ, די שטוב־עלֶטסטע, פון נעבן־צימערל, פאַרויכטיק פאַרמאַכט די טיר, אויפגעהויבן די האַנט אין דער הויך, אַלע זאָלן זיך באַרוואַקן און אין איין אָטעם אַרויסגע-וואָרפן:

— מיר זענען געראַטעוועט! היטלער — איז דערשאָסן!... נאָר גע-דענקט, טומלט נישט. ס'איז אַ סוד... כ'וועל אַליין אַלע איבערגעבן. געדענקט, אַז איר ווייסט וועגן גאָרנישט... גאָרנישט! — און אַרויס פון צימערל אַן אויפגעטרייסלטע, אַ צעמישטע.

— איך האָב דאָך אייך געזאָגט! — האָט די מאַמע אויסגערופן קלאַר פנדיק פאַר פרייד אין די הענט. — מען מוז נאָר קענען איבערוואַרטן, איבערטראַגן!... איצטער וועט גיך אַלץ נאָכקומען... מירן נאָך אַלע מאַכן אַ גרויסע שמחה!

שטיל האָבן די פרויען צווישן זיך געשושקעט:

— ווי אַזוי איז דאָס געשען? ווי אַזוי איז „ער“ אומגעקומען — וואָס טענהן איצטער די דייטשן?

— ער האָט נישט באַדאַרפט דערהרגעט צו ווערן — האָט מיט באַדויער זיך אָנגערופן איינע פון די פרויען... — לייכט דאַרף אים דער טויט נישט אָנקומען, מען דאַרף אים אין אַ שטייג פירן איבער הונד דערטער שמעט. מענטשן זאָלן אים נאָכלויפן, באַוואַרפן מיט שטיינער, באַשפּייען...

— הייסט, אַז מיר וועלן נאָך ווערן ווידער מענטשן — האָבן די פרויען אָנגעהויבן טרוימען — לעבן אויף דער פריי, אָנעסן זיך צו דער זאַט... מירן נאָך אַמאָל שלאָפן אין ווייסע בעטן, נישט מוזן אויפ־שטיין צום „אַפעל“!

אין צימערל איז שטיל געוואָרן, די פרויען, אויסגעצויגענע אויף די שטריוועק, זענען מיט די געדאַנקען אוועק צום וואַלד... געזען זיך פריי גיין דורך די וועגן און שמעגן צוריק אַהיים... אַהיים!

אין פענצטער־האָט זיך באַוווּזן פרומקע, די „פארטיזאָנקע“, באַ-
טראַכט אַ ווילע אַלע פרויען... מיטן בליק זיך פאַרהאַלטן אויף סאָניען.
סאָניע האָט איר בליק אויפגענומען... פאַמעלעך אַרויס פון באַראַק.
שווינגנדיק האָט פרומקע אַרומגעפירט סאָניען צווישן די באַראַקן, נישט
קענענדיק אָנהייבן רעדן. שטיל ווי צו זיך האָט זי אַ זאָג געטון:
מ'דאַרף זיך נישט וואַרפן אין די אויגן... בעסער אַרײַן אין „טױטן-
בלאָק“... דאָרטן דרייען זיך נישט די דייטשן... היינט־מאַרגן וועט פאַר-
קומען אַ סאָרטיראַווקע... כ'מײן, אזוי וועט עס זײן בעסער...
סאָניע איז אויפגעצײטערט געוואָרן:

— אין „טױטן־בלאָק“? — האָט זי אויטאָמאַטיש נאָכגעזאָגט. פאַר
וואָס אין „טױטן־בלאָק“? איר פנים איז בלייך געוואָרן, די פיס אָנגע-
הויבן צײַטערן. אפשר איז ריכטיק אַוועקפאַרן נאָך דער „סאָרטיראַווקע“
אויף אַרבעט? — האָט זי אַ פאַרלױרענע אָנגעהויבן שטאַמלען.
— ס'איז נישט אַ „סאָרטיראַווקע“ אויף אַרבעט... יעדע פאַר וואָכן
ווערן די שוואַכערע אָפּסאָרטירט פון די געזונטע... אייניקע גײען גלייך
אין „קױמען“, אַנדערע — אין „טױטן־בלאָק“ — האָט פרומקע פאַמע-
לעך אַלץ אויסדערציילט און שטילער צוגעגעבן: — קײנער דאַרף נישט
וויסן, אַז דו... שוואַנגערסט... פאַרשטייסט? איך וועל דיך דאָרט אויס-
באַהאַלטן...

— אָבער איך מײן דאָ נישט צו פאַרבלייבן... איך האָב אַ פאַרטיקן
פלאַן.

— קינד... די געדאַנקען שלאָגן דיר אַרויס פון קאָפּ... דער וואַלד
איז אַרומגעשטעלט מיט מיליטער, מיט געווער... איצט איז נאָר איין וועג
פאַר דיר: אויסבאַהאַלטן זיך! דאָס קינד וועסטו זיכער האָבן, ווייטער
איז נישט צום טראַכטן... אפשר וועט זיך דערווייל אַלץ ענדיקן און אפשר
וועסטו עס מוזן אָפּגעבן... נו... נו... קוק נישט אזוי אויף מיר, צעגיי נישט
ווי פוטער, ביסט דאָך נישט קיין יידענע — האָט פרומקע ווייך גענומען
רעדן, זעננדיק, אַז סאָניע איז שטיין געבליבן ווי אַ געליימטע.
— אָפּגעבן? — האָט זי אַ ווײַע געטון מיט אויסגעשטאַרטע אויגן
און שטיל געבליבן.

— נאַרעלע וואָס דו ביסט, אויב די מלחמה וועט זיך ענדיקן, וועסטו

פון לאגער אין לאגער

נאך האָבן אַ קינד, ביסט אזאָ יונגניקע... און אויב מיר וועלן ווייטער זיין שקלאַפֿן, דאַרפֿן קיין קינדער אויף דער וועלט נישט קומען... איך קום נאָך דיר פֿאַרנאַכט... אלץ וועט זיין אזוי ווי עס מוז זיין... — און זי האָט פֿאַרויסטיק גענומען דערציילן וועגן „טויטן־בלאַק“.

— סאָניעלע... עס איז דאָרט זייער טרויעריק... נאָר וואָס קען מען טון, נאָך גוט אַז דער בלאַק איז אין אונדזער צוים... חוה וועט צו דיר אַרײַנקומען... עס זענען דאָרט פֿאַראַן עלטערע, גוטע מיידלעך, זיי אַר־בעטן פֿרייוויליק ביי די קראַנקע, זיי וועלן דיר העלפֿן... ווייטער וועלן מיר שוין זען.

מיט וואַקלדיקע טריט האָט זיך סאָניע געשלעפֿט צוריק אין באַראַק, טראַכטנדיק:

— אויב דערמיט וועל איך ראַטעווען דאָס קינד... וועל איך גיין... כ'וועל אַרבעטן ביי די קראַנקע. וואַשן די דילן, אַרויסטראַגן די טויטע... — איבער איר קערפּער איז אַדורך אַ ציטער. — אַרויסטראַגן די טויטע? — האָט זי ביי זיך אַ פֿרעג געטון און גלייך אָפּגעענטפֿערט:

— יאָ... אַרויסטראַגן די טויטע...

שווייגנדיק האָט זי זיך אויסגעצויגן אויפֿן שטרויזאַק לעבן חוה, עס איז איר אזוי טרויעריק און שווער געוואָרן אויפֿן האַרץ, אַז די ווער־טער האָבן זיך איר פֿאַר איבעריק שוין אויסגעוויזן, אפילו נישט געפילט, ווי פֿון אירע אויגן רינען כוואַליעס טרערן.

חוה האָט זי שווייגנדיק אַרומגענומען, מיט אַ שמוציקער שמאַטקע געווישט איר ס'פֿנים און שטיל זי באַרוואַקט:

— נו, גענוג שוין... גענוג! מען דאַרף נישט אזוי... עס וועט שוין עפעס... דאָס הייסט...

— וואָס דאַרף איך נאָך מיטמאַכן? וואָס? — האָט סאָניע אָנגע־הויבן קלאַגן. — אָפּגעבן ס'קינד, פֿאַרשטייט? זיי אָפּגעבן! — ווי אלע פֿערדיג פֿון לעבן וואַלטן זיך אין איר גענומען רייסן, האָט סאָניע אָנגע־הויבן אויסרעכענען:

— אויף מיינע אויגן האָבן זיי דעם ברודער דערשאָסן, די מאַמע איז אויף „לינסס" אוועק אין אוישוויץ, די גאַנצע צייט געהאַרעוועט, געהונגערט, אלץ פֿאַרלירן... אָבער דאָס קינד קאָן איך נישט! דאָס איז

רבקה קוויאטקאווסקא

אזעלכעם, אזעלכעם... ניין! — האָט זי מיט אַמאָל אויסגערופן, — איך האָב שוין גענוג... צוליב וואָס זיך מאַטערן, צוליב וואָס?
פאַרנאַכט איז סאָניע געשטאַנען פאַרן באַראַק, געוואַרט אויף פּרומקען.

פאַרן טויטן־בלאָק האָט פּרומקע נאָך אַמאָל איבערגעחזרט:
— עס איז דאָרט זייער שווער... נאָר איך פיל אין דיר אַ קראַפט, קום — האָט זי סאָניע אַ שלעפּ געטון אויף דער שוועל פון בלאָק, דאָ איז קיין זאָך נישט שרעקלעך.

אזוי ווי סאָניע האָט נאָר איבערגעטרעטן די שוועל פון טויטן־בלאָק, האָט זי דאָס פנים פאַרשטעלט מיט ביידע הענט, קיום אַרויסגערעדט:
— דאָס איז צו שרעקלעך, איך קאָן נישט!

ס'איז געווען אזא מין בילד, וואָס פאַרגליווערט דאָס בלוט אין די אַדערן, נעמט אָפּ דאָס לשון, רירט דעם מאַרך פון די ביינער.

איבערן זאָל האָט זיך געטראָגן אַ ריח פון אַלט צעפּוילט פּלייש. אויפן דיל זענען געלעגן צוזאַמענגעקנוילט הונדערטער האַלב־נאַקעטע, מיט מיסט באַוואַקסן, צעפּוילטע לייבער. פון די אָפּענע ווונדן אויף די פיס און הענט איז גערונען בלוט. פון די גרויסע טיפע אויגנלעכער האָבן אַרויסגעקוקט ווילדע מוראדיקע אויגן, אויסגעלאָשענע, האַלב־טויטע. אַלע צוזאַמען האָבן געוויינט, עפעס הויך געבעטן, געדאַוונט אין פאַרשידענע לשונות. צו סאָניען זענען דערגאַנגען עטלעכע יידישע, אונגאַרישע, דיין־טשע ווערטער.

מיט צוזאַמענגעליינטע הענט האָט איינע פון די קראַנקע געדאַוונט אויף טשעכיש. אַנדערע האָבן געגוססט שטילערהייט.

— קום, קום, — האָט פּרומקע סאָניען אַ שלעפּ געטון פאַר דער האַנט, — אויב די מלחמה וועט זיך אין גיכן נישט ענדיקן, וועלן מיר אַלע אזוי אויסזען... — און גיכער צוגעגעבן: — מיר מוזן אַרײַן צו דער בלאָק־עלסטער. זי דאַרף דיר אַן אָרט צושטעלן.

ביידע זענען אַרײַן אין צימערל פון דער בלאָק־פירערין, איטען. סאָניעס אויגן האָבן מיט שנעל אַ בליץ געטון איבערן ווייס־גע־דעקטן טיש, אַרומגעשטעלט מיט טעלער ברויט און סאַרדינען, איבער די עפּל און פּלעשער קאַניאַק, איבער די ווייסע פאַרהענגלעך מיט רויטע

פון לאגער אין לאגער

שליפן פארבונדן, אפגעשטעלט זיך אויף די גרינע סאָסנעס-צווייגן,
ארומגעהאַנגענע אויף די ווענט.

די בלאַק-עלטסטע אין אַ שוואַרץ זיידן קליידל מיט נאַסע נאָר
וואָס אָנגעלייגטע האָר איז אַרומגעאַנגען אַרום דעם טיש, באַטראַכטנ-
דיק אים פון אַלע זייטן.

— אימע, איך גראַטוליר דיר צו דיין געבורטסטאָג און ווינטש
דיר, דו זאָלסט אויף דער פרייהייט שמחות פראַווען, דיין מיידעלע גע-
פינען... און אַלעס בעסטע! אַלעס בעסטע! — האָט פרומקע פון דער
שוועל אָנגעהויבן.

איטע האָט זיך אַ וואַרף געטון אויף פרומקעס האַלדז, „מיר זאָלן
נאָר זוכה זיין“ — אויסגערופן און צעקוישט זיך מיט איר.

— זעסט, איטע, איך האָב דיר מיין איינציקע קווינקע אַריינגע-
בראַכט, גיב איר אַן אָרט... פאַרנעם זיך מיט איר.

— אוודאי, אז זי וועט דאָ ביי מיר קיין עולה נישט האָבן — האָט
איטע געענטפערט, שאַצנדיק מיט די אויגן דעם טיש, און מיט אַמאָל
כמעט אויסגעשריגן: — אַ שיינע מעשה האָסטו מיר אָפגעטון, אַ פרוי
אַרויסגעפירט און ערשט היינט ברענגסטו מיר אַריין אַ צווייטע, איך
האָב זי שוין אַריינגערעכנט צו די טויטע, איצטער ווי זאָל איך זי
אַהינטון... עס האָט מיך גענוג געקאָסט שרעק, נאָר מיט סטעפאַנען
וויסטו, גייט אַלץ אַ דורך, אַ ברויליאַנטענער גוי...

— ס'איז מיין קווינקע... — האָט פרומקע נאָך אַמאָל איבערגע-
הורט.

— נו, גוט, גוט, עס וועט איר דאָ גאָרנישט פעלן — האָט איטע
שוין אַ באַרואיקטע צוגעוואָרפן... — דערווייל פיר זי אַריין צו דער
זינגערין און שטאַרק אַ פאַרזאָרגטע אַ פרעג געטון:

— ביי וועמען קאָן מען דאָ לייען טעלערלעך... באַלד קומען די
געסט און ביי מיר פעלן נאָך טעלערלעך...

אין צימערל, וווּ פרומקע האָט סאַניען צוגעפירט, איז געווען אַ בית-
עולמדיקע שטילקייט. סאַניע איז אַרויף אויף איינער פון די נאַרעס,
וידער מיט ביידע הענט די אויגן פאַרשטעלט.

— וווּ זאָל איך די אויגן אַהינטון — האָט זי אַ פאַרצווייפלעטע

רבקה קוויאטקאווסקא

געטראכט ביי זיך. — איך קאן דאך דאס נישט צווען, כ'זאל נישט משוגע ווערן...

עס איז געלאפן א שעה נאך א שעה. אין די נארעם זענען געלעגן די פרויען מיט וואקס-געלע פנימער, ברייט צעעפנטע אויגן, טעמפ פאר-קוקט אין קליינעם שמוציקן פענצטערל, דורך וועלכן מען האט געזען א לאנגע רייע ביימער. געשוויגן.

מיט אמאל האט זיך דערהערט פון הינטערן ווענטל א לאנגקלינג גענדיק געלעכטער און גלייך א שבורע קוויטשיקע שטימע:

הונדערט יאָר, הונדערט,

זאָל לעבן, לעבן אונדז!

— הוררא! הוררא! זאל לעבן די סאלעניזאנטקע! — האָבן גע-

שרינגן עטלעכע שטימען צוזאמען.

סאָניע האט די אויגן אויסגעגלאָצט, אָנגעכאפט זיך פארן קאָפּ, ווי דאָס שטיבל מיט די נארעם וואַלט זיך מיט אמאל אַ דריי געטון, מיט ציטערדיקע ליפן קוים ארויסגעשטאמלט:

— וואָס קומט דאָ פאַר? ... דאָ גוססן מענטשן... ווער זינגט צווישן מתים? ...

אן אומעטיקע ווייבערישע שטימע האָט פאַרבענקט געצויגן:

„זאָג מיר איין מאָל איך ליב דיך,

זאָג דאָס נאָך איין מאָל,

זאָל דאָס איממער קלינגען...”

— נידער מיטן טרויער! — האָט געטומלט אַ גראָב מענעריש קול,

ווידער אַ דונערנדיק געלעכטער און גלייך האָט זיך צעזונגען אַ סאָפּראַן:

„נאָר נישט אויס ליבע וויינען,

עס גיבט דאָך פיל מער,

אויסער דעם איינעם...”

לאָנג אין דער נאַכט האָבן זיך געצויגן פון דער שטובן-עלטסטערס

צימער לידער דייטשע, פּוילישע און ליטווישע.

די פרויען זענען געלעגן מיט אָפענע אויגן, געשוויגן.

סאָניע האָט איינגענורעט דעם קאָפּ אין שטרוי, געפרוּווט איינ-

שלאָפן, פאַרגעסן פון אלעמען, נאָר דער שלאָף האָט נישט געוואַלט קו-

פון לאַגער אין לאַגער

מען. מיט אמאָל האָט זיך דערהערט איבערן צימערל אַ שטייל, דערשטיקט געוויין:

— גאָט, מיין גאָט... נעם מיך צו... איך קאָן נישט מער...
סאָניע איז אַראָפּ פון איר נארע, געזעצט זיך לעבן אַ צונויפגע-
קנוילט בינטל ביינער. אין שוין פון דער לבנה דערזען אַ בלאָטיק פאַר-
טריקנט פנים, צוויי פאַרבראַכענע קנאַכיקע הענט.
— וואָס איז געשען? וואָס? — האָט סאָניע אומבאַהאַלפן גענומען
אויספּרעגן.

— ווער זינגט? — האָט צעטומלט געפּרעגט די פרוי, וואַרפּנדיק
מיטן קאָפּ אין אַלע זייטן. — כ'קאָן עס נישט פאַרנעמען... איך, איך
בין אַן אַפּערעטן-זינגערין, געזונגען אין פּראָג און בודאַפּעשט, אין ווין...
און אזא סוף, אזא סוף!... נאָך יעדן קאָנצערט בין איך אַרומגעשוואַמען
אין בלומען, און איצט אויס... אויס — האָט זי אומאויפּהערלעך גע-
העשעט.

פּלוצים האָט זי זיך אויפגעזעצט, ווי אַ פּרעמדע זיך אַרומגעקוקט
איבער אַלע נאַרעס און אַ פאַרלירענע אַ פּרעג געטון:
— פּריילין, זאָגט מיר, ביטע, וועל איך שוין קיין מאָל נישט
זיין קיין מענטש... — זי איז ווידער צוזאַמענגעפאַלן, מיט אַ כּריפּע-
דיקער, געבראַכענער שטימע אָנגעהויבן קלאַנגן: — ווער האָט זיך דאָס
געריכט אויף אזא סוף... איינזאַם, פאַרטריבן, קראַנק... צווישן פּרעמדע...
— פאַר וואָס פּרעמדע? — האָט פון סאָניעס האַלדז זיך אַ קול
אַ רים געטון, — מיר זענען אַלע אייגענע... פון איין פאַרשאַלטן פּאַלק...
זי האָט זיך לעבן דער זינגערין אַנידערגעלייגט, וואַרעם אַרומגע-
נומען און געלעגן ביזן טאָג.
שטייל האָט גערווישט דער וואַלד הינטער די דראָטן.

בײַ לעם טאג-בוך

איך געפין זיך אין לאַגער אַשוויענמשים. דאָס איז אַ פאַרניכטונגס־לאַגער. איך האָבן געפונען אַ שטיקל מאַרגאַרין־פאַפּיר און די בליי האָב איך אויסבאַהאַלטן אין אַנטלויזונגס־אַנשטאַלט. איך שרייב אַ טאָג־בוך פון מיין לעבן אין לאַגער. איך שרייב פאַר זיך אַליין און מיין טאָג־בוך דאַרף קיינעם נישט געפעלן ווערן. די עוואַקואַציע פון נעטאָ איז אַזוי גיך פאַרגעקומען, אַז איך האָב נישט באַוווּזן אַרויסצולויפן אויף דעם בית־עולם. געזענענען זיך מיט דער מאַמען. דעם טאַטנס קבר און שיפ־כעס איז אין גאַנצן פאַרטרעטן געוואָרן און איך ווייס נישט, אויב איך וועל זיי נאָך געפינען. גוט, אַז זיי זענען שוין געשטאַרבן. זייערע ליידין האָבן זיך שוין געענדיקט...

איך בין אין דרייסיקסטן באַראַק, צוזאַמען מיט טויזנט פרויען. דער באַראַק איז אַ לאַנגע הילצערנע בודע אָן אַ פענצטער. דאָס ליכט שיינט אַריין נאָר דורך דער האַלב־אויפגעמאַכטער טיר. צוויי מאָל אין טאָג ציילט מען אונדז אַלע, דאָס הייסט „אַפעל“, נאָר מיר רופן דאָס לעבעדיקע צרות. דאָס עסן, וואָס מיר באַקומען, קאָן איך אין גאַנצן נישט פאַרנעמען. אַ גאַנצן טאָג שלאָגט מען אונדז מיט גומעס און שטעקנס. די גומעס הייסן „באַנאַנען“. איך ווייס נישט וועמען איך דאַרף מער האַסן: אונדזערע מחבלים, אָדער אונדזערע אָרדנערס. אין באַד האָט מען מיר אַלץ צוגענומען און אָפגעגאַלט דעם קאַפּ. איך האָב באַקומען אַ קורץ קליידל, אויסער דעם האָב איך קיין זאך נישט.

דער צווייטער טאָג.

איך האָב צוויי טעג נישט געשריבן. איך פיל אַז איך גיי אַראָפּ

פון לאַגער אין לאַגער

פון זינען. איך קוק אויף אלעם וואָס קומט פאַר און איך בין אין גאַנצן פאַרנאַרט. מיר דוכט זיך, אז מיר וועלן דאָ אזוי לאַנג זיין, ביז אלע וועלן משוגע ווערן. דאָן וועט מען אונדז אלע פירן אין „קוימען“. אין מיידעלע פון אונדזער באַראַק איז שוין משוגע געוואָרן. היינט האָט זי די אַרדנערין אַני, די ערשטע באַמבע זאָל זי טרעפן, אַרויסגעפירט ערגעץ און קיינער ווייסט נישט וווּ. מאַנכע זאָגן, אז זי איז פאַרברענט גע- וואָרן. איך פאַרשטיי נישט ווי אזוי מען קאָן אזא נפּש פאַרברענען. איך קוק אויף דעם אלעם וואָס ס'קומט פאַר און איך קאָן אין דעם נישט גלויבן, באַנעמען. איך עס קיין זאָך נישט, אין מיין מויל איז אַ ביטער- קייט, אין קאַפּ אַ רויש. די צווייטע נאַכט שוין שטיי איך, ווייל איך קאָן נישט געפּינען קיין אַרט אויף דעם דיל צו שלאָפּן. ס'זענען אַדורך דריי טעג, נאָר איך בין הונדערט יאָר אַלט געוואָרן. דאָ וועט שוין זיין מיין סוף.

פערטער טאָג.

איך ווייס נישט וואָס פאַר אַ טאָג איז היינט. איך האָב דעם חשבון פאַרלוירן. איך ווייס נישט אפילו, וווּ איך געפּין זיך. אויב דער לאַגער איז אין פּוילן אָדער שוין ביי זיי... איך האָב געוואוסט, וואָס זיי וועלן מט אונדז טון, נאָר דאָס אַלץ האָב איך זיך נישט פאַרגעשטעלט. דאָס איז צו שרעקלעך, איך זאָל אַלץ באַשרייבן קענען. אַלץ וויינט אין מיין האַרץ, נאָר קיין וואָרט קאָן איך פון מיר נישט אַרויסבאַקומען. איך ווער אין דעם אלעמען דערשטיקט. עס איז דאָך גאָרנישט פאַראַנען אזא מענטש, וואָס זאָל דאָס אַלץ באַשרייבן קענען. וואָס זאָל איך שרייבן פון לאַגער. ווען מען לאָזט אונדז אפילו נישט גיין אין קלאָזעט. מאַנכע פרויען גייען פשוט אַראָפּ פון זינען. ביי דער טיר שטייען אַ גאַנצן טאָג ספּעציעל גענומענע היטערנים, מען רופט זיי „טאַר-וואכע“. דאָס זענען אין גרעסטן טייל אונגאַרישע אויסגעפרעסענע מוידן. זיי לאָזן פון קיי- נעם נישט אַראָפּ קיין אויג אויף אַ רגע און ווען די מענטשן האָבן קיין ברירה נישט און פאַראומרייניקן דעם באַראַק, שלאָגן זיי, די זאַראַזעס! איך האָב געפונען אַן אַרט צו שלאָפּן. אין אונדזער באַראַק איז דאָ אַן אויוון, וווּ די אַרדנערנים קאָכן זיך יעדן אָוונט פאַרשידענע מאכלים. איך וואַרט, ביז זיי עסן אָפּ און גייען שלאָפּן אין זייער צימערל... דאָן

רבקה קוויאטקאווסקא

קריך איך ארויף אויפן אויוון, ער איז נאך ווארעם און עס שלאפט זיך זייער געשמאק. די ערשטע טעג האבן מיר די ביינער געוואלט זיך דורכ-ברעכן. היינט פיל איך שוין קיין זאך נישט, אויב קיינער וועט זיך צום אויוון נישט צוכאפן, בין איך שוין פארזארגט מיטן שלאפן. פינפטער טאג.

איך ווייס נישט, וואס זאל דאס באדייטן, אז מען האלט אונדז אין איין ציילן. האבן זיי מורא, אז מיר וועלן אנטלויפן, אדער איז דאס סתם צו פייניקן די מענטשן? ווען עס איז נאך פינצטער, וועקט מען אונדז אלע, מיר זאלן זיך אויסשמעלן אין א ריי. אלע מוזן זיך אויס-שמעלן צו פינף אין דער ברייט. ביז מיר אלע שמעלן זיך ריכטיק אויס און ווערן אדורכגעציילט, איז שוין טאג. מען שטייט אזוי לאנג אין ריי, ביז די פיס הייבן אן ציטערן פאר שוואכקייט און אין קאפ צו שווינדלען. זייער א סך פאלן אוועק פארחלשט און אזוי ליגן זיי, ביז דער ראפארט-פירער קומט און נעמט אויף די אלגעמיינע צאל. נאך מיטאג איז ווידער אזא מין „אפעל“. איבער די „אפעלן“ וועלן מיר האבן א גיבן טויט. אין באראק איז אזוי הייס, אז ס'דערגייט צום הארצן. טויזנט מענטשן אין איין באראק, ווער קען דאס פארשטיין? וועלכער מענטש קאן זיך דאס פארשמעלן? דאס שרעקלעכסטע איז דאס, וואס מען קאן נישט גיין אין קלאזעט. איך בין אין גאנצן קראנק דערי-בער, אלץ טוט מיר וויי. אפילו דער גרעסטער פארברעכער האט דאס רעכט אין א טורמע געניסן פון א קלאזעט. וואס זענען מיר? פאר ווע-מען האלט מען אונדז דא? איך פיל, אז איך גיי אראפ פון זינען. כ'ועל דא זיכער משוגע ווערן.

דער זעקסטער טאג.

פיל מיידלעך פון אונדזער באראק האבן זיך אויסגעזוכט פושקעס פון קאנסערוון, זיי האבן מיר נישט געוואלט זאגן, ווו זיי ליגן, נאָר היינט האָט זיך אַרויסגעגנבעט פון בלאַק אַ מיידל פון אונדזער „פינפטל“ און ווען זי איז צוריק געקומען מיט אַ פושקע, האָט זי אונדז אלע אָנ-געוויזן דאָס אָרט. זיי ליגן ביים מיסט-קאסטן, נישט ווייט פון דער קיך, ווער עס האָט אַ פושקע, דער איז געראַטעוועט! איך זע, אז אַ סך מיידלעך גנבענען זיך אַרויס פון באַראַק און קומען צוריק מיט פּולע

פון לאַגער אין לאַגער

פּוּשקעס זױפּ. אײך מױז װאָס גײכער מײר אַ פּוּשקע געפײנען. אױב אײך װעלל הָאָבן נאָך אַ זױפּ אַ טאָג, װעלל אײך זײך קענען אָפּשפּאַרן אַ פּאַרצײע ברויט, ס'קאָן דאָך פּאַסירן, זײ זאָלן אונדז אײן אַ שײנעם טאָג אױפּהערן צו געבן עסן. מײט אַ שטיקל ברויט קאָן מען דאָך אַ טאָג אַדורכלעבן. אײך מױז זײך צוזאַמעננעמען און װאָס גײכער געפײנען אַ פּוּשקע. דער זײבעטער טאָג.

אײך בײן נעכטן אַנטאָפּן פּון דער רײ, װעללעך אײז געגאַנגען אײן קלאָזעט. נישט װײט פּון קלאָזעט-באַראַק לײגן אױך פּוּשקעס פּון קאָנ-סערוון. אײך הָאָב אַ גרויסע בלעכערנע פּוּשקע, אײך בײן געראַטעוועטן אײך הָאָב זײך באַלד דערנאָך צוגעשטעלט צו אַ רײ פּון אונגאַרישע פּרויען. צוזאַמען מײט זײ אַרײן אײן װאַשרױם. אײך הָאָב זײך אָפּגעוואַשן און מײט אַ פּוּשקע װאַסער צוריקגעגאַנגען אײן באַראַק. אונדזער באַראַק אײז הײנט נישט געווען אײן װאַשרױם. עס אײז אזאַ מײן הײך, אַז אַלע װערן פּאַרברענט פּון דורשט. אײך הָאָב עטלעכע געגעבן אַ ביסל װאַסער צו טרינקען, דערפאַר הָאָב אײך באַקומען אַ שטיקל ברויט און אײנע פּון די פּרויען הָאָט מײר געגעבן אַ פּאַר קאַרטאָפּל פּון אײר זױפּ. די מײדלעך פּון אונדזער פּינפטל הָאָב אײך געגעבן װאַסער צו טרינקען בײהײם. נאָך מײטאָג הָאָב אײך װידער געבראַכט אַ פּוּשקע װאַסער. אײך װײס נישט אױב די „טאַרוואַכע“ אײז אַ בלאַטע, אָדער זײ זעט נישט באַמת. װען אײך בײן צוריקגעקומען מײט דעם װאַסער, אײז זײ געזעסן בײם טױער מײט פּאַרמאַכטע אױגן. ס'אײז אזױ הײם, אַז די זון שטעכט װײ מײט נאָדלען, ס'הָאָט נישט קײן זײן צו לױפּן מײט דער פּוּשקע אײבער פּרעמדע באַ-ראַקן און אײנשטעלן זײך דאָס לעבן. פאַר װאַסער קאָן אײך אײן אײגע-עם באַראַק מער װײ אײן זױפּ יעדן טאָג באַקומען.

אַכטער טאָג.

אײך הָאָב נעכטן געהאַט אַ גליקלעכן טאָג. באַלד אײן דער פּרי בײן אײך מײט אַלע געגאַנגען אײן דער קײד נאָך קאַווע. אײך הָאָב זײך גענוי אַרומגעקוקט אײבער דער לאַגער-גאַס. פּון בײדע זײטן לענגאַויס דער גאַס שטייען באַראַקן. דרײסיק באַראַקן אײן דער לענג. אײן די באַראַקן, דערצײלט מען, זענען נאָר יידישע פּרויען. יעדן אײן דער פּרי גײען הײנט דערטער מײדלעך פּון אַלע באַראַקן נאָך זױפּן. מאַנכע באַראַקן באַקומען

רבקה קוויאטקאווסקא

אין דער פרי זופן. איך בין צוגעלאָפן צו אַ גרופע מיידלעך, וועלכע האָבן געטראָגן קעסלען מיט עסן, גיך איינגעטונקען די פּוּשקע און אַרויסגע- כאַפּט אַ זוף. די מיידלעך האָבן אָנגעהויבן צו שרייען, נאָר איך בין אַנטלאָפן הינטער אַ באַראַק און אויסגעטרונקען די זוף. איך האָב נאָך באַוווּן מיין ריי צו דעריאָגן. ווען איך בין צוריקגעקומען אין באַראַק, האָב איך אָפּגעוואַשן דעם דיל און דערפאַר באַקומען אַ טאָפּלטע זוף. איך האָב זי געטוישט אויף אַ פּאַרציע ברויט. איך מוז זיך אויפנייען אַ זעקעלע. כ'האָב מורא, אַז זיי וועלן מיר ביינאַכט אַלץ צוגעבענען. נעכטן האָב איך געגעסן אַ פּאַרציע ברויט און דריי זופן. איך בין אין גאַנצן זאַט! דאָס ערגסטע איז דאָס, אַז פון אַרומלויפן בין איך זייער מיר. איך וויל אָבער דערפון נישט טראַכטן, אויב עס וועט מיר ווייטער אַזוי גיין, וועל איך די צייט אפּשר אַדורכשטופּן. דער עיקר איז דאָס, אַז אַ מענטש טאָר זיך נישט פאַרלירן.

צענטער טאָג.

איך האָב אַ דעקע. כ'לויב אַליין נישט אין אַזאַ גליק. קאַטיאַ, די בלאַקפירעריין, איז ביינאַכט אַרויסגעגאַנגען צו דער דראַט, רעדן מיט אַ קאַפּאַ. ער איז אַ טשעך. זי פירט מיט אים אַ ליבע. נאָך בייטאָג האָב איך געזען ביי איר אונטערן שטול אַ דעקע, נאָר דאָן האָב איך נאָך פון קיין זאך נישט געטראַכט. נאָך איר אַרויסגיין פון באַראַק האָבן די אַרדנערינס איינגעאַרדנט אין זייער צימערל אַ קאַנצערט. איך ווייס נישט ווי אַזוי ס'איז צו מיר געקומען דער געראַנק קאַטיען אַרונטער- ציען אַ דעקע. איך ווייס נאָרנישט ווי אַזוי דאָס איז געשען, אַז איך בין אַראָפּ פון מיין אויוון און אין דער פינצטער דערקראַכן צו איר צימער. די טיר איז געווען האַלב-אַפּן. עס איז גענוג געווען אויסצוציען אַ האַנט, די דעקע זאָל זיין מיינע. דאָס איז נישט קיין גנבה. פאַר וואָס זאָל זי האָבן אַ שטוב מיט קליידער און שלאָפן אונטער זיידענע דעקעס? פאַר וואָס זאָל איך אַרומגיין אַ נאַקעטע און נישט האָבן אַפילו מיט וואָס זיך צוצודעקן ביינאַכט. איך האָב גענומען נאָר אַ פּראַסטע דעקע און עס קומט מיר דערפאַר קיין זאך נישט. איך האָב זיך ביינאַכט מיט איר צוגעדעקט, ס'איז געווען אַ מחיה צו שלאָפן! בייטאָג טראָג איך זי אַרומגעבונדן אונטערן קלייד. עס איז מיר טאַקע

פון לאַגער אין לאַגער

זייער הייס, דערפאר ביינאכט האָב איך מיך מיט וואָס צוצודעקן. ווען איך זאָל די דעקע פאַרקויפן און אָרדנערין פון אַ צווייטן בלאַק, וואָלט איך געווען מיט עסן פאַרוואַרט איבערן קאַפּ אַריבער, ס'וואָלט מיר איבער דער גאַנצער מלחמה קיין זאך נישט געפעלט.

עלפטער טאָג.

מאמע, מאמע! ווען דו וואָלסט געלעבט און געזען, וואָס ס'איז מיט מיר געוואָרן! איך דערקען מיך נישט און דו וואָלסט מיך אויך נישט דערקענט. דיין טאָכטער גייט אַרום מיט אַ פּוּשקע איבער די באַראַק און בעטלט אַ ביסל עסן. יא, דאָס האָב איך דערלעבט, איך האָב מיר געקויפט ביי איינער אַ „טאַרוואַכע“ אַ קלייד פאַר צוויי פאַרציעס ברויט. לעבן דעם באַראַק מאַכן די ברוקערס אַ שאַסיי, זי האָט אַ ברור קער אַ געליבט. זי גיט אים ברויט. פון דעם קלייד וואָס איך האָב מיר געקויפט, האָב איך מיר אַ העמד געמאַכט, אַ קאַפּטיכל און אַ זעקעלע אויף ברויט. איך האָב דאָס העמד מיט טרערן באַגאַסן! ווי שווער איז דאָס מיר אָנגעקומען. וויפיל געזונט פאַרליר איך, ווען איך גנבע זיך אַרויס פון באַראַק. ווען איך קום צוריק, ציטערן מיר די הענט מיט די פיס. צו וואָס טויג מיר אזאַ לעבן? צו וואָס זאָל איך זיך מאַטערן? מאַמע, נעם מיך צו, איך קאָן נישט מער! אַלע זאַגן, אז איך בין אַ מענטש, אז איך וועל אין פייער נישט פאַרברענט ווערן. ס'אַראַ מענטש בין איך, אז יעדע אָרדנערין קאָן מיט מיר טון וואָס זי וויל. אין געטאָ זענען מיר אויך קנעכט געוועזן, אָבער איך האָב נאָך געקענט אַרויסגיין אויף דיין קבר זיך אויסוויינען. איך בין נאָך אַ מענטש גע- ווען, געהאַט אַ שטוב און מענטשן זענען צו מיר געקומען. איך האָב נאָך געהאַט וואָס אָנצוטון און געקענט אַרויסגיין אין גאַס! איך האָב געעסן נאָך מיט אַ לעפל פון אַ טעלער און געלעבט ווי אַ מענטש. היינט בין איך קיין זאך נישט. איך לויף אַרום מיט דער פּוּשקע ווי אַ משוגענע נאָך אַ ביסל זופ און דאָס האַרץ גייט מיר אויס פאַר שרעק, קיינער זאָל מיך נישט כאַפּן. איך האָס אַלץ, די גאַנצע וועלט און אַלע מענטשן! קיינער פון אונדו טראַכט גאַרנישט דערפון, ווי נידעריק ער איז געפאַלן. איצט איז מיר אַלץ אזוי קלאַר, איצט פאַרשטיי איך די לאַגע גאָר אנדערש. אַרום ליגן מיידלעך אויף דעם דיל און שלאַפּן. זיי

רבקה קוואטקאוסקא

זענען גליקלעך, אז מ'קאן שלאָפן. וו לאַנג וועט דאָס דויערן? ווי לאַנג וועלן מיר זיך אזוי מאַטערן? מאַמע, מאַמע! דיר איז אזוי גוט, דו פילסט שוין קיין זאך נישט און מיין האַרץ גייט אויס פאַר צער און פאַר ווייטיק.

צוועלפטער טאָג.

עס איז היינט געווען אַ „שטראָף-אַפעל“. די דעקעס, וועלכע קאָ-מיאָ האָט אַריינגעברענגט צום אויסלייגן אויף דעם דיל, האָבן די מיידל-לעך צעריסן, אויפגענייט זיך זעקעלעך אויף כרויט, הויזן און אַרומגע-בונדן מיט זיי די פיס. די אָרדנערינס האָבן אין דער פרי באַמערקט, אַז עס פעלט דאָ עפעס. זיי האָבן אַלע אונטערזוכט און אַלעס צוגענומען. דער גאַנצער באַראַק איז באַשטראָפֿט געוואָרן פאַר טאַבאָטאָזש: 3 שעה צו קניען. אין דער צייט פון „שטראָף-אַפעל“ איז די העלפט פרויען פאַר-חלשט געוואָרן, געלעגן אויף דער ערד ווי טויטע. איך פאַרשעלט דעם טאָג, ווען איך בין געבוירן געוואָרן. וואָס וואָלט געווען, ווען קאַטיאַ וואָלט פון מיר אַראָפּגעצויגן איר דעקע. אויף דעם געדאַנק אַליין ווערט אין מיר פאַרגליווערט דאָס בלוט. פון קניען אויף דער ערד שטעכן מיר די זייטן און ברעכט דער גאַנצער קערפער. מסתמא האָב איך פיבער. איך האָב מורא, אַז היינט נאָך מיטאָג וועל איך נישט קענען שטיין ביים אַפעל. איך האַלט עס מער נישט אויס. זוען איך וואָלט נישט געהאַט היינט אַ טאָפּלעט זופּ, ווייס איך נישט וואָס מיט מיר וואָלט געוועזן. ווער קאָן זיך פאַרשמעלן אַזאַ מין זאָך: דריי שעה קניען אויף דער ערד! זענען מיר שוין אין גאַנצן קיין מענטשן נישט?

זעכצנטער טאָג.

איך בין קראַנק. די הענט מיט די פיס ציטערן מיר. איך ווייס נישט, צי דאָס איז פון שרעק, צי פון אויפּרעגונג. די ביינער ברעכן און דער קאַפּ גליט... וואָס וועט זיין, ווען זיי וועלן דערקענען, אַז איך בין קראַנק? יעדן טאָג אין באַראַק קומט אַריין אַ יידישע דאָקטאָרין פון טשעכיען. איך גלויב נישט אין איר דאָקטאָריי. זי זעט אַליין אויס ווי אַ משוגענע. עטלעכע מיידלעך האָבן ביי איר פאַסטילקעס גענומען קעגן דיזענטעריע. אָבער פיל זאָגן, אַז דאָס איז סם, מען זאָל דאָס נישט נעמען. וואָס זאָל איך טון? נעכטן ביים „אַפעל“ בין איך צוזאַמענגע-

פון לאַגער אין לאַגער

פאלן און היינט ווייס איך נישט וואָס וועט זיין. ביים שטיין אויף „אָפּעל“ מישט זיך מיר אין קאָפּ. און ווען אפילו דער „ראַפּאָרט־פירער“ איז היינט אַרײַנגעקומען אין באַראַק, האָב איך זיך פון דער ערד נישט געקענט אויפהייבן. ווען איך וואָלט כאַטש געהאַט אַ מענטש מיט ווער־מען איך וואָלט געקענט זיך באַראַטן! אָבער קיינעם האָב איך נישט, אַליין ווי אַ שטיין בין איך!
זיבצנטער טאָג.

איך האָב זיך ריזיקירט און צוגעגאַנגען צו דער האַקטאָרין. זי האָט מיר געגעבן אַ פּאַסטילקע. איך האָב זי אַ גאַנצן טאָג אַרומגעטראָגן און מורא געהאַט אַראָפּשלינגען. ערשט, ווען עס איז מיר ווידער שלעכט געוואָרן, האָב איך זי אײַנגענומען. עס איז מיר אַ ביסל בעסער, איך פיל שוין נישט קיין פיבער נאָר די ביינער ברעכן און עס רוישט דער קאָפּ. שוין דריי טעג ווי איך עס קיין שום זאַך נישט. אין מיין זעקעלע ליגן דריי פּאַרציעס ברויט. ווען איך וועל געזונט ווערן, וועל איך קענען צוריק אויף די פיס זיך שטעלן.

אַכצנטער טאָג.

איך האָב נישט וואָס צו לעבן! ביינאַכט האָט מיר עמעצער אַרונט־טערגעשניטן דאָס זעקעלע פון האַלדז. ס'איז געבליבן נאָר הענגען דאָס שנירל. איך האָב געמיינט, אז דאָס האַרץ וועט מיר צעגיין פון וויינען. גאַנצע דריי פּאַרציעס ברויט! ווי קען מען דאָס אזא מין זאַך טון? פאַר וואָס האָבן זיי מיך באַגנבעט, די אויסווערפן, פאַר וואָס? ווען איך וואָלט געפונען די וועלכע האָט מיר דאָס געטון, וואָלט איך זי ביינאַכט דערשטיקט! דאָס זעקעלע האָב איך געפונען אויף דעם דיל, ס'איז געוועזן צערירט אין צווייען, אזא אומגליק! איך וועל דאָס נישט איבער־לעבן, איצט מוז איך היטן די פּושקע, זיי זאָלן זי מיר ביינאַכט נישט צוגנבענען.

נײַנצנטער טאָג.

די זאַראַזע אַגי האָט געמאַכט אַ רעוויזיע ביי אַלע און צוגענומען די פּושקעס. זי זאָגט, אויב זי וועט ביי עמעצן געפינען אַ פּושקע אָדער טרעפן וועמען פון אונדז אויף דער לאַגער־גאַס, וועט זי דריי טעג איר קיין עסן נישט געבן. איך גלויב, אז די „גיפּט“ קאָן דאָס טון!

רבקה קוויאטקאווסקא

נאך מיטאג, אין צייט פון קאנצערט, האבן זיך אייניקע מיידלעך ארויס געגנבעט פון באראק. ווען זיי זענען צוריקגעקומען, האבן זיי געהאלטן פושקעס אונטער די קליידלעך, נאָר איך וועל שוין מער נישט גיין. איך האָב מורא, אַן אומגליק וועט זיין אַז מיר וועלן האָבן נאָך איין זופ! ווי זעט מען שוין, אַז אַגי זאָל כאַפּן אַ טיפּוס! פיל פרויען אין אונדזער באראק זענען קראַנק אויף טיפּוס. די פּראָוויזאָרין האָט עס פעסטגעדי שטעלט, זי האָט געזאָגט, אַז עס וועט ווערן אַן אַלגעמיינע עפידעמיע. אַלע שלאָפּן צוזאַמען אויף דער ערד און עסן פון די זעלבע טעפּ. אפשר האָב איך שוין אַ טיפּוס? וואָס טוט מען? וווּ זאָל איך זיך אַהינטון?

צוואַנציקסטער טאָג.

איך שרייב אין וואַגאַן. מיר אַלע זענען געראַטעוועט. מיר פאַרן אויף אַרבעט! איצט בין איך שוין אין גאַנצן געזונט. אויב איך בין נאָר אַרויס פון לאַגער, קאָן מיר שוין קיין שום זאך נישט געשען. אַ סך קראַנקע זענען געבליבן אין אַשוויענטשים. די „רויטע“ האָט זיי פאַר שפאַרט אין אַ באַזונדערן באַראַק. ווער ווייסט וואָס עס וועט מיט זיי ווערן? איך בין גליקלעך, אַז איך בין אַדורך די „סאַרטיראַווקע“. וואָס אַזעלכעס עס איז „סאַרטיראַווקע“ קאָן איך נאָר מיט ווערטער נישט באַשרייבן. ס'איז געווען אַזאַ מין בילד, אַז איך האָב געבעטן, אַז די ערד זאָל אונדז אַלע פאַרשלינגען! בעסער צו אַזאַ מין שאַנדע נישט דערלעבן. אָבער איך וויל דערפון נישט שרייבן, אַלץ וואָס ס'איז געדי וועזן איז שוין פאַרגאַנגען און איצט הויב איך אָן אַ ניי לעבן. יעדערער פון אונדז האָט אַ גאַנץ ברויט, אַ פאַרציע ווורשט מיט פוטער אויף דעם וועג באַקומען, אַ הויז דעם האָב איך נאָך צוויי עפל. וווּ איך זאָל נישט קומען, וועט מיר זיין בעסער. ס'אַראַ גליק, ס'אַראַ גליק, אַז איך בין אַרויס פון אַזאַ גיהנום.

איין און צוואַנציקסטער טאָג.

די וועלט איז אַזוי שיין און קוקנדיק דורך דעם פאַרקראַטעוועטן פענצטערל פונעם וואַגאַן, ווילט זיך מיר וויינען פאַר בענקשאַפט. אין געטאָ בין איך פאַרהאַרעוועט געוועזן, איך האָב נישט געהאַט קיין צייט צו טראַכטן. עס איז היינט אַ שיינער זומער־טאָג, דער הימל איז קלאָר

פון לאגער אין לאגער

און ריין, ארום אזא שטילקייט פון פעלדער, אזא פרישקייט און ליכטיקייט, איך קוק אויף די פעלדער צעבליטע און טראכט, אז אָט היינט זענען מיינע בעסטע יאָרן און איך האָב נאָך אין לעבן גאַרנישט גענאָסן. איך פיל עפעס מאָדנעס... איך קאָן עס מיט ווערטער נישט אויסדרוקן, נאָר עס דוכט זיך, אז איך בין שוין נישטאָ. איך גיי נאָך אַרום צווישן מענטשן. קוק אויף דעם אַלעמען וואָס ס'קומט פאַר, אָבער דאָס בין איך נישט, נאָר אַ פרעמדע און אַן אנדערע. איך ווייס נישט פארוואָס איז מיך איצטער אזא בענקשאַפט נאָך ליבע באַפאַלן. עס דוכט זיך מיר איצטער, אז עס איז נישט פאַראַן קיין גרעסער גליק אין לעבן. עס איז מיר אזוי שרעקלעך, אז אין דער סאָרטיראָוקע און אין באָד האָבן מיך אזוי פיל מענער אַ נאַקעטע געזען. דאָס לעבן קאָן דאָך זיין אזוי שוין, פאַרוואָס איז עס אזוי נידעריק און געמיינ. איך קאָן נישט גלויבן, אז אויף די גרינע צעבליטע פעלדער גיסט זיך בלוט, און איין מענטש הרגעט אַ צווייטן. איך וויל איצט אין וואַנאָן באַטראַכטן אַלץ, וואָס איך האָב איר בערלעבט. איז עס טאַקע אַן אמת געווען? איז דער לאַגער נאָך ווייטער און מענטשן ווי מיסט וואַלגערן זיך אין די באַראַקן? ווי גוט איז עס מיר, ווי גוט אז איך פאַר ווייטער, און ווייטער, און דער רעש פון די רעדער פאַרטויבט מיין אינערלעך געשריי.

צוויי און צוואַנציקסטער טאָג.

איך פאַר שוין אַ נאכט און צוויי טעג, איך שטארב פאַר אַ טרונק וואסער. פון שמאָלן פאַרקראַטעוועטן פענצטערל שריי איך מיט די לעצטע טע כוחות: מענטשן, אַ טראָפן וואסער, נאָר איין טרונק. איך ווער פאַרברענט. דערשטיקט! ס'איז פאַר אונדז נישטאָ קיין אַרט אויף דער וועלט, נישט קיין היים, אָבער וואסער... וואסער איז דאָך פאַר אַלעמען... פאַר אַלעמען גענוג.

דריי און צוואַנציקסטער טאָג.

אויב איך וועל שטאַרבן און עמעצער וועט מיינע צעמעלעך געפינען, זאָל ער זיי אין דער ערד באַגראָבן. דאָס איז מיין לעצטער ווונטש! איך ווייס, אז איך וועל קיין קבר נישט האָבן... די פאַרשריבענע פאַפירלעך בין איך אַליין. מיין בענקשאַפט צו לעבן און גליק, אויך מיין האַס צו דער וועלט און צו מענטשן. יאָ, איך שטארב, איך פיל עס. ס'איז

מיר אזוי שרעקלעך, אלץ צעפאלט זיך ארום. איך פאל... מאמע, מאמע!
פיר און צוואנציקסטער טאָג.

איך בין נישט געשטאַרבן, איך וועל קיינמאָל נישט שטאַרבן! דרוי
טעג און צוויי נעכט בין איך געפאַרן. היינט געפין איך זיך אין קאַנצענ-
טראַציע-לאַגער אין שטוטהאַף. איך געפין זיך אין אַ שטוב מיט הונדערט
דרויסיק מענטשן צוזאַמען. אונדזער שטובן-עלטסטע איז רות, אַ יידישע
פרוי פון ליטע. זי איז דער ערשטער מענטש, וועלכן איך געפין אין לאַ-
גער. אונדזער בלאָק-עלטסטע איז וויערא, אַ רוסיש מיידל. אין דעם לאַ-
גער איז אַ סך לייכטער.

כ'ווייס נישט ווי עס לעבן די מענטשן אין אנדערע באראקן, נאָר ביי
אונדז שלאָגט מען נישט, דאָס עסן איז ערגער און שמוציקער געקאָכט.
אַ צווייטע זופ איז אינגאנצן אוממעגלעך צו באקומען, אין אונדזער צוים
זענען דרוי יידן-באראקן. אין די באראקן הינטער דער צוים לעבן פרויען
פון לעטלאַנד, וויסרוסלאַנד, אוקראינע און גרוזיע. איך רעד מיט זיי
אַפט דורך דעם דראַט. קעגנאיבער זענען מענער-באראקן. אַפט הער איך
ווי די מענער זינגען רוסישע לידער. זיי זעען פיל ערגער אויס ווי די
פרויען. וואָס פארא לעבן ווארט אויף מיר דאָ ווייס איך נישט. אָבער
ערגער קען מיר שוין קיינמאָל נישט זיין, ווי ס'איז געווען.
פינף און צוואנציקסטער טאָג.

אין אונדזער צימער זענען פיל שוועסטער צוזאַמען, משפחות, און
אַ מאמע מיט פיר טעכטער. ווי גוט מיר וואָלט געווען, ווען איך וואָלט
כאָטש איין נאָענטן מענטש געהאט. איין מענטש פאר וועלכן מ'קען
זיך דאָס האַרץ אויסרעדן. פיל מיידלעך האָבן משפחות אין אויסלאַנד,
ברידער, וועלכע זענען אין אָנהייב קריג אַנטלאָפן, איך האָב אפילו נישט
צו וועמען צו בענקען. איך האָב אפילו נישט צו וועמען צו האָפן. דאָס
איז אזא מין שרעקלעך געפיל צו זיין אינגאנצן אליין! די מיידלעך פון
אונדזער שטוב דערציילן זיך וועגן זייערע היימען, וועגן זייער לעבן, איך
דרוי זיך צווישן זיי אלע ארום אן איינזאַמע און ס'איז מיר אזוי שלעכט,
אזוי שלעכט.

כ'קען אזא מין לעבן מער נישט אויסהאַלטן! אויס מיט אלע האָפער-
נונגען. ווען איך בין אַרויסגעפאַרן פון לאַגער, האָב איך געמיינט, אז איך

פון לאַגער אין לאַגער

בין געראטעוועט, נאָר איך בין פון איין טורמע אַרײַנגעגאנגען אין א צווייטער. פארוואָס קומט מיר אזא מיין גורל? איך גיי אויס פאר לאנג-ווייליקייט און איינזאמקייט. ווי איך האס זיי! די — ... עס איז נישטאָ קיין נקמה, עס איז נישטאָ קיין באצאלונג פאר אזוי פיל קרבנות! נעבן מיר אויף דער ערד זיצן די פרויען און שמועסן. זיי זענען גליקלעך, אז אין אונדזער באראק איז א קלאָזעט און א וואשרוים, און די גרעסטע פרייד איז דאָס, אז מיר זענען רעגיסטרירט געוואָרן. יעדער האָט באַ-קומען א נומער מיט א מגן-דוד. מיין נומער איז 76824. זיי אלע האָבן זיך אויפגעגעבן אלס שניידערניס און גלייבן, אז זיי וועלן באקומען אַרבעט. איך קוק אויף זיי, אויף די שטרויעק אויסגעלייגטע אויף זייערע נומערן און עס דאכט זיך מיר, אז איך לײַג אויף א גרויסן בית-עולם און די נומערן זענען סימנים פון געוועזענע מענטשן.

זיבן און צוואנציקסטער טאָג.

כאָטש מיר האָבן א וואשרוים, וואשט זיך קיינער נישט. נאָך די „אפעלן“ לײַג מיר א גאנצן טאָג אין זאמר און ווערן סיי ווי סיי שמור ציק און פארלייזיקט. ווי שרעקלעך איז דאָס בילד: טויזנטער פרויען פון די באראקן פון אונדזער צוים אין שמוציקע, צעריסענע קליידער מיט גאָלע קעפ און באַרוועסע פיס, לײַג אויסגעצויגן אין זאמר שעהען לאנג און קוקן אויף דעם וואַלד. איך קען קיין עסן נישט פארנעמען. מיר אלע זענען קראנק אויף דיזענטעריע. איך ווייס נישט וואָס איך זאָל טון. אינגאנצן נישט עסן הייסט פאלן פון די כוחות, און עסן די זופ הייסט שעהען לאנג לײַג אין קראמפן. אין אַשוויענטשים האָט מען טאקע גע-שלאָגן אַן אויפהער, אָבער יעדן טאָג האָב איך עטלעכע זופן געגעסן, קארטאָפֿל אויסגעקאָכטע אין פלייש און אין מאַנע, דאָ שְׂלָאָגט מען נישט, נאָר עס ווארט אונדז אַ הונגע־ר־טויט.

אכט און צוואנציקסטער טאָג.

נעבן אונדזער באַראַק איז אַ באַראַק פון דער בלאָק־עלמסטער זאָכע, אַן אויסוואַרף, אַן אונטער־וועלט־שטיק. די נאכט האָט זי די פרויען אזוי געשלאָגן, אז מיר האָבן נישט געקענט איינשלאָפן. זי לָאָזט די פרויען נישט וואשן זיך, נישט גיין אין קלאָזעט, כאָטש אין דעם זעלבן בלאַק איז אַ וואסער־לייטונג. אויף די „אפעלן“ טרייבט זי אַרויס א פאָר שעה

פריער. די פרויען ווערן פארהלשט פון שטיין. ווען מיר גייען זיך אויס-
 שמעלן אויפן „אפעל“ באגינען, שטייען זיי שוין אויסגעסדרט ווי סאָל-
 דאטן. אלע פרויען אין באראק זענען קראנק אויף דיזענטעריע און טי-
 פוס, נאָר קיינער דערציילט נישט דערפון דעם דאָקטאָר... זאָכא וועט
 זיי גלייך שיקן אין טויטן-לאַגער. היינט איז צו מיר צוגעקומען אן על-
 טערע פרוי און מיט טרערן אין די אויגן געבעטן מיך, איך זאָל פון איר
 צונעמען עטלעכע פּאַרציעס ברויט... זי וועט מיר צוויי וואָכן אָפּגעבן איר
 ברויט, איך זאָל אריינגיין אין באראק אויף איר אָרט. א רחמנות אויף
 דער פרוי! זי האָט אלע קינדער פארלוירן און איז אינגאנצן אַליין. שוין
 צוויי וואָכן ווי זי האָט אביסל ווארעמע קאווע נישט גערונקען. יעדעס
 מאָל, ווען זאכא טיילט קאווע, צעהרגעט זי אַזוי די פרויען, אז אין דער
 קאווע גיסט זיך בלוט. איך האָב איר היינט דורך דעם פענצטער דער-
 לאנגט א ביסל ווארעמע קאווע. „באָטש איין מענטש טראכט וועגן מיר“,
 האָט זי געוויינט טרינקענדיק די קאווע... ווען מיינע קינדער וואָלטן
 געזען ווי איך זע אויס... יא, עס איז בעסער, אז זיי זענען נישטאָ. עס
 איז אזא צייט היינט, אז מען באוויינט נישט די טויטע. בעסער די טוי-
 טע ווי די לעבעדיקע!... נאָר ווי איז דאָס מעגלעך, אז אַ מאמע זאָל
 זיין צופרידן, אז אירע קינדער זענען געשטאָרבן! אין לאַגער זענען אָנגע-
 קומען עטלעכע הונדערט בלייז-מיידלעך. מיידלעך דערציילן, אז זיי זע-
 נען פיל ערגער ווי די ס. ס. מענער. וואָס וועט איצט זיין מיט אונדז?
 איך האָב זייער מורא פאר עפעס אן אומגליק. ביינאַכט האָב איך מורא צו
 שלאָפן... איך ווייס נישט, וואָס מיט מיר איז געשען? אין אַשוויענטשים
 האָב איך זיך אַרויסגעגנבעט פון באראק און געלאָפן איבער די לאַגער-
 גאסן נאָך זוף, איך האָב אפילו נישט מורא געהאט פאר דער „רויטער“
 און היינט בין איך אַזוי אָנגעפילט מיט שרעק, אז ווען אין אנדערע ציי-
 מערן הער איך אַ טומל, שפיר איך, אז אַלץ שטאַרבט אין מיר אָפּ. איך
 וועל שוין מער מיין טאָגבוך נישט שרייבן, איך האָב נישט קיין געדולד,
 און די בליי איז שוין אויך אויסגעגאנגען.

ניין און צוואנציקסטער טאָג.

איך האָב געווסט, אז עס וועט זיין אַן אומגליק, און ס'איז טאקע
 געקומען! גלייך נאָך דעם „מאָרגן-אפעל“ האָבן די אָרדנערינס געהייסן זיך

פון לאַגער אין לאַגער

אונדז אויסזעצן גלייך אויף דעם דיל. רות איז אַרומגעגאנגען אָן אַ קאַפּ, זי האָט זיך מיט אַ ליפּנשטיפּט אָנגעפאַרבט די ליפּן מיט די באַקן. זי האָט די „גראַבע“ געזעצט פאַרנט און די אַלע, וועלכע זעען נאָר גוט אויס. אין שטוב איז געווען אזא מיין שטיילקייט, אז איך האָב געהערט ווי עס קלאַפּן די הערצער, די הענט מיט די פיס האָבן מיר געציטערט. רות האָט אונדז אַלעמען דערקלערט, אז ס'וועט זיין אַ „סאָרטיראָווקע“, אָבער וואָס דאָס איז, האָט קיינער פון אונדז נישט געוואוסט. מיטאמאָל האָב איך דערהערט פעסטע טריט אין קאָרידאָר פון באַראַק. איך האָב געמיינט, אז אַט פירט מען אונדז אַלע צום אויסשיסן. און אין דעם מאָד מענט האָב איך ערשט פאַרשטאַנען, ווי שטאַרק איך וויל לעבן! אין אונדזער שטוב איז אַריינגעקומען אונדזער „לאַגער־עלטסטע“ שורא מיט אַ רימען אין דער האַנט. זי האָט אַ וויילע באַטראַכט אַלע פּנימער, צו גערופן צו זיך די „מאַמע“ און געפרעגט, ווי אַלט זי איז. די „מאַמע“ קוקנדיק גלייך אין די אויגן שורען, מיט אַ שמיכל אויפן פּנים, האָט מוטיק געענטפערט: „איך האָב פינף און דרייסיק יאָר“. ווי אזוי האָט זי געקענט שמיכלען אין אזא מיין מאַמענט? שורא האָט אויף איר אַ קוק געטון און געפרעגט: ווען ביסטו געבוירן געוואָרן? „איך בין געבוירן געוואָרן אין יאָר 1899 — האָט די „מאַמע“ אָן אַן אויסרעכענונג געענטפערט. שורא האָט זי אָנגעהויבן שלאָגן מיטן רימען איבערן קאַפּ, שרייענדיק: — אזא אַלטע קו, ציילן קען זי נישט! — האָט איר געהערט אזא מיין זאך, האָט איר געזען אזא פּערדישן קאַפּ? אַרויס פון דאָר נען, איך זאָל דיך מער אויף מיינע אויגן נישט זען! צוזאַמען מיט דער „מאַמע“ זענען אַרויסגעגאנגען צוויי בלאַסע נידעריקע מיידלעך. זיי זענען די גאַנצע צייט אין אַ ווינקעלע געזעסן און איך האָב זיי כמעט נישט געקענט. וווּ זענען זיי געגאנגען? די מיידלעך זאָגן, אין קרעמאַטאָר-יום! פון אנדערע צימערן אין אונדזער באַראַק זענען אויך פיל פרויען אַרויסגעפירט געוואָרן, אַלע ליגן איצט אויף די שטרויזעק ווי געהרגעטע, נאָר די פיר טעכטער וויינען אויך. זיי רייסן די קליידער און האַקן מיט די קעפּ אין די ווענט. אַרעמע, דאָס וועט זיי שוין נישט העלפּן!

דרייסיקסטער טאָג.

איצט פאַרשטיי איך שוין אַלץ. אַלץ איז מיר קלאָר געוואָרן. פאַר

רבקה קוויאטקאווסקא

אונדזער באראק ליגט א גרויסער בארג מיט שיד. דער בארג איז אזוי הויך ווי א צוויי-שטאקיקע געביידע. איך האָב אָפּטמאָל געקוקט אויף די שיד און נישט געווסט פון וואנען ס'נעמט זיך אזא מין בארג. איצט ווייס איך שוין אלץ! די שיד זענען געבליבן נאָך די מענטשן, וועלכע זענען אין קרעמאטאָריום פארברענט געוואָרן. אויב אונדזער בלאָק וועט אין קרעמאטאָריום אוועקגעפירט ווערן, וועט אפילו קיין צייכן נישט בלייבן! אונדזערע קלומפערס זענען צעריסן, זיי וועלן גיין אויפן מיסט-קאסטן. ווער האָט זיך דאָס געקענט פאַרשטעלן, אז אין דער היינטיקער צייט ברענט מען לעבעדיקע מענטשן. איך שרייב „ב ר ע נ ט מ ע ן מ ע נ ט ש ן“ נאָר איך פארשטיי נישט, ווי אזוי דאָס געשעט. איך קען עס נישט פארשטיין.

איין און דרייסיקסטער טאָג.

היינט איז אין אונדזער באראק געווען א רעוואָלוציע! פון זאָכעס בלאָק איז א טייל מענטשן אוועקגעפירט געוואָרן און ס'פעלט איר צו דער צאָל עטלעכע הונדערט פרויען. מיר זענען פון באראק ארויסגעפירט געוואָרן אויף אן „אפעל“, מען האָט אונדז גענוי אָפּגעצייילט, און די ער-שטע רייען האָט געוואָלט פרומקע, די פּאַליציאָנטיקע, אריינפירן אין זאָכעס בלאָק. אין דער רייע איז געוואָרן א טומל. די מיידלעך זענען זיך צעלאָפּן, קיינער האָט נישט געוואָלט שטיין אין די פּאַרערשטע רייען. ס'איז געווען א טומל, א באלאגאן, די „בלייז-מיידלעך“ האָבן געהרגעט צום טויט. די מיידלעך זענען אַרומגעלאָפּן אַרום דעם באראק, די אָרדנע-רינס מיט די „בלייז-מיידלעך“ האָבן געשלאָגן ביז בלוט, ס'האָט אָבער קיין זאך נישט געהאָלפּן, זיי זענען מיר געוואָרן פון שלאָגן. און די מיידלעך פון אונדזער באראק זענען צוריק געגאנגען אין זייערע שטובן. מיר האָבן אויסגענומען! זיי מיינען טאקע, אז מיט אונדז קען מען אלץ טון! ס'איז בעסער געהרגעט צו ווערן מיט איין מאָל, ווי אַריינפאלן אין זאָכעס הענט. זאָכע איז פונדערווייטנס געשטאנען און געקוקט, ווי מיר לאָזן זיך הרגענען און ווילן אין באראק נישט אַריינגיין. זי האָט זיך מסתמא געטראכט, אז זי וועט אונדז דערפאר זיכער גוט באצאָלן. איך האָב אויך געקריגן א פּאַר קלעפּ מיטן רימען, אָבער ס'איז מיר קיין זאך נישט געשען. ס'האָט זיך מיר נאָר בלוז געלאָזט דאָס בלוט פון דער נאָז.

פון לאַגער אין לאַגער

מיר האָבן אויסגענומען! די אָרדנערינס זאָגן, אז ווי לאַנג דער לאַגער שטייט, איז נאָך אזא רעוואָלוציע נישט געווען! זיי ווייסן גאָרנישט, וואָס מיר קענען.

צוויי און דרייסיקסטער טאָג.

אזא רעוואָלוציע איז נאָך אין דער וועלט נישט געווען! וויערא, אונדזער בלאַק־עלטסטע, איז אַריינגעקומען און געהאלטן א רעדע. זי האָט זייער שיין גערעדט, מיר אלע האָבן געוויינט. זי האָט געזאָגט צו אונדז: „פרויען, היינט האָב איך געזען אייער צוגעבונדנקייט צו מיר, און איך קען אייך נישט זאָגן, וואָס איך האָב איבערגעלעבט, צוועענדיק, אז איר לאָזט זיך הרגענען און ווילט פון מיין בלאַק נישט אַרויסגיין. איך האָב פאר אייך קיין זאך נישט געטון. איך וועל זיך באַמיען פאר אייך צו קריגן דעקעס און אפשר וועל איך קענען פועלן, איר זאָלט קריגן בעסערע זופן. איך פארשטיי איר, נאָר וואָס מער מען פארשטייט, אלץ ווייניקער דארף מען רעדן. איך האָב שוין געהונגערט. איך האָב אויך אלע פאר־לירן. און מיר וועלן נאָך דערלעבן צו אַ בעסערער צוקונפט. אזעלכע רייד! די מיידלעך פון אונדזער שטוב שרייבן איר לידער און האָבן איר אויסגעמאָלט אַ גרויס בילד. איך וועל איר אויך פרוון אָנשרייבן א ליד.

דריי און דרייסיקסטער טאָג.

איך ווייס נישט, פארוואָס אלע מיידלעך האָבן יעדן טאָג אין דער זופ קארטאָפֿל, און איך האָב קיינמאָל נישט מער ווי צוויי, דריי שטיק־לעך. דאָס איז אפילו נישט איין קארטאָפֿל. ווי אזוי קען איך אזא לעבן אויסהאַלטן? פיל פון אונדזער שטוב זענען קראַנק אויף דיזענטעריע. מען זאָגט, אז דאָס איז פון הונגער. מיין מאָגן קען קיין עסן נישט פאר־טראָגן. אויב מיר וועלן אין אַ מאָנאַט צייט נישט באַפרייט ווערן, וועלן מיר אלע שטארבן פאר הונגער און שמוץ. מינע נערוון זענען אזוי שוואַך, אז איך קען נישט פארטראָגן, ווען מענטשן רעדן. איך ווייס נישט, וועגן וואָס מען קען רעדן גאַנצע טעג. וואָס איז געווען וועט שוין קיינמאָל נישט זיין. וואָס איז — זעען מיר אלע און דאָס, וואָס ס'וועט ווערן הייב איך נישט אָן צו פארשטיין.

פיר און דרייסיקסטער טאָג.

היינט וועט זיין אַ „סאָרטיר־אָוועק“ אויף ארבעט. איך ווייס נישט,

איב אין אן ארבעטער-לאגער איז בעסער, נאָר איך האָב באַשלאָסן זיך אויסצובאהאלטן. איך קען אזא וועג נאָכאַמאָל נישט מיטמאכן. ווען איך וואָלט געהאט א פלעשל, וואָלט איך מיר געקענט מיטנעמען וואסער, אָבער פאָרן אָן וואסער אין געשלאָסענע וואגאָנעס, קען איך מער נישט. הלוואי זאָל מיר געלינגען זיך אויסצובאהאלטן.

פינף און דרייסיקסטער טאָג.

„דער חתן*“ איז געהרגעט געוואָרן. מיר אַלע זענען געראַטעוועט! איצט וועט זיך שוין זיכער ענדיקן די מלחמה! איך שטעל זיך נישט פאָר, אז די דייטשן זאָלן היינט אונדז אין זינען האָבן, זיי ציטערן איצט פאָר זייער אייגענער הויט. איך האָב שטענדיק געזאָגט, אז זיי וועלן נישט באַווייזן אונדז אַלע אויסצוראָטן. אַלע אַרום מיר ליגן אויף די שטרויזעק און שמועסן וואָס זיי וועלן טון, אז ס'וועט זיך ענדיקן די מלחמה. איך ווייס טאַקע נישט וווּ איך וועל גיין, ווען די טויערן פון לאַגער וועלן פאָר אונדז אויפגעמאַכט ווערן. אַלע יידן פון אונדזער שטעטל זענען אויסגעהרגעט געוואָרן. איך וויל אָבער דערפון נישט טראַכטן. ווען ס'וועט זיך ענדיקן די מלחמה, וועל איך קויפן אַ גאַנץ ברויט און מיטאַמאָל אויפגעסן. טיילמאָל ווילט זיך מיר אזוי אַ גלאַז טיי, אז עס דערגייט מיר פשוט צום האַרצן, נאָר איצט איז עס שוין נאָך אַלעמען. איצט וועט שוין זיין ברויט גענוג און אַלץ פריי פאָר אַלע.

זעקס און צוואַנציגסטער טאָג.

ס'איז געווען אַ „סאָרטיראַווקע“. איך האָב זיך באַהאַלטן אונטער אַ שטרויזאַק, און קיינער האָט עס נישט באַמערקט. נאָך דער „סאָרטיר-ראָווקע“ איז אַ טייל פרויען צוריקגעקומען אין בלאָק. זיי אַלע זענען געווען אזוי צעטומלט און דערשראָקן, אז שעהען-לאַנג זענען זיי געלעגן אויף די שטרויזעק, ווי דאָס לשון וואָלט געווען ביי זיי אָפגענומען. ווי גוט האָב איך געטון, וואָס איך האָב זיך אויסבאהאַלטן! נאָך דער „סאָרטיר-ראָווקע“ איז די „מאַמע“ פון די פיר טעכטער אַריינגעקומען אין אונדזער שטוב. די מיידלעך ווערן משוגע פאָר פרייד. איך פריי זיך אויך שטאַרק, אז זי איז ווידער אין אונדזער שטוב.

(* דער חתן — היטלער.)

פון לאַגער אין לאַגער

און איצט, אויב ס'ענדיקט זיך די מלחמה, איז זי געראטעוועט מיט אירע פיר טעכטער, זיי זענען גליקלעך! זיי וועלן אלע ארויסגיין פון לאַגער, זיי וועלן נאך האָבן אַ היים. איך האָב אזוי גוט געטון, וואָס איך האָב זיך אויסבאַהאַלטן. ס'אַראַ זין האָט זיך היינט צו שלעפּן אין לאַגערס, ווען ס'איז שוין היינט באַלד נאָך דער מלחמה. איך וואָלט זייער געוואָלט וויסן, וווּ איז די „מאַמע“ געווען און ווי אזוי איז זי צוריק-געקומען. זיי שווייגן און ווילן קיינעם קיין וואָרט נישט דערציילן. אויב אזא אַלטע יידענע קען זיך ראַטעווען פון טויט, פאַרוואָס זאָל איך עס נישט קענען?

זיבן און דרייסיקסטער טאָג.

די נאַכט האָב איך געהערט ווי די „מאַמע“ האָט דערציילט די טעכטער, ווי אזוי פרומקע האָט אַרויסגענומען זי פון „טויטן-בלאָק“. אלע פרויען וואָס זענען אָפּגעסאַרטירט געוואָרן אַלס שוואַכע, זענען פאַר-שפאַרט געוואָרן אין אַ צימער אין טויטן-בלאָק. דריי טעג האָבן זיי נישט געקריגן צו עסן און צו טרינקען, עטלעכע זענען אין ערשטן טאָג שוין געשטאַרבן און די וועלכע זענען לעבן געבליבן, זענען פון קרעמאַ-טאָריום אַרויסגעפירט געוואָרן גלייך דערנאָך, ווי די „מאַמע“ איז אַרויס-געגאַנגען פון צימערל. ווי אזוי פרומקע קען אַזעלכע זאָבן אַדורכפירן, פאַרשטיי איך אינגאַנצן נישט. פרומקע האָט מסתמא די פיר טעכטער אויך אויסבאַהאַלטן, זיי זאָלן מיט דער „מאַמע“ בלייבן צוזאַמען. אָפּט מאָל קומט זי אַריין אין אונדזער שטוב און דערציילט וועגן פאַרטיזאַנער. איך האָב אָבער קיין געדולד נישט אויסצוהערן אירע דערציילונגען. איך ווייס נישט ווי אזוי איך האָב זיך געקענט אַמאָל גוט לערנען. דער קאָפּ איז מיר אזוי שוואַך, אַז אין מיטן דערציילן, פאַרגעס איך וואָס איך האָב געוואָלט זאָגן.

דער ניין און דרייסיקסטער טאָג

איך האָב היינט געפונען אַ פלעשל. איצט וועל איך שטענדיק האָבן אוועקגעשטעלט אַביסל קאווע. דאָס קאַלטע וואַסער נאָך די קרויטזופּן מאַכט פון מיר אַ תל. איצט וועל איך נאָר קאווע טרינקען. ס'וועט מיר זיכער בעסער ווערן. אין אונדזער שטוב קומט אָבט אַריין די דאָקטאָרין, זי גיט פאַסטילקעס די קראַנקע קעגן טיפּוס און דיזענטעריע. אָבער איך

רבקה קוויאטקאָוסקאַ

האָב מורא צו בעטן, קיינער דאַרף נישט וויסן, אז איך בין קראַנק. אין אַשווינענטישם בין איך אַ צייט אַרומגעגאַנגען מיט פיבער און עס איז אַליין פון זיך אַוועק.

דער איין און פּערציקסטער טאָג.

איך האָב נישט געשריבן דריי וואָכן, איך בין שטאַרק פאַרנומען. איך האַנדל מיט ציבעלעס. ווען איך וואָלט זיך גלייך גענומען צו האַנדלען, וואָלט איך שוין געהאַט אַ קלייד מיט אַ פּאַר שיד און געווען אינגאַנצן אַנדערש אַוועקגעשטעלט. וואָס איז מיט מיר געשען, אז איך בין צוויי וואָכן אָפּגעלעגן אויף דעם שטרויזאַק? פאַר אונדזער בלאַק אַרבעטן פּוילישע מענער. זיי פאַרריכטן די צווימען, די וואַסער־לייטונג אין די באַראַקן און עלעקטרי. איך בין צוגעגאַנגען צו איינעם און געבעטן, ער זאָל מיר ברענגען אַביסל זאַלץ. ביי זיך האָט ער געהאַט צוויי ציבעלעס. לעס. איך האָב זיי געקויפט פאַר אַ פּאַרציע ברויט. מיט די ציבעלעס האָב איך נישט באַוויזן צוצוגיין צום באַראַק, ווייל די דאָקטערינס, ווען זיי האָבן ביי מיר נאָר דערזען די ציבעלעס, האָבן זיי ביי מיר זיי גלייך געקויפט. די דאָקטערינס האַלטן, אז ציבל האָבן וויכטיקע וויטאַמינען. זיי נייטיקן זיך אין דעם. איך בין אַריינגעפירט געוואָרן אין שפּיטאַל, די דאָקטאָרין האָט מיר געגעבן אַ זופ און אַ האַלב ברויט.

אַלע דאָקטערינס זענען מיך באַפּאַלן, איך זאָל יעדן טאָג אַריינגיין קומען אין שפּיטאַל און ברענגען וואָס עס לאָזט זיך, צוקער, מעל און קאַרטאָפּל. דער שפּיטאַל איז אין אונדזער צוים. יעדן טאָג גיי איך צו זיי אַריין, מיט ציבעלעס, זאַלץ און פּיל מאַל געלינגט מיר צו קויפּן אַן עפּל. איך פאַרדין זייער גוט. די דאָקטערין האָט מיר געגעבן אַ מעדיצין קעגן דיזענטעריע און איך פּיל זיך בעסער. אונדזער גאַנצע שטוב איז מיך מקנא.

דער צוויי און זעכציקסטער טאָג.

די מיידלעך פון רוסישן בלאַק אַרבעטן אין דער קיך, זיי שיינן קאַרטאָפּל און מייערן. נעכטן ביי דער דראַט האָב איך געקויפט פון אַ רוסיש מיידל צוואַנציק קאַרטאָפּל מיט עטלעכע מייערן פאַר אַ ציבעלע. איך האָב זיך מיט זיי אָפּגעשטימט יעדן אָונט צו טרעפּן. אין שפּיטאַל כאַפט מען אויס פון מיר די קאַרטאָפּל מיט די מייערן ווי די בעסטע פּאַר

פון לאַגער אין לאַגער

מ'ערצאנצן. די דאָקטערין מיט דער קראַנקן־שוועסטער האָבן אַ גרויס צייַ מער מיט אַן אויוון. זיי לעבן ווי קייזערניס. פּרעגלען זיך די קאַרטאָפּל אין ווורשט, עסן ביי אַ ווייס געדעקטן טיש און שלאָפן אין ריינע נאַר רעם. די דאָקטערניס זענען פון ליטע, משעכיע און אונגאַרן. זיי זענען זייער פיינע פרויען, גיבן מיר פאַרשידענע פאַסטילקעס „פּראָסטאַזי“, „אַספּירין“ א"א. איך פאַרקויף דאָס אין אונדזער באַראַק. עטלעכע קראַנקע האָבן ביי מיר באַשטעלט צוקער. איך האָב נישט קיין צייט צו שרייבן, כ'גיי זוכן צוקער.

דער זיבן און זעכציקסטער טאָג.

אין אונדזער באַראַק איז אַ שרייב־שטובע. דאָרטן אַדבעטן יידישע מיידלעך פון ליטע און פּוילן. יעדן טאָג ברענגט זיי אַ האָלענדער אַ זאַק האַלץ צו הייצן דאָס אייוועלע. ס'ווייזט זיך אויס, אַז דער האָלענדער האָט באַקומען פאַקעטן פון דער היים. איך האָב געבעטן דעם האָלענ־דער, ער זאָל מיר ברענגען דעם גאַנצן פאַקעט, איך וועל אים אָפּקויפן. איצט מוז איך זוכן ברויט, איך זאָל קענען קויפן דעם פאַקעט. ער האָט מיר פאַרשפּראַכן צו ברענגען קעז, „מאַגני“, עפּל און צוקער. הלוואי זאָל איך דאָס אלעס אָפּקויפן קענען.

דער ניין און זעכציקסטער טאָג.

איך האָב זיך געבאַרגט צוויי ברויט ביי איינע פון די קראַנקן־שוועס־טערס פון שפיטאַל און אָפּגעקויפט דעם גאַנצן פאַקעט פון דעם האָלענ־דער. ער איז אַן אנשטענדיקער און גוטמוטיקער מענטש, מיר וועלן מסתמא צוזאַמען האַנדלען. איך האָב זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז „מאַגני“ ני" איז אַזאַ וויכטיקער אַרטיקל. די דאָקטערניס מיט די שוועסטער האָבן עס פשוט צעכאַפט. איך וועל שוין מער נישט האַנדלען מיט קאַר־טאָפּל און מייערן. ווען איך קום אַריין אין באַראַק מיט אַ זעקל קאַר־טאָפּל, מיינען זיי, אַז איך מאַך גאָלדענע געשעפטן. „מאַגני“ איז אַזוי גרויס ווי אַ קלעצל צוקער און קיינער וועט עס ביי מיר נישט באַמערקן. די עפּל האָב איך פאַרקויפט אַ קראַנק מיידעלע פון שפיטאַל. זי האָט אַ פּולע טאָרבע ברויט און קען קיין זאַך נישט עסן. אין שפיטאַל ליגן אַזוי פיל קראַנקע מיידלעך, איך זע, אַז זיי גייען אויס, און קיינער קוקט זיך אויף זיי נישט אום. ווען איך וואַלט געזעסן ווי זיי מיט

רבקה קוויאטקאווסקא

פארלייגטע הענט אין דער שטוב אויפן שטרוויזאק, וואָלט פון מיר דאָס זעלבע געוואָרן.

דער זיבעציקסטער טאָג.

איך האָב צוויי לעבלעך ברויט און ווייס נישט, וווּ איך זאָל זיי באַהאַלטן. אויף די אַפעלן קען איך מיט די ברויטן נישט אַרויסגיין, אַ גאַנצע נאַכט זיך און איך היט די ברויטן, מען זאָל זיי ביי מיר נישט צוגאַנגען. איך האָב באַשלאָסן צו קויפן אַ קלייד מיט אַ פּאַר שיד. די מיידלעך קוקן אויף מיינע לעבלעך ברויט און זאָגן, אַז איך האָב מסתמא אַ קאוואַליר. אָבער דאָס אַרט מיך נישט. זאָלן זיי רעדן! איך קוק ווי מאַנכע מיידלעך וואַרפן ברויטלעך איבער די דראַטן צו די מענער. איך פאַרשטיי נישט, ווען מען קאָן רעדן אין אַ לאַגער מיט אַ מאַן. איך האָב זיך באַקענט מיט אַ סך מענטשן, איך וואָלט זיי גע-וואָלט באַשרייבן, יעדן באַזונדער, אָבער איך האָב קיין צייט נישט. איך מוז צוגיין אין שפּיטאָל. אַ קראַנקן-שוועסטער האָט מיר צוגעזאָגט אַ פעקל סוכאַרעס. איך פאַרקויף די סוכאַרעס אונדזערע מיידלעך וואָס זענען קראַנק אויף דיזענטעריע. אַז עס גייט, גייט עס מיט אַלעמען! נעכטן אין דער זופּ האָב איך געהאַט 8 גאַנצע קאַרטאָפּל, איך האָב אַ העלפט אַוועקגעגעבן דער „מאַמען“. ס'איז מיר אַ רחמנות אויף דער מאַמען. פון דער צייט, וואָס זי איז געקומען פון „טויטן-בלאָק“, איז זי אין גאַנצן ווי צעמישט. זי האָט קיין זאך נישט און פאַר יעדן שאַרף האָט זי מורא. אויב איך וועל איצט ווידער האָבן צוקער פון האַלענדער, וועל איך איר געבן אַ ביסל, זאָל זי אויך וויסן פון אַ לעבן.

דער צווייטן און זיבעציקסטער טאָג.

וואָס פאַראַ נאַכט איז היינט געווען! נאָך איצט קלעמט מיך ביים האַרצן. מיר אַלע זענען שוין געלעגן און געשלאָפן, מיט אַמאָל האָט זיך דערהערט אַ בילן פון הינט ביים באַראַק. אין באַראַק זענען אַריינגע-קומען מענער פון ס. ס. און „לאַגער-פּאַליציאַנטן“. זיי זענען איבער אַלע שטובן געגאַנגען, ווי זיי וואָלטן וועמען געזוכט. מיט עלעקטרישע לעמפּ-לעך געלויכטן אין אַלע פּנימער. מיר אַלע האָבן געמיינט, אַז די לאַגער-פּאַליציי פירט אונדז אַרויס פון באַראַק און וועט אונדז אויסשיסן. אַלע האָבן זיך אָנגעהויבן געזעגענען. עס איז געוואָרן אַזאַ מין רעש און

פון לאַגער אין לאַגער

טומל, אז מען האָט געקענט משוגע ווערן. ס'איז אָבער קיין זאָך נישט געוואָרן. די לאַגער־פּאָליציאַנטן זענען אוועקגעגאַנגען און מיר אַלע האָבן זיך צוריקגעלייגט אויף דער ערד, נאָר קיינער איז די נאַכט נישט גע־שלאָפן. אזא מין נאַכט! יאָ, איך האָב געמיינט, אז די נאַכט איז שוין די לעצטע! אין דער פרי האָב איך זיך דערוואַסט, אז די אָרדנערס פון די מענער־באַראַקן האָבן אויסגעגראָבן אַ ריוו אונטער דער צוים און איבערגעגאַנגען אין די פרויען־באַראַקן צו זייערע כלות. ווען די הינט האָבן אָנגעהויבן בילן, זענען די מענער אַריינגעלאָפן אין די פרויען־באַראַקן, אויסגעלייגט זיך אויף די שטרוי־זעק... און געשלאָפן. אין די קליידער מיט די גאַלע קעפּ — האָט זיי קיינער נישט דערקענט. הייסט, אז מיר זענען שוין גאַרנישט ענלעך צו פרויען? די לאַגער־פּאָליציאַנטן האָבן געזוכט אין אַלע צימערן און קיינעם נישט דערקענט. ווען די לאַגער־פּאָליציאַנטן זענען אוועק, האָבן זיך די אָרדנערס אויף די ביי־כער אַרויסגעשאַרט ביי צום ריוו אונטער דער צוים. די „טאַרוואַכע“ האָט דאָס געזען, נאָר זי איז אַ „בלאַטע“, פאַר אַ שאַכטל סאַרדינען קען מען אַלץ מיט איר טון. ווען די פּאָליציאַנטן וואָלטן די אָרדנערס געפּוֹר־נען אין אונדזער באַראַק, וואָלטן זיי אַלע אויפגעהאַנגען געוואָרן. צוליב אַ פּאַר אויסגעלאַסענע מיידלעך מוז אונדזער בלוט פאַרגליווערט ווערן פון שרעק! זיי האָבן צו עסן און טרינקען, גייען אויסגעפּוצט אין די שענסטע קליידער, מער פעלט זיי נישט ווי ליבעם!

דער אַכציקסטער טאָג.

איך האָב זיך באַקענט מיט אַן איטאַליענער. אַלע זאָגן, אז ער איז אַמאָל אַ קאַנסול געוועזן. ער האָט מיר פּאַרגעשלאָגן, איך זאָל מיט אים קאָרעספּאָנדירן. ער זאָגט, אז טראַץ דעם, וואָס איך האָב קיין האָר נישט, בין איך אַ שיינע און ער וועט מיך נישט פאַרלאָזן... ער באַקומט פון דער היים פּאַקעטן און זאָגט, אז ער וועט זיך מיט מיר טיילן. ווען איך בין אַרומגעגאַנגען אָפּגערויסן און הונגעריק, האָט זיך קיינער אויף מיר נישט אומגעקוקט. היינט, ווען איך האָב אַ קלייד מיט אַ פּאַר שיק, בין איך מיט אַמאָל אַ שיינע געוואָרן. ער געפעלט מיר נישט, דער אַי־טאַליענער... אַ מענטש, וועלכער קאָן האָבן אין קאַנצענטראַציע־לאַגער אזא אויסגעגעסן צופרידן פנים, איז אַ לומפּ! ער איז אַ „קאַפּאָ“ ביי

רבקה קוויאטקאווסקא

די עלעקטריקער, נאָר די מיידלעך זאָגן, אז ער פאַרשטייט זיך גאָרנישט אין עלעקטראַטעכניק. ווער איז ער? אפשר אַ שפּיאָן? מען קען אַמאָל זאָגן אַ וואָרט און ווער ווייסט וואָס ס'קען דערנאָך קומען!
דער איין און אַכציקסטער טאָג.

היינט איז אין גאַנצן באַראַק געווען אַ רעוויזיע. אַלץ איז אַדורך בשלום. נאָר איך קען נאָך איצט צו זיך נישט קומען. יעדן טאָג אַ ניי אומגליק. טויזנט מאָל האָט מען אונדז באַזוכט, אַלץ צוגענומען, און איצט זוכן זיי ווידער גאָלד. היינט איז געקומען דער ראַפּאָרט־פּירער און געזוכט אין אַלע שטובן ווערט־זאַכן. נאָך גוט וואָס איך האָב באַ וויין אין דער לעצטער מינוט אַרויסצווואַרפן דאָס זעקעלע מיט מייערן. מער וואָלט מיר נישט געפעלט, נאָר ער זאָל ביי מיר געפינען זאַכן פון דער לאַגערי־קיך און זען, אז איך האַנדל מיט גנבות! עס וואָלט זיך אָנ־געוויבן באַלד אַ פאַרהער! פון וואַנען האָב איך די מייערן? ווער האָט זיי מיר געגעבן? ער איז אַ שרעקלעכער מענטש! נישט לאַנג האָט ער אויפ־געהאַנגען צוויי אוקראַינער, ווייל זיי האָבן געוואָלט אַנטלויפן פון לאַגערי. איך וויל גאָרנישט טראַכטן, וואָס עס וואָלט געווען, ווען ער וואָלט ביי מיר דאָס זעקעלע געפונען! די וויכטיקסטע זאַך איז דאָס, אז אַ מענטש זאָל דעם קאַפּ נישט פאַרלירן. אַלע זענען נאָך זייער איר בערשאַקן און כאַטש ער איז שוין אַוועק, קען זיך קיינער פון אונדז נישט באַרואיקן.

צוויי און אַכציקסטער טאָג.

מיין קאַפּ אַרבעט שוין נישט אין גאַנצן! פאַר וואָס האָב איך דאָס זעקעלע אַרויסגעוואָרפן? איך האָב עס דאָך געקענט אין זאַמד באַגראַבן! איצט איז אַלץ פאַרלוירן... און ווי אזוי פאַרלוירן... איך האָב זיך דער־וויסט, אז דער ראַפּאָרט־פּירער איז געקומען באַזוכן איינע פון די שרייבערינט. ווייל ער האָט מורא פאַר דעם ראַפּאָרט־פּירער, אז ער גייט אין אונדזער באַראַק, האָט ער זיך אויסגעטראַכט אַ גאָלד־רעוויזיע! נאָר אין אמתן האָט ער קיין גאָלד אין זינען נישט געהאַט. איך ווייס נישט, ווער זענען די מיידלעך פון דער שרייב־שטוב, נאָר ווי אזוי קענען זיי ליבן אַזאַ מערדער? ווען איך זע אים פון דערווייטנס, הייב איך זיך אָן צו טרייסלען פאַר שרעק. אַזעלכע אויסוואַרפן! איבער זיי

פון לאַגער אין לאַגער

האָב איך מיין זעקעלע מיט קארטאָפֿל פּאַרלִוירן! אַלץ איז אויס! אַלץ איז אויס! איצט האָב איך שוין נישט מיט וואָס צו האַנדלען. וואָס וועל איך איצט טון? וואָס וועל איך איצט טון?

דער דריי און אַכציקסטער טאָג.

מען האָט מיר צוגעגנבעט די שיד! איך וועל דאָס נישט איבער-טראָגן. א פּאָר טעג בין איך געשלאָפֿן אין די שיד, נאָר די פּיס זענען מיר אזוי געשוואָלן געוואָרן, אז איך האָב זיי געמוזט אויסטון. איך האָב זיי באַהאַלטן אונטער דעם שטרוי-זאַק, אונטער מיין קאָפּ. פּאַרוואָס האָבן זיי מיר, די זאַראַזעס, די שיד צוגעגנבעט? אַזאַ אומגליק? וואָס וועל איך טון אָן שיד? איך האָב שוין מער קיין כוח צו דעם אַלעמען! זאָל אַלץ שוין נעמען אַ גיכּן סוף! איין מאָל אויף אַלע מאָל אַ סוף!

דער פּיר אין אַכציקסטער טאָג.

איצט איז מיר אַלץ קלאָר געוואָרן! אין אָשוויינענטישן איז געווען אַ פּאַרניכטונגס-לאַגער. אַלע האָבן געוואָס, אַז דאָרט איז אַ „קוּמען“.

דאָ אין לאַגער ווערן שטילערהייט פּאַרברענט האַלבע טראַנספּאָרטן. ביז היינט האָב איך מורא געהאַט זיך צורירן צו דעם באַרג פון שיד. און ס'וואָלט בעסער געווען, ווען איך וואָלט דאָרט קיין שיד נישט געזוכט! איך האָב פון באַרג שיד געוואָלט אַרויסשלעפֿן אַ פּאָר שיד פּאַר זיך. און אין איינעם האָב איך געפונען אַ צעטעלע: „שלמה... מיר אַלע זע-נען אַרומגערינגלט... עס איז אַ סאָרטיראַווקע... זאָלסט נישט איבער-קלערן! היט דעם טאַטן“.

איך האַלט דאָס צעטעלע אין דער האַנט און ס'וואָלט זיך מיר אזוי שטאַרק שרייען. די פּרויען אויף די שטרויזעק שלאַפֿן. איך וויל זיי אויפּוועקן און שרייען: הערט, דאָ פּירט מען אַרויס גאַנצע באַראַקן צום טויט, וואָס שלאַפֿט איר? אָבער ניין, זאָלן זיי שלאַפֿן... ווי גוט איז זיי, אז זיי קענען שלאַפֿן.

פינף און אַכציקסטער טאָג.

היינט איז ווידער געווען אַ „סאָרטיראַווקע“. פון אַלע אַרומיקע באַראַקן זענען אַרויסגעפּירט געוואָרן די פּרויען צו אַ קאָמיסיע פון דייטשע דאָקטוירים. אַלע געזונטע האָבן פּאַרמירט די מענער פון „אַר-בעטס-איינזאַץ“. די פּרויען האָבן זיך זייער געפּרייט, אז ס'איז אַ „סאָר-טראָווקע“ אויף אַרבעט. זיי זאָגן, אז אין אַן אַרבעטס-לאַגער איז נישט

רבקה קוויאטקאווסקא

אזא אונטערגאנג. ווען איך וואָלט געהאַט מיינע שיד, וואָלט איך זיך געשמעלט אין דער ערשטער ריי אין אויך אוועקגעפאַרן פון דאַנען. ס'איז מיר שוין דאָ אַליץ נמאס געוואָרן. ביז היינט האָבן די מיידלעך, וואָס אַרבעטן אין קיך, פון רוסישן און פּוילישן באַראַק געברענגט קאַרטאָפּל און מייערן. איינע פון די שייַלערינס האָט וועגן דעם געמסרט דער דייַ טשישער אָרדנערין פון דער קיך. ס'איז זייער שווער היינט אַרויסצו־טראַגן אַ קאַרטאָפּל. אַלע שייַלערינס פאַר דעם אַרויסגיין ווערן גענוי רעוודירט. די וועלכע עס געלינגט שוין אַרויסצוטראַגן אַ פאַר קאַרטאָפּל אין אַרבֿל, ווייסן אַליין נישט וויפיל דערפאַר צו פאַרלאַנגען! די דאָקטערניס קויפן שוין סיי ווי סיי נישט קיין קאַרטאָפּל. זיי נעמען אַרויס די קאַרטאָפּל פון די קעסלען זופֿ, וועלכע קומען אַריין אין שפּיטאַל פאַר די קראַנקע. די מענער זענען אויך קליינער געוואָרן. פאַר אַ ציבעלע פאַר דערן זיי אַ האַלב ברויט. פון וואַנען זאָל איך נעמען אזוי פיל ברויט? אַמבעסטן וואָלט געווען, ווען איך וואָלט קראַנק געוואָרן און באַקומען אַ בעטל אין שפּיטאַל. אין שפּיטאַל איז וואַרעם און רייז. מען דאַרף נישט שטיין אויף די אַפּעלן און דאָס עסן דערלאַנגען די קראַנקן־שוועס־טערס אויף די נאַרעס. די זאך איז נאָר אין דעם, וואָס אָן פיבער נעמט מען נישט אַריין אין שפּיטאַל. און מיר טראַץ „סטאַמאַטיקייט“ (צינגא) און דיזענטעריע איז קיין זאך נישט.

דער זיבן און אַכציקסטער טאָג.

ס'איז אַ קאַלטער רעגן־טאָג. איך זיג אויף דער שוועל פון דעם באַראַק און וואַרט אויף דעם האַלענדער. ער האָט מיר פאַרשפּראַכן צו ברענגען מעל פון פּאַקעט, וועלכן ער האָט באַקומען. די דאָקטערינס קענען זיך שוין נישט דערוואַרטן אויף דעם מעל. פאַר אַ טאַרבעלע מעל וועל איך זיכער באַקומען אַ ברויט. איך וועל זיך אַ וואָך אויסרוען אויף דעם שטרויזאַק, אויב איך וועל דאָס ברויט באַקומען. עס זענען שוין קאַלטע טעג און זיצנדיק פאַר דעם באַראַק ווער איך אין גאַנצן אַדורכ־גענומען פון דער קעלט. מער ווי דאָס קליידל, וועלכעס איך האָב זיך געקויפּט, טראַג איך נישט. וואָס וועט זיין, ווען דער ווינטער וועט אָנ־קומען? אַלע זענען דאָך נאַקעט און באַרוועס! איך קוק אויף דעם באַרג מיט שיד און עס ווילט זיך מיר וויינען. איז דאָס אונדזער אַלעמענס

פון לאַגער אין לאַגער

סוף? אין אונדזער באַראַק זענען פיל קראַנקע אויף טיפּוס און דיזענ-טעריע. „סטאמאטיס“ האָבן אַלע. דאָס איז אזא מין קראַנקהייט, אז דער גומען ווערט געשוואַלן און די צונג מיט ווונדן באַדעקט. ביי אַ סך פרויען פאַלן אַרויס די ציין. דאָס איז פיל ערגער פון טיפּוס, נישט ווייט פון אונדזער באַראַק איז אַ „טויטן-בלאָק“. יעדן טאָג ווערט פון דאָרטן אַרויסגעפירט אַ פולער וואָגן מיט טויטע. אַנדערע גוססן וואָכן-לאַנג. פאַר דעם שפּיטאַל ליגט אַ באַרג טויטע יעדן טאָג. ס'ווילט זיך מיר וויינען איבער די אַלע הרובע לעבנס, ווי איבער זיך אַליין. איך וואַרט און וואַרט און דער האַלענדרער קומט נישט. ער איז אַ גוטער אַנשטענדיקער מענטש. ער האָט מיר נעכטן געברענגט אַ מתנה אַ פאַר וואַרעמע מענער-שקאַרפעטן. ער זאָגט, אז ער קען נישט קוקן אויף די באַרוועסע פיס פון די פרויען. דעם ערשטן מאָמענט האָב איך די שקאַרפעטן געוואַלט אַוועקגעבן דער „מאַמען“. אָבער מיר אַליין איז קאַלט, און אין די שקאַרפעטן אויף דעם מאָרגן-אַפעל איז מיר פיל לייב-טער. אַ רהמנות אויף דער „מאַמען“. זי שטאַרבט. די וועלכע שלאָפן לעבן איר, וואַרטן אויף דעם אָרט, אויפן שטרויזאַק, וואָס איז דאָס לעבן פון אַ מענטש? — טראַכט איך. וואָס איז דער גאַנצער קאַמף פאַר דעם דאָזיין? אַלץ פּוסטע חלומות.

דער ניין און אַכציקסטער טאָג.

ס'איז היינט געקומען אַ טראַנספּאָרט פרויען פון אַרבעט. זיי האָבן געאַרבעט אין פאַרשידענע דייטשישע שטעט און דערפער. זיי דערציילן שוידערלעכע זאַכן. זיי זענען צו דער אַרבעט יעדן טאָג צען קילאָמעטער ווייט צופּוס געגאַנגען. אַפילו די שווערע קראַנקע, מיט הויכן פיבער, האָבן געמוזט גיין צו דער אַרבעט. נאָר אַ ביסעלע זופּ מער פון אונדז האָבן זיי באַקומען. די ברויט פאַרציע איז געווען די זעלביקע ווי אונדז דערער. זיי אַלע האָבן ווונדן אויף די הענט און אויף די פיס.

זיי זענען גליקלעך, אז זיי זענען פון אַרבעטס-לאַגער געקומען אין קאַנצענטראַציע-לאַגער. קענען ליגן אויף די שטרויזעק און רוען. איצט פאַרשטיי איך, אז איינע ווערן אויסגעראַטן דורך אַרבעט און אַנדערע פון הונגער און שמוץ. ס'איז יאָ גוט אויסגעקומען, אז מען האָט מיר געגנבעט די שיד! איך האָב זיך געשטעלט אין דער לעצטער ריי ביי

רבקה קוויאטקאווסקא

דער „סאָרטיראָוקע“ און דער קאָנטינגענט איז פריער פארפולט געוואָרן. צו וואָס דאַרף איך זיך וואַלגערן אין אַנדערע לאַגערן, אַז אומעטום איז דאָס זעלבע.

דער צוויי און ניינציקסטער טאָג.

איך האָב גלייך געוואוסט, אַז דער איטאַליענער איז אַ לומפּ. ער האָט זיך דערקלערט אין ליבע דער יינגסטער טאָכטער פון דער „מאַמען“. עס איז מיר גלייך קלאָר געוואָרן, ווען זי האָט זיך היינט אָפּגעוואשן. זי זיצט אַ גאַנצן טאָג אויפן שטרויזאק און שרייבט צו אים בריוו. וואָס וואָלט זי געזאָגט, ווען זי וואָלט געוואוסט, אַז ער האָט זיך מיר אויך דערקלערט אין ליבע!

דער דריי און ניינציקסטער טאָג.

היינט איז געקומען אַ וועגעלע פרויען פון דער אַרבעט. זיי זענען גלייך אַריינגעטרָגן געוואָרן אין „טויטן-בלאָק“. זיי אַלע זענען געקומען פון פאַנצערגרובן און זענען אַזוי קראַנק, אַז די אַרדנערס האָבן זיי גע-מוזט פון די וועגעלעך אַריינטראָגן אויף די הענט אין באַראַק. דאָס זענען געווען יידישע פרויען פון ליטע, אונגאַרן און טשעכיע. ס'ווייזט זיך אויס, אַז אין יעדן אומגליק איז דאָ גליק. ווען איך וואָלט געהאַט שוין, ווער ווייסט וווּ איך וואָלט איצט געווען? איצט ווייס איך, אַז פאַר אַרבעט מוז מען זיך פונקט אַזוי אויסבאַהאַלטן ווי פון קרעמאַטאָריום.

דער הונדערט זיבעטער טאָג.

איך ליג אין שפיטאַל! ס'איז מיר אַזוי גוט! אַ קראַנקנשוועסטער האָט מיך אויסגעבאָרן און געגעבן אַ ריין העמד. איך האָב שוין זיכער נישט קיין פיבער. מיטאָג דערלאַנגען די קראַנקן-שוועסטערס אויף די נאַרעס. איך ליג זיך אויפן דריטן עטאַזש איינע אַליין אויף אַ נאַרע. עס וואָלט מיט מיר גאָר שלעכט געווען, ווען איך וואָלט היינט נישט אָנגעקומען אין שפיטאַל! איך וואָלט נישט אויסגעהאַלטן נאָך איין נאַכט אויפן דיל אין באַראַק.

דער הונדערט צענטער טאָג.

אויף די ערשטע און צווייטע עטאַזשן ליגן זייער וויכטיקע פרויען פון גאַנץ אייראָפּע. ווען איך וואָלט נישט אַזוי שוואַך געווען, וואָלט איך זיי אַלע באַשריבן. היינט איז ביי אונדז אין שפיטאַל אַ יום-טוב.

פון לאגער אין לאגער

מעניגסבערג איז גענומען געוואָרן! אַלע קראַנקע זענען אַראָפּ פֿין די נאַרעס, גייען אַרום איבער די פּאַלאַטעס און קושן זיך. זיי זאָגן, אַז די רויטע אַרמיי איז גאָר נאָענט! ווי ווייט קען זיין פֿון קעניגסבערג צו אונדז? איך קען זיך דאָס גאָרנישט פּאַרשטעלן, אַז מיר קענען היינט־מאָרגן אויסגעלייזט ווערן. אַזאַ מין טאָג, אַזאַ מין טאָג! איך האָב שוין נישט געגלייבט, אַז די מלחמה וועט זיך ווען ענדיקן. אויב ראַשהשנה און יום־טובֿה האָבן אונדזערע טרערן נישט אויפגעשפּאַלטן דעם הימל, האָב איך געמיינט, אַז מיר וועלן שוין קיינמאָל נישט אויסגעלייזט ווערן! ווען די פֿיס וואָלטן מיר אַזוי נישט געציטערט, וואָלט איך אויך אַראָפּ פֿון דער נאַרע טאַנצן צוזאַמען מיט אַלע. איצט איז שוין נישט ווי דער מאָל, די מעשה מיטן חתנם טויט, איצט איז אַ טויט צו זיי אַלע!

דער הונדערט צוועלפטער טאָג.

אַן אומגליק איז מיר היינט געשען. דער טעלער זופּ איז מיר אַראָפּ־געפאַלן אויף דער אונטערשטער נאַרע. די קראַנקע האָט געמאַכט אַזאַ געוואַלט, אַז אַלע דאָקטאָרינס זענען זיך צוזאַמענגעלאָפּן. ס'ווייזט זיך גאָר אויס, אַז די קראַנקע איז די מאַמע פֿון דער „אַבערשוועסטער“. זי האָט מיך אָנגעזידלט און אָנגעזאָגט, אַז אויב דאָס וועט נאָך ווען פּאַסירן, וועט זי מיך אַרויסוואַרפֿן פֿון שפּיטאַל! וואָס בין איך שולדיק, אַז איך קען מיט איין מאָל אַלץ נישט אויפּעסן? ווען איך וואָלט געהאַט אַ פּוּש־קע, וואָלט איך עס איבערגעגאָסן, באַהאַלטן אויף שפּעטער. איצט ווייס איך נישט וואָס איך זאָל טון. אָפּגעבן די זופּן די קראַנקע, וועל איך דאָך אינגאַנצן פּאַלן פֿון די כּוּחות, אַלײן פֿון זיך אַ תּל־מאַכן. איין נס, וואָס איך האָב אַ פּלעשל געפּונען! איך האָב אַ פּוּלע פּלאַש קאווע, אַלע זענען מיך מקנא, זיי מוזן זיך שעהען לאַנג בעטן אַ טרונק וואַסער.

דער הונדערט דרייצנטער טאָג.

קײן מעדיצין גיט מען מיר נישט, נאָר איין מאָל האָב איך אַ פּאַסטילקע באַקומען... די וואָס ליגן אויף דער אונטערשטער נאַרע, באַ־קומען יעדן טאָג שײַסלען מיט וואַסער זיך צו וואַשן, דיעט־זופּן, שפּריצן, מעדיקאַמענטן. וואָס האָבן זיי מיך אַרויפגעלייגט אויף אַן אויבערשטער נאַרע, מען זאָל מיך אפילו נישט אַרויסזען? מײן דעקע איז פּוּל מיט לײז באַשאַטן און איך האָב זיך מײן גאַנצן קערפּער צעריסן. קײנער

רבקה קוויאטקאווסקא

קוקט זיך אויף מיר נישט אום אפילו, אָדער אפשר האָבן זיי אין מיר פאַרנעסן? יעדן טאָג טראָגן די שוועסטערס אַרויס אַזויפיל טויטע, אַזויפיל טויטע! איצטער פאַרשטיי איך שוין, פאַרוואָס פאַר דעם שפּיטאַל ליגט אַ באַרג מתים... דער שפּיטאַל איז נישט מער ווי די ווייסע פאַרטעכער פון די דאָקטאָרינס און די לייז פון מיין נארע.

דער הונדערט פערצנטער טאָג.

היינט איז געווען אין שפּיטאַל אַ „סאָרטיראָוקע“! אַלע קראַנקע זענען אַרויס פון די בעטן, נאַקעט מאַרשירט אין אַ ריי פאַר אַ קאָר מיסיע דאָקטוירים. ווי שרעקלעך איז צו קוקן אויף די פאַרטריקנטע, צעביסענע לייבער. מיין קערפּער איז אַזוי העסלעך, אַז איך אַליין האָב זיך פּיינט, איך האָב צו זיך אַן עקל! איך האָב געציטערט, דער דאָקטאָר זאָל מיין נאָמען נישט פאַרשרייבן. ער האָט פאַרשריבן אַלע דאַרע קער פערס און זייערע נומערן צוגענומען. אַזאַ סאָרטיראָוקע איז עס געווען! איך קען נאָך איצט צו זיך נישט קומען. אַ סך קראַנקע זענען נאָך דער סאָרטיראָוקע געשטאַרבן. איך בין איצט אַזוי שוואַך, איך וועל אויך מסתמא שטאַרבן... נישט פון טיפּוס, נאָר פון די לייז. זיי וועלן מיך אויפּעסן. אפשר וואָלט בעסער געווען, ווען איך וואָלט צוריקגעגאַנגען אין באַראַק?

דער הונדערט פינפצנטער טאָג.

אין מיין בעט האָט אַ קראַנקשוועסטער אַריינגעלייגט אַ דיזענטע־ריע קראַנקע. זי האָט מיר היינט דאָס גאַנצע בעט פאַראומרייניקט! איך ליג אין שמוץ און די שוועסטער וויל דאָס בעט נישט אויסרייניקן. וואָס זאָל איך טון? איך בין אַזוי קראַנק... אַזוי קראַנק! ווער האָט זיך דאָס פאַרנעשטעלט אַזאַ טויט? די לייז, ווי ווערים גרויסע, פּרעסן מיין לייב. ווען איך וואָלט געהאַט כוח, וואָלט איך אַראָפּגעגאַנגען פון דער נארע צוריק אַרײַן אין מיין באַראַק. איך וואָלט זיך געלייגט אויף מיין שטרוי־זאַק און אויסגערוט אַביסל. איך קען שוין נישט מער... איך קען נישט... מער! אַזוי פינצטער, פינצטער...

דער הונדערט זעכצנטער טאָג.

דאָס קראַנקע מיידעלע, וואָס ליגט אין מיין בעט, איז היינט געשטאַרבן. נעכטן שוין איז זי אַן באַוווסטזיין געלעגן. ווען איך האָב זיך היינט

פון לאַגער אין לאַגער

אויפגעוועקט, האָב איך זי דערזען אַ שטאַרע, אַ קאַלמע. איך באַדויער זייער שטאַרק, וואָס איך האָב זי געשאַלט, ווען זי האָט מיר דאָס בעט פאַראומרייניקט. וואָס איז זי שולדיק, אַז זי האָט שוין קיין זאַך נישט געפילט. קיינער ווייסט נישט ווי זי הייסט. דער נומער אויף איר קליידל האָט זיך אויסגעריבן. נאָך מיטאַג וועט מען זי אַרויסטראַגן, אַרויס-וואַרפן אין שניי, פאַרן שפיטאַל. ווי שרעקלעך איז צו שטאַרבן ווינטער! ס'איז מיר היינט בעסער. די טיפּוס-פּלעקן זענען אַראָפּ פון די הענט, נאָר וואָס קען דאָס זיין, אז איך שפיי מיט בלוט. איך האָב שוין אַנגעשפּיגן אַ פּול פּלעשל, איך האָב עס באַהאַלטן אונטערן שטרוי און קיינער ווייסט דערפון נישט. דאָס איז דאָך נישט פון די ציין... פון וואַנען איז מיר ווידער דאָס צוגעקומען?

דער הונדערט זיבעצנטער טאָג.

איך שטאַרב מיט דעם פּולן באַוווסטזיין. איך הער זיך צו, ווי מיין האַרץ קלאַפט וואָס אַמאָל שוואַכער און שוואַכער... מסתמא איז אַזוי די לעצטע שעהען... פון מיינ נארע זע איך דעם גאַנצן לאַגער. היינט איז אַ שניי געפאַלן. דער וואַלד איז אינגאַנצן אַ ווייסער. ווען איך האָב זומער געקוקט אויפן וואַלד, איז מיר פריילעך געוואָרן אויפן האַרצן! איך האָב נאָך דעמאָלט געהאַט האַפּענונג. היינט זעען די ביימער אויס ווי שקעלעטן. מיט ווייסע תּכריכים פאַרדעקט, אלע באַראַקן ליגן אין שניי, פונקט אַזוי ווי מיט תּכריכים פאַרדעקט, נאָר די מענטשן אויף די שטרוי-זעק ווייסן נאָך נישט דערפון, אַז זיי זענען שוין געשטאַרבן... איך בין אַזוי מיד... די ערד איז מן הסתם אַ קאַלמע...

דער הונדערט אַכצנטער טאָג.

עס איז אַזוי ליכטיק... טויזנטער ליכט ברענען... ס'שפּילט אַ מוזיק, אלע זינגען... די מענטשן גייען שוין אַ היים! איך גיי אויך...

ליבע און ווירשט

אין צימערל פון דער שרייבשטובע איז שטיל און געמיטלעך. אלע שרייבערינס זענען ארויס צו דער צוים, צו זייערע „פריינד“.

חנה האָט אָפּגעוואָשן דעם טיש, אלע טעפלעך אויסגעשויערט, אויסגעשטעלט אויף דער פּאָליצע, פארדעקט זי מיט אַ ווייס פּאַרהענגל און נאָך אַמאָל זיך אַרומגעקוקט איבערן צימערל.

— איך וועל שוין גיין — האָט זיך חנה אָנגערופן צו אירקען, דער שרייבערין, וואָס איז ביים טיש געזעסן און געשריבן אַ בריוו.

— גייט, גייט, איר האָט זיך שוין גענוג היינט אָנגעהאַרעוועט — האָט אירקע געענטפערט. — רוט זיך אויס, זייט איר רוימט דאָ, איז גאָר אַ צווייטע שטוב געוואָרן, ס'דערמאָנט שוין אַ היים...

חנה איז שטיל אַרויסגעגאַנגען און אירקע האָט ווידער זיך אָנגע-
בינגן איבערן בריוו.

אויף אַ נארע איז געשלאָפּן דינה, די עלטסטע פון די שרייבערינס. אין שיינ פון לעמפל האָט איר פנים זיך נאָך בלאַסער אויסגעוויזן. זי האָט זיך אומרוואַקס געדרייט פון איין זייט אויף דער צווייטער, ווי שלעכט מע חלומות וואָלטן זי געמאַטערט.

אירקע האָט געענדיקט שרייבן דעם בריוו און גענומען אים הויך לייענען:

„מיין ליבער וולאָדעק! ווי גוט איז דאָס, וואָס מיר זענען פריינט געוואָרן, מיר וועלן שוין פריינט אויף שטענדיק פאַרבלייבן! איך באַווונדער דער דיך, וואָס דו האָסט פאַרשטאַנען זיך רעיעסטירן אלס שלאָסער. דאָס איז געווען אַ געניאַלער געדאַנק! יעדן טאָג וועסטו קענען צו אונדז קומען

פון לאַגער אין לאַגער

פאַרריכטן דעם שלאַס, אזוי אַרום וועלן מיר קענען יעדעס מאָל אַביסל זיך אַדורכשמועסן. איך דאַנק דיר פאַר די עפל און פאַר דעם קוכן. מײן לײכער פּרײנט, דו פּרעגסט וואָס דו זאָלסט פאַר מיר פאַרשאַפן. דאָס האָט מיך אַביסל באַלײדיקט. איך האָב בײ מײנע באַקאַנטע בײז אײצט קײן באַשטעלונגען נישט געמאַכט. דאָס מאָל שרײב איך אַ קלענערן ברײו, עס איז שױן שפּעט און איך וויל שױן גײן שלאָפן. שרײב גלײך אַן ענטפּער, איך וואַרט אויף דיר מיט אומגעדולד. אַ גוטע נאַכט. דינע א. מ."

— נו, מיט אים האָב איך זיך שױן אָפּגעפאַרטיקט! בײז ער וועט אײבערלײענען דעם ברײו וועט ער זיך גענוג פאַרשוויצן... אויף אַ נאַנצן טאָג אַרבעט וועט ער האָבן.

זי האָט דעם ברײו צוזאַמענגעלײגט, אַרויסגענומען פון אַ שאַכטעלע אַ בײגן בלױ, דײן פּאַפּיר און אָנגעהויבן אויפּסניי:

„פּיל געערטער הער ראַפּאַרטפּירער! זאָל איך עס וואַגן אָדער נישט? — טראַכט איך אָנהײבנדיק שרײבן דעם ברײו צו אײך. וועל איך פאַרשטאַנען ווערן, אָדער אויסגעלאַכט? איך גײ נאָך מײן אײמפּולס, איך וויל נישט טראַכטן, וואָס עס קען שפּעטער ווערן. איך זײט צו מיר די גאַנצע צײט אזוי גוט געווען, אז איך פּיל אין אײך אַ שױן. ס'איז מיר אזוי טרויעריק און איך קען מײן בענקשאַפט נישט שטילן! פון פענצטער טראַגט זיך אַ רײח פון וואַלד, פון דעם זעלבן וואַלד, וווּ איך האָב אײך הײנט געזען רײטן אויף אַ פּערד. איך האָב אײך פון דער ווײטן טרויעריק נאָכגעקוקט און געטראַכט: ס'אַראַ גלײקעכער מענטש איר זענט... איר זענט פּרײל!

ס'צײען זיך לאַנגע מאַנאַטאַנע טעג, אײנער ענלעך צו דעם צווייטן, און קײן זאך געשעט נישט אין מײן לעבן. ס'פאַרנײט אזײ, ווי ס'פאַר- גײען די לעצטע האַרבסט־טעג, און מײן האַרץ נעמט אַרום אַ קעלמ. וואָס וועט זײן מאַרגן? דער געדאַנק לאַזט מיך נישט רוען און ווי אַ זשאַווער פּרעסט ער אויף מײן נשמה. ווען איר וואַלט געקענט אַ רגע פּרײע צײט פאַר מיר געפּינען און צוקומען, וואַלט איך אײך אזײ דאַנקבאַר געווען, ווי ס'קען נאָר דאַנקבאַר זײן אַ נומער, ווען ער ווערט אלס מענטש באַטראַכט." מיט אַכטונג...

אירקא האָט עטלעכע מאָל איבערגעלייענט דעם בריוו און געטראכט אין זיך:

— „ס'איז נישט צו אינטים — און אָפּיציעל דארף דאָס אויך נישט זיין... יאָ, ער וועט קומען — האָט זי זיך אליין באשטעטיקט. איך מוז דאָך זיך פון אים דערוויסן, וואָס ס'וועט דאָ זיין מיט אונדז? אויף וואָס האלטן זיי אונדז דאָ? און אויב אָן עוואקואציע פון לאַגער, וואָס וועט זיין מיט די יידן? איז מעגלעך זיי זאָלן אונדז דאָ אלע מיט דינאמיט אויפרייסן, ווי מיר האָבן זיך איינגערעדט? זי האָט זיך געזעצט אויף דעם פענצטער און אָנגעהויבן אנאליזירן די פּערזאָן פון „ראפּאָרט־פירער“. ער איז טאקע א מערדער אין ווייסע הענטשקעס, אָבער מיר האָט ער פיל טובות געטון! פאר מיר האָט ער די שרייב־שטובע איינגעאָרדנט, פאר מיר אן אויוון אריינגעשטעלט, כאָטש עס איז נאָך וואַרעם, ס'קען נאָך קומען א מאָמענט, ער זאָל מיר ראטעווען דאָס לעבן... אָבער פארוואָס טוט ער דאָס אלץ? האָט זי נייגעריק ביי זיך געטראכט. ליבט ער מיך, אָדער וויל ער מיט מיר נאָר א שפּיל טון זיך? מיטאמאָל האָט זיך דינה אויף דער נארע אויפגעזעצט און נאָך א פארשלאָפּענע געפרעגט:

— ביסט נישט אַרויס צו דער צוים? וואָס איז היינט מיט דיר געשען?

זעענדיק זי פארטיפט ביים דינעם בלויעם בויגן פאפיר, האָט זי ניי־געריק אַ פּרעג געטון:

— זאָג, אירקע, צי דו ביסט פארליבט אין „ראפּאָרט־פירער“? מיר קענסטו אלץ אָנפארטרויען. דו ווייסט גאָרנישט סארא וויכטיקע זאך דאָס קען ווערן פאר אונדז אלע. דו וואָלסט געקענט ביי אים פּוועלן, ער זאָל באשטימען בעסערע זופן פאר די פרויען, אין די מאנאזינען ליגן מיליאָנען קליידער און שיד. ס'גייט צו ווינטער, אלע וואָלטן געראטעוועט געוואָרן, ווען ער זאָגט נאָר איין וואָרט... און דער עיקר דארפסטו ביי אים אויספרעגן, וואָס הערט זיך מיט דער עוואקואציע? קענסטו מיט אים וועגן דעם אלעמען רעדן?

— אוודאי, אז כ'קען! — האָט אירקע מיט זיכערקייט געענטפערט. מיינסט טאקע, אז ער איז אזא פּעסעט מויער? און אַרויס מיט א געלעכ־

טער: הא, הא, הא! דו קענסט נישט די מענער, זיי זענען גרויסע העלדן
ביו זיי פאלן נישט אריין אין אונדזערע הענט — האָט אירקע אויף איר
שטייגער געהוקט.

— וויסטו זיכער, אז ער ליבט דיך? — האָט נאַכאמאַל דינה איר
בערנעחרט.

— דאָס קען איך נישט זאָגן — האָט אירקע אָפּגעענטפּערט א פאַר-
טראכטע. — ווען איך וואָלט אים געטראָפּן פּריוואַט, וואָלט ער זיכער דער-
צידירט אין מיין לעבן, ער איז מיין טיפּ... נאָר דאָ האָב איך קודם כל
פאַר אים מורא, יאָ, שטאַרק מורא — האָט זי נאַכאמאַל אונטערגעשטראָכּן.
זי ער ליבט מיך, איז שווער צו זאָגן, כ'וואָלט געוואָלט וויסן, וואָס איז
ער דערמיט אויסן? נאָר איין זאך איז מיר קלאָר, אז ער איז שטאַרק
מיט מיר פאַראינטערעסירט.

— יאָ, ער איז שטאַרק פאַראינטערעסירט — האָט דינה באשטע-
טיקט, וואָס קען דאָס באדייטן.

— ער איז אַן אמתדיקער מאַן! — האָט אירקע ווייטער געצויגן א
באגייסטערטע, ווען נישט דער גראפיקער וואָלט איך זיך זיכער אין אים
פאַרליבט! זי איז אַ וויילע שטיל געבליבן, פאַרקוקט זיך דורכן פענצ-
טערל אין דער ווייט און א פאַרהלומטע אָנגעהויבן דערציילן:

— דינה, דו וויסט נישט, ווער איז אַליווער? ער איז עפעס, עפעס
אזעלכעס... ווי אַן עקזאָטישע בלום! איך האָב פון שטענדיק אַן געליבט
די מענטשן פון סקאַנדינאַווען, עס איז אין אים עפעס פון די פּיאָרדן...
זיינע אויגן זענען לילאַ בלוין, טיף ווי אַ ים... ער איז אַ הויכער שטאַרקער
מאַן מיט אַ פנים פון אַ קינד... און זיינע פינגער זענען אזעלכע, ווי ביי
מיין לערער פון מוזיק, לאנגע און שמאַלע... אַ ווונדערלעכער מאַן איז ער,
דינה, פאַר וואָס האָב איך אזעלכן אויף דער פּרייהייט נישט געטראָפּן?

— איך זאָג דיר, אירקע, אז דו ביסט נאָר אין ביידע פאַרליבט,
— האָט זיך דינה צעלאכט, — ווי אזוי ווערסטו נישט צעמישט פון זיי אלע,
איך בין דאָ נאָר נישט אויסן — האָט דינה ווי צו זיך געזאָגט — נאָר
איך אויף דיין אָרט, וואָלט די גאַנצע קאָמפּאַניע געהייסן גיין פּייפּן און
געבליבן מיט איינעם! כ'האָב פיינט צו דרייען אַ קאַרוועלע מיט מענער...
— און פון וואָס זאָל איך לעבן? האָט אירקע געפרעגט און איר קינד

רבקה קוויאטקאווסקא

דיש פנימל איז געוואָרן ערנסט פארזאָרגט. „דער שליאַסער“ האָט מיר טאקע געשיקט אַ קוכן מיט אַ פּאָר עפּל; ווייסטו דען נישט, וואָס פאר אַ וויטאמינען עס האָבן עפּל? איך האָב „סטאַמאטיטיס“. וואָס וועל איך טון, ווען אלע ציין וועלן מיר אַרויספאלן, אַזוי ווי ביי לענען? „דער שליאַסער“ באקומט פאקעטן פון דער היים און פארדינט פון אלע זייטן... ער וועט נישט פארהונגערן! און „דער מויערער“, וואָס האָט דעם אויוון פארריכט, האָט דאָך מיך געראטעוועט מיטן גלאָז צוקער. כ'מוז דאָך האָבן אַ פּאָר גראם צוקער אַ טאָג — האָט זיך אירקע ווי פארשעמט אָנ־געהויבן פארטידיקן, פון די קרויט־זופן וועלן מיר נישט איבערלעבן די מלחמה... ביי די ווערטער איז זי אראָפּגעשפרונגען פון פענצטערל און ווי קיינמאָל גאָרנישט געזאָגט:

— דינה, קום... ווייסט דאָך, אַז אָן צוים איז קיין תכלית נישט...

— גיי, גיי אַליין — האָט דינה געענטפערט מיט אַ גענעץ און זיך ווידער אויסגעצויגן אויף דער נארע.

אירקע האָט אַרויסגענומען פון שופלאָד אַ ליפנשטיפט, אַ שאכטל פודער, אַ פינצעטע צו די ברעמען און אוועקגעזעצט זיך ביים שפיגל אָנ־דרייען די האָר. צופרידן האָט זי באטראכט דאָס פנים, געשמייכלט צו זיך און אַנטוענדיק אַ גראנאטן מענטעלע מיט אַ באַרדאָ געשטריקט היי טעלע אויפן קאָפּ, איז זי אַרויס פון צימערל.

הינטער דער טיר פון דער שרייב־שטובע זענען געלעגן די פרויען אויף דער ערד און געשלאָפן. אירקע איז איבער זייערע קעפּ אַדורכגע־קראַכן, אין איילעניש אַרויפגעטרעטן אויף אַ האנט און אַרויסגעלאָפן אויף דער לאַגער־גאס צו דער צוים.

ביי דער צוים זענען געשטאנען פּאָרלעכווייז די אָרדנערס פון די מענער־באראקן מיט די שטובן־עלטסטע און בלאַק־פירערנים פון די פרוי־ען־באראקן און איינגעטוליעט אין זיך שטיל געשמעסט.

— נינא — האָט פון אונטער דער צוים גערעדט אַ מאַן אין אַ געשטרייפטן אנצוג צו אַ שיין שוואַרצהאַריק מיידל, פול און קיילעכדיק ווי אַ פעסל — היינט האָב איך דיך ווידער געזען אַרומלויפן אָן מאַנטל, ווילסט זיך פאַרקילן, קראַנק ווערן?... פון מיר טראַכסטו אינגאַנצן נישט!...

פון לאַגער אין לאַגער

ער האָט אַראָפּגענומען דעם שאַל פונעם האַלדו און דערלאַנגט איר דורך דער צוים.

— פאַל, פון דיין לעצטן בריוו פאַרשטיי איך גאַרנישט, — האָט זיך שטיל באַקלאַגט אַ קראַנקשוועסטער פון שפּיטאַל, — דו זוכסט זיך טענות... אפשר האָסטו אַ צווייטע שוין — האָט זי ציטערדיק געפליסן טערט. — גוט, גוט אזוי — האָט זי מיטאַמאָל אויסגערופן. טו וואָס דו ווילסט, נאָר אַזעלכע ווי איך וועסטו דאָ... דאָ שוין נישט געפינען... — וואָס ווילסטו פון מיר? — האָט זיך געבייזערט דער מאַן — מיינסט, אַז ביסט ביי זיך אין דער היים... אַז מיר קענען זיך יעדן טאָג זען?... אַלע אָרדנער דערציילן מיר, אַז אַ גאַנצן טאָג לויפסטו אַרום מיט אַן אויסגעוויינט פנים אַרום דער צוים, מען מאַכט פון דיר אַ טעאַטער, אַ צירק!...

— און פאַרוואָס ווייזטו זיך נישט אַ גאַנצן טאָג? — האָט זיך פאַרטיידיקט אַ פאַרשעמטע דאָס מיידל. זאָלן מיר זיך צעגנין... צעגנין! — האָט זי אויסגערופן מיט אַ דערשטיקט קול, דעם קאַפּ אָנגעשפאַרט אין דער צוים און זיך צעוויינט.

— הרי את מקודשת לי במבעת זו כדת משה וישראל — האָט שטיל געפליסטערט אַן עלטערער בחור, האַלטנדיק די האַנט פון זיין מיידל אין דער צוים. ער האָט פון טאַש אַרויסגענומען אַ רינגל און אָנגעטון זיין מיידל אויפן פינגער. דאָס מיידל האָט איר קאַפּ אַריינגעשטעקט אין די דראָטן און זייערע ליפן האָבן זיך באַהאַפטן.

אירקע איז אַרומגעלאָפּן לענגאויס דער צוים און גערעדט צו זיך אַן אויפגעבראַכטע: וואָס קומט נישט אַליווער? וואָס קומט ער נישט?! מיטאַמאָל האָט זי אַ טראַכט געטון: אפשר איז ער קראַנק? דעם געדאַנק האָט זי גלייך פאַרטריבן, געטראַכט אַ ווילע, ווי זי וואָלט זיך געוואָלט עפעס דערמאָנען, „אהא!“ — האָט זי אויסגערופן, — וואָס האָט ער דאָס נעכטן געזאָגט:

„איך גלייב נישט אין די לאַגער-ליבעס! איך האָב אַן עקל צו דער צוים, וווּ די מיידלעך קומען ווי אויף אַ מאַרק זיך פאַרהאַנדלען...“ וואָס האָט ער דערמיט געמיינט, וואָס מיינט ער מיט זיין שטענדיקער רעזערוו. ניין! איך וועל נישט וואַרטן אויף אים! — האָט זי אויסגערופן אין כעס

רבקה קויאטקאוסקא

און צוריקגעגאנגען אין „שרייבשטובע“. זי האָט זיך געזעצט ביים טיש און ווידער אָנגעהויבן שרייבן.

„מיין גאָלדן־האַריק יינגל! איך שרייב צו דיר דעם בריוו און איך וויין. איך בין נישט אין כעס, וואָס דו ביסט נישט געקומען; כ'וויין, וואָס דו האָסט נישט אונטערשיידט דאָס עכטע פון דעם נישט עכטן. איך האָב אין מיין ביאָגראַפיע דיר גענוי באַשריבן מיין לעבן. איך האָב זיך נישט פאַרגעשטעלט נישט שענער, נישט בעסער ווי איך בין... נאָר איך האָב געמיינט, אז אין די שורות וועסטו מיך געפינען. ווען איך האָב דיך דאָס ערשטע מאָל דערזען דורך דער צוים, האָב איך גלייך דערפילט, אז דו ביסט מיין באַשטימונג... פאַר דיר בין איך גרייט צום גרעסטן קרבן. אַמאָל האָב איך נאָר פון ליבע געטראַכט, היינט וויל איך האָבן אַ היים; אַליווער, נאָר מיט דיר, און נאָר ביי דיר... וועל איך פון דעם אַלעם פאַרנעסן. דו האָסט אין דיין אויטאָביאָגראַפיע מיר געשריבן, אז דו האָסט פיל געליטן פון דיין פרוי. איך פאַרשטיי סאַראַ ווידערנעפיל עס לאַזט אַ מיאוס פאַמיליען לעבן, נאָר דו דאַרפסט פאַרשטיין ווי איך ליב דיך, אז איך בין מסכים צו ווערן אפילו די צווייטע. איך ווייס, אז די ווילסט זיך נישט פאַרבינדן... וויל דו ביסט אַ קינסטלער, קענטט קיין עול נישט טראָגן. איך האָב אין מיין לעבן קיינמאָל נישט געאַרבעט, קיין זאָרג נישט געהאַט, נאָר פאַר דיר וואָלט איך געגאַנגען אַרבעטן, גענומען דעם עול פון אַ היים אויף זיך. דו וואָלסט זיכער דיין פרייהייט נישט פאַרלוירן. אפשר מיינסטו, אז איך בין אַ לייכטזיניק מיידל, וואָס ווייסט אַליין נישט וואָס זי וויל. איך בין טאַקע אין לאַגער אַלס קינד געקומען, נאָר היינט בין איך רייה, אזוי ווייט רייה, אז איך שרייב צו דיר דעם בריוו און וועל אים נישט באַדויערן. מיין לעבן און גליק גיב איך אין דיינע הענט און דו טו וואָס דיין געוויסן הייסט דיר. נאָר זיי נישט קיין פּהדן. שרייב אזוי אָפּן ווי איך. ווי עס זאָל נישט זיין, וויל איך דעם אמת וויסן. שרייב אומבאדינגט נאָך היינט אַן ענטפער. אויף שטענדיק דיינע...“

זי האָט דעם בריוו אפילו נישט דורכגעלייענט און מיטן היטעלע אין דער האַנט אַרויסגעלאָפּן פון „שרייבשטובע“. זי האָט אויפגעזוכט

פון לאַגער אין לאַגער

דעם זעכציק יעריקן קוכער, וואָס האָט אויף זיין מיידל שוין צוויי שעה געוואַרט, און אים געבעטן:

— זיי אַ מענטש, ווילי, טראָג אַרײַן דעם בריוו אין בלאַק זיבן,

זאָג אים, אז איך וואַרט אויף אַן ענטפער שוין איצט!

פון הינטער די באַראַקן האָט זיך שטיל אַרויסגעשאַרט דער לאַגער־פּאַליציאַנט פּריץ און געלאָזט זיין הונט אויף די מענער. די מענער זענען זיך צעלאָפּן. עטלעכע האָט דער הונט נאָכגעיאָגט און צעביסן. די פּרויען, באַהאַלטענע הינטער די באַראַקן, האָבן געהערט אַ רעוואָלווער־שאַס און פאַרציטערט געוואָרן פון שרעק.

ביי דער צוים איז געוואָרן אַ טויט־שטילקייט, ווי עס וואָלט דאָ קיין לעבעדיקער נפש קיין מאָל נישט געווען.

עס האָט אָנגעהויבן פאַלן אַ רעגן.

דער לאַגער־פּאַליציאַנט האָט אויפגעשטעלט דעם קאָלנער, שפּאַ־

צירנדיק לעננאוים דער צוים, ביז געברומט צו זיין הונט:

— שלעכט, רעקס, נישט איך און נישט דו וועסט זיי אָפּהיטן...

אויסשיסן דאַרף מען זיי אַלע, אויסשיסן! — האָט ער אויסגעשריגן צום הונט. אויסגעשפיגן מיט עקל און רייצנדיק דעם הינט ער זאָל בילן צו די באַראַקן, פאַרשוונדן הינטערן טויער.

די פּרויען האָבן זיך אויפסניי אָנגעהויבן שאַרן צו דער צוים, נאָך אַ שעה זענען אַלע צוריק אויף זייערע ערטער געשטאַנען, ווי עס וואָלט גאָרנישט געשען.

אינציקווייז זענען זיך די שרייבערינס פונאָדערעגעגאַנגען מיט פּאַקעטן אונטער די מאַנטלען איינע נאָך דער צווייטער אַרײַן אין דער „שרייב־שטובע“.

מיט אַמאָל איז דאָס צימערל געוואָרן פול מיט רעש און געפילדער. די מיידלעך האָבן די מאַנטלען אַראָפּגעוואָרפן פון זיך, אָנגעלייגט אין אַ באַרג אויף די נאַרעס, די שטיוול אָנגעשטעלט אין מיטן דיל און גע־נומען זיך אויפמאַכן די פּאַקעטן.

— אוי, סאַרדינען! — האָט אויסגערופן די שרייבערין לידא מיט באַגייסטערונג. — דאָס הייסט אַ קאַוואַליר! סולאַ, ער איז אַן אַמתדיקער קונצנמאַכער. ווי אזוי האָט ער סאַרדינען געפונען?

רבקה קוויאטקאווסקא

— און ביי מיר קוק, סארא וורשט! — האָט געקלאַפט מעלאַ
אין די הענט.

— גיב נאָר אַ קוק ווי מאַקס פאַרפאַקט אַ פּעקלע! ווי צאַרט...
דאָס ברויט מיט דעם קעז באַזונדער, זייע מיט אַ ציין־בערשטל, גיט נאָר
אַ קוק! קנעפּ מיט אַ נאָדל!
אין אַ קליין שאַכטעלע איז געלעגן אַ גאָלדן פינגערל; אין אַ הערצל
אויסגעקריצט אַ מאַנאָגראַם.

די מיידלעך האָבן געגלאָצט מיט די אויגן אויף דעם רינגל און
באַשטעטיקט: — כאַטש מאַקס האָט אַ „גרינעם ווינקל" (1) איז ער פיל
אַנשטענדיקער פון די, וואָס האָבן אַ „רויטן ווינקל" (2)
— דינעלע, טייערע צנועה, ליכטיקע הייליקייט, קריך אַראָפּ פון
דער נאָרע, גיב אַ קוק סארא פאַקעטן מיר האָבן געבראַכט! — האָבן
אַלע גערופן און געצויגן פון איר די דעקע.
— הוראַ, הוראַ! — האָט מינע אויסגעשאָסן אין אַ געלעכטער —
קומט וועל איר אייך איבערלייענען אַ מייסטער־ווערק! אַ בריוו פון
בריוולאָנד...

זי האָט זיך אַנידערגעזעצט אויפן טיש, אונטערגעלייגט אונטער זיך
ביידע פיס און אָנגעהויבן מיט פאַטאָס ליינענע דעם בריוו, וואָס זי האָט
צוזאַמען מיטן פאַקעט באַקומען:

„מיין טייערע פּרינצעסין! איך וועל דיך אַזוי רופן, ווייל דאָס
איז דיין אמתדיקער נאָמען! דו ביסט אַ שיינע בלום, דו ביסט אַ ליכ־
טיקער שטערן! ווען איך קוק אויף דיין דאַר פּנימל, פאַרקלעמט מיר
ביים האַרץ, אַז אַזאַ רויז איז אַרויסגעריסן געוואָרן פון אַ גאָרטן און
אַריינגעוואָרפן אין שמוץ! דאָס בלוט קאַכט אין מיר פון האַס, נאָר מיר
אַלע מוזן שווייגן, ביז עס וועט קומען די שעה! יאָ, מיין טייערע, מיר
וועלן נאָך זען ווי עס וועט זיך אויפהייבן אַ ווילקאָן און פאַרשלינגען
אַלע אונדזערע שונאים! די שוואַרצע וואַלקנס וועלן פאַרשווינדן פון די
הימלען און פון די טרערן פון אונדזערע מאַמעס און שוועסטערס וועט

(1) גרינע ווינקלען (דרייעקן) ביי די נומערן האבן געטראגן קרימינעלע זאַר-
פאַרברעכער.

(2) רויטע ווינקלען ביי די נומערן האבן געטראגן פאליטישע ארעסטאנטן.

פון לאַגער אין לאַגער

אויסוואַקסן אַ באַשטראַפּער, וואָס וועט נקמה נעמען! — וואָס איך האָב ביו היינט מיטגעמאַכט אין לאַגער, קען איך גאַרנישט אין ווערטער באַשרייבן. איך זאָל דיר אפילו אַ גאַנץ יאָר שרייבן, וועט עס נאָר זיין אַ טראַפּן אין ים. פון דעם טאַג, וואָס איך האָב דיך דערקענט, איז אין מיין לעבן אויפגעגאַנגען אַ ליכטיקע זון. יעדער בריוו פון דיר ברענגט מיר אַזויפיל פרייד, ווי אַ פאַרנומענע שטאָט פון אונדזערע אויסלייזער! מיין טייערע, איך שיק דיר אַ לעבער. דו זאָלסט זי אויסקאָכן און איבער פּרעגלען. כ'וואָלט עס אַליין פאַר דיר פאַרגעברייט, ווען איך וואָלט נאָר געהאַט אַן אייוועלע. עס איז מיר אַ שאָד, דו זאָלסט זיך די הענטעלעך עמוציק מאַכן.

פאַרבלייב געזונט, מיט האַפּענונג און מוט און גלויבן אין דיין טרייעם אויף שטענדיק... ג. ז.

פ. ס. איך בעט דיך, דו זאָלסט מיר אָנשרייבן אַ לאַנגן בריוו פון דיין גאַנצן ביז איצטיקן לעבן, פון דיין היים.

די מיידלעך האָבן זיך געווישט די טרערן פאַר געלעכטער.

— אזא מיין בריוו! דאָס הייסט אַ ליבע! וואָס ווייסן מיר אַלע? און דער עיקר, די לעבער! מיר וועלן זיך אויסקאָכן קאַרטאָפּל און פאַרבייסן מיט לעבער.

— איך וועל צושטעלן קאַרטאָפּל — האָט צוגעזאָגט מעלאַ.

— איר גייט זיך שוין „צומאַכן“ צו מעלען, האָ? וורשט איז אַן אַרטיקל! — האָט אירקא אָנגעהויבן חוּקן. איר קענט טאַקע אָפּלאַכן פון לידעם בעקער. ער איז אַ פּראָסטער מענטש, קען נישט שרייבן קיין ליבע־בריוו. אָבער אַלץ בעסער זענען זיינע בריוו, ווי די וועלכע מעלאַ באַקומט. גלייך דערקענט מען, אז עס איז נאָר אַ באַשטעלונג! אַלע האָבן זיך צעלאַכט.

מעלאַ איז געזעסן אויף דער נארע האַלב־אויסגעטון. אויף אירקעס ווערטער אַן אויפגעבראַכטע, אַראָפּ פון דער נארע, מיטן זאָק אין דער האַנט צוגעלאָפּן צו אירקען, דערלאַנגענדיק איר דעם בריוו, אויסגעשריגן:

— נעם, לייען! זע וויפיל פּעלערן.. נאָר ער קען אזא בריוו אָנשרייבן.

לייען, לייען — איז מעלאַ נישט אָפּגעטרעטן.

הויך פאַר אַלע האָט אירקע אָנגעהויבן לייענען.

רבקה קוויאטקאווסקא

„מײן טײער גאָלד־פּיטל! איך האָב דיין בריוו פֿיל מאָל געלייענט, און יעדעס מאָל ווען איך לײען אים, אויפּסניי ווערסטו מיר טײערער. דו שרײבסט מיר, אז דו האָסט געהאַט אַ מאַן און קענסט פון אים נישט פאַרנעסן... ווען איך טראַכט, אז דו וועסט אים נאָך דער מלחמה זוכן, באַניסט מיך אַ קאַלטער שווייס. ווי אזוי וועט דײך קענען פאַרשטיין דיין מאַן, אז ער האָט מיט דיר אזאַ לעבן נישט מיטגעמאַכט. אונדז האָבן די דראָטן צוזאַמענגעבראַכט! און אזוי ווי דער לאַגער איז מיר אַרײן אין די בײנער, אזוי ביסטו מיר אַרײן אין בלוט, מײן טײער זומער־פּײגעלע!“ אַלע מײדלעך האָבן אויסגעשאָסן מיט אַ געלעכטער.

— גײט נאָר אַ קוק אויף דעם „זומער־פּײגעלע“, וואָס וועגט הונט־דערט קײלָאָ!

— גײט נאָר אַ קוק אויף אירע פּיס! — האָט געשריען מעלאַ, — אז זי קריכט אַרויף אויף דער נארע, ברעכן זיך די ברעטער.

— שטערט נישט, לײענט ווייטער — האָט גערופן לידאַ — ס'איז אַ גאַנץ פּײנער בריוו, עס איז אפילו פּאָעטיש...

— לײען די פּאָעמע, לײען, אירקאַ — האָבן אַלע געפאַדערט.

אירקאַ האָט ווייטער געלייענט:

„...אפּשר האָסטו פאַר מיר קיין אַכטונג, ווייל איך בין אין טורמע געזעסן? נאָר איך שווער דיר, אז כ'בין אַרײנגעפאַלן אומשולדיק. איך וועל דיר דאָס אַלץ אויפקלערן גענוי, איך וועל וועגן דעם מאָרגן צו דיר קומען. דו דאַרפסט נישט קוקן אויף דעם „גרינעם ווינקל“ וואָס איך טראָג, נאָר אויף דעם מענטש! איך האָב ביז צו דער מלחמה אויסגעמיטן פרויען. איך האָב אַלץ געוואַרט אויף אַ ליבע, און היינט, ווען מײן האַרץ קלאַפט נאָר פאַר דיר, זאָל קומען אַ צווייטער און דײך צונעמען? איך בעט דײך דו זאָלסט שרײבן אַ לאַנגן בריוו פון אַלעמען. איך שיק דיר קנעפּ צום מאַנטל, דו זאָלסט זיי נאָך היינט צונייען. אויף דעם „מאָרגן אַפּעל“ איז זײער קאַלט. טײל מאָל באַפאַלט מיך אַ שרעק, אז דו וועסט קראַנק ווערן און איך גיי אַרום אַ גאַנצן טאָג אָן אַ קאַפּ. טײערע, שרײב מיר, אויב דו האָסט וואַרעמע וועש, איך וועל דיר אַלץ באַזאָרגן. ווי לאַנג איך וועל לעבן, וועט דיר קיין זאָך נישט פעלן. דו זאָלסט עסן און טרינקען און פון קיין זאָך נישט זאָרגן. איך בעט דײך גלײך נאָך

פון לאַגער אין לאַגער

דעם מאָרגן־אַפּעל קומען כאַטש אויף אַ וויילע צו דער צוים, איך מו.
דיך זען. איך קוש דיך פיל, פיל מאָל און וואָרט אויף דיין בריוו.
דיין מאַקס."

— זאָגט אַליין — האָט מעלאַ געפרעגט אַ באַליידיקטע. איז מעגלעך,
ער זאָל אַליין נישט שרייבן? מינא האָט מיר געלייענט איר פראַנצויזישן
בריוו, איך האָב גלייך דערקענט, אַז עס איז באַשטעלט געוואָרן ביי אַן
„אינטעליגענט". דער גאַנצער בריוו איז הוילע פילאָזאָפיע, קיין זאך
נישט! אירקא, איך בעט דיך, זיי אַ מענטש און שרייב אים אַריין אַן
ענטפער — האָט מעלאַ זיך גענומען בעטן.

— און מיר שרייב אויך אַ בריוו — האָט ליִדאַ געבעטן, אַז איך
וועל קריגן וורשט, וועלן מיר זיך טיילן, נו בעבעלע, שרייבסט?
'איין „שרייב־שטובע" איז אַריינגעקומען „פרומקע די פאַרטיזאַנקע".
זי האָט זיך אַ וויילע אַרומגעקוקט איבער דעם צימער מיט מאַנטלען,
שטיוול און בלוזקעס פאַרוואָרפן און גלייך דערלאַנגט אירקען דעם בריוו,
זאָגנדיק:

— אַן אמתדיקער דזשענטעלמען האָט מיך צוגערופן צום צוים און
געבעטן, איך זאָל דיר דעם בריוו דערלאַנגען. איך זאָג אייך, אַן אמתדיקער
דזשענטעלמען — האָט פרומע איבערגעהורט. זי איז נאָך אַ וויילע גע־
שטאַנען, באַטראַכט דעם טיש מיט פאַקעטן און שווייגנדיק אַרויס.

אַלע מיידלעך האָבן אַרומגערינגלט אירקען און געבעטן:

— לייען! וואָס שרייבט ער? אפשר עפעס פון פּאָליטיק? הויך,
מיר האָבן אויך נישט קיין סודות...

אירקע האָט דעם בריוו אַריינגעלייגט אין דער טאַש און געענטפערט
מיט שטאַלץ:

— מיינער איז נישט ווי אייערער! מיינער איז אַ קינסטלער, אַן
אַרטיסט!

— אַזוואַ, וואָס זענען דען די קינסטלער? — האָט נאָכגעשפּעט
מאַשא, דרייענדיק זיך די לאַקן ביים שפיגל. — אַלע שרייבער און מאָלער
האָבן צו טויזנט ווייבער... ווי האָט געלעבט מאַפּאַסאַן, באַלאַזאַק, היינע?
און וואַנגאַג פון דינע מאָלערס האָט געלעבט מיט אַ גאַס־פרוי! מיינער
איז טאַקע געזעסן אין תּפּיסה, נאָר ווען איך וואָלט חתונה געהאַט מיט

אים, וואָלט ער מיך אויף די הענט געטרעגן און דיין מאָלער וועט דאָס גאַנצע לעבן גיין אין צעריסענע הויזן! וואָס זענען דען מאָלערס? שלעך פּערס! קיין זאך נישט! וואָס האָסטו פון אים? ביזלעך שיקט ער דיר! אויך אַ קאוואַלער, האַ, האַ, האַ...

— ביזלער איז קונסט — האָט אירקא געזיגן אַ באַליידיקטע מיט אַ טויט־בלייך פנים. ווען דו וואָלסט געזען די קונסט־אויסשטעלונגען אין פּאַריז, וואָלסטו געוויסט, וואָס פאַר אַ שלעפּערס ס'זענען די מאָלערס! פון כּעס איז אירקע אזש הייזעריק געוואָרן. — מיינער גייט טאַקע אין צעריסענע הויזן, אָבער דערפאַר גנבעט ער נישט אוועק דאָס כּרויט מיט קעז פון הונגעריקע מענטשן! איך דאַרף נישט זיינע פּאַקעטן! ווילסט וויסן, ווער ס'איז דיין קאוואַליר? איך האָב דיר טאַקע נישט געוואָלט זאָגן, נאָר אויב ס'האַלט שוין אזוי ווייט, וועל איך דיר זאָגן: אָליווער האָט מיר געשריבן, איך זאָל דיר זאָגן, דו זאָלסט צו אים פּינקטלעך שרייבן... אויב ער באַקומט נישט פון דיר אַ טאַג אַ כּרויט, הרגעט ער אוועק אַלע יידן. פון אַזעלכע נעמסטו פּאַקעטן! — האָט אירקע אויפן גאַנצן קול געשריגן. — דו פּרעסט לעבעדיקע מענטשן, זייער כּרויט, זייער פּלייש! און שרייבסט נאָך ליבעס־כּרויוועלעך, אויטאָביאָגראַפיעס... — ווען נישט מיינע פּאַקעטן, וואָלסטו שוין לאַנג אויסגעפּיפט די נשמה — האָט מעלאַ הויך אָנגעהויבן קוויטשען. זי איז צו איר צוגעלאָפּן מיט געביילטע פּויסטן שרייענדיק:

— אַליין עס איך?... נאָר פאַר מיר נעם איך! און דו ווער ביסט אזאַנע? שרייבסט זיך נאָרנישט איבער מיטן ראַפּאָרטפירער, מיט דעם מאַסן־מערדער! האַ, האַ, האַ! נעמסט זיך אָן פאַר יידישער קרוידע! — זי האָט זיך פאַרכליניעט און אַרויס מיט אַ געוויין.

דער טומל האָט אויפגעוועקט די פרויען הינטער דער טיר. הערנדיק דאָס געוויין פון דער שרייב־שטוב, האָבן זיי דערשראָקן געפּרענט: — וווּ שלאָגט מען? ווער וויינט?...

די גאַנצע צייט איז דינה געלעגען אויף דער נאַרע שוויינגנדיק און באַטראַכט אַלע מיטאַמאָל איז זי אַראָפּגעשפּרונגען פון דער נאַרע און אַן אויפגעבראַכטע אויסגעשריגן:

— שעמט אייך! אַ הרפה פאַר די פרויען, וואָס ליגן הינטער דער

פון לאַגער אין לאַגער

טיר אויף דער ערד! יעדע אנדערע אויף אייער אָרט, וואָלט גליקלעך גע-
ווען... און איר רייסט זיך אַרום!... איבער וועמען? איבער באַנדיטן, מער-
דער, וואָס וועלן אויפגעהאַנגען ווערן אין דער ערשטער שעה נאָך דער
מלחמה! א היץ אין באַד מיט זיי! מיר דארפן זיך פארטראַכטן ווי אזוי
צו „בלאַטירן“ די „בלויז־פרויען“. שוין דרוי וואָכן, ווי ס'גויען נישט
קיין טראַנספּאָרטן אויף אַרבעט... אויב מיר וועלן נישט האָבן ווייטער
וואָס צו שרייבן — וועלן זיי די בודע פאַרמאַכן!... איבער וואָס וועט
איר זיך דאן אַרומרייסן... מיר מוזן זיך דערוויסן, אויב עס וועט זיין אן
עוואַקואַציע — די באַראַקן זענען אויסער זיך, ס'גייט צום ווינטער...
איר ווייסט וואָס הייסט ווינטער אן עוואַקואַציע מיט קראַנקע, נאַקעטע
מענטשן?

— אמת, אמת, דינה איז אַ מענטש, זי ווייסט וואָס זי רעדט. איצ-
טער איז אַלץ געווענדט אין אירקען, זי קען זיך וועגן אלעמען דערוויסן...
די מיידלעך האָבן אַרומגערינגלט אירקעס נארע און גענומען בעטן:
— פּיטשימאַנטיקל... בעבעלע, וועסט זיך מיט אים וועגן אַלץ
אָדורכרעדן? שרייב, אז דו דאַרפסט זיך מיט אים...

— וועסט אַנטון מיין בלוזקע מיט די בלימעלעך, — ס'איז אַ היי-
מישע בלוזקע — האָט מעלאַ זיך אָנגערופן שטיף, ווי זי וואָלט געוואָלט
מיט די ווערטער איבערשטרייבן אַלץ, וואָס זי האָט פריער געזאָגט.
— טו אָן מיינע זיידענע שטרומפּ — האָט לידא צוגעוואָרפן. —
מיר האָבן אינגאנצן פאַרגעסן ווי עס האַלט אין דער וועלט, האָבן צו
טון נאָר מיט בלעדזינען... ווער ווייסט וואָס מיר דארפן נאָך מיטמאַכן,
און דאָ האַלטן מיר אין איין קריגן זיך! זי האָט עטלעכע פעניצער ברויט
באַלייגט מיט קעז און סאַרדינען פון איר פאַקעט און גענומען טיילן.

די שרייבערינס האָבן זיך אויסגעזעצט אויף די נארעס מיט אַראַפּ-
געלאָזטע קעפּ, ווי פּלוצים וואָלט פאַר זיי זיך אַנטפּלעקט דאָס אַלץ,
וואָס קיינע האָט נישט געוואָלט צו זיך צולאָזן. אומעטיק האָט ס'זא-
פאַרצויגן:

„איך וויל נאָך איין מאָל זען מיין היים,
זי איז דאָרט אַלץ ווי געווען,
מיט אַ דעכעלע פון שטרוי,

רבקה קוויאטקאווסקא

איך וויל אזוי, איך וויל אזוי
א היים!...

אלע האָבן אונטערגעכאפט און ווייטער געצויגן:

„גיט מיר צוריק מיין אלטע היים,
זאָל זיין א שטיבעלע פון ליים,
מיט א דעכעלע פון שטרוי
איך וויל אזוי,
איך וויל אזוי,
א היים...“

פיר ווענט, א טישל און א באנק,
פארמאָנט האָב איך עם יאָרן-לאנג,
נישטאָ קיין פרוי, נישטאָ קיין קינד,
אין הארץ איז מיר וויי און ווינד,
איך וויל א היים.

די מיידלעך האָבן געענדיקט. שווייגנדיק א ווילע געזעסן מיט
אראָפגעלאָזטע קעפ און איינציקווייז זיך צעגאנגען אויף זייערע נארעס.
פון אונטער די דעקעס האָט זיך געהערט א שטיל, דערשטיקט געוויין.
אויף דער נארע זיינען געבליבן נאָר לידא, מעלא און אירקע. אין
דער שטילקייט האָט הארט, פרעמד אָפגעהילכט לידעס קול:
— וועסט מיר אָנשרייבן א פראנצויזישן בריוו צו מיינעם, אירקא?
פאר אלע שרייבסטו, נאָר פאר מיר ווילסטו נישט, איך האָב היינט נישט
קיין קאָפ צו אים.
— אָבער פריער פאר מיר — האָט מעלא איבערגעריסן — אירקע,
נשמחלע, שרייב מיר א ליבעס-בריוו, ווי פאר זיך אליין. ער בעט זיך
תמיד א לאנגן בריוו, מאָל אים אים א פאָר בלומען...
— גוט, כ'וועל שרייבן — האָט אירקע נאָך האלב ברוגז געזאָגט,
— נאָר כ'וועל אים אויך זאָגן: „אויב דו וועסט נישט אויפהערן הרגענען
די יידן פון דיין באַראַק, וועל איך מיט די איבעררייסן!“

פון לאַגער אין לאַגער

— מען שרייבט נישט אזוי — האָט מעלאַ איבערגעריסן. — שרייב אריין:

„איך בעט דיך דו זאָלסט נישט שלאָגן די יידן, ווייל דאָרט זענען מיניע ברידער!“

גלייך איז זי אַרויפגעקראַכן אויף דער נארע און אין אַ וויילע אַרום האָט זיך געהערט אַ שטיל פייפן פון אונטער דער דעקע. אירקע האָט געשריבן צו מעלאַס געליבטן:

— ליבער מאַקס, אלע שלאָפן שוין. איך שרייב צו דיר אין שטיל-קייט פון נאכט... און דו שלאָפסט שוין מסתמא. איך האַלט אַז דער האנט דיין פאקעט...

— ניין, „פאָקעט“ דאַרף מען נישט שרייבן! זי האָט אויסגעמעקט דאָס פאקעט און אַריינגעשריבן „בריוו“. זי האָט לאנג געשריבן און גע-מעקט. ווען זי האָט דעם בריוו געענדיקט, זענען שוין אלע אין צימערל געשלאָפן.

דאן האָט זי אַרויסגענומען פון איר טעשעל אַן ענגלישן בריוו פון אַליווערן און שטיל ביי זיך געלייענט:

— מיין טיער מיידל! אנטשולדיק מיר, וואָס איך בין היינט צו דער צוים נישט געקומען. איך בין אַ מענטש פון שטימונגען, כ'בין היינט זיער שלעכט געשטימט געווען, און די צוים ווירקט אויף מיר אַ סך ער-גער, ווי די „אפעלן“.

ווען איך קוק אויף די פאָרלעך, וועלכע קושן זיך צווישן דער צוים. דאכט זיך מיר, אז איך שטיי אין אַ גרויס שאַנד-הויז! מיין מיידל, מיר האָבן זיך אין אַ שלעכטער צייט געטראָפן, אין אנדערע צייטן וואָלט איך זיכער אנדערש פאר דיר געווען. איך בין פאַרביטערט און מיר. נאָר איך וועל דיך נישט פארלאָזן! איך שיק דיר מיין אדרעס פון קריסט-יאניאַ, וווּ איך האָב די לעצטע יאָרן געווינט. איך וועל דיר העלפן זיך איינארדענען און געפינען אַ היים, אויב דו וועסט קיינעם פון דיין פא-מיליע נאָך דער מלחמה נישט געפינען.

אויפן בריוו איז געווען אויסגעמאַלט אַ סילועט פון אַ שמאָטישן וואָקזאַל, אַ מיידל גייט אראָפּ פון דער באַן מיט אַ וואַלזקע אין דער האנט.

רבקה קוויאטקאוסקא

אירקע האָט לאנג געקוקט אויף דעם בילדעלע טיף גערירט. ווי ער האָט מיך דאָס אויסגעמאָלט!... אין מיין הימעלע... מיט אַ וואליוקע אין דער האנט. מיין טייערער אָליווער, האָט זי מיט טרערן געטראכט, דו לינסט איצט אויף דער ערד אָן אַ דעק. און נישט איך קען דיר העלפן, און נישט דו מיר... פון אירע אויגן האָבן אָנגעהויבן קאפען טרערן.

די נאכט האָט אירקע באשלאָסן אַ סוף צו מאכן מיט אלע ליבעס. אפילו קיינעם קיין ליבעס-בריוו נישט שרייבן מער. זאָלן זיי זיך אליין ברעכן די קעפּ, און אויב זיי האָבן נישט וואָס צו שרייבן דארף מען נישט. — נאָר צו דיר, מיין טייערער, וועל איך שרייבן... אָן אַ חילוק וואָס דו טראַכסט וועגן מיר.

שפעט ביי נאכט איז זי איינגעשלאָפן מיט אָליווערס בריוו אין דער האנט.

רודאלף פון ארבעטס-איינזאץ

ארום דעם לאנגן טיש אין דער שרייב־שטובע זענען געזעסן די שרייבערינס איינגעבויגן ביי שאַבלאָן-קארטאָמעקן, יעדן ארעסטירטן לויט דער לאַגער-קארטאָמעק פארשריבן אויף אַ באַזונדערער קארטע.

די שטילקייט האָט איבערגעריסן מעלאַ פּרעגנדיק:

— דינה, ווי אזוי פארשרייבן דעם נומער 34087? ביי דער רובריק „באַמערקונגען“ איז עפעס אַ צייכן, וואָס קען ער זיין, אַ פּריידענקער אָדער אַ האַמאַסקסואַליסט?

דינה האָט גענומען די ליסטע און הויך איבערגעלייענט:

„וויקטאָר שאַוק, נאַציאָנאַליטעט: טשעך, געבוירן אין פּילזן, שטור-דירט אין פּאַריז געשיכטע, קען ענגליש, פּראַנצויזיש, איטאַליעניש און שפּאַניש, פּאַרהייראַט, אין לאַגער געקומען 1942 יאָר.“

זי האָט זיך אַ וויילע פּאַרטראַכט און צוריקגעבנדיק מעלעז די ליסטע געענטפּערט:

— אַלץ איינס... שרייב ווי דו ווילסט, די נומערן לעבן פון לאַנג שוין נישט, און ביי זיך אַ טראַכט געטון:

— אַ טויטע בוכהאַלטעריע פירן מיר... צוליב וואָס דאַרפן זיי די קארטאָמעק?

מיטאַמאָל האָט זיך אויפגעמאַכט די טיר. אויף דער שוועל האָט זיך געוויזן איינע פון נייעם טראַנספּאָרט בליץ-מיידלעך. (1)
— אַכטונג! — האָט אויסגערופּן דינה.

(1) בליץ-פרויען — פרויען, וואס האבן געדינט אין ס. ט.

רבקה קוויצטקאווסקא

אלע שרייבערינס האָבן זיך אויפגעכאפט פון די ערטער. אויסגע-
צויגן ווי סטרונעס, שטיין געבליבן.
דאָס בלייז-מידל, אין דער שווארצער פעלערינע, מיט א ברייטער
קאפווע אויפן קאָפּ, האָט אַ מאַך געטון מיט דער האַנט ברומענדיק:
— זעצט אייך; און צו צום אייוועלע. די פאַרפרוירענע הענט ארויפ-
געלייגט אויף דער רער, ס'פנים איינגעבויגן צו דער פלייטע.
נישט דרייט האָט דינה צוגערוקט א בענקל צום בלייז-מידל און
שטיץ א זאָג געטון: „ביטע פרוי אויפזערין... זעצט אייך“...
דאָס בלייז-מידל איז ווייטער געשטאַנען, פאַרויכטיק זיך אַרומגע-
קוקט אין אלע זייטן, געשוויגן.
— זעצט אייך — האָט דינה איבערגעהזרט און שטילער צוגעגעבן:
— כ'וועל עמיצן אַרויסשטעלן פאר דער טיר — — —
— אין דער שווארצער פעלערין, זעט איר אויס ווי אַ נאָגע... עס
איז גאַנץ קליידזאם — האָט זיך מעלא אין א זייט אָנגערופן.
— יא, נאָנעס האָט מען פון אונדז געמאכט! — האָט דאָס בלייז-
מידל געענטפערט מיט כעס צערייבנדיק די פאַרפרוירענע פינגער זי
האָט זיך אוועקגעזעצט אויפן בענקל ביים אייוועלע, אויסגעטון די שיך,
אַריינגעשטעקט די פיס אין אש-קאסטן, דעם קאָפּ נידעריק אַראָפּגע-
בויגן, ווי זי וואָלט עפעס אין די מהשבות געשוויגן און נאָך א רגע אַ
פרעג געטון ביי דינהן:
— ווי מיינט איר, וואָס פאר א מתנה קויפט מען פאר א מאן
אויף געבורטסטאָג? איך מין עפעס אזעלכעס, וואָס ווארפט זיך נישט
אין די אויגן... אפשר אַ שטעקן מיט אַ זילבערן הענטל? זונטיק וועל
איך האָבן פריי, אנשטאט גיין אין קינאָ וועל איך זוכן אין דער שטאָט...
געפעלט אייך אַ שטעקן? — האָט זי תמעוואטע פארענדיקט.
— גיין, אַ שטעקן פאסט נישט — האָט דינה אָפּגעווענדט און
מיט מבינות צוגעגעבן:
— פאר א מאן, פארשטייט איר, קויפט מען א זילבערנעם פאַרט-
סיגאר... אָדער עפעס ענלעכס.
— ער רויכערט נישט — האָט דאָס בלייז-מידל געענטפערט מיט
באַדויער.

פון לאַגער אין לאַגער

— אפטר אַ פּאָר זיידענע טיכלעך מיט אַ מאָנאָגראַם אויסגע-
שטריקט — האָט דינה געראטן.

די אויפזערין האָט פאר פרייד אָנגעהויבן פאטשן אין די הענט
רופנדיק:

— איר זענט אַ פאבלהאפטער מענטש, ווי קומט איר אין די באַ-
ראקן? ... מיט די אָ? ... ווייסן באטיסט האָב איך, איך אליין וועל אים
אויסשטיקן א ווונדערלעכן מוסטער... ווירקלעך, ווירקלעך אַ פיינער
אינפאל. שוין צוויי וואָכן מאטער איך מיך און קען קיין זאך נישט
אויסטראכטן...

— קען איך וויסן פאר וועמען דארף דאָס זיין? — האָט דינה
דיסקרעט געפרעגט.

דאָס בלייז-מיידל האָט זיך א ווילע געוואקלט און מיט שטאַלץ דער-
קלערט: ער איז דער הויפט-דאָקטאָר פון לאַגער... זייער א וויכטיקער
מענטש...

מיטאמאָל איז אין דער שטוב אַריין חוה, וואָס איז פארן באראק
„אויף זעקס“ געשטאנען און שטיל געמאָלדן:
— די בלייז-פרויען גייען...

דאָס בלייז-מיידל האָט זיך אויפגעכאפט אויף די פיס א צעטומלעט,
אויף גיך אָנגעהויבן שנירן די שיד, זי האָט קוים באַוויזן צו דער צייט
צולויפן צו דער טיר, ווען אין דער שרייב-שטובע איז אריין א גרופע
פון זעקס בלייז-פרויען אין מיליטערישע מונדירן.

— אכטונג! האָט דינה באַפוילן אויף זייער אַנקומען.
אלע שרייבערינס האָבן זיך אויפגעשטעלט און דערשראָקן געקוקט
אויף די פנימער פון די נייע אויפזערינס.

— איר האָט דאָ גאָר געמיטלעך, פאמיליאַר... האָט זיך אָנגערופן
אינע פון זיי, וואָס טוט איר דאָ אַ גאנצן טאָג?

די ערשמע אויפזערין, וואָס איז נאָך אַלץ ביי דער טיר געשטאַנען
האָט שטיל אַ זאָג געטון:

— זיי זענען שרייבערינס... אויסגעצייכנטע מיידלעך, זייער אַר-
בעטזאם און ווי זויבער זיי האלטן זיך דאָ — — —

רבקה קוויאטקאָוסקאַ

— ווער האָט אייך דאָ אָנגעשטעלט, וואָס שרייבט איר? — האָט אויסגעפרעגט אַ צווייטע ביזו און האָרט.

— דער ראפּאָרטפירער האָט די שרייב־שטובע איינגעאָרדנט — האָט דינה רואיק געענטפערט. מיר רעגיסטרירן אלע „העפטלינגען“, יעדן לױט זיין נומער. מיר רעגיסטרירן שוין דעם נומער 937.409, מיר האלטן שוין באַרד ביי אַ מיליאָן.

— ווירקלעך? — האָבן זיך די בלייז־פּרויען געוונדערט. דער לאַגער איז דאָך גאָר קליין, וווּ געפינען זיך דאָ די אלע מענטשן? און וואָס טוט איר מיט די אלע ליסטעס, וואָס איר פילט אויס? — האָט איינע נאָך אַ צווייטער אויסגעפרעגט.

— די ליסטעס גייען קיין בערלין — האָט דינה ווייטער אינפאָר־מירט. יעדער מענטש ווערט פארשריבן לױט זיין נאציאָנאַליטעט. יעדעס פּאָלק האָט אַ נומער. צ. ב. יידן 0,8, ליטווינער 17, פּאָליאַקן 32. אין לאַגער געפינען זיך 52 נאציאָנאַליטעטן. יעדער האָט זיין קארטאַטעק און ווערט רעגיסטרירט לױט די שאַבלאָנען.

— דאָס איז זייער אינטערעסאַנט! — האָבן די בלייז־מידלעך גע־שאַקלט מיט די קעפּ. באַטראַכטנדיק מיט תּמעוואַטע פּנימער די שאַבלאָ־נען.

— יעדער שאַבלאָן איז פארטיילט אויף רובריק, צ. ב. שטאַטלאָזע, פּריידענקער, גייסטלעכע, האָמאָסעקסואַליסטן, ביבל־פּאָרשער, קרימינעל־לע, פּאָליטישע, נאַסן־פּרויען א. א. וו. צו דעם ווערט צוגעשריבן פּאַ־מיליען־נעמען, געבורט־שטאַט, בילדונג, פאך און דער טאַג פון אָנקומען אין לאַגער — האָט דינה ווייטער געצויגן.

— אַ, די אַרבעט איז פיל בעסער פון אונדזערער — האָבן די בלייז־פּרויען שוין גאָר היימיש צוגעגעבן. אונדז גייט עס ערגער!
— זעצט אייך — האָט דינה די אָרדנערינס מיט אַ געמאַכטער העפּלעכקייט איינגעלאָרן.

די בלייז־פּרויען האָבן זיך געזעצט נעבן אויוון, די רימענס אריינגע־לייגט אין די טאַשן און באַטראַכט יעדע שרייבערין באַזונדער, גענומען אויספּרעגן פון זייער לעבן, פון זייערע היימען.

שטיף האָבן די בלייז־פּרויען צווישן זיך געשמועסט:

פון לאַגער אין לאַגער

— איך וועל דאָ זיכער פארפרוירן ווערן, סארא שאָד, וואָס איך האָב מיין סוועטער נישט געבראכט...
— ווער האָט דאָס געקענט וויסן, אז דאָ וועט עס אזוי זיין? —
האָט אַ צווייטע ביז צוגעגעבן. איך האָב אויך גאָרנישט מיטגענומען, אפילו קיין טאשן-טיכער...
ווי גאָרנישט מיינענדיק האָט אירקא אַרויסגענומען פון דער טאש די ברעמען-פינצעמע און אָנגעהויבן זיך שפּילן מיט איר.
— איר האָט אַ פינצעמע? — האָבן אויסגערופן צוזאמען אַלע בלייז־פרויען... דאָ קען מען עס גאָרנישט באקומען.
— ביטע, ביטע — האָט אירקע געזאָגט דערלאנגענדיק די פינצע-טע און מיט אַ גלייכנילטיקער שטימע צוגעגעבן:
— מיר דארפן נישט אזעלכעס... עס איז אונדז נישט אזוי פריילעך אויפן הארץ... מיר זאָלן וועגן אזעלכע זאכן געדענקען...
— וואָס איז דען געשען? — האָט ערנסט געפרעגט די ערשטע פון דער גרופע בלייז־פרויען, וואָס האָט אָנגעוואָרפן אַ מורא אויפן לאַגער און גאָר חבריש צוגעגעבן: איר זייט דאָך גוט איינגעאָרדנט, וואָרעם אָנגעטון...
— מענטשן רעדן — האָט דינה פאַמעלעך אָנגעהויבן — אז דער לאַגער ווערט עוואַקואירט, מיר ווייסן נישט וואָס מיט די יידן וועט ווערן, ווי מיינט איר, וואָס וועט זיין מיט אונדז — האָט דינה גאָנץ אָפן אַ פרעג געטון און גלייך ווי באַדויערט די אייגענע ווערטער, אַראָפּ געהאַנגען דעם קאָפּ און שווייגנדיק זיצן געבליבן.
— די יידן וועלן מסתמא פון לאַגער נישט אַרויס — האָט זיך איינע פון די אויפזעערינס אָנגערופן און ווייטער געוואָרעמט די הענט ביי דער פליטע.
— קעט, וואָס רעדסטו, — האָט איר האַסטיק איבערגעריסן די עלטסטע. — די יידן וועלן זיכער אויך אַרויספאַרן פון דאַנען, צווישן זיי זענען דאָ אַ סך אנשטענדיקע מענטשן.
— בלייז־פרויען, זעענדיק ווי די שרייבערינס זענען אויפגעציטיגערט געוואָרן, האָבן זיך איבערגעקוקט און גענומען אַלע טרייסטן:

רבקה קוויאטקאווסקא

— עס האלט נאך נישט דערביי... מיר האבן נאך גארנישט וועגן דעם געהערט.

אין שרייב־שטובע איז ווידער אריין חוה און געמאָרדן:

— ס'גייט אַ דייטש פון אַרבעטס־איינוואַק, ער איז שוין ביים טויער...
די בליץ־פרויען האָבן זיך אויפגעכאַפט פון די ערטער, אַרויסגע־

נומען די רימענס פון די טאַשן און איינציקווייז זיך גענומען אַרויסשאַרן.

— קומט אָפטער, קומט אונדז באַזוכן — האָבן די שרייבערינס

געבעטן. — קומט אָנזאָגן, ווען וועלן מיר אַרויס אויף דער פרייהייט...

— אַ מיר ווילן עס נישט ווייניקער! — האָט די לעצטע אין דער

טיר אַ זאָג געטון מיט אַ בלאַסן שמייכל און אַרויס.

די שרייבערינס האָבן לייכטער אָפגעאַטעמט. הייסט עס, אַז דער־

וויל איז נאָך גאַרנישט קלאָר... מירן שוין ביי זיי זיך דערוויסן צו

דער צייט... איצטער דאַרף מען די פרויען באַרואיקן, נאָך אַן אַ טומל...

זיי זאָלן עס נישט דערשנאַפן... שאַ... עמעצער גייט...

מיט אימפעט איז אריין איטע, די בלאַק־עלטסטע, פון „טויטן־

בלאַק”.

גלייך פון דער טיר האָט זי אָנגעהויבן:

— מיידלעך, איך בעט אייך, זוכט מיר אויס דעם נומער פון אילוע

ברין. איר ווייסט ראָך, דאָס איז די אָפערעטן־זינגערין פון בודאַפּעשט.

איטע האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים שרייב־טיש און ווי פאַר זיך אָנ־

געהויבן דערציילן:

— זעקס וואָכן האָט זי זיך נעבעך מיטן טויט געמאַטערט, שטאַרבן

נישט געקענט. און איצט קען איך זי נישט אויפגעבן פאַר אַ טויטע,

וויל עמיצער האָט פון איר ס'קלייד אַראָפגעריסן, און ווער קען דאָס

וויסן וואָס פאַר אַ נומער זי האָט געהאַט? — מיידלעך, האָט זי אַן אויפ־

הער ווייטער גערעדט — איר האָט שוין געהערט, וואָס איך האָב אויפ־

געטון פאַר מיינע ווייבער? איר וועט עס אליין נישט גלייבן. כ'האָב זיך

אָפגעבעטן ביי „מיינעם”, ער זאָל אויפשטעלן אַ קאַמער פאַר די טויטע.

יעדן טאָג איז מיר ס'האַרץ צעגאַנגען, ווען איך האָב געזען ווי זיי

ליגן נאַקעט פאַרן באַראַק און וואַרטן אויפן וואָגן. נו, איר פאַרשטייט

פון לאַגער אין לאַגער

דאָך, אז ער האָט מיר געענטפערט, אז עס איז נישטאָ קיין ברעטער, אז אָן אַ באַפעל טאָר מען נישט... נאָר איך האָב אים איבערגערעדט! קומט כאָטש אריין אין קאמער, איר וועט זען, אז איצטער ליגן זיי ווי די פריצעס!

— אַ דאַנק — האָט זיך אָנגערופן דינה — מיר האָבן „גענוג פאר-געניגן“ ביי די „סאָרטיראָווקעס און טראַנספּאָרטן“...
— אַ ווא, ווי איך האָב זיך פאררעדט — האָט זיך מיטאמאָל אימע אויפגעכאפט און צוגענאנגען צו דער מיר. האלטנדיק שוין די קליאמקע אין דער האנט, אויפסניי אָנגעהויבן:

— איר האָט זיכער געהערט די לעצטע מעלדונג פון אַבערשארפירער, אָט אַ פרויד! עס איז געקומען אַ באַפעל, אז מער וועט מען קינעם אין קרעמאַטאָריום נישט שיקן, אפילו נישט די שווער-קראַנקע! יעדער וועט שוין שטארבן מיט זיין נאַטירלעכן טויט! איר ווייסט וואָס דאָס באדייט? אייב די מלחמה וועט זיך אין גיכן ענדיקן, וועט מיין חברה נאָך אַנקור מען אין אַן ערשטקלאַסיקן שפיטאַל. זיי אלע וועט נעמען דער רויטער קרייז אין דער שווייץ, זיי וועלן נאָך אויסגעהיילט ווערן. וואָס מיינט איר, אז זיי זענען שוין קיין מענטשן נישט, ווייל זיי ליגן ווי מיסט? ווען מען לייגט אריין אַ קייסער אין שמוץ, וועט ער אויך לעבעדיקערהייט פוילן. נו, נו, זאָלן מיר נאָר עס דערלעבן, מיינע ווייבער וועט מען נאָך אויף די הענט טראָגן, זיי זענען די סאמע אומגליקלעכסטע, די סאמע געליטענע...

און ווי זי וואָלט זיך מיטאמאָל דערמאָנט נאָך וואָס זי איז געקומען, האט זי נאָכאמאָל איבערגעהזרט:
— איך בעט אייך, געדענקט פון די, ווי הייסט זי דאָרט, די זינד גערין, זוכט מיר אויס איר נומער.
דערזעענדיק דורכן פענצטער דעם פירער פון ארבעטס-איינזאץ, האָט זי אויסגערופן:

— זייט מיר געזונט... אַ גרוס פון א „בענדל“... און אויף גיך אַרויס.

אין פענצטערל האָט טאקע אָנגעקלאפט דער פירער פון ארבעטס-איינזאץ און אַריינגעשריגן:

— פוילע באנדע, עס גייט אייך פיל צו גוט, קומט רעגיסטרירן א מראנספארט!

די שרייבערינס האָבן צוזאמענגעלייגט די שאַבלאָנען, געכאַפּט די מאַנטלען און מיט די בליישיפטן אין די הענט אַרויס פון צימערל, אויסגעשטעלט זיך פאַרלעכווייז און געלאָזט זיך איבערן טויער צו דער צווייטער טייל פון לאַגער.

אויף דער מענער-זייט זענען אַלע אַרויס פון די באַראַקן, מיט פאַר-בענקטע אויגן נאָכגעקוקט די פּוילע, שיינע, גוט-געקליידטע מיידלעך. אייניקע האָבן מיט חוזה נאָכגעשריגן:

— ווער פעלט אייך נאָך אין די ביכער? האָט איר שוין אַלע איינ-געשריבענע אויסגעשריגן?

שווייגנדיקע זענען זיי ווייטער געגאנגען. באַטראַכטנדיק די מענער אין די געשטרייפטע אנצוגער, זייערע גרויע אויסגעצויגענע פּנימער און איינגעפאַלענע אויגן, איז אַלעמען אן אימה באַפאַלן.

— זיי ווייסן נאָך נישט, אז זיי זענען שוין טויטע — האָט דינה מיט אַ ציטער געטראַכט. פון די פרויען-באַראַקן האָבן זיך נאָך שרעק-לעכערע געשטאַלטן געוויזן.

וואָס ווייטער די שרייבערינס זענען געגאנגען, אַלץ נידעריקער האָבן זיי אַראַפּגעלאָזט די קעפּ. וואָס אַמאָל פאַמעלעכער נאָכגעשלעפּט די פּיס. אויפן פעלד, נעבן דער באַד, האָבן זיי געטראָפּן שוין אן אויסגעשטעלטע בריגאַדע פרויען אויף אַרבעט. גלייך האָבן זיי זיך געזעצט צו די טישן און שווייגנדיק זיך גענומען צו פאַרשרייבן די נומערן און פאַמיליען-נעמען פון די פרויען.

יערע גרופע פון הונדערט פרויען איז אויסגעשטעלט געוואָרן אין אַ באַזונדערער הונדערטשאפט און אָפּגעפירט אין באַד. אין באַד האָט דער דאָקטאָר נאָכאַמאָל סאָרטירט די פרויען.

פלוצים האָט זיך פון באַד אַרויסגעריסן אַ האַלב-נאַקעט מיידל מיט אַ יללה צוגעלאָפּן צום שרייב-טיש, קוים אַרויסגעהעשעט:

— ראַטעוועט! דער דאָקטאָר האָט מיך אָפּגעטיילט, געוואַלד! מיינ שוועסטער וועט אָפּפאַרן... איך, איך בין אַ געזונטע!... כ'וועל אַרבעטן, אַרבעטן..

פון לאַגער אין לאַגער

זי האָט זיך קוים אויף די פיס געהאלטן. מיט ביידע הענט איינגע-
קלאַמערט אין טיש און געשטאַמלט:

— מיין שוועסטער... שוין דאָס לעצטע... כ'וויל צוזאַמען...
— טראָג זיך אָפּ פון דאַנען! — האָט מעלאַ אויסגערופן — און
אַוועקגעשטופט זי פון טיש. מיר קענען גאַרנישט אויפטון, וואָס מיינסטו
זענען מיר?...?

דינה האָט זיך אויפגעשטעלט, אַ וויילע געטראכט. אירע אויגן האָבן
זיך מיטאַמאָל ליכטיק אָנגעצונדן, ווי זי וואָלט עפעס אין זיך אדורכ-
געבראַכן, מיט זיכערע טריט צו צום סעקרעטאַר פון ארבעטס־איינזאַץ
און מיט אַ רואיק אנטשלאָסענער שטים אָנגעהויבן בעטן:

— הער שעה... ביטע, לאָזט די קליינע פאָרן אויף ארבעט מיט
איר שוועסטער, צעטיילט נישט קיין משפחות...

דער סעקרעטאַר האָט אָפגעמאַסטן דינהן פון קאַפּ ביז פיס און
מיט אַ געלעכטערל געפרעגט:

— מיין ליבכען, וואָס באקום איך דערפאַר?
— אַ דאַנק — האָט דינה מיט אַ הנעוודיקן שמייכל געענטפערט.
— אַ דאַנק איז קיין געשאנק — האָט דער סעקרעטאַר אַ שעמעריר
געטון מיט אַ רייע ווייסע ציין אין געלעכטער.

— מירן אַן אָפּמאַך שליסן — האָט ער פאָרגעלייגט: פאַר יעדער
נישט צעשיידטער משפחה אַ קוש — מסכים?

— מסכים — האָט דינה אַ פאַרויטלטע געענטפערט, צו צום
מידל און צוגעפירט זי צו אַ „הונדערטשאפט“.

— וואָס פאַר אַ שלעפערקע האָסטו דאָ אַריינגעשטעלט — האָט צו
דינהן אויסגעשריגן אַן אוקראַינישע אָרדנערין און דערלאנגט איר אַ פאַטש
אין פנים... פאַשאַל פון דאַנען!

דינה האָט זיך אַ וואקל געטון אויף צוריק. פאַר די אויגן איז איר
פינצטער געוואָרן, גלייך אָבער האָט זי זיך באהערשט און מיט אלע כוחות
אָפגעמאַסטן דער בלאַק־פירערין אַ פאַטש און נישט אומקונדיק זיך
אפילו אויף איר, צוריק צום שרייב־טיש.

שפעט ביי נאַכט זענען די שרייבערינס צוריקגעקומען אין צימערל.
שווייגנדיק אויסגעטרונקען די זוף, געלייגט זיך אויף די נאַרעס.

רבקה קוואטקאווסקא

דינה איז שוין געשלאָפֿן, ווען וויערא — די בלאָק־עלטסטע איז אַרײַנגעקומען אין צימערל און סודות־פּול א זאָג געטון:

— דינה, א גאסט איז צו דיר געקומען, רודאָלף פון ארבעטס־אײַנ־זאץ, ער וויל דרך זען; ער איז אין מיין צימער... שוין פון לאנג האָט ער אן אויג אויף דיר...

די מיידלעך זענען אַראָפֿ פון די נארעס, אַרויסגעצויגן זייערע בלוז־קעס פון אונטער די שטרויזעק, אײַנע נאָך א צווייטער געעצהט: — נעם, טו זיך אָן, מאַך זיך פאר א מענטש!...

— כ'דארף אים נישט געפעלן! — האָט דינה שטאַלץ געענטפערט — אָנגעטון איר פשוט קליידל, גלאטיק פארקעמט די האָר און אַרויס א רוי־איקע, באהערשטע פון דער שרייב־שטובע.
ווי נאָר זי איז אַריבער וויערעס שוועל, איז זי א פארנאפטע געבליבן שטיין אויפן אָרט.

ביי א ווייס־געדעקטן טיש אָנגעשטעלט מיט טעלער עפל, טאָרטן און וויין איז געזעסן דער סעקרעטאר פון „ארבעטס־אײַנזאץ“ אין א גרויען ציווילן אנצוג מיט א האקנקרייץ אויף דער האנט.

אויף איר אָנקומען האָט ער זיך טיף פארנייגט, צו צו איר מיט אויסגעצויגענע הענט און מיט העם זעלבן געלעכטערל געפרעגט:

— איר האָט זיך אויף מיר נישט געריכט, איך האָב דאָך א חוב ביי אײך... 225 משפחות זענען נישט צעטיילט געוואָרן!

— איך האָב זיי נישט געציילט — האָט דינה א שוויסטשע געטון דורך די פאַרקלעמטע ציין, און געזעצט זיך ביים טיש אויפן אָרט, וואָס ער האָט איר אָנגעוויזן.

— נישט געציילט האָט איר... דערמאנט זיך וויפּל אלטע ווייבער איך האָב אַדורכגעלאָזט, וויפּל שוועסטער, פריינט, עס איז זיכער מער געווען ווי 225 משפחות, נאָר די רעשט בין איך אײך שוין מוחל, צום ערשטן מאָל...

— איך קען מיין חוב באצאָלן — האָט דינה הארט אָפּגעענטפערט און אָפּגעהאקט.

רודאָלף איז אויפגעשפרונגען פון זיין בענקל. איבער זיין פנים איז אַדורך א רויטע כוואליע בלוט:

פון לאַגער אין לאַגער

— באַצאָלן — זאָגט איר?... ווער בין איך פאר איך, אן אלפאָנס!
ער האָט אָנגעהויבן שפּאַנען איבער דער שטוב, ווידער געזעצט זיך
נעבן דינהן און ווייך, נישט זיכער אָנגעהויבן:
— דינה הייסטו, יאָ? איך ווייס מער ווי דיין נאָמען. פון ערשטן
טאָג ווען איך האָב דיך דערזען, קאָן איך פון דיר נישט פאַרנעסן. איך
בין נישט קיין ראָמאַנטיקער, די צייט איז נישט אזא... נאָר דו דער-
מאָנסט מיר מיין מאַמען. דו איינע ביסט ריין ווי אַ טרער אין דעם
שמוץ געבליבן, יאָ, דינה... דיאַנע... ביסט ווי אַ געטין... וואָס קוקסטו
אייר מיר אזוי פרעמד, זאָג אַ וואָרט, גיב אַ לאַך...
קוקנדיק אויף זיין האַקנרייך, האָט דינה האַרט און קאַלט גע-
ענטפּערט:

— איך בין אַ יידישע... און איר זייט?...
— זאָג מיר פשוט דו — האָט דער סעקרעטאַר נישט דרייסט
איבערגעריסן, נאָך אַ וויילע טראַכטן אַראָפּגענומען פון אַרבל דעם האַקנ-
רייך און אַריינגעלייגט אין דער טאַש זאָגנדיק:
— פליכט איז פליכט און איך בין איך!
ער האָט ווידער אָנגעהויבן שפּאַנען איבער דער שטוב און אַ צע-
מישטער צוריקגעזעצט זיך לעבן דינהן. מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ אָנ-
געהויבן רעדן:

— דינה, איך זע אין דיר אַ מענטש, איך גלויב אין דיר... דער
פאַטש וואָס דו האָסט געגעבן דער קו געפעלט מיר שטאַרק, יאָ, דו
האָסט כאַראַקטער... פאַר דיר קאָן איך אויפדעקן די קאַרטן: איך בין
נישט קיין נאַצי! איך האָב גענומען אָנטייל אין אַנטיהיטלעריסטישן
אויפּשטאַנד אין 1983 יאָר, צוזאַמען מיט אַ גרופּע סטודענטן... זיי האָבן
מיד געכאַפט! שוין צען יאָר וואַלגער איך זיך אין די לאַגערס! זיי האָבן
מיד טעראַריזירט, פאַרשטייט, געבונדן, אַרומגעשטעלט מיט שפּיאָנען!
נאָר איך בין נאָך אַ מענטש טראַץ אלעמען. נאָך דער מלחמה וועל איך
אוועק, וווּ די וועלט האָט נאָר אַן עק! אַט אזוי ברענט אין מיר די
שאַנדע! קיין דייטש בין איך נישט מער... מיט קיינעם קאָן איך וועגן
דעם נישט רעדן... נישטאָ צו וועמען אַ וואָרט אַרויסצוזאָגן!... דינה,
איך פאַרטיידיק זיך נישט פאַר דיר, אָבער איך מוז טון „דאָס אַלץ“

וואָס איך טו! איך מוז! דו ביסט די ערשטע וואָס הערט עס פון מיר... דינה, מיר קענען זיין גליקלעך, כ'קאָן דיך אַרויספירן פון לאַנער צו מיין שוועגערין! דו וועסט זיין פריי! פאַרשטייסט? וועסט מיט מיר אַרויס-פאַרן אין אַ מונדיר פון אַ בליץ-פרוי און צוריקקומען וועל איך מיט אַ צווייטער... דאָס מיסט פעלט נישט אויס...

— און וואָס וועט טענהן דיין שוועגערין, ווען איך וועל איר דערציילן, אז איך בין אַ יידישע? — האָט דינה קאַלט אַ פרעג געטון. רודאָלף האָט זיך אויפגעכאַפט אויף די פיס און אַ טויט-בלייכער אָנ-געהויבן רעדן:

— דו קענסט אזא זאך נישט זאָגן! מיין ברודער איז אַ הויכער אָפּיציר, אַלע אירע זין פאַרנעמען וויכטיקע פּאַסטנס אין דער פאַרטייל! פאַרשטיי, אז פאַר דיר איז עס אַ לעבנס-פּראָגע!
קוקנדיק אים גלייך אין פנים האָט דינה געענטפערט:
— איך בין אַ פאַרהיראַטע...

— אָבער דיין מאַן לעבט נישט! — האָט רודאָלף אונטערגעכאַפט און שטיל צוגעגעבן: — איך ווייס אַלץ פון דיין לעבן, פון ערשטן טאָג. ווען איך האָב דיך ביים שרייב-טיש דערזען, האָב איך דיר אָנגעהויבן נאָכגיין. כ'ווייס אַלץ פון דיר — האָט ער נאָכאַמאָל איבערגעזאָרט. — דער לאַנער האָט דיך נישט פאַרדאָרבן... טראַכסט נאָך אַלץ ווי מענטשן אין יענע צייטן... ליבסט דיין טויטן מאַן... כאַטש ער לעבט שוין נישט פון לאַנג.

— ווייל איר האָט אים דערהרגעט! — האָט דינה אויסגעשריגן און מיט די הענט פאַרשטעלט דאָס פנים.

רודאָלף איז צו איר נענטער צוגעגאַנגען און גלעטנדיק אירע האַר ציטערדיק אָנגעהויבן רעדן:

— נאָך דעם קריג וועסטו מיך ערשט דערקענען... זאָג נאָר איין וואָרט און דו ביסט אַ גליקלעכע! וואָכן-לאַנג האָב איך געטראַכט, צי איך זאָל צו דיר קומען. איצט ווייסטו אַלץ, זאָג נאָר איין וואָרט!
דינה האָט אויפגעהויבן איר קאָפּ און אַ קוק געטון אויף רודאָלפּן, אירע אויגן האָבן געברענט פון האַס.

— איך ליב מיין מאַן — האָט זי שטיל געענטפערט. — איך וועל

זיך מער מיט קיינעם נישט פארבינדן. אויב איך וועל איבערלעבן די
מלחמה, וועל איך אין קיין קריסטלעך לאנד נישט לעבן, איך וועל אוועק
פארן בויען אונדזער לאנד... קיין פאלעסטינע.

— אויב דאָס איז דיין ציל, קאָן איך מיט דיר בויען דיין לאַנד,
איך האָב קיין היים נישט מער! — האָט ער אָפגעענטפערט מיט דער
זעלבער אנטשלאָסנקייט. — דינה, דו מוזט מיר גלייך נישט געבן דעם
ענטפער, זאָלן מיר זיין דערווייל פריינד, איך קען וואַרטן.

— טייערע, פאַרזוך דעם טאַרט! איך האָב דיר אָנגעגרייט עטלעכע
קלייניקייטן, איך וויל זיי דיר מאַרגן באַזאָרגן. זאָג, וואָס דאַרפסטו,
דערווייל, ווי לאַנג דו ביסט נאָך דאָ?

— די ראַציע, וועלכע איך באקום, איז פאַר מיר גענוג, אויב איר
מיט דער קאָמענדאַנטור האָט אזוי באַשטימט און קיין זאך דאַרף איך
נישט — האָט דינה שטיל אָבער פעסט געענטפערט.

— דו וועסט אַלץ טון פון דיין פרייעם ווילן — האָט רודאָלף
געענטפערט שוין אין כעס, אָנביינסנדיק אַן עפל.

זיי זענען ביידע אַנטשוויגן. אַלץ איז געזאָגט געוואָרן. נישט זיכער
האָט רודאָלף געזאָגט:

— איך מוז שוין גיין, נאָר ווען דו וועסט וועלן מיך זען, שרייב
אַ בריוו, איך בין שטענדיק פאַר דיר...

מיטאַמאָל האָט ער זי פעסט איינגעקלאַמערט אין זיינע אַרעמס
און צוגעטוליעט צו זיך.

מיט אַ דערשטיקט קול האָט דינה קוים אַרויסגערעדט:

— איך האָב אייך נישט וואָס צו שרייבן, נאָר מיין חוב קען איך
באַצאָלן.

זי האָט אַ וויילע געקעמפט מיט זיך און ווען ער האָט צו איר אויסגע-
שטרעקט זיינע ליפּן, האָט זי איר חוב באַצאָלט...

זיסע קאזוע

די „בלאקפירערין“ זאָכע האָט צעשלאָגן עטלעכע פרויען ביי בלוט און איינע פון זיי איז געשטאָרבן.

ביים באַטראַכטן די קראַנקע, וועלכע גייען נישט אַרויס צום „אַפעל“ האָט דער לאַגערי־דאָקטאָר געמאָלדן דעם „אַבערשאַרפֿירער“, אז זאָכע האָט צעבלוטטיקט די קעפּ פון אירע ווייבער און איינער אַרויסגעלאָזן דעם מאַרד.

דער „אַבערשאַרפֿירער“ האָט זאָכען גענומען אויף אַ פאַרהער און דערקלערט:

— אויב דייע זענען ווייבער זענען צעלאָזן, קענסטו זיי באַשטראַפּן... ביטע, אָבער אזוי שלאָגן טאָר מען נישט...

די פרויען אין זאָכעס באַראַק האָבן זיך אין אַ ווינקעלע געשושקעט: — עס קומט משיחס צייטן! דער אָבערשאַרפֿירער סאָרטירט נישט מער די קראַנקע. ער האָט שוין מורא, ער שיקט אַ דאָקטאָר. ער וויל מער נישט זיין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר אַלץ! אין קרעמאַטאָריום שיקט מען אויך נישט מער, וואָס קען דאָס באַדייטן?

די שרייבערינס האָבן פון זייערע נומערן אַראָפּגענומען די מגן־דורן און אַרויפגענייט זיך רויטע דרייעקן. הייסט, אז מיר זענען איצט נישט ווי יידן באַטראַכט, נאָר ווי פּאָליטישע אַרעסטאַנטן. ווער האָט זיך דאָס געריכט אזא מין קורס אויף יידן? זיי מוזן שוין האַלטן נאָר שמאַל... — האָט איינע דער צווייטער איבערגעגעבן מיט אַ נייער האַפּענונג.

דעם זעלבן טאָג איז זאָכע באַזייטיקט געוואָרן פון איר אַמט. אויף איר אָרט איז באַשטימט געוואָרן יעגלי, דאָס מיידל פון סומאַטראַ. זי

פון לאַגער אין לאַגער

איז געוועזן אַ הויכע און שלאַנקע, מיט אַ ליכטיק און פריינדלעך פאַר אַלע פנים. ביים אויסברוך פון דער מלחמה איז זי צופעליק געווען אין האַלאַנד און צוזאַמען מיט אַ גרופע האַלענדער בעת אַן אַבלאַווע אַרויס-געשיקט געוואָרן אין לאַגער.

ביים איבערנעמען דעם באַראַק האָט זי אַלע פרויען צוזאַמענגענומען און דערקלערט:

— יידישע פרויען! פון היינטיקן טאָג בין איך אייער אַרדנעריין, איך גלויב, אז מיר וועלן לעבן ווי שוועסטער... עס איז גענוג טרויעריק, אז אונדזער יוגנט מוזן מיר אַלע אין לאַגער פאַרברענגען... איך וועל פאַר אייך אַלץ טון, וואָס ס'איז נאָר מעגלעך, נאָר איך וויל, איר זאָלט כּיך פאַרשטיין... נישט אַלץ דאַרף מען רעדן... איר זאָלט נאָר צוטרוי צו מיר האָבן, דאָס איז מיין גרעסטער ווונטש. קוקט נישט דערויף וואָס איך טראָג אַ שוואַרצען דרייעק...*) מיין שוואַרצער פלעק אויפן אַרעם איז פונקט אזא אומרעכט ווי אונדזער אַלעמענס דאָ זיין! — איר קול האָט זיך פאַרהאַקט, די טרערן האָבן אָנגעהויבן שטיקן, נאָך אַ ווילע האָט זי ווייטער גערעדט: — פרויען, איך וועל איינאַרדענען אַ ספּע-ציעלע וואך ביים „וואַש-רוים“, יעדן טאָג זאָלן זיך 100 פרויען קענען אויסבאָדן. איר וועט זען, אז אין 10 טעג אַרום, וועלן אַלע פון אונ-דזער באַראַק זיין אָפגעוואַשן!

— הוררא! — האָבן אַלע פרויען אויסגעשריגן, גלייך זענען זיי אָבער אַנטשוויגן, ווי דערשראָקן פאַרן פרייען וואָרט, וואָס האָט זיך פון זייערע הערצער פלוצים אַרויסגעריסן. מער נישט געוואַגט.

— איך וועל אייך באַזאָרגן זייער — האָט דאָס יונגע מיידל וויי-טער געצויגן. — עס איז אויך מעגלעך, אז איך וועל פאַר אייך דעקעס באַקומען, נייע קלומפערס... בעסערע זופן... איר זאָלט זיך נאָר האַלטן ריין, חבּריש, שוועסטערלעך! געדענקט, אז מיר זענען איין גרויסע לאַ-גער-משפּחה!

נאָך דער רעדע זענען זיך די פרויען געפאַלן אין די אַרעמס, גע-קוישט זיך, געוויינט פאַר פרייד, געוונטשן צו דערלעבן צו דער פרייהייט.

(*) אַ צוואַרצען דרייעק אויף דעם אַרעם האָבן אין לאַגער געטראָגן נאסן-פרויען.

רבקה קוויאטקאוסקא

— אזא מין גליק, אזא מין גליק! — האָט איינע צו דער צווייטער גערעדט — אין איין טאָג פטור ווערן פון זאָכען און פון דער לאַגער-עלמסטער שורען! עס קאָן נאָך קומען אזא שעה, זיי זאָלן אויפמאכן די טויערן און זאָגן: נייט אייך אייער וועג...

אין קאבינעט פון ראַפּאָרט-פירער איז געשטאַנען האַנס דער אויפ-זעער פון די וואַלד-העקערס, אויסגעצויגן ווי אַ סטרונע און געוואַרט אויף זיין פסק-דין. דער ראַפּאָרט-פירער, אַ יונגער פעסט געבויטער מאַן, מיט העלע האָר און העלע וואַסערדיקע אויגן, איז געזעסן ביים שרייב-טיש אויף אַ ווייך אויסגעבעטן פּאַטעל, פאַרקוקט אין די וואַלקנס רויך פון זיין סיגאַרעט און געשוויגן.

— אַהאַ! — האָט ער מיטאַמאָל אויסגערופן. — איצט מיר קלאָר געוואָרן, נאָך וואָס דו גייסט אין באַראַק „16 א“, אַ געליבטע האָסטו דאָרט, וואָס? דו דומער קערל, 50 שמיץ וועסטו קריגן אויף דעם הויַלן קערפער און 50 שמיץ דאָס ווייב!... הענגען דאָרף מען אייך אַלע! עס איז דאָך שטרענג פאַרבאָטן צו גיין אין די ווייבער-באַראַקן, — האָט דער ראַפּאָרט-פירער וואָס אַמאָל העכער געשריגן. — אַ דייטש ביסטו... און קענסט זיך נישט אויף דיסציפלין... דו...

האַנס דער אויפזעער פון די וואַלד-העקערס, וואָס האָט באַזאָרגט מיט האַלץ די קאָמענדאַנטור און די לאַגער-אַרדנערס, אַ יונגער פּאַלקס-דייטש, אין אַ גרינעם מונדיר און גלאַנציקע שטיוועלעך איז געשטאַנען נעבן דעם ראַפּאָרט-פירער מיט אַן אַראַפּגעלאָזטן קאַפּ, נישט געוואוסט ווי אַזוי זיך צו פאַרטיידיקן. נאָך אַ וויילע שווייגן, קוקנדיק אים גלייך אין פנים אריין האָט ער אָנגעהויבן:

— יאָ, הער ראַפּאָרט-פירער, איך בין זיך מודה אין מיין שולד... איך גיי אָפט אַרײַן אין דעם באַראַק, איך ליב אַ פרוי, איך נעם אויף זיך אירע פופציק שמיץ. פאַר איר קאָן איך אויך הונדערט שמיץ אויפ-נעמען! — האָט ער פעסט אויסגערופן. — פאַר וואָס זאָל זי איבער מיר שמיץ באַקומען, וואָס איז זי שולדיק, אַז איך גיי צו איר?

דער ראַפּאָרט-פירער האָט אַ בלייז געטון מיט אַ ריי ווייסע ציין און הויך זיך צעלאַכט:

פון לאַגער אין לאַגער

— דו נאר איינער, ליכסטו זי באמת? כא, כא, כא!
ער האָט זיך אויפגעהויבן פון זיין פאָטעל און אָנגעהויבן שפּאַנען
איבער דער שטוב, רעדנדיק: — איר זייט דאָך אלע פאַרריקטע! איך
קען דאָס גאַרנישט באַגרייפן, ווי אזוי קען מען אין לאַגער ליבעס האָבן
אין זינען? יאָ, איר זייט ווירקלעך פאַרריקטע! — האָט ער איבער-
געהזרט און ווידער אויסגעשאַסן מיט אַ געלעכטער.
— הער ראַפּאָרט-פירער, איך ליב די פרוי, אַנדערש וועט שוין
נישט ווערן, ווען אַפילו איר וועט מיך הייסן הענגען! אויב מיר וועלן
איבערלעבן, וועלן מיר הייראַטן — האָט ער שטילער שוין, אַ ביסל
אַ צעטומלטער צוגעגבן.

דער „ראַפּאָרט-פירער“ איז פאַר דער מלחמה אַ ברוקער געווען און
אלס באַלוינונג פאַר די מסירות, וועלכע ער האָט אויף די אַרבעטער
געטראָגן, באַשטימט געוואָרן אלס זייער אויפזעער. די אַרבעטער האָבן
אים געגעבן אַ שפּאַט-נאַמען: „הער אינזשינער“ און ביי דעם נאַמען
איז ער שוין געבליבן.

ער האָט שווייגנדיק אַ וויילע האַנסן באַטראַכט, פאַמעלעך צו צו
אים, אַ זעץ געטון אים אין דער פלייצע רעדנדיק מער מיט די אויגן
ווי מיט די ליפן:

— ווייס, אַז מען דאַרף זיך נישט שנאַפן לאַסן!... און סודותפול
אַ קוק געטון אויף אים מיט אַ שמייכל אויף זיינע דינע ליפן.
האַנס האָט געענטפערט מיט דעם זעלבן שמייכל. דער שלעגער האָט
דעם מסור פאַרשטאַנען.

אין שפּיטאַל, אין דער כירורגישער אָפּטיילונג, אויף דעם ערשטן
עטאַזש פון אַ נאַרע איז געלעגן סאַניע. זי האָט געהאַלטן אין האַנט
אַ גרויס שאַכטל פון מאַרגאַרין און פאַמעלעך עס געוויגט. אין שאַכטל
איז געלעגן אַן עופּהלע. זיין נאַמען איז געווען מנחם! דאָס איז געווען
אַ דאָר יינגלע, מיט צאַפּלדיקע הענטעלעך און פּיסעלעך.

סאַניע האָט דאָס שאַכטל כסדר אויפגעמאַכט, ציטערדיק אַריינגע-
קוקט און גלייך פאַרמאַכט, ווי זי וואָלט זיך אַליין דאָס גליק נישט פאַר-
גינען. איר פנים איז נאָך בלייך געווען נאָך דעם שווערן קימפעט, זי

רבקה קוויאטקאווסקא

האָט דעם אָטעם קוים געצויגן, ווינגנדיק דאָס שאַכטל האָט זי מיט אַ
שוואַך אָפּגעריסן קול שטיל אונטערגעזונגען:
שטילער, שטילער, לאַמיר שווייגן,
קברים וואַסן דאָ,
ס'האָבן זיי פאַרפלאַנצט די שונאים
גרינען זיי צום בלאָ,
ס'פירן וועגן צו פאנארן צו
ס'פירט קיין וועג צוריק,
איז דער טאַטע ווי פאַרשווונדן,
און מיט אים דאָס גליק.
שטילער, קינד מיינס, וויין נישט, אוצר,
ס'העלפט נישט קיין געוויין,
אונדזער אומגליק וועלן שונאים
סיי ווי נישט פאַרשטיין...

צו סאָניעס נאָרע איז צוגעגאַנגען די דאָקטאָרין, אַ יידישע פרוי
פון פראג און דערלאַנגט איר אַ פעקעלע זאָגנדיק:
— איינע פון די קראַנקע, אַ שניידערקע, האָט פאַר אייער קינד
אויפגענייט אַ פאָר העמדעלעך און ווינדעלעך, זי ווינטשט אייך, איר
זאָלט אין גיכן געזונטערהייד אַהיימגיין. נו, ווייזט מיר נאָר אייער העלד,
ער ליגט שוין באַלד ווי משה רבנו — האָט זי גערעדט שמייכלדיק און
מעטיק.

— מ'קאָן נישט וויסן, מ'קאָן נישט וויסן — האָט סאָניע אייליק
איבערגעריסן און דערלאַנגט דער דאָקטאָרין דאָס שאַכטל מיטן קינד.
די דאָקטאָרין האָט אין שאַכטל זיך פאַרקוקט, מיט אַמאָל איז איר
פנים בלייך געוואָרן, די אויגן האָבן זיך אָנגעפילט מיט טרערן, זי האָט
דאָס קינד שוויינגנדיק דערלאַנגט סאָניע און שטיין געבליבן אָפהענטיק.
— מיינט איר, פרוי דאָקטאָר — האָט סאָניע ציטערדיק אויסגע-
פרעגט — דערקענט מען, אז עס איז אַ לאַנער-קינד, צי אלע קינדער
האָבן אַזעלכע ווייכע בינדעלעך? עס דוכט זיך מיר, אז דאָס וועט זיך
אויסוואַסן...

די דאָקטאָרין האָט נישט געענטפערט, אַ וויילע נאָך געשטאַנען און

פון לאַגער אין לאַגער

אַרויסגעגאַנגען מיט פאַמעלעכע טריט. אין אמבולאַנס-צימער האָט זי אין אַ זייט צוגערופן די קראַנקן-שוועסטער פּרידע, מיט וועלכער זי איז צוזאַמען אין לאַגער געקומען און שטיל איר איינגערוימט:

— פּרידע, גיי אַרײַן צו דער קימפעטאָרין, וואָס ליגט אויף דער זעקסטער נאַרע, דערקלער איר, אַז מיר קענען דאָס קינד מער נישט אויסבאַהאַלטן... זאָג איר... אַז אין די טעג וועט זײַן די עוואַקואַציע, זי וועט מיט דעם קינד סײַ ווי נישט דערגײַן, עס וועט פאַרפרוירן ווערן... גיי, זאָג איר, גיב איר צו פאַרשטײַן...

ווען סאָניע האָט אויסגעהערט פּרידעס דערקלערונג, האָט זי קײַן וואָרט נישט געענטפערט זי האָט אַרויסגענומען דאָס קינד פון שאַכטל, צוגעטוליעט צו זיך און הייס אַרײַנגערעדט אין אים:

— איך וועל דיך זיי נישט אָפּגעבן, נישט אָפּגעבן!

אין איר פנים איז געווען אַ מאַדנע פאַרכינסקײט און רואיקײט. פּרימאָרגן ווען די קראַנקן-שוועסטער פּרידע איז געקומען אין זאַל מעסטן די הײַץ בײַ די קראַנקע, האָט זי אַ דערשטױנטע דערזען, אַז דאָס פנים פון קלײנעם יינגעלע איז שוואַרץ. אַ קראַנקע וואָס איז געלעגן נעבן סאָניען האָט דערציילט:

— אַ צעדרייטע יידענע גאָר... די גאַנצע נאַכט געהאַלטן די האַנט אויפן קינדס קעפל. ס'איז נעבעך דערשטיקט געוואָרן.

ווען פּרידע האָט עס פון שפּיטאַל אַרויסגעטראָגן, האָט סאָניע אַפילו קײַן טרער נישט געלאָזן, זי האָט לאַנג נאַכגעקוקט די טריט פון דער קראַנקן-שוועסטער און ווען זי האָט די טיר נאָך זיך פאַרמאַכט, איז סאָניע אַראָפּ פון דער נאַרע, גענומען דאָס שאַכטל מיט די קינדער-העמדעלעך און צו צום אַרויסגאַנג.

— וווּ גײט איר? — האָט אַ צעטומלטע געפרעגט די דאָקטאָרין.

— בלײבט נאָך אַ פאַר טעג... איר וועט זיך אַ ביסל אויסרוען.

— איך בין שוין געזונט! — האָט סאָניע האַרט געענטפערט און

אַרויסגעגאַנגען פון שפּיטאַל-צימער נישט אומקוקנדיק זיך אויף קײנעם. נעבן דער קאַמער פון טױט-בלאָק האָט זי באַגראָבן דאָס שאַכטל מיט די קינדער-זאַכן און צוגעדעקט דאָס אָרט מיט אַ שטיין. זי האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים „קבר“ אויף דער ערד און אַרײַנגערעדט אין שטיין:

רבקה קוויאטקאווסקא

— שלאָף מיין זונעלע... מיין גוטע טויב, מיין שטילער פיש...
מיין... מיין...

ביינאכט האָט אן אָרדנערין פון „טויטן־בלאָק“ געפונען סאָניען
שלאָפן אויף אַ שטיין. זי האָט סאָניען אָנגענומען פאר דער האנט, געפרווט
אויפועקן רעדנדיק:

— גאָט איז מיט אייך, וואָס איז אייך געשען? קומט אַריין אין
באַראַק אין דער שטוב, וואָס זענט איר חסר דעה?...?

סאָניע האָט אויפגעמאכט די אויגן און אין אַ שיגען אָנגעהויבן
שרייען:

— אַ מגפה אויף אייך, אויף דער דאָקטאָרין, אויף אַלע „גרינע
יאַקלעך“... איר אַלע זאָלט פאַרברענט און פאַרזונקען ווערן!

— טפו, אַ משוגענע גאָר... אן אומגליק אויף אונדזערע שונאים
קעפ! — האָט די אָרדנערין פון „טויטן־בלאָק“ אויסגערופן און אַ דער־
שראָקענע געלאָזט זיך לויפן מיט אַלע כוחות צוריק אין באַראַק.

אויף דעם סילוועסטער־אָונט אין דער „שרייב־שטובע“ איז אייניג
געלאָרן געוואָרן די נייע לאַגער־עלטסטע העני, אַ יונגע סטודענטין פון
ליטע.

אַרום דעם ווייס־געדעקטן טיש באַפוצט מיט גרינע יאַקע־צווייג
לעך, אַרומגעשטעלטן מיט טעלער ברויט־שניטקעס און עפל האָבן זיך
אויסגעזעצט די שרייבערינס אין העלע זויבערע קליידלעך אין אַ יום־
טובדיקער שטימונג. פאַרשוונדן זענען די דראַטן, די אומעטיקע אייניג
זאַמע טעג, פול מיט בענקשאַפט און יונגט ברען האָבן זיך אַלע צעזונ־
גען. איבערן לאַנגן קאָרידאָר פון באַראַק האָבן זיך וואָס אַמאָל געטראָגן
העכער די טענער פון סענטימענטאַלע דייטשע לידער, פראַנצויזישע קור
פּלעטן און ליטווישע טאַנגאָס.

— קאָמפּאַניע! — האָט אירקע אויסגערופן פון איר אַרט, — זאָל
זיין אז מאָרגן וועלן מיר אַלע אומקומען, נאָר איין שעה זאָל פריילעך
זיין!

די לאַגער־עלטסטע, וואָס האָט אַ גאַנצע צייט געזונגען ציגיינער־

ראַמאַנסן, האָט זיך מיטאַמאָל אויפגעשטעלט פון אָרט און אויפהויבנדיק אַ גלאַז שוואַרצע קאווע גערערט:

— פרויען! איך הייב אַ טאַסט פאַר אונדזער פרייהייט! איך וועל זיך דאָ פאַר אייך נישט פאַרשטעלן... ווייל מיר אלע שפילן אויף אַ גרויסן מאַסקאַראַדן-באַל, נאָר איך וויל, איר זאָלט וויסן, אז איך בין נישט ווי אלע לאַנגער-עלטסטע, מיין פנים איז אָפט מאָל רואיק צופרידן, אָבער קיינער ווייסט נישט וואָס אין מיין האַרץ טוט זיך. איך מיין זיך נישט צו מישן אין אייער לעבן, טוט וואָס איר ווילט, נאָר איין זאך זאָלט איר גערענקען, אונדזער פאַראַל איז: נאָר זיך נישט שנאָפן לאַסן!... איך פאַרשטיי גוט די לאַגע, אָדער מיר אלע וועלן אַרויס פון דאַנען, אָדער מיר אלע וועלן אומקומען! זאָר זיך אייך נישט אויסווייזן אז איך פיל אַנהערש, ווייל איך עס אַ בעסער מיטאַג... איך וויל אָפט די מענטשן העלפן, כ'האָב אָבער געבונדענע הענט. כ'וועל זיך באַמיען פון מיין פריינט דעם לאַגער-דאָקטאָר פאַר אייך און אייערע באַקאַנטע אַרויסצור באַקומען אַ ביסל מעדיקאַמענטן, ער איז אַ העכסט אנשטענדיקער מענטש, ער וועט מיר נישט אַפּוואַגן. אין די קאַלטע טעג וועל איך די „אַפעלן“ אָפּנעמען אין די באַראַקן, צו וואָס זאָלן די ווייבער פירן אויף דער קעלט? מיידלעך, עס ווילט זיך מיר אַ סך אייך דערציילן, נאָר איצטער איז סילוועסטער, לאַמיר פון אלעמען פאַרגעסן, פאַרגעסן!

דינה מיט מעלען האָבן זיך אַרומגענומען און אָנגעהויבן זיך דרייען אַרום טיש אין אַ וואַלץ.

— אַוועק מיטן טיש! — האָט לידאַ קאָמאַנדעוועט — פרוי לאַ- גער-עלטסטע, מיר טאַנצן אַ ליטווישן טאַנגאָ...

— אַ ליטווישן טאַנגאָ — האָט מיט בענקשאַפט איבערגעחזרט די לאַגער-אויפזעערין און אויסציענדיק די הענט צו לידען, גענומען טאַנצן.

די קאָוונער מיידלעך האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויפן טיש און געבן מען זינגען ליטווישע טאַנץ-לידער. זייערע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן, די פנימער צעפלאַמט, פון זכרון זענען אַרויסגעשווומען פאַרגאַנגענע אַמאָ- ליקע סיכועסטערס.

אירקע איז אַרויף אויף אַ שטול און מיט אַ פלאַמיקער שטים אָנגע- הויבן:

רבקה קוויאטקאווסקא

— מיידלעך, לאָמיר היינט, אויף דעם סילוועסטער-אָונט, באַ-
שטימען, אז מיר אלע טרעפן זיך אין 1950 אויף אַ סילוועסטער-באַל! איך
וועל נעבן אַ מעלדונג אין די צייטונגען פון ווילנע, וואַרשע, פאַריז... ווו
מיר זאָלן זיך נישט געפינען, מוזן מיר זיך דעם אָונט צוזאַמענטרעפן.
געדענקט אלע: מאַסקאַראַדן-קליידער אומבאַדינגט! יעדע מוז קומען
מיטן אייגענעם מאַז! און מיר מוזט איר דערלויבן מיט צוויי — איינער
איז קיינער!

— הורא, הורא! — מיר מאכן אַ מאַסקאַראַדן-באַל אין 1950 —
ביז דאן וועלן מיר שוין אלע זיין איינגעאָרדנט! און אויסער דעם, אזא
אייגענעם אָונט ווי היינט, מיט שוואַרצע קאווע אנשטאט וויין, מיט
ברויט אנשטאט טאָרטן — האָבן די מיידלעך אויפגעכאַפט.

אלע האָט אַרומגענומען אַ שגעון פון טאַנצן, קוים האַלטנדיק זיך
אויף די פיס, האָבן זיי געקרייזלט אַרום שטיבל, נישט איבעררייסנדיק
אויף אַ וויילע, ווי זיי וואָלטן געוואָלט אין דעם טאַנץ אוועק פון אַלעמען,
אויפהערן זיין. פּלוצים האָט זיך די לאַנגער-עלטסטע אַוועקגעשטעלט אין אַ
זייט און ווי זי וואָלט זיך מיטאַמאָל דערמאַנט עפעס שווערעס און פיינ-
לעכעס, געבליבן שטיין אַ פאַרלוירענע.

— מיידלעך, איך מוז שוין גיין... וויילט זיך גוט! עס איז נאָך
היינט אַ סילוועסטער-אָונט אין מיין באַראַק, ביי די אָרדנערינס. טראָץ
דעם מוז איך נאָך גיין אין אנדערע באַראַקן. אין טויטן-בלאָק וועט
זיין אַ באַל מיט זינגערינס און רעציטאַטאָרינס... די נאַכט וועט נישט
סטאַיען!

זי האָט געפרוּווט פּריוילעך זיין ווי ביז איצטער, נאָר אויף איר
בלאָס פנים האָט זיך אויסגעמאָלן אַן אומעט. אירע בלויע אויגן זענען
מיטאַמאָל געוואָרן מאַט און אויסגעלאָשן ווי ביי אַ זקנה, נאָר די העלע,
גאָלדענע האָר זענען געווען צעשוּיבערט, ווי ביי אַ צעשפּילט מיידעלע.
זי האָט זיי מיט די פינגער געקעמט, געוואָלט אין זיי באַהאַלטן די ציר-
מערדיקע הענט...

— וואָס איז מיט אייך? — האָבן די שרייבערינס באַאומרואיקט
געפרעגט. — איר זענט מיטאַמאָל אַזוי אַנדערש געוואָרן! פאַרבלייבט

פון לאַגער אין לאַגער

מיט אונדז, ביטע, פאַרווכט דעם טאַרט, מיר האָבן אים געמאַכט פון
ברויט מיט מאַרמעלאַד. נו, וואָס איז מיט אייך, פרוי לאַגער-עלטסטע?
— גאַרנישט, גאַרנישט. — האָט העני זיך אָנגעהויבן פאַרטיידיקן.
— אַ מיידעלע האָב איך געהאַט... אַ טאָג פאַר דעם סילוועסטער איז
זי פון מיר צוגענומען געוואָרן...

נאָך איר אַרויסגיין האָבן נאָך לאַנג געטאַנצט די שרייבערינס.
שפעט בינאַכט זענען זיי פאַרמאַטערט געפאלן אויף די נאַרעס, אייני-
געשלאָפן אין די קליידער.

אין די באַראַקן פון די „פאַלקעס“ און די „רוסקעס“ האָבן די מייד-
לעך אויסגעוואַשן די דילן, ביי די וואַלד-העקער געקויפט יאָלקעס פאַר
ברויט, אַרום די גרינע ביימלעך אויסגעזעצט זיך, לאַנג אין דער נאַכט
געזונגען קאַלענדערס. דער גאַנצער לאַגער איז געווען יום־טובדיק אויפֿ-
געמונטערט.

דער שניי האָט פאַרשאַטן אַלע באַראַקן. די פרויען אויף די שטרוי-
זעק זענען אַריינגעפאלן אין אַ ווינטער-שלאָף. ווען חוה איז נאָך דעם
טיפוס צוריקגעקומען אין איר שטוב, האָט זי שוין קיינעם נישט גע-
טראָפן. די מערהייט פרויען זענען געשטאַרבן פון טיפוס און דיזענ-
טעריע. אַנדערע זענען אוועקגעפאַרן אַרבעטן אין די שוויגראַבנס. אין
שטוב האָבן זיך געפונען פרויען צוזאַמענגענומענע פון עטלעכע באַראַקן,
וואָס זענען ערשט געקומען פון לאַנדווירטשאַפטס-אַרבעט ביי די דייטשע
פיוערים. פון אַלע באַקאַנטע זענען נאָר געבליבן: די יינגסטע טאַכטער פון
דער „מאַמען“, יעני, די טענצעריין פון איר „פינפטל“ און די „גראַבע“.
פון דער גראַבער איז נאָר דער נאָמען געבליבן. זי איז געוואָרן דאַר און
פאַרטריקנט, דאָס פנים גרוי און אויסגעצויגן, נאָר דער גוידער — אַ
דין זעקעלע הויט — האָט דערמאָנט וועגן דער אַמאָליקער גראַבער.

חוה האָט אויך קיינער נישט דערקענט. ווי אַ פרעמדע איז זי ביי דער
טיר געשטאַנען. אין אַ שמוציק צעריסן קלייד מיט צוויי לינקע ברוינע
שיך אויף די באַרוועסע פיס. אַלע אירע זאַכן זענען אין שפיטאַל צוגע-
גנבעט געוואָרן. זי האָט זיך הילפלאָז אַרומגעקוקט איבער די פרעמדע
פנימער, נישט געקענט ווייטער גיין. די יינגסטע טאַכטער פון דער

רבקה קוויאטקאווסקא

„מאמען“, אין א ווארעמען סוועטער, אין א העליוואלענעם טיכעלע אויף דעם קאפ, האָט זיך אויפגעשטעלט זיין זעם שטרויזאק, געמאכט אן אָרט פאַר הוהן און פריינטלעך געבעטן:

— באַבושקע, קומט צו מיר, קומט! ביי מיר אויף דעם שטרויזאק איז דאָ אן אָרט פאַר אייך... קומט, מיידלעך, וואָס פאַראַ גרויענקע, זאָל זי זיין מיט אונדז צוזאַמען...

הוה איז ווייטער געשטאַנען ביי דער טיר, נישט געקענט זיך רירן פון אָרט. זי האָט געזען ווי די מיידלעך באַוועגן מיט די ליפּן, פאַרשטאַנען, אַז זיי רעדן צו איר, אָבער קיין וואָרט האָט זי נישט געהערט.

די מיידלעך, וועלכע זענען געלעגן ביי דער טיר, האָבן זיך אויפֿגעהויבן פון די שטרויזעק, צוגעגאַנגען צו איר, אָנגענומען פאַר דער האַנט און צוגעפירט צום שטרויזאק, וווּ דאָס מיידל איז געזעסן.

— באַבושקע... וווּ זענען אייערע קינדער, זענט איר אינגאַנצן אַליין געבליבן, מיט וועמען זענט איר אין בלאַק געווען? — האָט דאָס מיידל אויסגעפרעגט.

הוה האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, געשוויגן.

פון די פענצטער האָט געבלאָזן אַ קעלט און נעציקייט. די פרויען אין די צעריסענע זומער־קליידער זענען געלעגן איינגעקורטשעט אויף די שטרויזעק און געדרימלט. עטלעכע קראַנקע האָבן אין היץ עפעס גע־בעטן, אַנדערע געטומלט. „די גראַבע“ האָט זיך טעמפּ צוגעהערט ווי די רויטע פון איר „פינפּטל“ האָט אין פיבער, אָן באַווסטזיין, קאַמאַנ־דעוועט:

— נעם אַראָפּ די עפּל פון באַלטן, זיי וועלן מיר פאלן אין קאָפּ אַרײַן, פאַרשיטן!...

די צווייטע האָט שטיל זיך געבעטן ביי איר שוועסטער:

— כאַנטשע, נעם אַרויס דעם מאַנטל פון דער שאַנק און דעק מיך צו... נאָר דו ווילסט נישט! אַ שאַד דיר דער מאַנטל.

כאַנטשע האָט איר טיפּוס־שוועסטערל געקושט, געריבן די געפרוּי־רענע הענט און אַריינגערעדט אין איר:

— נשמחלע, וואָס פאַר אַ שאַנק, וואָס פאַר אַ מאַנטל? מיר זענען אין לאַגער, אין שטוטהאַר!...

פון לאַגער אין לאַגער

... נעם אַרויס דעם זאק מעל פון אונטערן שטרויזאק — האָט
געשריגן אַ דריטע. מ'מאָך אַ זופּ — פאר אלע!
זי האָט מיט די הענט צונויפגעשארט דאָס שטרוי און הויך זיך
געפרייט:

— אָט מאַך איך פיער, באלד וועט ווארעם ווערן...
רות, די שטובן־עלטסטע, איז געזעסן אויף איר שטרויזאק, אפא-
טיש באטראכט די פרויען, געשוויגן.
די מיר האָט זיך אויפגעמאכט, אין שטוב איז אריינגעקומען מלכה
קוואל, אַ יידישע שוישפילערין; צוזאמען מיט איר זענען אריינגעקומען
עטלעכע פרויען, זינגערניס און רעציטאטאָרינס. מלכה קוואל איז געווען
אַ הויכע שלאנקע פרוי. אין די לאנגע הויזן אויף שעלקעס האָט זי זיך
נאָך העבער אויסגעוויזן. די האָר, גלאטיק פארקעמט, האָבן איר פנים ווי
א בילד — א ראם באצירט. זי איז שוין געווען אין איר אָפגעלאָזנקייט און
ליידן.

די זינגערניס האָבן זיך געזעצט לעבן רות, באטראכט א וויילע די
פרויען און ווי פאר זיך שטיל אָנגעהויבן זינגען יידישע פאָלקס־לידער.
די פרויען זענען ווייטער שווינגנדיק געלעגן אויף די שטרויזעק
ווי זיי וואָלטן פארשטיינערט געווען. איינציקווייז האָבן זיי זיך אויפ-
געזעצט, פארווונדערט ארומגעקוקט. זייערע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן,
זייערע הערצער אויפגעציטערט.

פלוצים האָט זיך אויפגעהויבן יעני, די טענצערין, אַרויס אין דער
מיט פון דער שטוב און אָנגעהויבן טאנצן.

אלע אין דער שטוב זענען איבערראשט געוואָרן און פארווונדערט
צוגעקוקט זיך ווי דער דארער קערפער פון אויסגעבלייכטן מיידל איז
געשווומען אין דער לופט, געשלענגלט זיך אויף דער ערד און איינגע-
קאָרטשעט אין זיך געבליבן ליגן ווי שטאר אויפן דיל.

— וואָס פאר א טאנץ! — ווער האָט דאָס זיך געקענט פאָרשמעלן,
אַ די קליינע האָט אזעלכע הענט, אזעלכע פים — האָבן אלע געטראכט
אויפגערודערט.

ווען יעני איז צוריקגעגאנגען אויף איר שטרויזאק, האָט זי שטיל די
פרויען דערקלערט:

— דער טאנץ הייסט „דער טויט פון א שלאנג“... איך האָב אים אליין אויסגעטראכט און שטילער צוגעגעבן: אזוי וועלן זיי אויסגיין!... מלכה קוואל האָט געווארט, ביז אלע וועלן אויסזינגען זייערע לידער און ווען אין שטוב איז שטיל געוואָרן, האָט זי אָנגעהויבן רעדן מיט אַ הייכער אנטשלאָסענער שטים:

— פרויען, אונדזער קרייז האָט זיך פאר א ציל געשמעלט, פון צייט צו צייט אַדורכצופירן אימפרעזן אין די באראקן. מיר ווילן קיינעם נישט ווילן און נישט אלס פארוויילונגען דארפט איר די פאָר שעה באטראכטן... מיר ווילן נאָר די מענטשן אביסל דערמונטערן, ארויסרייסן פון יאוש... היינט וואָלט איך געוואָלט מיט אייך זיך אביסל דורכשמועסן, באַטראַכטן אונדזער לאַגע און זיך אָפגעבן אַ דין וחשבון פון אַלעם, וואָס האָט מיט אונדז געטראָפן. פרויען — האָט זי מוטיק ווייטער געצויגן — מיר מוזן פארשטיין, וואָס מיט אונדז איז געשען און פארוואָס מיר געד פינען זיך דאָ... יעדע פון אונדז איז קראַנק און פארביטערט, מיר קענען קלאָר נישט דענקען און מיר זענען נישט פּעאיק היינט צו טאָג אונדזער פראַגע באהאנדלען. אָבער ווייל מיר ליגן דאָ אויף דער ערד, ווייל מיר זענען די אממיינסטן אומגליקלעכע פון אלע און אממיינסטן דערנידער-ריקטע, מוזן מיר אָט דאָ, ליגנדיק אויף דער ערד, פארשטיין דעם וואָרצל פון אונדזער טראַגעדיע! איך בין נישט קיין רעדנערין, כ'האָב זיך קיינ-מאָל נישט פארנומען מיט געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און נישט מיט דער יידן-פראַגע. אלע מיינע יאָרן האָב איך געאַרבעט פאר דער בינע. מיין ציל איז געווען: פארשפרייטן יידישע קולטור, פלעגן אונדזערע טראַדי-ציעס. איך בין אַרויסגעטרעטן כמעט אין אלע יידישע טעאטערס אין אייראָפּע און מיין וואָרט איז דערגאנגען צו די, וועלכע זענען ווייט אוועק פון אונדז. אָבער מיינע טייערע חברטעס, דאָ ערשט, אין לאַגער, האָב איך פארשטאנען, אז קולטור אליין איז קיין זאך נישט און קען קיין קיום נישט האָבן. אויב מיר וועלן נישט ווערן מיט אלע פעלקער גלייך, אויב מיר וועלן נישט האָבן קיין באָדן, וועט אונדזער קולטור פריער אָדער שפעטער מוזן אונטערגיין! נישט איצט און נישט דאָ איז דאָס אָרט צו באַטראַכטן אונדזער געשיכטע, וואָס פאר א רעכט האָבן אונדז די פעלקער, צווישן וועלכע מיר האָבן געלעבט, געגעבן, נאָר איין זאך מוזן

פון לאַגער אין לאַגער

מיר קלאָר באַנעמען, אז דער האַס צו אונדז האָט זיך נישט אָנגעהויבן ביי די דייטשן. דער האַס פון די פעלקער פאַרפאַלגט אונדז טויזנטער יאָרן! מיר גלויבן, אז די „גרינע יאַקלעך“ וועלן האָבן דעם סוף, וועלכער קומט זיי... נאָר דערמיט איז נאָך אונדזער פראַגע נישט געלייזט! מיר וועלן ווייטער זיין די גערודפטע און שוואַכע, וועמענס בלוט עס קען יעדער הפּקּרדיק פאַרגיסן. און אויב נאָך דעם קריג זאָלן מיר קיין אייגן לאַנד נישט האָבן, זאָלן מיר גאָרנישט דערלעבן פון דאַנען אַרויסצוגיין!

— נישט ריכטיק! — האָט האַסטיק איבערגעריסן א געוועזענע אַרבעטער־דעלעגאַטקע, א יונגע וועש־נייערין — נאָך דער מלחמה וועט זיין אַ סאַציאַליסטישע אייראָפּע און אלע פעלקער וועלן האָבן פאַרזי־כערטע רעכט! עס איז צו באַגריסן, אז אין לאַגער געפינען זיך פרויען, וואָס אינטערעסירן זיך מיט די מענטשן דאָ, אָבער איך וועל קיינמאָל נישט דערלאָזן, אז עס זאָל ביי אונדז אין דער שטוב פאַרשפּרייט ווערן נאַציאָנאַלע פּראָפּאַגאַנדע. מיר האָבן שוין גענוג געלעבט אין געטאָ, מיר דאַרפן נישט בויען א נייע געטאָ! עס איז שוין נישט די צייט פון בויען מדינות און עס איז נאָר נישט געזאָגט, אז מיר מוזן האָבן אן אייגן לאַנד! לאָמיר פּרעגן ביי די „רוסקעס“, ווי אזוי לעבן די יידן אין ראַטן־פאַרבאַנד? זיי ווייסן גאָרנישט פון קיין אַנטי־סעמיטיזם. און אויב די רוסישע אויפּזערינס שלאָגן יידן, זענען זיי אין לאַגער צעפּוילט גע־וואָרן פּונקט אזוי ווי אונדזערע יידישע אויפּזערינס. אויב מיר וועלן איבערלעבן די מלחמה, דאַרפן מיר בויען אַ ניי סאַציאַליסטיש לעבן פאַר אלע פעלקער! נאָך דער מלחמה וועט גאָר קיין יידן־פראַגע נישט זיין אויף דער וועלט... און די יידישע מאַסן...

— דאָס איז טאַקע אונדזער אומגליק, דערפאַר זעען מיר אזוי אויס — האָט מלכה אויסגעשריגן. אונדזערע אלע כוחות גייען אוועק נאָר אויף באַקעמפן זיך אליין. זיכער, אז די יידן אין ראַטן־פאַרבאַנד האָבן פאַרזיכערטע גלייכע רעכט, כאָטש איך האָב זיך נאָך נישט געטראָפּן מיט אַ סאָוועטישן ייד, נאָר איך גלויב, אז דאָס יידישע לעבן אין רוסי־לאַנד איז בעסער ווי אומעטום. אָבער מיינע טייערע, ביז דער קאָמוניזם וועט זיגן אומעטום, וועט שוין קיין ייד אויף דער וועלט פון לאַנג נישט זיין! פאַרוואָס רעדט איר נישט פון יידישן פאַלק, נאָר פון דער אַרבעטער־

מאסע? ווו האָט איר די יידישע אַרבעטער-מאסע? איך האָב באזוכט פיל לענדער, נאָר איך האָב זי נישט געזען!

— ווו האָט איר געקענט זען די יידישע אַרבעטער-מאסע? — האָבן עטלעכע מיידלעך זיך אָנגערופן מיט אַ הוּזקגעלעכטער — אין די יידישע טעאטערס, ווו איר האָט געשפילט, זענען די בילעטן אזוי טייער געווען, אז אן ארבעטער האָט זיך גאָרנישט געקענט פארגינען אזא פארגעניגן. ווען איר וואָלט זיך כאַטש מטריח געווען אמאָל און גענאנגען צו די נאָרל-ארבעטער אין פאראיין אָדער צו די טריקאטאזש-ארבעטער, וואָלט איר געזען אַ יידישע אַרבעטער-מאסע! שניידערס, היטל-מאכערס, קירוזשנערס! — האָבן וואָס אמאָל העכער געטומלט די מיידלעך, וואָס זענען אַקאָרשט געלעגן ווי האַלב-טויטע אויף דער ערד אָן ווילן, אָן גע-דאנק.

— רייסט מיר נישט איבער! — האָט אויסגעשריגן מלכה — דאָס איז נישט מער ווי אַ שמועס, מיר דיסקוטירן הינטער די דראָמא, הינטער אונדזערע פלייצעס שטייט מאשין-געווער! בארואיקט זיך!

די מיידלעך האָבן זיך געשטימלט און מלכה האָט ווייטער גערעדט, נאָר שוין מיט אַ פארביסנקייט און ליידיגשאפטלעכן ברען:

— וויפל קלעפּ דארפן מיר באקומען, אלע זאָלן פארשטיין אויף וואָס פארא וועג מיר דארפן גיין? איז דאָס אלץ, וואָס מיר מאכן מיט אויף אונדזערע פלייצעס צו ווייניק, מיר זאָלן ווערן געאייניקט? פארשטיין, אז אָדער מיר וועלן ווערן אַ פאָלק מיט אלע גלייך, אָדער מיר וועלן אונטערגיין! איצט איז נישט קיין פראגע פון די אָדער יענע אַרבעטער, עס גייט וועגן פאָלק! נאָר אויף אן אייגענעם באָדן וועלן מיר ווערן אַ פאָלק אַ פרייס מיט אן אייגענער שפראך און קולטור...

— יידן זענען נישט קיין פאָלק — האָט זיך אין אַ זייט אָנגערופן אַ פרוי פון טשעכאָסלאָוואַקיע. די יידן זענען ווי אַ קאָרט-הייזל, גענוג אַ שטארקערער ווינט און אלץ צעפאלט זיך... מיר דארפן זיך אַסימילירן און אַ סוף מאכן צו אונדזערע ליידיגן. עס האָט קיין זין נישט צו זוכן נאציאָנאלע לייזונגען, טראכטן פון אַ נאציאָנאלער קולטור? צו וואָס דארפן מיר דאָס? אין אונדזער טשעכישן לאַנד...

עס איז נישט פאראן קיין אלגעמיין מענטשלעכע קולטור — האָט

פון לאַגער אין לאַגער

מלכה איבערגעריסן דער טשעכישער פרוי — יעדע קולטור איז א נאָ ציאָנאלע און יעדעס פּאָלק שאפט אין זיין נאציאָנאלער שפראך. האָט איר געטראַפן, אויסער יידן, וועמען עס איז, וואָס זאָל נישט קענען זיין מוטער־שפראך? אָט זענען מיר אַלע יידישע פרויען, נאָר איינע פאר שטייט נישט די צווייטע, יעדע פון אייך רעדט אין א באזונדערער שפראך. איך קום אין אַלע יידישע באראקן פון גאנצען לאַגער, נאָר זעלטן הער איך אַ יידיש וואָרט... די ליטווישע רייסן זיך מיט די אונגאַרקעס, די אונגאַרקעס — מיט די פּוילישע, און די טשעכישע זענען בכלל אַ וועלט פאר זיך! יעדע פינף פרויען זענען אַ באזונדערע סעקטע! אָט דאָ, אין לאַגער, זעען מיר ערשט, ווי ווייט מיר זענען צעריסן און גלייכניכטיק צום גורל פון פּאָלק! יעדע פון אייך ווארט די מלחמה זאָל זיך ענדיקן, זי זאָל קענען פאָרן אַהין, פון וואנען זי איז געקומען און גלייך פאַרנעסן פון אַלעמען. פרויען, ווו איז אונדזער יידישע אייניקייט? דאָ אין לאַגער, זעען מיר, אז נישט מיר זענען סאָלידאר מיט זיך און נישט אנדערע סאָלידאריזירן זיך מיט אונדז.

זי האָט ביידע הענט צוגעלייגט צום שמערן, ווי עס וואָלט איר מיטאמאָל פינצטער געוואָרן פאר די אויגן און נאָך אַ וויילע ווייטער געצויגן:

— עס געפינען זיך דאָ כמעט אַלע פעלקער פון דער וועלט און נישט אין געמאָ האָב איך געזען אונדזער טראַגעדיע, ווו יעדן טאָג זענען אַרויסגעפירט געוואָרן הונדערטער און אנדערע אויסגעשטאַרבן פון הונד גער, נאָר דאָ, אין לאַגער, ווו אַלע קלאפן אין די הענט, ווען זיי זעען הינטער די דראַטן, אז מ'שלאָגט אונדז! אפילו דאָ זענען מיר נישט גלייך מיט אַלע! דאָ זענען מיר קנעכט ביי קנעכט! און אַ סוף מוז צו דעם נעמען — איינמאָל פאר אַלע מאָל אַ סוף!

פאר די „רוסקעס“ וועט די „רויטע אַרמיי“ נקמה נעמען, פאר די „פּאָלקעס“ וועלן זיך די פּאָליאַקן אָפּרעכענען; אָבער ווער וועט פאַר אונדז נקמה נעמען? ווער אין דער וועלט וועט ציילן די יידישע קרבנות? ווו וועלן מיר גיין, ווען עס וועלן געפנט ווערן די טויערן פון לאַגער? צו די, וועלכע פרייען זיך ווען זיי זעען, אז מען שלאָגט אונדז, אין זייערע קלענערע? צו די, וואָס האָבן אויסגעמאַרדעט צוזאַמען מיט „זיי“ אונדזער-

רבקה קוויאטקאָוסקאַ

רע נאָענטסטע? פרויען, ווער פון אונדז וועט איבערלעבן, טאָר נישט בויען אַ היים נאָר פאר זיך! אונדזער שטים מוז דערגיין צו די יידן פון דער גאַנצער וועלט און צוזאַמען מיט זיי...

מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט אַ טומל פון קאָרידאָר. פון די ציי מערן זענען אַרויסגעלאָפן פרויען שרייענדיק:

— גיכער, גיכער, מ'גייט הייסע זיסע קאווע! זיסע קאווע מיט מילך!

אַלע פרויען האָבן זיך אויפגעכאַפט פון די שטרויזעק, אָנגעהויבן זוכן די פּושקעס און בלעכערנע טעלערס. אייניקע זענען אַרויסגעשפּרונגן גען דורך דעם פענצטער, אנדערע אַ וואָרף געטון זיך צו דער טיר.

— וווּ איז מיינ פּושקע? — האָט הויך אויף דעם קול גערופן די

„גראָבע“. — ווער האָט מיר געגנבעט די פּושקע — האָט זי נאָכאַמאָל איבערגעחזרט און צוגעלאָפן זוכן צו די טיפּוס־קראַנקע מיידלעך אונטער זייערע שטרויזעק.

— איך ווייס נישט פון קיין פּושקע... וואָס ווילסטו פון מיינע

יאָרן? — האָט געוויינט די קינדער־דאָקטאָרין פון לאָדזשער געטאָ. איך בין קראַנק... קראַנק...

— אַך רו גנב איינער! — האָט אויסגעשריגן די „גראָבע“ און

אַרויסגעצויגן פון אונטער דעם שטרויזאק די פּושקע. — פאר דעם ליגנט אליין דארף איך דיר עפענען דעם קאַפּ.

גלייך איז זי אַרויסגעלאָפן צום קאווע־קעסל, וווּ אַלע ווייבער האָבן

זייערע שמוציקע טעלער און פּושקעס געטונקען.

די אָרדנערינס האָבן מיט די רימענס געשלאָגן, געפרוּווט צעטרייבן

די ווייבער און אויסשטעלן אין אַ רייע.

— אַוועק פון דאַנען, אַוועק! — איר ווילט, מיר זאָלן איך באַניסן

מיט דער הייסער קאווע? — האָבן עטלעכע אָרדנערינס געשריגן.

די מיידלעך האָבן וואָס אַמאָל ענגער זיך צוזאַמענגעפרעסט ביים

קעסל, אַוועקגעטריבן די שוואַכערע, געפאַקט זיך אַלץ נענטער, כדי אָנ־

צושעפן אַ טעלער קאווע. אין טומל און ענגשאַפט איז אַ פּרוי אַריינגע־

פאַלן אין קעסל. ווייט איבער דער לאַגער־גאַס האָט זיך געטראָגן איר

יאָמער. אין גרויסן הילצערנעם קעסל זענען אַרומגעשוּומען שטיקער

פון לאַגער אין לאַגער

בלאָטע פון אירע קלומפערס צוזאמען מיט עטלעכע טעלער און פושקעס פון זופ.

אין דער שטוב זענען בלויז געבליבן די טיפוס־קראנקע אויף די שטרויזעק און הוח, וועלכע איז איינגעשלאָפן זיצנדיקערהייט.

מיט אַן אראָפּגעלאָזטן קאָפּ האָט זיך מלכה געזעצט לעבן רות. געשוויגן, די זינגעריןס, וואָס זענען מיט איר געקומען, זענען זיך צו ביסלעך פונאנדערגעגאנגען.

רות, וואָס האָט זיך שווייגנדיק די גאנצע צייט צוגעהערט צום שמועס, האָט זיך מיט ביטערקייט אָנגערופן צו מלכה:

— ווייסט, וואָס איך וועל דיר זאָגן? אויב דאָס שענסטע און בעס־טע פון אונדזער פּאָלק איז אונטערגעגאנגען, זאָל דאָס שמוציקע, פאר־לויזיקטע אויך אונטערגיין! אַ סוף זאָל עס נעמען... מיר האָבן דאָך סיי ווי שוין גאָרנישט! וואָס ווילסטו? די ווערעמדיקע באנדע זאָל ווערן אונדזער אויסלייזער, טרענער פון נייע אידעען? אויב אונדזערע געלערנד־טע, אונדזערע פּאָליטיקער האָבן פאר אונדז נישט אויסגעקעמפט קיין רעכטלעכע עקזיסטענץ, זאָלן זיי דאָס טון, די כאַראַקטערלאָזע און... די שענסטע און בעסטע דאָ אויף די שטרויזעק וואָלטן זיכער נישט געהאט מער כאַראַקטער ווי מיר אלע — האָט מלכה קוואַל טרויע־ריק געענטפערט, זיי וואָלטן געווען די זעלבע קליינע מענטשעלעך און אוודאי נישט קיין העלדן!

מלכה האָט ווידער ביידע הענט צוגעלייגט צום קאָפּ. וואָס איז דאָס, וואָס איז דאָס? — האָט זי געפרעגט אַ דערשראָקענע. עס שווינדלט מיר אין קאָפּ די לעצטע צייט!

זי האָט אַ צי געטון די לאַנגע הויזן, וועלכע האָבן זיך נישט גע־האלטן אויף די לויזע שעלקעס, אַרומגעבונדן זיי מיט אַ שנירל און אַ מידע געזאָגט צו רות:

— איך פיל זיך זייער שלעכט... קום אריין בינאכט צו מיר אויף דער נארע.

ביי די ווערטער איז זי פון שטוב אַרויסגעגאנגען.

נעבן באַראַק האָבן זי אַרומגערינגלט די ווייבער און מיידלעך מיט פולע טעלער קאווע אין די הענט.

רבקה קוויצטקאווסקא

— קומט אָפּטער, זייט נישט אין כעס, וואָס מיר זענען געלָאָפּן
נאָך קאווע — האָט זיך ווי פארשעמט פארטיידיקט די „גראָבע“, א פאר-
שוויצטע מיט א פושקע קאווע אין די צעגראטשעטע הענט.
— היינט איז זיסע קאווע! איר ווילט א טרונק? — האָט זי גע-
ברענט און אויסגעשטרעקט צו מלכהן די פושקע.
אין אַוונט, ווען רות איז אַריינגעגאנגען צו מלכהן, האָט זי איר
נארע געטראָפּן א פוסטע.

די התזנה

מלכה קוואל איז געשטאנען ביים אריינגאנג פון לאגער־שפיטאל א צעברענטע פון פיבער, מיט רויטע פלעקן אויפן פנים און קוים ציענדיק דעם אָטעם געבעטן זיך ביי דער היטערין פון דער איינגאנג־טיר: — לאָז מיך אַרײַן, כ'מוז צוגיין צו דער דאָקטאָרין... זי איז מיינע א באַקאַנטע...

דאָס זעכצניערדיקע מיידל פון ליטע, וואָס האָט ביי דער טיר געהאַלטן אַרדענונג, האָט זיך מיט חוזק צעשריגן: — פּאַשאַל גענאַנגען! גיט נאָר אַ קוק אויף דער שלעפּערקע, אויך מיר אַ באַקאַנטשאַפט פאַר דער דאָקטאָרשע...

מיטאַמאָל האָט זיך אין דער שוואַכער, נידערשלאַגענער מלכה דער־וועקט די שטאַלצע מלכה קוואל פון אַמאָל. זי האָט מיט אויגן פול מיט עקל אָפּגעמאַסטן די היטערין פון קאַפּ ביז פיס, מיט איין האַנט זי אַוועקגעשאַרט פון דער טיר, ווי מען שאַרט אָפּ מיסט אָדער אומריינקייט, מיט דער צווייטער אויפגעריסן די טיר און אַרײַן אין שפיטאַל, לאָזנדיק דאָס מיידל אַ פאַרגאַפּטע.

אין שפיטאַל איז געווען האַלב־פינצטער. אַ טײל קראַנקע זענען געשלאָפּן, אַנדערע מיט ברייט צעעפנטע, דערשראָקענע אויגן האָבן זיך צוגעהערט ווי דינה האָט גערעדט פון היץ.

אויף איר נארע איז געלעגן וויערא און הויך געוויינט:

— אזא פאָרלעץ... איך האָב זיך דאָס אויף רודאַלפן נישט געריכט, אפילו קיין וואָרט נישט צוגעשיקט. פאַרליבט זיך אין לענען, די פאַר־שייטע שלעגערין!... יעדן טאָג שיקט ער איר טאָרטן, עפּל! זאָל איך

רבקה קוויאטקאווסקא

אים נאָר זען! איך וועל שוין אים זאָגן! וואָס פּרעג איך נאָך אים... זיין סוף וועט באַלד קומען! אוי וועט ער קומען!...

מיט איינגעפאַלענע באַקן, מיט ווייסע ליפּן איז דינה געלעגן איינ- נעקאַרטשעט אויף איר נארע, דעם קאַפּ אין אַ זייט פאַרוואָרפּן, קוים דערהערבאַר געפליסטערט:

— רעד מיר נישט פון אים... איך בין גליקלעך, אזוי... אז איך האָב מיין מאן נישט פאַרראַטן, נישט פאַ...
זי האָט פון האַלדז אַראָפּגענומען אַ זעקעלע, אַ וויילע געזוכט און אַרויסגענומען אַ קליין פאַרקנייטשט שטיקל פאַפיר און דערלאַנגט וויעראַן זאָגנדיק:

— אויב דו וועסט איבערלעבן... שרייב אויף דעם אַדרעס צו מיין מאַן... זאָג אים, אז איך האָב גע... געוואַרט...
מיטאַמאָל האָט זי ביידע הענט אויסגעצויגן אין דער לופט, ווי זי וואָלט עמיצן גערופן און גלייך זענען זיי שווער, אָנמעכטיק אַנידערגעפאַלן אויף דער קאָלדערע.

ווייעראַ האָט מיט די פינגער געפרוּווט אויפרייסן דינהס אויגן, אַריינשרייענדיק אין איר:

דינהלע, דינינקא מיינע... שטאַרב נישט... לעב! לעב! מיר וועלן צוזאַמען קיין מאַסקווע פאַרן, מעדי- צין שטודירן... ביי מיר...
זי האָט דעם קאַפּ אַרויפגעלייגט אויף דינהס ברוסט, געשטאַנען און פאַרצווייפלט געטראַכט ביי זיך:

דאָס איז דער סוף פון אונדז אַלע... נישטאָ צו וואָס וואַרטן מער... מיר קומען אום.

די דיזשורירנדיקע דאָקטאָרין איז געשטאַנען ביי דער טיר פון גרויסן קראַנקן-זאַל און אַלע באַטראַכט.

מלכה איז צו איר צוגעגאַנגען און גענומען בעטן:

— פרוי דאָקטאָר, גיט מיר אויף צוויי טעג אַ בעטל... איך בין נישט קראַנק, כ'בין נאָר מיד... כ'דאַרף זיך אַביסל אויסרווען... אַביסל שטילקייט...
די דאָקטאָרין האָט מיט אַ וואַרעמען בליק מלכהן אַרומגענומען און מיט באַדויער געענטפערט:

פון לאגער אין לאגער

— איך וואָלט אייך זייער געוואָלט העלפֿן... פֿאַרשטייט זיך, אַזאַ באַרימטע אַקטריסע... נאָר וואָס קען איך טון? מיר לייגן שוין די טיפּוס־קראַנקע מיט די דיזענטעריע־קראַנקע צוזאַמען אין איין נארע. וווּ זאָל איך אייך אַהינטון? קומט אין אַ פֿאַר טעג אַרום... עס דארפֿן באַפֿרייט ווערן ערטער...

מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ, קוים שלעפּנדיק די פּיס, איז מלכה קוואַל אַרויסגעגאַנגען פֿון שפּיטאַל. גלייך ביים אַרויסגאַנג האָט זי פֿאַר דער האַנט אָנגעכאַפּט שרה, די שטובֿן־עלטסטע, און מיט איין אַטעם אַרויסגעוואָרפֿן:

— מלכהלע, וווּ ביסטו, איך זוך דיך אַרום אין אַלע באַראַקן... דו ווייסט דאָך... היינט איז מיין חתונה! טייערע, קום עפעס אויפֿזינגען... נאָר עטלעכע רעציטאַציעס... איך האָב אַ טיש געדעקט... אַלע אָרדנערינס וואַרטן אויף דיר!...

זי האָט מלכהן אָנגענומען אונטערן אַרעם און פּירנדיק זי ווייטער דערציילט:

— ביי „אים“ אין באַראַק האָבן זיינע חברים אויך איינגעאָרדנט אַ חתונה... מיר האָבן אָפּגעשמועסט עפענען די פענצטער פֿון אונדזערע באַראַקן... כדי צו הערן ס'געזאַנג — האָט זי היים געבעטן.

— מאָרגן וועל איך אים דיר ווייזן פֿון דערווייטנס, ער איז אַ ריכטיקער דיאַמאַנט!... מיר האָבן זיך דורך דער צוים באַקענט... שוין צוויי חדשים קענען מיר זיך.

— איך קען נישט — האָט מלכה קוים אַרויסגערעדט מיט אַ דער־שטיקט קול. — איך בין קראַנק. — און ווידער מיט ביידע הענט זיך אָנגעכאַפּט פֿאַרן קאַפּ אַ פֿאַרלוירענע. — כ'זוינטש דיר אַ מזל־טובּ... אַלדאָס גוטס, אינגיכן אויף דער פֿרייהייט... נאָר איך מוז גיין שלאָפֿן... שלאָפֿן.

דער כלהם מאַמע האָט אַריינגעטראָגן אין צימערל פֿון די אָרדנערינס אַ טיש פֿון דער שרייבֿשטובֿע. זי האָט אים באַדעקט מיט אַ ליילעך, וואָס איינע פֿון די דאָקטאָרינס האָט איר פֿון שפּיטאַל אויסגעבאַרגט. אויף עטלעכע טעלער צעלייגט שטיקלעך ברויט מיט סאַרדינען, וועלכע

רבקה קוויאטקאווסקא

איינער פון די „עלעקטריקער“ האָט איר פאַר ברויט פאַרקויפט און גע-
נומען זיך צו שניידן די עפל.

איינציקווייז זענען אָנגעקומען די שטוב־עלטסטע מיט די אָרדנערינס.
אַלע אויסגעפּוצט אין וואַרעמע, וואַלענע קליידלעך. זיי האָבן זיך געזעצט
אַרום דעם טיש און שטיל אָנגעהויבן זינגען חתונה־לידער.
יעני פון סומאַטראַ איז אויך אַריינגעקומען. גלייך פון דער טיר האָט
זי זיך פאַרענטפערט:

— איך וויל צווען אַ יידישע חתונה...

פון דער צייט, וואָס זי האָט איבערגענומען דעם באַראַק פון יידישע
פּרויען, האָט זי אַ סך יידישע ווערטער זיך אויסגעלערנט. אָפּטמאָל איז
זי געקומען אין די שטובן צו הערן יידישע לידער.

איצט האָט זי זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און שטיל ווי פאַר זיך
אָנגעהויבן זינגען אַ ליד אין דער האַלענדישער שפּראַך.

די געדריקטע שטימונג האָט איבערגעריסן די אונגאַרקע, פייגע די
פּרומע, ווי אַלע האָבן זי גערופן צוליב אירע תעניתים. זי האָט זיך אויפֿ־
געשמעלט פון איר אָרט און אַן אויפגעהייטערטע אויסגערופן:

— לאָמיר טאַנצן אַ טאַנץ לכבוד דער מחותנתטע! מיידלעך, לע־
בעדיק זאָל ווערן!

די מחותנתטע איז געזעסן אין דער מיט פון טיש, מיט אַראָפּגע־
לאָזטע פאַרטערטע אויגן געטראַכט אין זיך:

אַט אַ חתונה! אָן אַ טאַטן, אָן אַ ברודער, אָן אַ חתן, אָן אַ קלעז־
מער!... נישט אַזוי ווי ביי מיר האָט עס אויסגעזען... פאַר אירע אויגן
האַט זיך אויסגעמאָלט דאָס בילד פון איר חתונה:

אַ גרויסער, ליכטיקער זאָל, אַרום די ווייס־געדעקטע טישן די גאַנצע
משפּחה יום־טובֿדיק אויסגעפּוצט. דאָס גאַנצע שמעטל יידן שטייט
אונטער די פענצטער און פרייט זיך מיט דער חתונה... אַמאָל איז אַ
חתונה געווען אַ שמחה פאַרן גאַנצן שמעטל...

— הוראַ, לאָמיר טאַנצן לכבוד דער כלה, — האָבן אַלע אָרדנערינס
אויפגעכאַפט פּרומעס אויסרוף. — לעבעדיק, לעבעדיק זאָל ווערן; —
האַט איינע נאָך אַ צווייטער געשריגן.

פון לאגער אין לאגער

מיט א שטילן פארבענקטן ניגון האָט די אונגאַרקע אָנגעהויבן זינגען.

אויף אַ בענקל איז אַרויף מאַשע און אָנגעהויבן רעדן:
— פרויען! לאָמיר טאַנצן פאַרן קיום פון אונדזער פּאָלק, לאָמיר פריילעך זיין און האָפּן, אז אינגיבן וועלן מיר פּראַווען שמחות אויף דער פּריי!

— הוראַ, אויף דער פּריי! — האָט יעני אויפגעכאַפט און גענומען פאַטשן אין די הענט.

די אָרדנערינס האָבן יענין אַרײַנגעשטופּט אין דער מיט פון שטיבל, רופּנדיק:

— טאַנץ, יעני, אַ טאַנץ פון סומאַטראַ! אזוי ווי ביי אייך ווערט געטאַנצט!

נישט טראכטנדיק קיין רגע, האָט יעני אַ קלאַפּ געטון מיט די שטיוועלעך אין דייל און אָן אַטעם, אָן אַפּרו געלאָזט זיך אַרום דער שטוב. זי האָט זיך געטראָגן מיט אַ הוראַנאַנישן שטורעם איבער דער שטוב, עס האָט זיך געדאַכט, אז זי וועט צעפּראַלן דעם דייל, די דראַטן אַרום דעם לאַגער און ווי אַ ווינט אַרויס אויף די פּעלדער.

די פרויען האָבן געקוקט און געגאַפּט:

— וואָס פאַראַ בלוט, וואָס פאַראַ פייער!

ווען יעני איז אָן כוח אַנידערגעפאַלן אויפן בענקל, איז וויעראַ אַרויף אויפן טיש און גענומען טאַנצן אַ קאָזאַטשאַק.

אַלע האָבן, קלאַפּנדיק אין די הענט, אונטערגעזונגען:

עך, טי יאַבלאָטשאַק... קודאַ טי קאַטישסיאַ...

איז שטיבל איז פריילעכער געוואָרן. די מיידלעך האָבן אַרײַנגע- צויגן די מחותנתמע אין ראַד און גענומען טאַנצן אַ ברונדטאַנץ. די פרומע שרה האָט געזונגען מיט התלהבות:

אַ חתונה וועלן מיר מאַכן...

קלעזמאַרים וועלן שפּילן...

ווען די גרויזנקע, עוואַ, האָט זיך גענומען טאַנצן איר טאַנץ, האָט זיך פּלוצלינג אויפגעמאַכט די טיר און עס איז אַרײַנגעקומען פרומקע

רבקה קוויאטקאווסקא

די פארטיזאנקע. זי האָט מיט די אויגן אלע אַרומגענומען, שטילשווייגנדיק שטיין געבליבן.

אויף איר אָנקומען האָבן אלע אָנגעהויבן צוזאמען:
הברטע פרומקע, זינגט אַ ליד,

זינגט אַ ליד

פרומקע, אַ טויט־בלייבע, האָט פלוצלינג אַרויסגערעדט:

— מאַרגן פרי הייבט זיך אָן... די עוואַקואַציע פון לאַגער. — און מער רעדן האָט זי נישט געקענט.

— די עוואַקואַציע? — האָבן אלע אין איין קול אויסגערופן. אויפ־געהויבן זיך פון די בענק, אַרומגערינגלט פרומקען. אויסגעפרעגט:
— וואָס וועט זיין מיט אונדז, מיט אלע יידן?

— איך ווייס נישט — האָט געשטאַמלט פרומע. — קודם כל גייען די מענער...

— די מענער? — האָט ווי אַן עכאָ איבערגעהזרט די כלה און שטיל געבליבן, ווי דאָס לשון וואָלט איר אָפּגענומען געוואָרן.
— און ווען וועלן מיר ניון? — האָבן אַנדערע ציטערדיק אויס־געפרעגט.

— איך ווייס נישט... איך ווייס קיין זאַך נישט, מ'זאָגט, אַז מען דאַרף גיין זיבן טעג, יעדן טאָג צו צוואַנציק קילאָמעטער... — פרומקע האָט זיך צעוויינט. — וואָס וועט זיין? אלע זענען דאָך נאַקעט און קראַנק!

— נאַקעט... — האָט פאַרצווייפלט איבערגעהזרט מאַשע און אַנד־געהויבן קלאָגן:

— דערויף צוויי יאָר אין לאַגער אָפּגעהושכט, מ'זאָל איצטער פאַלן אין וועג... אין שניי...

— מיר וועלן מסתמא דאָ... בלייבן, די לאַגער פּאָליצייאַנטן זאָגן, אַז נאָד דער עוואַקואַציע פון לאַגער, וועלן... די יידן־באַראַקן ווערן אויפ־געריסן מיט דינאַמיט! — האָט פרומקע איינציקווייז אויסדערציילט אַלץ.

— גייט, דערציילט אלע אַרדנערינס, אַדער ניון! זאָל קיינער נישט

פון לאַגער אין לאַגער

וויסן בין צו דער לעצטער מינוט... — האָט פרומקע גערעדט אַ צע-
טומלטע.

אַלע זענען זיך צעלאָפן.

אין צימערל איז פרומקע אליין געבליבן. מיט ארויסגעזעצטע אויגן,
אַ צעטומלטע האָט זי געקוקט אויף די טעלער פאַרשארטע אין די ווינקל
לען, אויף די צעוואָרפענע שטיקלעך ברויט און מיט כעס אויסגעשריגן:
— אַ חתונה אויף זיי! אַ חתונה... און שווער אַנידערגעפאלן אויף
דער באַנק.

זי האָט אָנגעשפּאַרט דעם קאַפּ ביים ווייס־גערעקטן טיש און וויר
דער זיך הויך ווי אַן אומבאַהאַלפן קינד צעוויינט:
— נאָט, פאַרוואָס קומט מיר אַזאַ טויט, פאַרוואָס?

דריטער טייל

פאר דער באפרייאונג

דער לאגער, וואָס איז מיטן ערשטן שניי אַרײַנגעפאלן אין אַ ווינ-טער-שלאָף, האָט מיטאַמאָל אויפגעוואַכט, אין אַלע איז אַרײַן אַ לעבנס-קראַפט.

די פרויען וואָס זענען זײַט וואָכן געלעגן אויף דער ערד אָן באַ-וועגונג, שטילשווייגנדיק, האָבן זיך אויפגעכאַפט, צעריסן די שטרוי-זעק, אַרומגעבונדן מיט די שמאַטעס די באַרוועסע פיס און אַרויס אויף דער לאַגער-גאַס. זײ האָבן גענומען זוכן אין דעם באַרג מיסט שטיקלעך טראַנטעס אויף אַרומצובינדן די גאַלע קעפּ, אָנגעהאנגען די שיסלען אין אַ זײַט און מיט ציטער געוואַרט אויף אַ באַפעל צום אויסשטעלן זיך צום טראַנספּאָרט. ווי דורך אַ הלום האָט זיך יעדע דערמאָנט אין איר היים. אין זייערע שוין פון לאַנג אויסגעלאָשענע אויגן האָט ווידער גע-נומען פינקלען אַ פלעמל פון האַפענונג.

— מיר גייען אַהיים... איר וועט זען, אַז זײ וועלן אונדז דאָ נישט האַלטן מער — האָט אײנע געטרייסט די צווייטע.

אויף די פרויען, וואָס האָבן איבערגעריסן די לאַגער-דראַטן און אַרומ-גענאַנגען פריי איבער די באַראַקן, האָט זיך קײנער נישט אומגעקוקט מער. מיט דעם אַרויסמאַרש פון ערשטן טראַנספּאָרט איז דער שטרענגער לאַגער-רעזשים פאַרשווונדן. די אַרמיניסטראַציע האָט פאַרלוירן דעם קאַפּ. אין די ווינקלען האָבן זיך געסודעט די פּאַליציאַנטן:

פון לאַגער אין לאַגער

— בעסער מיט די לויטע נישט מיטגיין. אָט, אָט קומען אָן די לויטע באַנדיטן, מיט די וואַלד־רויבער.*)

די „קאַפּאָס“ האָבן אַראָפּגענומען די בענדער און גענומען זיך דרייען אין די באַראַקן צווישן די פרויען. איינער צוגעטראָגן אַ ברויט, דער צווייטער אַ פּאָר הענטשקעס, אַנדערע — אַ קליידל, אַ פּאָר טליתים אויף אַרומצוהילן זיך אין וועג.

מיט די מענטשן האָט זיך קיינער נישט פאַרנומען, וועגן דער באַ־שפּייזונג נישט געטראַכט. אין דער קיך האָבן נאָר עטלעכע אַרבעטער זיך געפּאָרעט. אויף גיך האָבן זיי די קוישן מיט די צעפּוילטע קרויט־בלעטער און שמוציקע מייערן אַרײַנגעוואָרפֿן אין די קעסלען, און איידער זיי זענען איבערגעקאָכט געוואָרן, צוריק אַרײַנגעגאַסן אין די קאַנען.

ווען די ווייבער האָבן דערזען פֿון דערווייטנס די „סיכ־קאַמאַנדאָ“, האָבן זיי זיך מוחותוויוו געוואָרפֿן אויף די קעסלען און צעכאַפט די פּאַרעדיקע זויערקייט אין זייערע טעלער און פּושקעס.

ביינאַכט זענען די עלעקטרישע דראָטן איבערגעריסן געוואָרן, און אין דער פינצטערניש איז צעגנבעט געוואָרן דאָס ברויט. נאָר קיינער האָט נישט געפּילט דעם שניידיקן פּראָסט און נישט דעם הונגער. אַלע האָבן געאַטעמט נאָר מיט איין פּאַרלאַנג: אַרויס פֿון די צוימען! וואָס גיכער אַוועק פֿון דעם טויטן־גרוב!

בלויז די אונגאַרישע יידישע פרויען האָבן נישט געגלייבט אין דעם גרויסן נס.

— איר וועט זען, אַז זיי וועלן אַלע אַרישע אַרויספירן פֿון לאַגער און אין אונדזערע באַראַקן אַרײַנלאָזן גאַז. איר קענט נאָך נישט די דייטשן, — האָבן זיי אַרײַנגעטענהט: — זיי וועלן אונדז נישט ווייזן פאַר דער וועלט אַזוי, ווי מיר זעען אויס!...

די אונגאַרישע יידישע פרויען האָבן זיך צוזאַמענגענומען און אַוועק־געזעצט זאָגן תּפּילות. די טשעכישע מיט די פּוילישע יידישע פרויען האָבן זיי הויך נאָכגעזאָגט. אין אַנבליק פֿון טויט האָבן זיך אַלע מוחל־געווען די עולות, איבערגעבעטן זיך און מיט ציטער געוואַרט אויף דעם מאָרגן.

* פּאַרטיואַנער.

רבקה קוויאטקאווסקא

ווי אן אייביקייט האָט זיך געצויגן די נאָכט.
מיט אויסגעגלאָצטע אויגן, מיט פארבראָכענע הענט זענען זיי געזעסן
אין דער פינצטער, פאַרשטאַרטע פון שרעק, מורא האָבנדיק איינצור
שלאָפן.

אין דער פרי האָבן זיך די אַרישע פרויען גענומען אויסשמעלן צום
טראַנספּאָרט.

— ווי מיינט איר, וואָס זאָלן מיר טון? פאַר וואָס לאָזן זיי אונדז
נישט אַרויס? — האָבן מיט ציטער אויסגעפרעגט די יידישע פרויען,
וויילנדיק זיך צושמעלן צום טראַנספּאָרט.

— מיר ווייסן אַליין נישט וואָס צו טון — האָבן געענטפערט די
ליטווישע פרויען מיט אַ פאַרבאָרגענעם חוּק, קנייטשנדיק מיט די אַקס-
לען: עס איז אַ ווייטער וועג. זיבן טעג דאַרפן מיר גיין. מירן פאַרפרוירן
ווערן אויף די פעלדער. עס איז אפשר רעכט זיך אויסצובאהאַלטן אין
די יידישע באַראַקן...

נאָכן אַרויסמאַרשירן פון די אַרישע פרויען האָט פון לאַגער זיך
געטראָגן אַזאַ אימהדיקע פּוסטקייט, אַז יעדער האָט געפילט דעם ריח
פון טויט. עס זענען שוין איבעריקע געוואָרן די תּפּילות. פאַרצווייפּלט,
שטילשווייגנדיק זענען די יידישע פרויען געזעסן אויפן צעשיטן שטרוי
און געוואַרט אויפן סוף.

נאָר די „פרומע“ פייגע האָט זיך נישט איינגעבראַכן.
דערלאַנגענדיק דאָס לעצטע העפטל ברויט איר פאַרחלשמער חברטע,
האָט זי געזאָגט:

— אין יעדער סכנה דאַרף מען גלויבן אין זיין רחמים. היינט וויל
איך פּאַסטן... נעם, עס.

באַגינען איז אַריינגעקומען די עלטסטע פון די ס. ס. פרויען און
געהייסן אַלע זיך אויסשמעלן צום טראַנספּאָרט.

יעדע האָט באַקומען אויפן וועג אַ ברויט, אַ קעזל און אַ וואַרעמע

דעקע. די פרויען האָבן די דעקעס גלייך צעריסן, אַרומגעבונדן די באַר-
וועסע פּיס, געמאַכט טאַרבעס אויף ברויט.

אַלע ספּקות זענען פאַרשווונדן.

פון לאַגער אין לאַגער

— מיר גייען אהיים. גאָט זיי דאַנק דערלעבט. איבערגעקומען! —
האָבן זיי געוויינט לאַכנדיק און געלאַכט וויינענדיק.
אין שפיטאָל ביי אַ נאַרע איז געשטאַנען איינגעבויגן אַ האַלב־נאַ־
קעט מיידל מיט אַ גרויסן גאַלן קאַפּ נעבן איר פאַרשלאָפּענער, אויס־
געטריקנטער שוועסטער און ציטערדיק אריינגערעדט אין איר:
— מינדעלע, זיי נישט אין כעס. איך גיי מיט זיי אַלע. איך קען
נישט מער...

דאָס קראַנקע מיידעלע האָט פאַמעלעך אויפגעמאַכט די אויגן און
דערשראָקן געפרענט:

— זעלדע, וווּ גיין? ס'שנייט אין דרויסן. לאָז מיך דאָ ליגן —
און זי האָט ווידער פארמאַכט די אויגן. זי האָט נישט געזען, ווי איר
שוועסטער איז געשטאַנען געבראַכן אין צווייען, נישט געפילט איר קוש
אויסגעמישט מיט טרערן, נישט געזען ווי זי איז אַרויסגעגאַנגען שטיל,
מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ.

די קראַנקע פרויען, דערזענדיק דורך די האַלב־פאַרפרוירענע שויבן
דעם צוג ווייבער, האָבן זיך אויפגעכאַפט, איינגעהילט זיך אין די ליי־
לעכער און דעקעס און באַרוועסערהייט אַרויסגעשפּרונגען דורך די פענצ־
טער, ווי קעץ אַרויסגעגליטשט זיך דורך די טירן, אריינגעגנבעט זיך אין
די רייען, אויסבאהאַלטן זיך צווישן די „געזונטע“.

ווען די אָרדנערינס פון „טויטן־בלאָק“ האָבן פארפאַקט זייערע זאַכן
און מיט רוקזעק אויף די פלייצעס אַרויס פון באַראַק, האָבן זיך די האַלב־
טויטע ווייבער, נאַקטע, מיט ווונדן באַדעקטע, גענומען שאַרן אויף
אַלע פיר דורך די טויטע צו דער טיר, אַרויס פון באַראַק און אויף די
בייכער גערוקט זיך צו דער רייע. נאָר עטלעכע האָבן באַוווּזן זיך צו
צושטעלן צום טראַנספּאָרט. אדורכגענומען פון דער פרישער, פּראָסטיקער
לופט זענען כמעט אַלע מיט באַרוועסע, פאַרשטייפטע פיס, פאַרחלשט
געוואָרן. עטלעכע טריט פון „טויטן־בלאָק“ זענען געלעגן די פרויען און
געבעטן זיך, מען זאָל זיי צוריק אריינטראַגן אין באַראַק.

עס האָט זיך אויסגעשטעלט אַ צוג פון עטלעכע טויזנט מענטשן.
וואָס אמאָל זענען געוואָרן צוגעפירט פון סוף לאַגער גרופּעס האַלב־נאַ־
קעטע, האַלב־טויטע יידישע פרויען. עס איז געפלאָסן אַ שעה נאָך אַ שעה,

רבקה קוויאטקאווסקא

און די פרויען אין דעם צוג זענען בלוי געוואָרן פאר קעלט, געטרייסלט זיך, נישט געקענט איינשטיין אויפן אָרט.

די צוזאמענגעפרעסטע קערפערס, איינגעהילטע אין די גרויע דע-קעס, האָבן אויסגעזען ווי א לאנגע וואנט, וואָס וויגט זיך אהין און צוריק און גלייך וועט זי זיך איינברעכן, פאלן.

די פרויען האָבן אָנגעהויבן זיך צו באַאומרוואיקן:

— אפשר וועלן זיי אונדז אַרויספירן אויף אַ פעלד און, ווי עס איז נישט לאנג געשען, „אויספארטיקן“? ... עס זעט גאָרנישט אויס, מיר זאָלן אין וועג זיך קלייבן.

לידא פון דער „שרייב־שטובע“ האָט זיך געראנגלט מיט זיך, ביז נישוגעת האָט זיך געשלאָגן אין צעהיצטן מוח איין געראנק:

... גיין, צי בלייבן...

אויף די פעלדער ווארט דער טויט... און אין לאגער איז נאָך דאָ אַ בעט, אַ דעקע, אַ רואיק ווינקל. כוועל נישט דערגיין, נישט אויס־האַלטן!

איר פנים, באדעקט מיט טיפוס־פּלעקן, האָט געברענט, די פיס האָבן זיך געבראָכן, זי האָט שוין געוואָלט אַרויס פון דער רייע, ווי א צווייטע מחשבה האָט זי גענומען מאטערן: „אין לאגער איז שוין אַ סוף, זיי וועלן די שוואכע פירן אין קוימען“, און אויף די פעלדער קאָן מען אפשר אריין צי אַ פויער, אויסבאהאַלטן זיך.

דער שניי אַרום איז געוואָרן רויט. שפּיענדיק מיט שטיקער בלוט, האָט זי זיך צוגעגעבן מוח:

— מען דארף זיך האַלטן. אלע זענען קראנק און אלע... אלע גייען!

פון דער שרייב־שטובע איז בלויז די „פּריילעכע“ אירקע, א גע־זונטע, אַריין אין דער רייע. אלע שרייבערינס זענען געשטאַרבן בעת דער טיפוס־עפידעמיע. אין א הויכן בארג זענען זיי אלע געלעגן לעבן דער פּולער קאמער מיט טויטע. אין שפיטאַל, אָן באַווסטזיין, איז געלעגן ליובאַ און סולאַ.

אירקע, שטייענדיק אין דער רייע אין ווארעמען מאנטל מיט אַ וואַלענעם קאַפּטוך, אין הויכע שטיוול מיט אַ רוקזאַק אויף דער פלייצע, האָט נישט געקענט אָפּרייסן די אויגן פון דעם בארג מתיים.

פון לאַגער אין לאַגער

...הלוואי וואָלטן זיי געשטאַרבן מיט אַ יאָר צוריק. נישט געמאטערט זיך, נאָר אין די טעג פון סוף, פון זייער סוף!... — קיינער נישט געבליבן; פון דער שרייב־שטובע. ווען כאָטש דינה, ווען כאָטש זי איינע.

מיטאמאָל איז צו איר צוגעלאָפן ווילי דער לאַגער־פּאַליציאנט און גענומען זי אַרויסציען פון דער רייע.

— אירקע, — האָט ער אַ צערודערטער אָנגעהויבן רעדן — מיידל מיינס, וווּ גייסט? דער שניי איז איבערן קאָפּ. קום צוריק. איר האָב אַ ווארעם צימער... מירן אַ וואָך צוויי אויסווארטן.

אירקע האָט זיך אַ רים געטון פון זיינע הענט.

— לאָז מיך, איר מוז אַרויס... כ'וויל אַ היים.

— אָפּ! — איז געפאלן אַ באַפּעל.

ווילי האָט איר דעם וועג פאַרשטעלט, איינגערוימט עפעס אין אויער. אירקע האָט אַ ווילע געקעמפט מיט זיך און מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ, אַן אויפגעציטערטע, אַרויס פון דער רייע.

די באראקן זענען ליידיק געוואָרן. אין לאַגער זענען געבליבן בלויו אַלע קראַנקע און שוואכע, און די נאַקעטע, וואָס האָבן נישט געהאַט וואָס אָנצוטאָן אויפן וועג. זיי אַלע האָבן זיך צוזאַמענגענומען אין איין באראק, צוזאַמענגעשלעפט אַלע שטרויזעק און איבערגעבליבענע טראַנ־טעס, אויסגעלייגט זיך אויף דער ערד און אַליין זיך געטרייסט:

— היינט שיסט מען שוין נישט. די „רויטע אַרמיי“ איז הינטערן לאַגער. מיר קענען נאָך גיכער באַפרייט ווערן, ווי די וואָס זענען אַרויס.

* * *

איבער די שנייאיקע פעלדער האָט פאַמעלעך געצויגן דער טראַנס־פּאַרט.

לענגאויס דעם צוג זענען געגאַנגען זעלנער פון דער ווערמאַכט, מיליטער־מענער און ס. ס. מענער מיט הינט. צום סוף פון צוג איז נאָכ־געגאַנגען די „לייב־קאָמאַנדאָ“.

קיינע פון די פרויען האָט נישט געקוקט אויף די זעלנער. אזוי ווי זיי האָבן דאָס טויער פאַרלאָזט, האָט יעדע אַ פריינטלעכקייט אַרומ־גענומען. די גרויסע ווייסע פעלדער אָן דראָטן און וואכ־בורדעס האָבן גע־

רבקה קוויאטקאווסקא

שטילט און כארואיקט, אָנגעפילט מיט אַ נאָגנדיקער בענקשאפט און צוגעגעבן אויסרויער.

אייניקע האָבן אַראָפּגעריסן די נומערן פון די קליידער, צעטרעטן זיי מיט די פיס.

דער וועג איז באַדעקט געווען מיט מגן־דודס און געלע לאַטעס.
— מיר זענען פריי! פריי! — האָט איינע די צווייטע געמוטיקט, נאָר דעם וועג אויסהאַלטן, צוקומען צו אן אָרט...

די טריט פון די טויזנטער פיס האָבן אויפגעוועקט דאָס פארשלאָג־פענע דערפֿל, וווּ דער צוג האָט אריינמארשירט. פון אונטער די האַלב־פארפרוירענע שויבן האָבן זיך געוויון שאַטנס. זיי אלע האָבן גיך געריבן, געפוצט די שויבן, באַדעקטע מיט פראַסט־בלומען, ציטערדיק אַרויסגע־קוקט צו די פרויען אין די גרויע דעקן, און גלייך באהאַלטן די קעפּ הינט מער די פאָרהענגלעך. די פרויען האָבן מיט בענקשאפט געקוקט אויף די שויבן און זיך געטראַכט:

— וואָס פאר אַ גליק וואָלט דאָס געווען אריינצוקומען אין אַ וואַ־רעמער שטוב, און זיך לייגן אין אַ ריין בעט!

זיי האָבן זיך גענומען ווונדערן: ווי אזוי האָבן מיר געקענט דאָס אלץ אויסהאַלטן? אזאָ לעבן מיטמאכן?

מען איז פארבייגעגאנגען דאָס דערפֿל און אַרויס אויפן יליאַך. די פיס זענען פארוונקען אין טיפן שניי, די קניען זענען שטייף, אָנמעכ־טיק געוואָרן.

פרומקע, די „פארטיזאנקע“, האָט אין טומל פון אַרויסמארש פאָר־לוירן די שיך. זי איז געווען אין אַ דינעם אויסגעריבענעם מאַנטל, אין גרויסע צעווייקטע שטעק־שיך. צעברענט פון טיפוס־פיבער, האָט זי קוים געשטעלט די פיס.

...גיי, גיי, גיי ווייטער! — האָט אן אינערלעך קול זי געטריבן פאָר־אויס. זי האָט פארלוירן איר רייע און צוגעשטעלט זיך צו אַ פּרעמדער גרופּע. אַ פארפרוירענע האָט זי זיך געקלאַמערט צו די ווייבער, שטאַמ־לענדיק:

— האַלט מיך אונטער. גיט אַ האַנט. איך פאַ־אַל...
— איך פאַל אַליין! — האָט מיט אַ דערשטיקט קול געענטפערט

פון לאַגער אין לאַגער

א מיידל מיט א פנים שווארץ פון דער קעלץ — אין אָפּגעשטופט זי אין א זייט.

דער צוג האָט זיך געשלעפט וואָס אמאָל פאַמעלעכער. די כוחות האָבן פאַרלאָזט, דאָס אייגענע לייב איז צו שווער געוואָרן. ביסלעכווייז האָבן די ווייבער אַוועקגעוואָרפן די דעקעס און די טאָרבעס מיט ברויט. די נאכט איז צוגעפאלן. עס האָט זיך אויפגעהויבן א שטורעס־ווינט, אַראָפּגעריסן פון די קעפּ די קאָפּטיכער און אַוועקגעטראָגן זיי ווייט איבער די פעלדער. איינע נאָך דער אנדערער איז געפאלן אין שניי. די „לייבן־קאָמאנדאָ“ האָט זיי גלייך דערשאָסן.

גאנצע גרופעס זענען אָפּגעשטאנען. זיי האָבן געפרוּווט אויף א וויילע זיך זעצן אויפן שניי, אָפרוען זיך, נאָר קיינער האָט נישט באַ וויזן אפילו אויסצוציען די פיס, ווי עס פלעגט זיך דערהערן אַ שאָס פון א רעוואָלווער. דערשאָסענע, האָבן זיי די הענט, ווי פייגל די פליגל, אויפן שניי פונאנדערגעשפרייט, און אזוי ליגן געבליבן.

צווישן די ווייבער האָט זיך געשלעפט אַ לאָס מיידל, כמעט אויף די הענט די מאמען געטראָגן, איינטענהדיק צו איר:

— נאָר מיר האָבן זוכה געווען ארויסצוגיין צוואמען פון לאַגער. נאָר אונדז איז דאָס גליק געווען באַשערט.

— גיי, אסתר, גיי אליין... — האָט די מאמע זיך געבעטן — כ'ועל דיך אַניאָגן. איך וויל זיך אביסל צוזעצן אין שניי... אָפרוען.

— מאמע! — האָט ס'מיידל זיך אויפן קול צעוויינט, און די טרערן אויף איר פנים זענען גלייך פאַרגליווערט געוואָרן — האלט זיך אָן אין מיר. שוין נישט ווייט. מירן באלד אָנקומען אויף אן אָרט. טרייב קען הייסע קאווע, אָנווארעמען זיך... ווי פון אונטער דער ערד איז אויסגעוואקסן א פאָסטן און א ביל געטון:

— לאאופען!

די מאמע האָט אויסגעשטרעקט א פוס, געוואָלט א ברייטן שפרייז מאכן, און געפאלן.

אסתר האָט דערהערט אַ שאָס פון א רעוואָלווער און דערזען אַ שטראָם בלוט אויפן שניי.

רבקה קוויאטקאווסקא

— מאמע! מאמע! — האָט זי קוים אַרויסגעשטאַמלט, פּרוּוונדיק זי אויפֿהייבן.

— ווייטער גיין! — האָט דער זעלנער הארט קאָמאנדעוועט.

— ווייטער!!!

— מיטליד, הער פּאָסטן, מיטל... מײן מאמע, — האָט א צעמישטע געשטאַמלט אסתר.

— לאאופען! — האָט דער פּאָסטן מיט רציחה איבערגעחזרט און אויפֿגעהויבן דעם רעוואָלווער.

אסתר האָט אָן באווסטזיין אָנגעהויבן לויפֿן.

די פרויען האָבן אינגאנצן פארלוירן דעם הוש פאר צייט. עס האָט זיך זיי געדאַכט, אז זיי גייען שוין הונדערטער יאָרן, און צום וועג וועט קינמאָל קיין סוף נישט נעמען.

פירנדיק די פיר און צוואנציק יעריקע חוהן, די „באבושקע“, אונטערן אָרעם, האָט רייזל זי באַרויאַקט:

— שוין נישט ווייט, באבושקע. שטייט נישט אָפֿ. עס איז שוין נאָך דער מלחמה. מיר גייען אהיים... אהיים!

די פארפרויענע מיידלעך האָבן געריבן די פנימער מיט שניי, גער פרווט אוועקטרייבן דעם שלאָף, וואָס האָט זיך ווי א שטיין געלייגט אויפֿן הארץ. אייניקע האָבן זיך גערוקט פּאָראַויס מיט פארמאַכטע אויגן, געפאלן, אויפֿגעהויבן זיך און ווייטער זיך געשלעפט איבער די ריוועס און בערגלעך, געקראָכן אויף אַלע פיר פּאָראַויס.

די טובערקולאָזע און טיפּוס־מיידלעך האָבן דורשטיק געשלונגען שניי פון די פּוּיסטן און אייז־שטיקלעך, וואקלענדיק זיך ווי שכור, נאָכ־געשלעפט זיך נאָכן צוג.

צו פרומקען, דער „פארטיזאַנקע“, וואָס האָט זיך אנידערגעלייגט אין שניי, איז צוגעלאָפֿן ערזשיבעט פון אונגאַרן, וועלכע פרומקע האָט מיט אַ צייט צוריק געראטעוועט פון א „סעלעקציע“, און גענומען זי שלעפֿן פאר די הענט, געפרוּווט זי אויפֿשטעלן.

— וועסט דאָ פארפרוירן ווערן. שוין פינצטער. וועסט אונדז נישט געפינען!

פון לאַגער אין לאַגער

— ערזשי, — פליסטערט פרומקע — לאָז מיך שלאָפן. נאָר אַ ביסעלע... גיי ווייטער. גיי...

דער ווינט האָט פארטויבט איר קול. עס האָט זיך אויפגעהויבן אַ זאווערזכע און אַ שליידער געטון ערושיבעטן פאַראויס. עס האָט געטראָגן די ווייבער אין דער לופטן און געריסן פון זיי די קליידער. ווי פליגן זענען זיי געפאלן, פארזונקען אין די שניי־גריבער.

דער טראַנספּאָרט האָט זיך דערנענטערט צום ברעג פון ים. רייזל האָט זיך קוים דערשלעפט צו איר אָרט, געזעצט זיך נעבן הוהן, דער „באבושקע“, און פארבראָכן די הענט אין אַ געיאָמער:

— באבושקע טייערינקע, מיין גרואינקע. אלע הימלען האָבן זיך פאר אונדז פארשלאָסן! וואָס טוט מען? מיין אלטינקע. מיין מאמעלע!... זי האָט אויפגעקענעפלט איר בלוזקע, צוגעלייגט הוהם געפרוירענע הענט צו איר קערפער, אריינגעהויבט איר הייסן אָטעם אין הוהם שוין טויטן פנים.

נאָר גלייך איז זי אליין איינגעשלאָפן.

פרומקע האָט געפרוּווט זיך אויפשטעלן, געפאלן און ווידער זיך אויפגעהויבן.

דער טראַנספּאָרט איז זיך צעפאלן און געוואָרן אויסגעמישט. ווייט האָט זיך געטראָגן יעני דער „טענצערינס“ געוויין:
— ליבער הער גאָט; וואָרום בין איך נישט געבליבן אין לאַגער... פערריקט בין איך געווען!...

— נאראַנים... איר מיינט, אז מיר גייען אהיים? זיי וועלן אונדז אַזוי לאנג טרייבן, ביז אלע וועלן בלייבן אין שניי, — האָט געקלאָגט שרה, — זוכנדיק די מאמע אין די ריוועס ביים וועג.

דער וועג איז געוואָרן בערגיק. ווי מתים האָבן אויף די וועגן אַרײַס־געשטארט די נאקעטע ביימער און געשראַקן. די פרויען האָבן געפרוּווט אַריבערקלעטערן איבער די בערגלעך, געפּוּיזעט אויף די בייכער, אַראָפֿ געקייקלט זיך צוריק און אָנמעכטיק געבליבן ליגן. נעבן רות פון ליטע איז געלעגן די קראַנק־שוועסטער פּרידא פון טשעכיע. נישט ווייט פון דער „מחותנתע“ איז געלעגן די „גראָבע“. אויף אַן איבערגעקערטן שליטן

רבקה קוויאטקאווסקא

מיט פראדוקטן האָט גענוססט די „לאַגער־עלטסטע“, מאַגדא פון סלאָד־וואַקיע.

מיט דער לעצטער רייע איז מיטגעגאנגען די משוגענע סאָניע און הויך געזונגען:

„צווישן גרינע ביימעלעך,

גייען יונגע פאַרעלעך...“

פרומקע האָט געפרווט נאָכגיין סאָניע. די פיס האָבן זי ווייטער נישט געטראָגן. אויף אלע פיר האָט זי זיך גערוקט איבערן שניי.

ווען מאשע האָט פרומקען דערקענט אין שניי און נישט געקענט דערוועקן, האָט זי פון איר פלייצע אראָפּגעצויגן די העקע און זי אי־בערגעדעקט איבערן קאַפּ. א פארגליווערטע איז זי נעבן איר געשטאנען און הילפלאָז געפליסטערט:

— מיין טייערע פרומקע. ווער וועט פאר דיר נקמה נעמען? נישט דערלעבט...

דער צוג איז וואָס אמאָל קלענער געוואָרן: דער שניי האָט איינ־געשלונגען די פארפרויענע קערפערס.

די ס. ס.־לייט האָבן שוין מער נישט געשאָסן.

טיף אין דער נאכט זענען עטלעכע הונדערט פרויען אָנגעקומען צום ברעג פון ים. עס האָט אויף זיי געווארט א שיף ווי א פינצטערע קאמער, אַן זעלנער, אַן באדינונג.

גיך איז זי אָפּגעשווומען, פארשוונדן צווישן די כוואליעס...

אין דער פויערישער כאטע

דער שטורעס־ווינט האָט פון פּרומקען אַראָפּגעריסן די דעקע, ווי מיט בייטשן געפּאטשט איבערן פּנים, אַרויסגעריסן פון אָנמאכט, אין וועלכער זי איז געלעגן שוין עטלעכע שעה. א פּאַרשטייפּטע פון דער פּראָסטיקער נאכט, האָט זי אין דער פּינצטערניש אויסגעקוקט די אויגן, כדי צו דערזען די לעצטע פון דער רייע, מיט אַלע כּוחות אָנגעשטרענגט זיך צו דערהערן אין דעם וואָיענדיקן ווינט כאָטש דעם אָפּקלאַנג פון זייערע טריט און ווידער אָנמעכטיק אַנידערגעפּאלן אין שניי.

עס איז געווען א פּינצטערע נאכט. די שטערן אויפן הימל זענען ווי אויסגעלאָשן געוואָרן. ארום א פּוסטקייט און פּאַרלאָזנקייט, אפילו פון דערווייטנס האָט פון קיין פּויערישער כאטע זיך אַ פּלעמל נישט גע־לויכטן.

— כּבין פּאַרלירן!... — האָט אין איר זיך צעיאָמערט די בענק־שאפט צום זיין.

זי האָט פּאַרמאכט די אויגן, געפּרוווט אַיינצושלאָפּן. אין איר מח האָבן זיך אָנגעהויבן וועבן זכּרונות, אדורכרוקן וואָס אמאָל אַנדערע בילד־דער פון אמאָל. פּרומקע איז אַריינגעפּאלן אין א צושטאַנד פון חלום, פּאַ־מעלעך אַיינגעשלאָפּן.

ווען זי האָט זיך ווידער הערוועקט איז געווען די זעלבע נאכט, די זעלבע פּינצטערניש און קעלט.

— לעב איך נאָך אלץ — איז געווען איר ערשטער געדאַנק.

זי האָט זיך צוגעהערט צום קלאפּן פון איר הארץ און זיך אַליין געוונדערט:

— איך פיל דאך שוין גארנישט... ווי קען דאָס זיין, אז איך בין נאך דאָ?...

איר קערפער איז אָפגעפרוירן, אָנמעכטיק געוואָרן. פון איר האַרץ האָט זיך אַרויסגעריסן אַ כאַרכל. אין די ווינקלען פון מויל האָט זי דער-פילט אַ שוים.

— איך פאַרשטיי דאָך נאָך אַלץ, אַלץ! — האָט זי אָן אויפהער איבערגעזערט און אָנגעהויבן בעטן:

— אַ גאַט... נאָר אַ גיכן טויט... אָן ווייטיק...

זי האָט צוגעמאַכט די אויגן, צוגעהערט זיך ווי וואָס אמאָל פאַ-מעלעכער קלאפט איר האַרץ און ווידער איינגעשלאָפן.

אין דער פרי איז דער פראָסט געוואָרן שטאַרקער, פרומקע האָט זיך אָנגעהויבן שטיקן. ווי אַ תפילה האָט זיך אין איר מח געשלאָגן: ...זאָל עס נעמען אַ סוף... אַ סוף!

נאָך מיטאָג האָט אַ פויער זי געפונען אָן באַווסטזיין, אַ פאַרפרויר-רענע. ער האָט זי געצויגן פאַר די אויערן, געפאַטשט אין פנים. פרומקע האָט אָבער נישט אַרויסגעוויזן קיין סימן פון לעבן. ווען זי האָט פלוצים אויפגעמאַכט די אויגן, האָט זי דערזען, אז עמיצער שלעפט זי אויף די הענט און זי האָט דערהערט אַ סאַפענדיקע שטים:

— נא... נא... אבי איך האָב געמיינט, אז דו לעבסט שוין נישט? פון וואנען זענט איר?

דער פויער האָט מיט די שטיוול געקלאפט אין דער טיר פון זיין כאטע שרייענדיק:

— מיכאַלינע, מאַך אויף... מ'דאַרף ראטעווען אַ מענטש!...

די טיר האָט זיך אויפגעמאַכט און אויף דער שוועל האָט זיך באַ-וויזן אַ דערשראָקענע פויערטע. דערזענדיק פרומקעס שוואַרצע פאַר-פרוירענע באַקן, האָט זי זיך גיך איבערגעצלמט און אָן לשון שטיין געבליבן.

דער פויער האָט פרומקען אַוועקגעזעצט אויפן דיל און זיך צעביי-זערט אויף זיין אלטער:

— וואָס שטייכטו, ווי דער שכל וואָלט פון דיר אוועק, ברענג אויף גיך אַן עמער שניי איינצורייבן זי... זעסטו נישט, אז זי גייט אויס?

פון לאגער איז לאַגער

דער פויער האָט פאמעלעך אָנגעהויבן אַראָפּציען די טראַנטעס פון פרומקעס פיס און ווען די אַלטע איז מיטן עמער שניי אריין, האָט ער פּאַרויכטיק אָנגעהויבן איינרייבן אירע פיס.

פון אַ זייט האָט מיכאַלינע געברומט:

— מאמע הייליקע... וואָס פארא צייט איז געקומען... אין דער פרי האָט דער דאָרפס־שרייבער צוזאַמענגענומען פון די ריווער אַ פולן שליסן מיידלעך... אלע צוזאמען באגראָבן... און איצט ווידער א האַלב־טויטע... אומזיניק האָט פרומע געיאָמערט:

— טרייבט מיך נישט אַרויס אין פעלד... איך וועל ביי אייך זיין א דינסט... וואשן די פּאַרלאָגעס, אלץ טון!

— קינד, ווער טרייבט דיך? — האָט מיכאַלינע כמעט אויסגע־שריגן. — זי איז נענטער צו איר צוגעגאנגען און ווייך, מוטערלעך אָג־געהויבן רעדן:

— האָב נישט קיין מורא, מיר זענען נישט קיין דייטשן! ביי אונדז וועסטו בלייבן ווי לאַנג וועסט נאָר וועלן...

דער פויער האָט פון אַלמער ארויסגענומען א פלאש וויין, אָנגעגאַסן אַ גלאָז און צו ביסלעכווייז אריינגיסנדיק פרומקען אין מויל, אריינגע־רעדט אין איר:

מיר האָבן זי אָנגעגרייט צו טרינקען אויפן שלום, נאָר דו טרינק, דערווארעם זיך..

פרומקע האָט זיך מיטאַמאָל דערווארעמט, דערזען: אַ ווייס־גע־דעקטן טיש... אַ ברוין אויסגעבאַקן ברויט געדיכט מיט קימל באַשיט... אַ ליימענע שיסל מיט פוטער. אויף די בעטן אויסגעלייגטע ווייסע, ריינע קישנס, אויף אַ טישל אַ ראַדיאַ...

אירע אויגן האָבן זיך ווידער פאַרשלאָסן.

פרומקע האָט געלאָזט אַלץ מיט זיך טון. פון אונטער די האַלב־פאַר־מאַכטע אויגן האָט זי געזען ווי די אַלטע וואַשט זי, רייבט איר קאָפּ מיט אַ בערשטל, ווישט לאַנג מיט אַ האַנטוך. דערפילנדיק עפעס ווייכס אונטער זיך, אַ טראַכט געטון:

מסתמא אַ בעט... און ווי אין הלום געזען ווי די פויערטע דעקט זי צו מיט אַ דעק, לייגט הייסע פלאַשן אויף די פיס.

רבקה קוויאטקאויסקא

אין אַוונט האָט זיך פרומקע דערוועקט. אירע הענט און פיס זענען מיט געשווילעכץ אָנגעלאָפֿן, באַדעקט זיך מיט אייטערדיקע בלאָזן. דער גאַנצער קערפּער האָט ווי מיט נאָרלען געשטאַכן. איר פנים האָט זיך אויסגעקרימט צום וויינען... נאָר די שרעק פאַר דער פרעמדער שטוב האָט זי געהאַלטן ווי אין קלעם...

איבער איר בעט האָט זיך מיכאַלינע איבערגעבויגן פאַמעלעך, אַריינגעגאַסן אַ לעפעלע קאַווע.

— גיט מיר עפעס הייסעס... פאַרוואָס איז אַזוי פינצטער — האָט פרומקע קוים אַרויסגערעדט.

די צוויי אַלטע האָבן זיך איבערגעקוקט און טרויעריק געשאַקלט מיט די קעפּ.

פון דאָרף איז אָנגעקומען סטאַסיאַ, זייער איינציקע טאַכטער. אַ פאַרפרוירענע פון קעלט, מיט ווייסע שניי פליטערלעך אויף די האָר און וויעס, האָט זי אַ וויילע געריבן די הענט אויף צו דערוואַרעמען זיך און דערזענדיק פרומקעס קאַפּ אויפֿן קישן אַ פאַרווונדערטע געפרעגט:

— ווער איז דער מאַן?

— דאָס איז אַ מיידל... זי האָט דערציילט, אַז זי איז געווען אין אַ לאַגער, דער אַלטער האָט זי אין שניי געפונען — האָט די מאַמע שטיל געענטפערט.

פרומקע האָט דעם קאַפּ אונטער דער פערענע באַהאַלטן. אָנגעהויבן זיך שטיקן אין געוויין. זי האָט זיך מער באַהערשן נישט געקענט, גענומען רייסן די בינדעס פון די הענט, צעריסן די ווונדן פון די פיס, אַ פאַר-הלשמע געבליבן ליגן שטיל אונטער דער דעקע, בעת אַלע דריי האָבן איינגעטענהט:

— אַ רחמנות אויפֿן מיידל... זי ציטערט ווי אַ פיש... מ'דאַרף זי אויפוועקן... אָנקאַרמען...

— די הענט מיט די פיס זענען שוין ווי אַ באַרג... וואָס וועט דערפון ווערן, וווּ זוכט מען אַ דאָקטאָר? — האָט אַ פאַרזאָרגטע געפרעגט מי-כאַלינע.

— אפשר וועט עס אַליין פון זיך אַוועק... — האָט זיך דער אַלטער אָנגערופן. — צו וואָס מענטשן דאָ אַריינפירן... באַלד וועלן זיי אַלץ

פון לאַגער אין לאַגער

איבערן דאָרף צעטראַגן... זי וועט עס איבערשלאפן, דאָס איז אַ קראַנ־
קייט אַזאַ...

ווען סטאַסיאַ איז צו צום בעט מיט אַ טעלער הייסע קאַרטאָפֿל און
אַ ציגאַרטן די דעק פֿון פֿרומקעס קאַפּ, האָט זי אַ דערשטוינטע דערזען
ווי פֿרומקע בייסט מיט די ציין די פֿון טרערן נאַסע קישנס. אירע אויגן
זענען געווען געשוואָלן פֿון וויינען, עס האָט זיך געדוכט, אַז עס רינט
פֿון זיי בלוט.

— נו, מען דאַרף נישט אַזוי... גענוג שוין... גענוג... — האָט זי
זיך געפֿלאַנטערט אין די רייד, שטופֿנדיק אין פֿרומקעס מויל אַ לעפֿל
הייסע קאַרטאָפֿל.

— ס'טוט שטאַרק וויי — האָט פֿרומקע אַרויסגעשטאַמלט, ווי זי
וואָלט געוואָלט מהילה בעטן און הויך זיך צעוויינט. — איך וויל
שטאַרבן... העלפט מיר... איך בעט אייך...

ווידער האָבן זיך די צוויי אַלטע לעבן איר אַוועקגעזעצט. די פֿאַר-
שטייפטע, אויסגעקרימטע הענט אַרײַנגעלייגט אין אַ טעלער חזיר-שמאַלץ,
אויף די געשוואָלענע פֿיס אַרויפֿגעגאַסן אייל און פֿאַרויכטיק זיי צוגע-
דעקט מיט וואַטע.

די טאַכטער האָט אין איר מויל געפרווט אַרײַנגיסן אַ לעפעלע
האַווע, נאָר גלייך דאָס לעפעלע אַוועקגעלייגט אַ פֿאַרצווייפֿלטע.

פֿרומקע איז אַיינגעשלאָפֿן, גאָרנישט געזען מער, גאָרנישט געפֿילט.
ביינאַכט זענען געקומען שכנים, אַוועקגעזעצט זיך ביים טיש און
אַנגעהויבן דערציילן וועגן דער מלחמה, וועגן די דייטשן.

— אין דאָרף זענען סאָלדאַטן געקומען, זוכן, פֿלינדערן, — האָבן
עטלעכע זיך געקלאָגט.

— מען דערציילט, אַז אין דאַנציק האָבן זיך פֿון פֿליערס אַראָפֿ-
געלאָזט רוסישע פֿרויען... מיט געווער... עס גייט אַ גרויסע אַרמיי פֿון
דאַנציק אויף בערלין — האָט שטיל דער סאָלדאַטן איבערגעגעבן.

— אַנטיכריסטס צייטן זענען געקומען... אַלע וועלן זיך אויס-
שעכטן... די וועלט הרוב מאַכן!

— מירן די ערשטע אַוועק מיט רויך... אַלע דערפֿער וועלן צעקנאַלט

רבקה קוויאטקאווסקא

ווערן; — האָט בנילופין אַ פויער אַ זעץ געטון אין טיש און מיטאַמאָל.
דערזענדיק פרומקען, אַ פּרעג געטון:
— געסט האָט איר היינט? ... ווער ליגט דאָרט און כּראָפּעט?
— דאָס איז אַ יידיש מיידל, מיר האָבן זי אין פּעלד אַ פּאַרפּרויענע
געפונען — האָט מיכאַלינע, ווי קיינמאָל גאָרנישט, געזאָגט.
— אַ יידישקע? — האָבן אַלע אויפגעבראַכט אויסגערופן! — הם...
נױ, יאָ... אַ פּאַרפּרויענע — שוין רואיקער צוגעגעבן.
— זי וועט אַ פּאַר טעג זיך אויסרוען און גיין איר וועג — האָט זיך
דער אַלמער אָנגערופן, ווי ער וואָלט געוואָלט אַלע באַרואיקן.
— אודאי, אודאי — האָבן די שכנים געשאַקלט מיט די קעפּ. —
אַ פּרעמדער מענטש אין די היינטיקע צייטן, גאָט זאָל באַהיטן!
— ווייטער גיין? — האָט פרומקע ביי זיך איבערגעהורט —
וויזן גיין, איך קען דאָך מיט קיין פּוס נישט רירן אפילו! צו וואָס
האָבן זיי מיך פון שניי אַרויסגענומען? געראַטעוועט? ...
די שכנים זענען נאָך אַ צייט געזעסן און ביסלעכווייז זיך פונאַכ-
דערגעגאַנגען. ווען מיכאַלינע האָט געוואָלט פאַר דעם שלאָף פּרומקען
אַנקאַרמען האָט זי עסן נישט געוואָלט, אַ דערשראַקענע געבעטן:
— נאָך איין טאָג לאָזט מיך ליגן אין בעט... שפּעטער וועל איך
אַײן שוין גיין!
— וואָס רעדסטו? סאַראַ נאַרישקייט! — האָט די אַלמע געפּרווט
פון איר חזק מאַכן. נאָר פון די אויגן האָבן איר אָנגעהויבן רינען
גרויסע טרערן. — דו נאַרעלע, ווער טרייבט דיך? ביז צום זומער בלייבסטו
ביי מיר. דאָ אין סאַד וואַסן אַזעלכע עפּל, — האָט זי געזאָגט, ווייזן
דיק אַ פּויסט. — דו וועסט טון וואָס דו ווילסט, נאָר קודם כל מוזטו
געזונט ווערן... קיינעם זיך אין די אויגן נישט וואַרפּן. — און שטילער-
הייט צוגעגעבן: — מיר וועלן דיך אויסבאַהאַלטן אין שטיבל. קיינער
דאַרף פון דיר נישט וויסן.
דאָס זאָגנדיק האָט זי זי וואַרעם צוגעדעקט און גלייגט זיך שלאָפּן.
ביינאַכט האָט פון פּרומקעס הויט אָנגעהויבן רינען אייטער, די
פּיס האָבן זיך מיט בלאָזן באַדעקט. פּרומקע האָט זיך געדרייט אין צווייען

פון לאַגער אין לאַגער

פאַר ווייטיק, געלייגט זיך פון איין זייט אויף דער צווייטער, אין קאַפּ
האַט אָנגעהויבן איר רוישן.

עס איז געשווומען אַ שעה נאָך אַ שעה און פרומקע האָט נישט
געקענט איינשלאָפּן. דער ווינט האָט געריסן די לאַדנס פון די פענצטער,
פון די כאַטעס האָט זיך געטראָגן אַ בילן פון אַ הונט.

פרומקע איז געלעגן אין דער פינצטער מיט פאַרקריצטע ציין און
אַן אויפגעציטערטע געטראַכט וועגן מאָרגן.

דאָס סקריפען פון בעט האָט אויפגעוועקט די אַלטע. זי איז אַראָפּ-
געקראַכן פון איר געלעגער און געפרעגט אַ פאַרוואַרנטע:

— שלאָפסט נישט, ס'טוט וויי, וואָס? דו מוזט דאָס איבערטראָגן,
אַ פרוי ביסטו, מוזט קענען ליידן... — זי האָט פאַרריכט אויף איר
די דעקע, צוגעלייגט צום אייוועלע אַביסל קוילן און ווייטער גערעדט:

— מאָרגן וועלן מיר אין דער שטאָט גיין, אַ דאָקטאָר רופן, מע-
דיצין ברענגען.

זי האָט זיך נעבן פרומקען געזעצט, שטיל געפרעגט:

— אפשר ביסטו הונגעריק, זאָג וואָס דארפסטו, ביי מיר זאָלסטו
זיך נישט שעמען.

ווען פרומקע איז ווייטער שטילשווייגנדיק געלעגן, האָט די אַלטע
מער צו זיך ווי צו פרומקען גענומען רעדן:

— ווען אַ מענטש רעדט זיך אַראָפּ פון האַרץ, ווערט אים לייכ-
טער. דערצייל וועגן דיין היים... וווּ זענען זיי אַלע?

פרומקע האָט מיט ברייט צעעפנטע אויגן געקוקט אויף דער אַל-
טער, געשוויגן. פלוצים האָט זי זיך אויפגעזעצט. ביידע פאַרבונדענע הענט
אויסגעצויגן צו מיכאלינע, ווי זי וואָלט זי געוואָלט אַרומנעמען. פון איר
האַרץ האָבן זיך אַרויסגעריסן ווערטער פון דאַנקבאַרקייט און ליבע:

— איר האָט מיך אַריינגענומען אין אַ היים... ווי זאָל איך אייך דאַנ-
קען, באַצאָלן? זי האָט אירע ליפן צוגעדריקט צו מיכאלינעס האַרבער,
אויסגעאַרבעטער האַנט און באַגאַסן זי מיט טרערן.

— וואָס פאַר אַ דאַנקען? האָט זיך די באלעבאַסטע געערגערט, מיר
אַלע זענען גאַטס־קינדער, מוזן אין אַן אומגליק אַרויסהעלפּן... שלאָף...

רבקה קויאטקאווסקא

מאָרגן וועסטו אויפשטיין א געזונטע. — און איינדריםלענדיק געזעסן ביי פרומקעס בעט, ביז זי האָט דערהערט איר רואיק סאָפּעדיקן אָטעם. די זעלבע נאכט האָט זיך דער קאָמענראַנט דערוואַסט, אַז איינער פון די פויערים האָט אויסבאהאַלטן אַ פּרעמדע יידישע פּרוי. אין דער פּרי האָט ער גערופן צו זיך עטלעכע פויערים און גענומען זיי אויף אַ פאַרהער. דאָס דאָרף איז אויפגערודערט געוואָרן.

פרומקען צוזאַמען מיטן בעטל האָט די באַלעבאַסטע אַריבערגע-טראָגן אין אַן אַלקערל, פאַרשלאָסן די טיר און פאַרשטעלט זי מיט אַ שאַנק. אַ האַלבן טאָג איז סטאַסיאַ אין אַלקערל געזעסן, וואָס אַמאָל אַן אַנדער מאַכל אונטערגערוקט אונטער פרומקעס מויל, אויפגעפאַסט, דאָס אייוועלע זאָל נישט אויסגיין. פון צייט צו צייט געטוישט די פאַרבינדן.

פרומקע איז געלעגן אָן באַוואוסטזיין. נישט פאַרשטאַנען פאַרוואָס די טאַכטער פון דער באַלעבאַסטע הערט זיך צו צו יעדן שאַרף פון הינטער די פענצטער, פאַרוואָס איר פנים איז פאַרזאָרגט און דערשאַקן. פאַרנאַכט זענען די צוויי אַלמע אין אַלקערל אַריינגעקומען, געוואָלט זי אַנקאַרמען, אַרויסרייסן פון איר פאַרגליווערטקייט. נאָר פרומקע האָט אַלץ געשוויגן, ווי דאָס לעבן וואָלט אין איר אָפּגעשטאַרבן געוואָרן. פון צייט צו צייט האָט זי געעפנט די אויגן, געזען ווי די אַלמע מיכאַלינע וואַשט זי, טוישט די פלאַשן מיט הייס וואַסער פון אירע פיס, ווידער פאַרמאַכט זיי און געלאָזט אַלץ טון מיט זיך.

די זעלבע נאכט האָט פרומקע צום ערשטן מאָל אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אלעם, וואָס איז מיט איר געשען. פון טראַנספאַרט, פון דער באַ-לעבאַסטע.

פלוצלינג האָט אַ געדאַנק אין איר אַ בליץ געטון:

זיי האָבן מורא... אין אַ צימערל פאַרשלאָסן... אויסבאהאַלטן פאַר מענטשן... מ'דאַרף פרווון גיין... יא, מ'דאַרף זיך קלייבן אין וועג, האָט זי איבערגעחזרט און אַ ציטער איז אַרויך איר לייב. נאָר ווער זענען זיי? פאַרוואָס האָבן זיי דאָס אַלץ געטון? איז נאָך נישט אַלץ אונטער געגאַנגען? זענען נאָך דאָ מענטשן? מענטשן!

דורך די פאַרמאַכטע לאַדנס האָט דער טאָג פון לאַנג אַריינגעשיינט

פון לאַגער אין לאַגער

אין אַלקערל. עס איז געשווומען אַ שעה נאָך אַ שעה און קיינער האָט זיך נישט געוויון.

האָבן זיי אין מיר פאַרגעסן? — האָט פּרומקע אַ דערשראָקענע גע-טראַכט. זי האָט מיט מאַטע אויגן געקוקט אויף די גרינע אייטער-פּלעקן אויפן בעטגעוואַנט און באַשלאָסן: איך וועל זיך אָנטון. יאָ, זיי זענען פּרעמדע, זיי האָבן גענוג געטון... מ'קען זיי נאָך דערשיסן, פאַרשיקן... זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דעם בעט, געפרווט צוגיין צום בענקל, וווּ אירע קליידער זענען געלעגן, אָבער ווי נאָר זי האָט זיך אויפגע-שטעלט, האָט זי זיך אַ וואַקל געטון און שווער מיטן קאָפּ געפאַלן אויפן דיגל.

וואָס איז דאָס מיט מיר? איך קען דאָך אַפילו קיין טריט נישט שטעלן — האָט זי אָן אויפגעציטערטע געטראַכט.

וואָס טוט מען? וואָס?

אין דער טיר האָט דער שלאָס אַ סקריפע געטון. גלייכצייטיק איז דער לאָדן אויפגעמאַכט געוואָרן. אין צימערל האָט זיך מיטאַמאַל אַ ליכטיקייט צעגאָסן.

פּרומקע האָט זיך אַנידערגעזעצט, אויף אַ וויילע פאַרקוקט אויף די ווייסע, שנייאיקע פּעלדער און אַ פאַרצווייפלטע זיך צוריקגעלייגט. אין אַלקערל איז אַריינגעקומען סטאַסיאַ און אַ צעטומלטע גיך אָנהעוּבן רעדן:

— די שכנים האָבן אונדז געמסרט! באלד וועט אַ פּאָסטן קומען, בעסער זיך אָנטון... גרייט זיין!

ביי די ווערטער האָט זי גענומען פּרומקעס זאַכן אין דער האַנט, אַוועקגעלייגט אויפן בעט און פּאַמעלעך אָנגעהויבן זי אָנצוטון.

וואָס וועט איצטער זיין... וואָס וועט מיט מיר ווערן?... אין דרויסן איז אַזויפיל שניי... אַזויפיל... — האָט פּרומקעס האַרץ אימהדיק געשלאָגן. סטאַסיאַ האָט אירע פיס מיט וואַליקעס אַרומגעבונדן, פאַרשפילעט דעם מאַנטל און אַן אויפגערגטע געזוכט פּרומקעס קאַפּ-טוך. אין אַל-קערל איז אַריינגעקומען די באלעבאַסטע. איר פנים איז געווען בלייך און דערשראָקן. אין דער האַנט האָט זי געהאַלטן אַ פּעקעלע ברויט און אַ גלאַז הייסע קאַווע. שטיל האָט זי אָנגעזאָגט:

רבקה קוויאטקאוסקא

— דער וואכמיסטער איז שוין געקומען... ער ווארט...
— איך גיי שוין... איך גיי — האָט פרומקע אויסגעשטאַמלט.
פרוונדיק זיך אויפשטעלן. פּלאַנטערנדיק זיך אין די רייד אויסגעפרעגט:
— ווער האָט אייך געמסרט? פאַר וואָס האָבן זיי דאָס געטון?
— טרינק... טרינק די קאַווע, — האָט סטאַסיאַ געאַיילט... —
אומעטום זענען מענטשן... און נישט לאַנג...
די באַלעבאַסטע האָט פון שאַנק אַרויסגענומען אַ ליילעך, צעריסן
אויף שטיקער און אַריינגעלייגט אין פרומקעס טאַשן פון מאַנטל,
זאָנדיק:
— דו זאָלסט נאָר די ווונדן ריין און וואַרעם האַלטן... די הענט
זיך אַליין איבערבינדן... דו וועסט מסתמא אין שפּיטאַל פאַרן...
ביי דער טיר האָט זיך געוווּן דער פּאַסטן. שוין פון דער שוועל
זיך צעשריגן:
— איך מוז צוריק אין קאַמענדאַנטר!... וווּ איז זי דאָרט? ווי לאַנג
זאָל איך נאָך וואַרטן?
— באַלד, באַלד! — האָט די אַלטע אויסגערופן אַ צעטומלטע —
איך מוז דאָך יעפּעס אויף איר קאַפּ אויסזוכן... זי איז דאָך אַ קראַנקע,
אַן אומבאַהאַלפענע.
אַרומבינדנדיק פרומקעס קאַפּ מיט אַ האַנטוך האָט זי ציטערדיק
אַריינגערעדט אין איר איר תפילה:
— גיי געזונטערהייט, נאָט זאָל דיר היטן!...
— וווּ איז אייער מאַן? איך וויל אים געזעגענען — האָט פרומקע
אַ צעטומלטע, מיט אַ דערשטיקט קול, קוים גערעדט. וווּ הייסט איר?
אויב איך וועל איבערלעבן, וועל איך אייך אויפזוכן, אָפּצאָלן...
— דער אַלמער קען דאָס נישט צווען... ער איז אַרויס אין שפּייכ-
לער — האָט גערעדט מיכאַלינע מיט פאַרבּראַכענע הענט.
דער פּאַסטן האָט אין דער טאַש אַריינגעלייגט אַ ווורשט, אַ פּלאַש
בראַנפן, וואָס סטאַסיאַ האָט אים אויף גיך צוגעטראָגן און נאָר העפּלעך
געזאַגט:

פון לאגער אין לאגער

— פרייליין, ביטע, דער שליטן ווארט. דאָס וועטער איז היינט
וונדערבאר...
די מאמע מיט דער טאָכטער האָבן פרומקען אַרויסגעפירט, אַרייַן
געזעצט אין שליטן, צוגעדעקט אירע פיס מיט שמרוי און געשטאַנען
אַזוי לאַנג פאַר דער כאַטע, ביז דער שליטן איז פאַר זייערע אויגן פאַר
שיינדן.

אז א נומער

אויף דעם ברייטן שנייאיקן שלאך איז געפאָרן פרומע, מיט אַ טאָר
בע אָנגעהאָנגען אויף דעם האַלדז, מיט אַ ווייסן געפרענזלטן האַנטוך
אויפן קאָפּ און מיט אַרומגעבונדענע פיס. דער קאַלטער ווינט האָט זי
דערמינטערט, ווי פון אַ חלום דערוועקט. זי האָט געפרוווט זיך דער-
מאַנען אַלץ וואָס איז מיט איר פּאָרגעקומען אין די לעצטע טעג. נאָר
וואָס מער דער שליטן האָט זיך דערווייטערט פון דער פּויערישער כאַטע,
אַלץ מער אומגלויבלעך האָט זיך איר אַלץ אויסגעוויזן.

— בין איך טאַקע פינף טעג געלעגן אין אַ ווייס בעט... אין אַ
וואַרעמער שטוב — האָט זי זיך אַליין געוונדערט, אַז אַזא נס האָט
געקענט מיט איר געשען. זי האָט פאַרמאַכט די אויגן און ווידער פאַר
זיך דערזען די צוויי אַלמע לייט איבער איר בעט איינגעבויגן... דעם
דיל מיט ווייסן זאַמד אויסגעשאַטן, די בילדער אויף די נענט...

אַ שיינער חלום געווען, און איצט איז אַלץ אויס — האָט זי גע-
טראַכט בעת דער שליטן האָט זיך געגליטשט איבער די שנייען פּאַראַויס.
וואָס וועט איצט מיט מיר ווערן, ווהיין פירן זיי מיד? — האָט איבער
אַלע מחשבות ארויסגעשריגן פון איר די שרעק. די פּויערישע כאַטעס
זענען שוין ווייט הינטער איר געבליבן. דער פּאַסטן האָט די פּערד
וואָס אַמאָל גיכער געטריבן, ווי דער פּראָסט וואָלט אים אַליין גענומען
שניידן דאָס פנים.

ביי אַ נידעריקער וואַך-בוע האָט דער זעלנער פּאַרהאלטן דעם
שליטן און אַרויסשפּרינגענדיק געזאָגט צו פרומקען:
— אָט זענען מיר שוין ביי דער „קאַמענדאַנטור"... קומט אַריין,
באַלד וועט דער קאַמענדאַנט אייך ווייטער טראַנספּאָרטירן.

פון לאַגער אין לאַגער

ער האָט זי אַריינגעפירט אין דעם בידל, אַנידערגעזעצט אויף אַ באַנק און אַוועק. פרומקע איז געבליבן אַליין. לעבן איר אויפן דיל איז געלעגן אַ זעלנער און שטיל געקרעכצט.

— וואָס איז אייך? — האָט זי נישט דרייסט געפרעגט אויף דייטש.

— באלנוי — האָט שוואַך געענטפערט דער זעלנער און ווייטער

געקרעכצט.

— אַ רוס! — האָט פרומקע אויסגעשריגן און אין אירע אויגן האָבן

זיך אָנגעצונדן פלאַמען.

מיט אַ געבראַכענעם רוסיש האָט זי אָנגעהויבן אויסצופרעגן:

— ווי אזוי קומט איר דאָ אַהער? וווּ איז די „רויטע אַרמיי“?

דער מאַן אויף דער ערד האָט ווייטער געקרעכצט, ווי ער וואָלט

אירע רייד נישט געהערט.

פרומקע איז אויפגעטרייסלט געוואָרן. די „רויטע אַרמיי“... זיי זע-

נען שוין נישט ווייט — האָט זי זיך אַליין געטרייסט. נאָך אַ טאָג...

צוויי...

דורך דער האַלבאַפּענער טיר און די אויסגעהאַקטע שוויבן האָט גע-

בלאָזן אַ קעלט, די פּראָסט האָט גענומען ברען איר פנים, אירע אויגן

האַבן זיך ווידער פאַרשלאָסן. פרומקען האָט זיך ווידער אויסגעמאַלן

דאָס בעט, זי האָט געזען פאַר זיך דעם צעפלאַקערטן אויוון, געפילט

זיין וואַרעמקייט.

— נאָר נישט טראַכטן... נישט טראַכטן — האָט פרומקע גע-

טריבן פון זיך אַלע געדאַנקען, וואָס האָבן זי מיטאַמאַל ווי שוואַרצע

קראַען באַפאַלן. זי האָט ווידער געפילט, ווי אַלע אברים שטאַרבן אין

איר אָפּ און אַ פאַרצווייפלטע געפרוּוט איינצושלאָפּן. די טיר האָט זיך

אויפגעמאַכט און אין דער וואַך-בורע איז אַריינגעקומען אַ גרופע סאָל-

דאַטן. צו פרומקען זענען דערגאַנגען עטלעכע רוסישע ווערטער און

אַ נייע האַפּענונג איז אין איר אַריינגעטראָטן.

— חברים — האָט זי אַ פרעג געטון, — ווי האַלט עס מיט

דער מלחמה? פון וואַנען קומט איר?

— אַן אונדערדיקע? — האָט מיט אַ שמיכל געפרעגט אַ סאָל-

דאַט. — אַ פאַרטיזאַנקע?

רבקה קוואטקאוסקא

— געוואָלט ווערן — האָט פרומקע געענטפערט און אירע אויגן זענען פאַרלאָפן מיט טרערן. — אַרײַנגעפאַלן אין אַ לאַגער, און אַ נור מער געוואָרן...

— אַ נומער? — האָבן אַלע איבערגעפרעגט פאַרווונדערט.

— צוויי יאָר בין איך געווען נומער 97886! ווען איך בין נאָך פון לאַגער אַרױס, האָב איך אים פון זיך אַראָפּגעריסן, צעטראָטן, אַוועק געוואָרפן.

— און וואָס איז מיט אייערע הענט? — האָבן אַלע וואַרעם אויס-געפרעגט.

— מײַנע הענט און פיס זענען אָפּגעפרוירן... מײַן טראַנספּאָרט האָט מיך אין שניי איבערגעלאָזן, אַוועקגעגאַנגען... — זי האָט געוואָלט נאָך וואָס זאָגן, נאָך איר קול האָט זיך אָפּגעהאַקט, ווי זי וואָלט זיך דערמאָנט די נאַכט אין שניי אויפן פרעמדן פעלד.

— ניטשעוואָ, ביסט אַ יונגע נאָך — האָט איינער געזאָגט, אַראָפּ געבויגן זיך צום גוססדיקן זעלנער און באַלד אויסגעשריגן:

— חברה, אַן אונדזעריקער!

אַלע סאָלדאַטן האָבן באַלד אַרומגערינגלט דעם קראַנקן. איינער האָט אים דערלאָנגט אַ פעקל פוטער, אַ צווייטער אַ שוואַרץ לעבל ברויט. דער זעלנער האָט שוין גאָרנישט פאַרשטאַנען, דאָס ברויט צוגעד-נומען און אזוי ליגן געבליבן.

— וווּ איז די „רויטע אַרמײַ“? — האָט פרומקע אַן אויפגעצײ-טערטע, מיט אַ ליכטיק אָנגעצונדן פנימל ווידער גענומען אויספרעגן. ווי לאַנג קען נאָך דויערן די מלחמה? ווען איך וואָלט נאָך געקענט אויף די פיס זיך האַלטן, וואָלט איך מיט אייך מיטגעגאַנגען! איצט בין איך נישט מער קיין נומער!

— שוין נישט לאַנג! — האָט איר אָפּגעענטפערט אַ הויכער, פעסט-געבויטער מאַן, — אונדזערע קלאַפן נישט ווייט פון דאַנען, זיי וועלן שוין באַצאָלן פאַר דיר, פאַר די אַלע וואָס זענען נאָך היינט נומערן, און פאַר דעם-אַ. וואָס ליגט דאָ אויף דער ערד... אַ שאַד נאָר, וואָס מיר זענען אין זייערע הענט אַרײַנגעפאַלן...

זיי האָבן פון די רוקזעק אַרויסגענומען ברויטן מיט פעקלעך פּוּר

פון לאַגער אין לאַגער

טער און אָנגעהויבן עסן. אין פרומקעס טאָש האָט איינער פון די סאָל-
דאָטן אַריינגעלייגט אַ פעקעלע פוטער, זאָגנדיק:

— היינט דאַרפסטו שוין פאַר זיי קיין מורא נישט האָבן... זיי
קענען דיר שוין גאָרנישט טון...

אַלע האָבן זיך צעלאַכט:

— גיטלער קאפוט, קאפוט!

מיטאַמאָל איז אין דער וואַד-בודע אַריין אַן אָפיציר פון דער ווער-
מאַכט און אַרויסגעפירט אַלע סאָלדאַטן.

פרומקע איז אַליין געבליבן מיטן מת.

עס איז געשווומען אַ שעה נאָך אַ שעה, און קיינער האָט זיך אין
דער קאָמענדאַנטור נישט באַוווּזן. די נאַכט איז צוגעפאַלן און פרומקע
האָט אָנגעהויבן טרוימען: ווי גוט דאָס וואָלט געווען, ווען איך וואָלט
געקענט איצט אַוועק פון דאַנען, דערקלייבן זיך צו דער אַרמיי...

— ראָוס! — האָט מיטאַמאָל פון דער שוועל אַ געשריי געטון אויף
פרומקען אַן אָפיציר. פרומקע האָט זיך אויפגעהויבן פון דער באַנק און
נישט גלויבנדיק זיך אַליין אָנגעהויבן גיין.

— אַב! — האָט ער נאָכאַמאָל אַ געשריי געטון און אַוועק.

אויפן וועג איז געשטאַנען אַ פול געפראָפטער וואָגן מיט גרעט. פון
וואָגן איז אַראָפגעשפרונגען אַ פויער און ווי אַ באַלעס פרומקען אַ הייב
געטון, אַרויפגעזעצט אויף אַ באַרג געשיר, און מיט באַדויער אויס-
גערופן:

— אַרעמע דייטשע קינדער... וואָס איז מיט אייך געוואָרן? ווער
האָט זיך עס געקענט ריכטן, אַז מיר וועלן זיך מוזן אויף די וועגן וואָל-
גערן... פון די היימען אַנטלויפן!

ער האָט פאַרריכט אויף זיך דעם פעלץ און אַ שמיץ געטון מיט
דער בייטש. די פויערטע, וואָס איז נעבן אים געזעסן, האָט שווייגנדיק
פרומקען באַטראַכט און אַ פאַרוואָרטע אַ פרעג געטון:

— וואָס איז געשען מיט דיינע פיס? זענען זיי פאַרווונדעט... און
די הענט אויך אַרומגעבונדן... פון אַ קויל מסתמא? — ווי זי וואָלט
זיך געוואָלט אַראָפּרעדן פון האַרץ פאַר דעם פרעמדן פאַר איר מיידל.

— איך בין פון א לאַגער, אין וועג אלע פאַרלאָרן — האָט פרומקע אומעטיק געענטפערט און דערזענדיק איר דערשטוינט פנים אָפּגעהאַקט.
— אַ יידישע... זע נאָר! — האָט די פויערטע אויסגעשריגן צום מאַן און גענומען זיךלען פרומקען:

— איך דאַרף זיך נישט שלעפּן מיט אַזאַ קריפּל! עפעס אַ שלעך פערקע פון וועג... אונדזערע פרויען גייען צופוס... אַזאַ פּרעכהייט... מיר זאָלן זי פירן!

זעענדיק, אַז פרומקע זיצט ווי אַ געליימטע, האָט זי מיט רציחה אויסגעשריגן צום באַלעבאַס:

— אַטאַ, פאַרהאַלט דעם וואָגן! איך שמייס זי גלייך אַרונטער!
גיב אַ קוק ווי די פּערד שלעפּן קוים די פּיס!

— פאַרמאָך דאָס מויל! — האָט דער פויער זי אָנגעשריגן. — עס איז אַ מלחמה... קיינער ווייסט נישט זיין מאָרגן... און ווייטער שווייגנד דיק געפאָרן.

פרומקע איז געלעגן איינגעקורטשעט אויפן באַרג טעפּ און שיסלען און ווי אין אַ וואַסער-מיל האָט אין איר קאָפּ גערוישט:

— אַ קריפּל... אַ קריפּל!... זאָלן זיי מיך אַראָפּוואַרפן... דריי און צוואַנציק יאָר קען שוין זיין גענוג! ווער דאַרף דען אַזוינעז?...

דער וועג איז געוואָרן שוואַרץ פון פליטים. טויזנטער מענער, פרויען מיט קינדער, האָבן געשלעפּט זיך איבער די שנייען מיט פּעק אויף די פלייצעס, איינגעשפּאַנט אין קליינע שליטעלעך.

דורך די לעכער פון דער פּלאַנדעקע האָט זיי אלע פרומקע געזען און אין זיך געפּרעגט:

— לויפן זיי שוין אויך... איז שוין אויף זיי געקומען די מפּלה?
קוים האָט דער וואָגן זיך געקענט דורכשטופן דורך דעם געדיכטן המון. מיט גלעזערנע אויגן האָבן די באַלעבאַטים אַראָפּגעקוקט אויף דער שוואַרצער כוואַליע, וואָס האָט אָנגעצויגן פון אלע וועגן. און אַדורכגע-נומען מיט אַן אימה גענומען טרייבן די פּערד. זיי זענען דעם המון פאַרביי און לייכטער אָפּגעאַטעמט, ווי זיי וואַלטן די געפּאַר געלאָזט ווייט הינטער זיך.

פון לאַגער אין לאַגער

ביי אַ דרייַשטאַקיקער געביידע האָט זיך דער וואָגן אָפּגעשטעלט.
זום פּאָסטן אויפן וועג האָט דער באַלעכאַס אַראָפּגעשריגן:
— איך פיר אַ קראַנקע... וואָס זאָל איך מיט איר טון? ווייטער
פאַר איך נישט!

— נישט ווייט איז די „נ. ס. פ.“ געזעלשאַפט, גיט זי דאָרט איר
בער — האָט דער פּאָסטן צוריקגעשריגן און דערזענדיק אַ גרופע קינד
דער ביי אַ וואָגן גענומען זיי אוועקטרייבן רופנדיק:
— ווי מייז האָבן זיי זיך צעלאָזט... אַ היים! צוריק... וווּ ווילט
איר לויפן? אין ים אַריין?!

פרומקען איז געווען גלייכנילטיק, וואָס דער פּאָסטן האָט געהייסן
מיט איר טון. דער יאָמער פון די ווייבער האָט געשטילט איר וויי. זאָל
שוין מיט מיר געשען וואָס עס דאַרף געשען... נאָר דאָס בילד האָב איך
געוואָלט דערלעבן. מיט אַ קללה אין די אויגן האָט זי אַרויסגעקוקט
אויפן וועג, מיט אַלע אַכרים איינגענומען אין זיך זייערע יללות און
שטיל ביי זיך איבערגעהזרט:

— זאָלן זיי אויסגיין אויף די וועגן, ווי אונזערע מאַמעס און
שוועסטערס. זאָלן זיי וויסן וואָס הייסט ווינטער זיך שלעפּן איבער
שנייען מיט קינדער! זאָלן זיי זיך אויך וואַלגערן אין די ריוועס און די
הינט זאָלן זייערע ביינער צעטראָגן!...

זי האָט נישט באַמערקט, ווי דער וואָגן האָט זיך געשטעלט, ווי
דער באַלעכאַס איז אַראָפּגעשפרונגען, פאַרשוונדן אין דער פינצטערניש
און צוריקגעקומען מיט אַן ס. ס. מאַן אין אַ ווייסער שירץ.

— קומט מיט מיר — האָט ער פריינטלעך געזאָגט און ווי אַ קינד
זי אַראָפּגענומען פון וואָגן. זי האָט אַפילו נישט באַוויזן זיך אַרומזען
און שוין איז דער וואָגן אוועק. דער סאַניטאַר האָט זי אַריינגעפירט
אין אַ גרויסן וואַרעמען זאָל אַרומגעשטעלט מיט בענק און בענקלעך,
אויפן וואַנט איז געהאַנגען אַ גרויס בילד פון היטלערן באַפּוצט מיט
פענער און האַקנרייצן.

— הייל היטלער! — האָט אויסגערופן דער ס. ס. מאַן הייבנדיק
די האַנט אין דער הויך.

רבקה קוואַטקאָוסקאַ

— הייל! — האָט אַ ברום געטון אַ יונגער מיליטערמאַן פון זיין שרייבטיש און ווייטער געשריבן אין זיין גרויסן, גראָבן בוך.
— הער דאָקטאָר, איך האָב אַ פאַרפרוירענע געבראַכט, מען האָט זי אין וועג געפונען...
— רופט די קראַנקן־שוועסטער — האָט דער דאָקטאָר געענטפערט נישט אויפהייבנדיק דעם קאַפּ פון זיינע ביכער. צוויי בלאַנדע מיידלעך זענען צוגעגאַנגען צו פרומקען און באַרמהאַרציק גענומען זי טרייסטן:
— ליבהען... וואָס איז מיט אייך געשען, אַזוי געפרוירן געוואָרן... מײן גאָט! מען דאַרף וואָס גיכער זיך מיט אַ לאַזאַרעט פאַרבינדן...
נישט דרייַסט האָט פרומקע אַ פּרעג געטון; וווּ בין איך?
— ביי גוטע מענטשן — האָט מיט אַ ווייכער שטים געענטפערט אַ בלוואַיניק מיידל אין אַ לאַנגן ווייסן פאַרטעך און אַרײַנגעלייגט אין איר מויל אַ ווייס, רונדיק אַרבעסל.
— דאָס איז אַ שמערצשטילנדיקע פּיל — האָט זי דערקלערט און צוגעגעבן נאָך אַ רגע. — זיי רואיק, מיר וועלן דיך היילן... אַרעם קינד מײַנס.

די קראַנקן־שוועסטערס האָבן די הענט געבראַכן, געיאָמערט:
— דאָס איז ענטזעצלעך, ווי קען מען דאָס צווען, ווי אונדזערע פרויען אַזוי לײַדן...
זיי האָבן זיך געווישט די טרערן מיט ווייסע שטיקלעך גאַזע און דערשיטערטע באַטראַכט פרומקעס הענט און פים.
— לאָמיר זי אַרײַנפירן אין דער שול — האָט זיך איינע אָנגע־רופן. — זי וועט זיך אַ ביסל אויסרוען, איבערשלאָפן...
די קראַנקשװעסטערס האָבן פרומקען אַרײַנגעטראָגן אין אַ קלאַס פון דער שול און אַנידערגעלייגט זי אויפן שטרוי, נעבן דער צענטראַל־באַהײצונג.
אַלע בענק פון דער קלאַס זענען געווען צוזאַמענגערוקט אין אַ זייט, אויף אויסגעשאַטענעם פּרישן שטרוי זענען געשלאָפן עטלעכע פּליטים. אויף פרומקעס אָנקומען זענען אין קלאַס אַרײַן די שכנים פון הויף, אַרומגערינגלט זי און אָנגעהויבן קלאָגן:
— שאַדע, שאַדע... זאָ איין יונגעס מעדכען... אַנע ביינע... ווער

פון לאַגער אין לאַגער

ווייסט וואָס קען נאָך מיט אונדז ווערן? אויף די וועג וואַלגערן זיך מענטשן טאַג-אויגן, טאַג-אויס!

...די מאַמעס לאָזן אין שניי זייערע פאַרפרוירענע קינדער און גייען ווייטער! אַ שטראַף פון הימל געקומען...

אין דער קלאַס איז אַריינגעקומען אַ שיקסע מיט אַ שויסל הייס וואַסער, גאַרנישט זאָגנדיק, אַוועקגעזעצט זיך נעבן פרומקען און גענר-מען זי אַרומוואַשן.

אַ באַלעבאַסטע האָט אַריינגעבראַכט אַ קענדל הייסע מילך, דער-לאַנגט פרומקען און מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאַפּ באַלד אַרויסגעגאַנגען. שפעט ביינאַכט איז אין קלאַס אַריינגעקומען אַ גרופע מיליטער-מע-נער. פאַרזיכטיק האָבן זיי זיך אַרומגעקוקט אין אַלע ווינקעלעך, מיד אַוועקגעזעצט אויפן דיל און פאַמעלעך אָנגעהויבן זיך אויסטון.

— די אויסט גאַנץ ערפראַרן — האָט זיך שטיל אָנגערופן אַן אָפּיר ציר אָנוויינדיק אויף פרומקען. נאָך אַ וויילע צוגעגעבן:

— קורט איז טיף אין רוסלאַנד... אויב דאָ איז אַזאָ ווינטער... ער האָט געוואַלט נאָך עפעס זאָגן, נאָר מיטאַמאָל אַ מאַך געטון מיט דער האַנט און שטיל געבליבן. מיט אַ קול ווי פון אונטער דער ערד האָט זיך אַ צווייטער אָנגערופן:

— קעמפן ווייטער האָט קיין זין נישט... די דעמאָראַליזאַציע איז גרויס, אַלע אַנטלויפן פון די פראַנטן... שטיל האָט עמעצער איבערגעגעבן:

— היינט אין אַ דאָרף האָבן איך געזען דריי געהאַנגענע מענער, לעבן זיי איז געהאַנגען אַ פרוי מיט אַ טאָוול אויפן האַלדז:

„די פרוי האָט פאַרשטעקט די פאַררעטער פון פּאַלך!“

— פאַררעטער... האָבן די מענער מיט איראַניע איבערגעהורט און באַלד אָפּגעהאַקט.

אויף דער שוועל האָט זיך באַוויזן אַ מיליטער-מאַן מיט עטלעכע גרייץן אויף דער ברוסט. צופרידן פון דער באַגעגעניש, האָט ער אויפ-געהויבן די האַנט און אויסגערופן:

— האַך דויטשלאַנד!
פרומקע האָט פון אונטער די האַלב-פאַרמאַכטע אויגן געזען ווי

הבקה קהיאטקאזוסקא

איינער פון זיי האָט אויפגעהויבן אַ האַנט און געהערט זיין שטימע פול מיט הווק:

— זאָ הויך איז דויטשלאַנד אין מיסט...

— וווּ בין איך אַריינגעפאַלן? — האָט זי ביי זיך געטראַכט. —
ווער ווייסט וואָס קען נאָך דערפון אַרויסקומען?

אין דער פרי האָט זי אויפגעוועקט דער נאַכטוועכטער. ציענדיק זי פאַרן אַרבֿל האָט ער אין איר אַריינגערעדט:

— פרייליין... עס איז אָנגעקומען אַ מאַשין... איר דאַרפט מיט-פאַרן... אין לאַזאַרעט, מאַרגן וועט שוין אפשר נישט זיין קיין קאַמור ניקאַציע!

פון שטרוי האָט זיך אויפגעהויבן אַן אָפיציר, צוגענאַנגען צו פרומד קען, אַרומגעבונדן אירע פיס מיט די טראַנטעס, פאַרקנעפֿלט דעם מאַנטל, גענומען אויף די הענט און שווייגנדיק אַריינגעטראָגן זי אין דער מאַשין. — אַ גוטע בעסערונג! — האָט ער נאַכגעשריגן איר, ווען די מאַשין האָט גערירט.

איינגעקורטשעט אויף דער באַנק האָט פרומקע באַטראַכט די זעל-נער פון דער מאַשין. זיי אַלע זענען געווען פאַרווונדערט און אָפּגעפרוירן. שטילשווייגנדיק גערויכערט ציגאַרעטן, אייניקע האָבן הויך געקרעכצט. אויף פרומקען האָט זיך קיינער נישט אומגעקוקט.

— אַבי נישט אויפן פעלד, נאָר נישט אונטערן פרייעם הימל — האָט זיך פרומקע געטרייסט, טראַכטנדיק. — וואָס קענען זיי שוין איצט מיר טון?...

ערשט ווען אַלע קראַנקע זענען אַרויסגעטראָגן געוואָרן פון דער מאַשין, פאַר אַ שפּיטאַל-געביידע און פרומקע איז אַליין געבליבן, איז זי באַפאַלן אַ שרעק. מוראדיקע פאַרשטעלונגען, ווי גיפטיקע שלאַנגען. האָבן זיך אין איר איינגעפרעסן, גענומען שטיקן און ווערן, מאַלן וואָס אַמאָל שרעקלעכערע בילדער.

אין דאַנציג האָט זיך די מאַשין געשטעלט. ווידער איז נאָך איר אַריינגעקומען אַן ס. ס. מאַן אין אַ ווייסן פאַרטוך, מיט אַ האַקנרײַן אויפן אָרעם און אַריינגעפירט זי אין איינער פון די אָפּטיילונגען פון די „ג. ס. פ.“ געזעלשאַפט.

פון לאַגער אין לאַגער

מיטאַמאָל האָט זיך פרומקע געפונען אין דעם גרויסן זאַל פון דער דאַנציגער אָפּערע. אויף די פּאָטעלן און בענק זענען געזעסן פּליטים, געשלאָפּן. דער זאַל איז געווען פול אָנגעוואָרפן מיט פעק בעטגעוואַנט, מיט מלבושים און געשיר. די מאַמעס מיט וויינענדיקע זויגקינדער אויף די הענט זענען אַרומגעגאַנגען לענגאויס דעם זאַל, נישט קענענדיק זיך קיין אָרט געפונען. אַנדערע זענען אַרומגעפּאַרן מיט די קינדער-וועגעלעך הין און צוריק ווי אומזיניקע.

אַ פּאַרלוירענע האָט זיך פרומקע אַרומגעקוקט איבערן זאַל, נישט פּאַרשטייענדיק וווּ זי איז אַריינגעפּאַלן. ווי פון אונטער דער ערד זענען אַרויסגעוואַקסן צוויי קראַנקן-שוועסטערס, ווידער באַטראַכט אירע ווונדן, געשאַקלט מיט די קעפּ, געשוויגן. איינע פון זיי איז אַוועק, באַלד צו ריקגעקומען מיט אַ טעלער זופ און אַוועקגעזעצט זיך פרומקען אָנקאַרמען. די קראַנקן-שוועסטער איז געווען אַ שווייגערין. אַלץ געטון אָן ווערטער. אַוועקגייענדיק האָט זי זיך צו פרומקען אָנגערופּן:

— פּאַרליר נישט די האָפענונג... מיר וועלן זיגן! אין אַ רואיקער צייט וועסטו געזונט ווערן... אַלזאָ, שלאַף גוט און טרוים שיין...

פרומקע איז אַליין געבליבן. געפרוּווט איינשלאָפּן, פּאַרגעסן פון אַלעמען, נאָר דער לאַרם אויפן זאַל, דאָס געוויין פון די קינדער האָט זי וואָס אַמאָל ווידער אויפגעוועקט. די מאַמעס האָבן געפרוּווט די קינדער איינשטילן, אָנגעהויבן מיט זיי אַרומגיין צווישן די בענק, נישט קענענדיק זיי באַרואיקן אַליין זיך צעשריגן, גענומען שלאַגן די קינדער. עס איז געשווומען אַ שעה נאָך אַ שעה און דער טומל איז געוואָרן וואָס אַמאָל גרעסער. הינטער די פענצטער האָט אָנגעהויבן צו טאַגן, ווי אַ פּאַרשעמטע האָט זיך דאָס ליכט אין די ווינקעלעך געוויזן. די מענער האָבן זיך אויפגעוועקט, מיט האַנטיכער אין די הענט געגאַנגען זיך וואַשן, צוריקגעקומען מיט טעפעלעך טיי און אַ שטיקל ברויט. די קראַנקן-שוועסטערס פון דער נאַכט-שיכט זענען אַוועקגעגאַנגען, די צוויי טע פּאַרטיע וואָס איז אָנגעקומען אויף זייער אָרט האָט זיך גענומען צום פּאַרטיילן דעם פּרישטיק.

פרומקע איז געלעגן אין פיבער צעברענט, די ווונדן האָבן זי גע-ברייט און געשטאַכט. איינגעקורטשעט אין איר פּאָטעל, האָט זי שטייל

רבקה קוויאטקאווסקא

געקרבצט מורא האַבנדיק אויפצוהויבן דעם קאַפּ, קיינער זאָל זי נישט דערקענען. וואָס טון? — האָט זיך פרומקע געשלאָגן מיט די געדאַנקען, ווייטער אויסבאַהאַלטן זיך האָט נישט קיין זין, זאָלן זיי מיך שיקן איז אַ שפּיטאַל, אָדער אַ סוף מאַכן מיט מיר! איך האַלט עס מער נישט אויס... אַלץ איינס... מיט די לעצטע כוחות האָט זי זיך אויפגעזוויבן פון פּאַטעל און פּאַמעלעך שאַרנדיק זיך ביי די ווענט צו צו דער קאַנז צעלאַרע און נישט דרייט אָנגעקלאַפט.

— יאוואָל! — האָט עמעצער פון הינטער דער טיר אויסגעשריגן. פרומקע איז אַריין אין אַ קליין צימערל מיט ביכער און מעדיקאַ-מענטן אָנגעוואָרפן. דערזענדיק היטלערס מאַרמאַרענעם ביוסט אויף אַ געשטעל מיט האַקנקרייצן און בענדער באַפּוצט, איז איר דאָס לשון ווי אָפּגענומען געוואָרן. אַ פאַרלוירענע האָט זי זיך אַרומגעקוקט איבערן צימערל, נישט געוויסט וווּ זיך אַהינצוטון.

— וואס ווינטשן זי זיך, פראו? — האָט זיך אָנגערופן איינער פון די דאָקטוירים, וואָס איז לעבן אַ שרייביש געזעסן און קאַנטראַך לירט אַ ליסטע.

פרומקע האָט אַ וויילע געטראַכט און רואיק אָנגעהויבן דערציילן:

— איך בין פון שטוטהאַפּער לאַגער... אין וועג אַלע פאַרלאָרן... ביטע, אינפאַרמירט מיך וואָס איז מיט די מענטשן געשען... וווּ זענען זיי? אָדער פאַרבינדט מיך מיט אַ צווייטן יודן-לאַגער...

אַלע האָבן זיך מיטאַמאַל פון די ערטער אויפגעכאַפט. מיט כעס האָט איינע פון די קראַנקן-שוועסטערס אויסגעשריגן:

— אַזא פּרעכהייט! צוזאַמען מיט אונדזערע מענטשן גענעכטיקט! ווי אזוי קומסטו דאָ אַהער?

— די ווערמאַכט האָט מיך מיט אַ מאַשין געשיקט — האָט פרומקע רואיק געענטפּערט, ווי עס וואָלט איר שוין אַלץ איינס געווען.

— די ווערמאַכט! — האָט אַ מאַן אין אַ ווייסן פאַרטעך אויסגע-שריגן, — איך וואָלט זיי...

— מען מוז זי וואָס גיכער באַזייטיקן פון דאַנען — האָט די עלטסטע, אַ נאָנע, אין אַ שוואַרצן קלייד זיך אָנגערופן.

פון לאַגער אין לאַגער

— מען דאַרף זי איבערגעבן דער פּאָליציי — האָט אַ צווייטע צוגעגעבן.

אַ קראַנקן־שוועסטער אין אַ ווייס בלענדנדיק פאַרטעך איז צו צום טעלעפּאָן, גענומען דאָס טרייבל, אָנגעדרייט אַ נומער און נאָך אַ וויילע מיט אַ שמייכל געפרעגט:

— געשטאַפּאַ? יאָ. פּראַנץ, דאָס בין איך... הער זיך צו, מיר האָבן דאָ אַ ייִדין פון שטוטגאַרטער לאַגער... זי האָט זיך דאָ אַריינגעדרייט... וואָס זאָל איך טון מיט איר? — אַ רגע שטילשווייגן.

פרומקען האָט גענומען שווינדלען פאַר די אויגן, זי האָט זיך אָנגעכאַפט ביים בענקל און שווער אַנידערגעפאַלן.

— אַהאַ! — האָט די קראַנקן־שוועסטער צופירן אַריינגעלאַכט אין טרייבל און סודותפול צוגעגעבן: איך פאַרשטיי... צום ווידערווען... זאָפּאַרט! דאַנקע...!

זי האָט אַוועקגעלייגט דאָס טרייבל און האָט אַ זאָג געטון צו פרומקען:

— דו ביסט פּערהאַפּטעט! אַנו, רוק זיך אָפּ פון דאַנען און אַ שלעפּ געטון דעם שטול ווייזנדיק איר אַן אָרט אויפן דיל.

פרומקען האָט זיך אויסגעצויגן אין ווינקל אויפן דיל, איינגעקור־טשעט אין זיך, ווי געוואָלט אויסבאַהאַלטן זיך פאַר אַלעמענס בליסקן. אין מח האָבן זיך געפּלאַנטערט איינצלנע ווערטער: שטוטהאָפּ... געשטאַד פּאַ... פּערהאַפּטעט...!

פּלוצים האָט פון איר האַלדז זיך אַרויסגעריסן אַ מוראדיקער קוויטש, דאָס פנים איז שוואַרץ געוואָרן, אַ ספּאַזם האָט אַרומגענומען איר קערפּער.

— היסטעריע — האָט קאַלט פּעסטגעשטעלט אַ דאָקטאָר. עמעצער האָט אויף איר אַ שפּריץ געטון אַ ביסל קאַלט וואַסער. אַ שוועסטער האָט זיך אַראָפּגעבויגן, אַריינגעלייגט אין מויל אַ פּיל, באַלד האָבן זיך אַלע גענומען צו זייער אַרבעט.

אין שטיבל האָט זיך אַריינגעפאַקט אַ גרופּע פּליטים. די שוועס־טערס האָבן לויט דער ריי יעדן איבערגעבונדן די אָפּגעפרוירענע הענט און פּיס. שטיבל, ווי צו זיך האָבן זיי נאָך אַלץ געברומט:

רבקה קוויאטקאווסקא

— אזא פרעכהייט! א יידן האָט דאָ היינט גענעכטיקט... מען קען גארנישט פון זיי פטור ווערן!

— יא, די זינד נישט דום... האָבן די פליטים צוגעשמייכלט. די טיר האָט מיטאמאָל אויפגעריסן א גרופע פליטים.

א דייטשקע אין א טייערן פעלץ מיט א טשעמאָדאָן אין דער האַנט האָט פון דער שוועל זיך צעשריגן: — איך מוז באַקומען א שיין קיין בערלין, דאָרט איז מיין איינציקע טאָכטער געבליבן! שוין דריי יאָר איז מיין מאַן אַוּפֿן פראַנט... און איך קען אפילו קיין שיין נישט באַקומען!

— מיר האָבן קיין פאַרבינדונג! די קאָמוניקאַציע איז איבערגע-ריסן! איר זייט ערלעדיקט!... ביטע פאַרלאָזן — האָט געענטפערט די קראַנקן-שוועסטער צוריקשטויסנדיק די דייטשקע צו דער טיר.

...איך מוז נאָך האַמבורג, איך האָב דאָרט אַלץ געלאָזן — האָט הייזעריק געשריגן א יונג ווייבל, —וואָס פאַראַ אָרדענונג איז דאָ ביי אייך? וואָס מיינט איר זיך, אַז איך וועל אייך שווייגן? דאָרט איז מיין פאַר-מעגן, מיין בלוט! איך מוז צוריק!

— איר מוזט קיין זאָך נישט! עס איז אַ מלחמה, דער פיינד איז הינטער דאַנציג. מיר מוזן איבערוואַרטן ביז אונדזערע וועלן זיי צוריק-שטויסן...

— איר קענט הייסן וואַרטן — האָט זיך צעוויינט אַן עלטערע דייטשקע, — שוין דריי וואָכן וואַלגער איך זיך אויף די פאָטעלן! איר וועט מיך דאָס מאַל נישט אָפּפאַטערן! מיינע אַלע זין זיינען אויפן פראַנט!

דאָס צימערל איז געוואָרן פול געפאַקט מיט מענטשן, אַלע האָבן געשריגן, געבעטן, געוויינט.

פרומקען אויף דער ערד האָט קיינער נישט געזען. אַרום איר האָבן זיך אַלע אַרומגעשטעלט, געשטויסן זיך, געקריגט. פלוצים האָט דעם לאַרם צעריסן אַ פיינלעכער וויי-אויסגעשריי, ווי עמעצער וואַלט זיך גע-שטיקט. אויף אַ רגע איז שטיל געוואָרן, די אינטערעסאַנטן האָבן זיך אָפּגערוקט אין אַ זייט און מיטאמאָל דערזען אַ מיידל קאָרטשען זיך אין ווייטיק אויף דער ערד.

פון לאַגער אין לאַגער

אויף פרומקעס אָפּגעפרוירענע פּיס האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַ סאָל-
דאַט אין הויכע שטיוול. פאַר ווייטיק האָט זיך פרומקע אויסגעדרייט
אין צווייען, פאַרגאַנגען אין געוויין.

— וואָס פאַראַ טעאַטער מאַכסטו דאָרט? — האָט די קראַנקן-
שוועסטער מיטן ווייסן פּנימל פּון אַ מלאַכל אויסגעשריגן, ווען זי האָט
אַבער דערזען, אַז פרומקע ליגט ווייטער אָן סימן פּון לעבן, איז זי צו
איר צוגעגאַנגען ברומענדיק ביז:

— ווייז נאָר דייע פּיס, איך וועל אַ קוק טון אויף זיי... איבער-
בינדן...

מיט אַ פינצעטע האָט זי אַראָפּגעריסן די וואַליקעס פּון פרומקעס
פּיס צוזאַמען מיט דער הויט פּון די ווונדן און מיט אַ שטיקל טרוקענע
מאַרלע גענומען בינדן די אייטערדיקע בלאָזן.

... אַ ביסעלע זאַלבע... איך... איך.. האָט פרומקע אַ צעחושטע גע-
שטאַמלט.

— שווייג! — האָט די קראַנקן-שוועסטער אויסגעשריגן מיט אַ צע-
קרימטן פּון עקל פּנים. — פאַר אונדזערע קראַנקע פעלן אויס מעדיקאַ-
מענטן... זיי צופּרידן, אַז איך לאָז דיך דאָ ליגן... עקלאַפּט ווען!

די פּליטים האָבן זיך צו דער טיר אָפּגערוקט, געבליבן שטיין ביי
דער שוועל. אין דער קאַנצעלאַריע האָבן זיך אַלע געזעצט צום פּרישטיק.
מיט אַ פּול געפּראָפּט מויל האָט זיך אַ קראַנקן-שוועסטער אַראָפּגעבויגן
צו פרומקען און ווי קיינמאַל גאַרנישט אַ פּרעג געטון:

— אין שטוטהאַף דאַרף זיין אַ שיינע נאַטור... אמת?
— איך ווייס נישט, איך... — האָט פרומקע קוים אַרויסגערעדט,
דעם קאַפּ אַראָפּגעלאָזט, שווייגנדיק געבליבן ליגן. דאָס האַנטוך פּון איר
קאַפּ האָט זיך אַראָפּגערוקט און פרומקע איז געבליבן ליגן מיטן גאָלן
קאַפּ.

אַלע האָבן זיך מיט עקל אָפּגערוקט ביז ברומענדיק:
— אַ נישט נאָרמאַלע... ענטזעצליך... מען קען נישט עסן!
מיטאַמאַל האָט זיך די טיר אויפּגעמאַכט, פּון דער שוועל האָט
אַ פּאַסטן זיך העפּלעך פאַרנייגט און גוטמוטיק געפּרעגט:
— דאָ געפינט זיך אַן אַנטלאָפּענע פּון לאַגער?

רבקה קוויטקאווסקא

— ביטע... ביטע... — האָבן מיט פרייד אויסגערוּפֿן אַלע. — אָט, ליגט זי דאָרט...

דער פּאָסטן האָט זיך פאַרקוקט אין ווינקל, דערזענדיק פרומקען האָט ער זיך פאַרקרימט, ווי פאַר אַ פאַרזעניש און שטרענג אַ זאָג געטון:

— אויפשטיין, דו וועסט מיט מיר מיטגיין, פאַרשטאַנען?

פרומקע האָט זיך אויפגעזעצט אויפן דיל, דעם האַנטוך מיט די פאַרבונדענע הענט געפרוּווט אַרויפֿרוקן אויפן קאַפּ, גלייך ביידע הענט אַראָפּגעלאָזט און אַ פאַרצווייפֿלטע אָנגעהויבן שטאַמלען:

— איך קען נישט גיין... שיסט מיך... שיסט!

— דו וועסט שוין קענען! — האָט מיט אַ קוויטש אויסגעשריגן די נאַנע אין ווייסן שירצל אויפן שוואַרצן קלייד. — הייב זיך אויף און טראָג זיך אָפּ פֿון דאַנען! אָבער זאָפּאַרט!

פרומקע האָט זיך אָנגעכאַפּט ביים בענקל און פאַמעלעך אויפגע- שטעלט פֿון דיל. מיט אַ ציטערדיקער שטים זיך פאַרטיידיקט: — איך גיי... איך גיי שוין...

— ראָום! — האָט דער זעלנער אַ געשריי געטון און אויפגעמאַכט די טיר.

פרומקע האָט זיך אויסגעגלייכט און ווי עס וואָלט זי אַ פרעמדע קראַפּט געפירט, פאַמעלעך גענומען רוקן פּאָראַויס. אַלע האָבן זיך ווידער צעלאַכט:

— גיין קען זי נישט... יאָ, זי מאַכט עס גוט...

אַזוי ווי דער פּאָסטן איז נאָר אַרויס פֿון טעאַטער-זאַל, האָט ער אָנגענומען פרומקען און טיף גערירט, אָנגעהויבן אויסצופּרעגן:

— וואָס איז אייך? האָט איר הייץ? זענט איר אָפּגעפרוּירן, אָדער פאַרווונדעט?

— אָפּגעפרוּירן.

— אָפּגעפרוּירן? — האָט ער איבערגעזורט פאַרווונדערט. — עס

איז דאָך היינטיג נאָר קיין ווינטער נישט געווען — און אָנגעהויבן זי באַרואיקן:

פון לאַגער אין לאַגער

— האָט קיין מורא נישט, מיר וועלן אייך אויסהיילן, אין דייטש
לאַנד ווערט קיינער נישט פאַרלאָזן!
— איר וועט מיך נישט שיסן? — האָט פּרוּמקע אַ צעטומלמע
געפרעגט.

דער פּאָסטן האָט זיך האַרציק צעלאַכט:
— וואָס, בין איך דען אַ רויבער? מענטשן וועל איך שיסן! אָט
וועל איך דיך צופירן צו דייע פּאַלקסגענאַסע...
שאַרנדיק זיך לעבן די מויערן, האָט פּרוּמע אַ דערשטוינטע אַרומגע-
קוקט זיך איבער דער שטאָט.

הייסט, אַז אַלץ איז אַזוי ווי געווען... שוויפּענצטער מיט וויינען,
טאָרטן און פּרוכטן — האָט זיך אין איר מוח געפלאַנטערט. די מאַשינען
מיט די טראַמוויען האָבן איר געקרייזלט פאַר די אויגן. פון די מויערן
האָבן אַראַפּגעשריגן רעקלאַמעס פון קינאַס, קאַנצערטן...
גייען נאָך אַלץ מענטשן אין קינאַ, האָט זי זיך געוונדערט, אויף
קאַנצערטן?

פון אַ הויף איז אַרויסגעגאַנגען אַ גרופּע שוליינגלעך. דערזעענדיק
פּרוּמקען, האָבן אַלע אויסגעשאָסן מיט אַ געלעכטער:
— אַ, קוקט! אַ פאַרריקטע, מיט אַ האַנטוך אויפן קאָפּ, מיט אַ
טאָרבע אויפן האַלדז... האַ, האַ, האַ!

פאַר פּרוּמקעס אויגן האָבן זיך אַ דריי געטון די הייזער מיט פולע
שוויפּענצטער, די גאַסן מיט די מענטשן. אירע פיס האָבן זיך ווי איינ-
געבראַכן, זי האָט זיך אַ וואַקל געטון.

מיט ביידע הענט האָט זי דער פּאָסטן אָנגעכאַפט און אַ פאַרלוירענער
אריינגערעדט:

— באַלד וועלן מיר זיך אויפּוועצן אויף אַ טראַמוויע... צופאַרן... —
ווי ער וואַלט מורא געהאַט, זי זאָל אים אויפן וועג נישט פאַלן, גענר-
מען זי מוסרן:

— איר זענט דאָך נאָך גאָר אַ יונגער מענטש... ווי קען מען דאָס
אַזוי? וואָס זאָלן זאָגן די אויף די פּראָנט?

ער האָט זי כמעט אַריינגעטראָגן אין טראַמוויע, אָנגעשפּאַרט ביי
דער וואַנט, זי זאָל נישט פאַלן. דער טראַמוויע איז לענגאויס דער שטאָט

רבקה קוואטקאווסקא

געפאָרן, אַרײַנגעדרייט אין דער פּאָרשטאָט. פאַר פּרומקעס אױגן זענען אַדורכגעפּלױגן פּולע טאַקסיס מיט מיליטער־לייט, שליטנס מיט ציווילע, וועגענער אָנגעלאָדענע מיט פעק, פּול געפּאַקט מיט קינדער. עס האָט זיך איר געדאַכט, אז הימל, ערד און מענטשן לױפּן. פּלוצלינג האָט זי דערזען אַ גרופּע מענער אין געשטרייפטע אנצוגער, אײַנגעשפּאַנט אין אַ וואָגן שטיינער. אױף אַ דערנעבנדיקן מױער האָט זיך באַױזן אַן אױפֿ־שריפט:

„אַרבייטס־לאַגער פּון שטוהאַפּער קאַמאַנדאָ“.

— איך האָב אַ ייִדין געבראַכט — האָט דער פּאַסטן געמאָלדן דעם וועכטער, וואָס איז אַרומגעגאַנגען לענגאױס דער מױער.
— ביטע אין דער קאַמענדאַנטור — האָט פּרײַנטלעך אָפּגעענט־פּערט דער וועכטער און ווייטער שפּאַצירט אַרום מױער.
אין צימערל פּון דער קאַמענדאַנטור, אַרום דעם שרייבטיש, זען נען געזעסן יונגע דייטשע אָפּיצירן, גערויכערט ציגאַרעטן, מיט פּאַרזאָרגטע פּנימער געסודעט זיך. אױסהערנדיק די מעלדונג, האָט אײַנער פּון זיי גלייכגילטיק אַ ברום געטון:

— באַראַק 10...!

— צום באַפעל!

פּרומקע איז אַרײַנגעפּירט געוואָרן אין אײַנעם פּון די באַראַקן פּון דאַנציגער קאַנצענטראַציע־לאַגער.

אַנטוונג, וויפּערקייט און דיסציפּלין

דער בלאַק־פירער בראַנעק, אַ נידעריקער, פּערציקיעריקער מאַן, אַן אַרבעטער פון שלעזיע, האָט אין די לאַגערן געלעבט זינט אַכט יאָר. מיטגעמאַכט אַלע קראַנקייטן און דערנידערונגען, מיט וועלכע די הענקער פון פּעלקער האָבן געוואָלט פּאַרפייניקן און דעמאָראַליזירן יעדן מענטש. אָבער זיין שטאַלענעם כאַראַקטער און שטענדיקן גלויבן אין זיג פון דער גערעכטיקייט האָבן זיי נישט באַוווּזן צו ברעכן. זיינע אויגן האָבן געזען דאָס, וואָס דער פּאַרשטאַנד קען נישט באַנעמען און געבליבן אַזוי קלאַר און העל, ווי ביי אַ קינד. אין משך פון די לאַנגע יאָרן אין קאָנצענטראַציע־לאַגערן האָט ער זיך נישט בלוזן באַקענט און באַפריינדט מיט אַלע פּעלקער פון דער וועלט, נאָר אפילו באַוווּזן אַריינצודרינגען אין דער אַדמיניסטראַציע פון לאַגער. די ס. ס. מענער האָבן אים געהאַלטן פאַר אַ גוטן ברודער און אַן אייגענעם אַנשטענדיקן מענטש. דער אָבערשאַרפֿ־דער פון דאַנציגער קאָנצענטראַציע־לאַגער האָט אים געגעבן אויסצופירן פּאַרשידענע אַרבעטן און נישט פּאַרגעשטעלט זיך, אַז ער האָט צו טון מיט אַ בלוטיקן שונא, וועלכער האַלט זיך מיט אַלע כוחות זיינע נאָר דערפאַר, כדי מיט די אייגענע אויגן זען, ווי זיי אַלע ווערן אין קייטן געפירט צום משפּט פון דער וועלט! דער בלאַק־פירער בראַנעק האָט אונטער זיין אויפזיכט געהאַט עטלעכע מענער־באַראַקן אין דעם רעכטן פליגל פון לאַגער אין אַ פּאַר פרויען־באַראַקן, נישט ווייט פון דער צוים, וווּ עס זענען געווען די פּראַנצויזישע קריגס־געפּאַנגענע.

אין די פרויען־באַראַקן זענען געווען די אַלע, וואָס זענען בעת דער עוואַקואַציע פון שטוטהגאָץ פּאַרלויזן געוואָרן אין וועג און צו פּוס געקער

רבקה קוויאטקאווסקא

מען קיין דאנציג. די פאליציי האָט זיי אויפגעזוכט און באַלד צוריקגע-
שיקט אין לאַגער.

בראנעק האָט געווסט, וואָס באדייט דאָס וואָרט אָשוויענטיש, שטוטהאף, געמאָ און געמון אלץ כדי צו פארלייכטערן די פרויען דאָס לעבן אין לאַגער.

קיינער האָט אים אין זיין אַרבעט נישט קאָנטראָלירט. אין די ערשטע וואָכן פון זיין אויפזיכט איבער די יידישע פרויען האָט ער זיי צו די אַפּעלן נישט געוועקט אפילו. יעדן טאָג, ניין אזויגער, האָט ער געקלאַפט אין דער טיר פון פרויען-באראק אריינשרייענדיק:

— ווי לאַנג וועט איר אזוי שלאָפן, צו אלדי רוחות! גיכער מאכט אויף די טיר!

ער האָט געציילט די מיידלעך גייענדיק פון איין נארע צו דער צוויי-טער און מיט אַ חזק־שמייכלע אויסגעפרעגט:

— נו, זייט זיך מודה, ווער פון אייך איז אנטלאָפן, ווער האָט זיך אויסבאהאלטן? „מיר“ וועלן זי סיי ווי סיי געפינען...

— קיינער, הער בלאַק־פירער — האָבן פארזיכערט די מיידלעך — מיר אַלע זענען דאָ. ציילט איבער!

— אויב איר זענט אזוי אנשטענדיק, וועט איר באַלד באקומען

הייסע קאווע. זאָגט מיר נאָר, ווי האָבן אייך געשמעקט די נעכטיקע זופן? —

האָט ער ווייטער אויסגעפרעגט א צופרידענער פון זיין שפיצל, וואָס ער האָט אָפגעטון אין דער קיך.

— מיר זענען שוין לאַנג נישט געווען אזוי זאט! — האָבן אַלע צו-

זאמען אויסגערופן. — פון לאַנג פארגעסן די צייט.

— איינע זאָל רעדן! בין איך אַ בלאַק־פירער אָדער קיין בלאַק־

פירער? איר האָט קיין דרך ארץ פאר מיר, האָט גוטמוטיק ווייטער געצויגן

בראָנעק, איר געדענקט וואָס דער אָבערשארפירער פאָדערט פון אייך?

— אכטונג, זויבערקייט און דיסציפלין! — האָבן אַלע צוזאמען גע-

ענטפערט און אַרויס מיט אַ געלעכטער.

— מיידלעך, די „אכטונג“ בין איך אייך מוחל, נאָר די זויבער-

קייט זאָלט איר הימן. באַלד וועט קומען אונדזער בעסטער „פריינט“ אויף

אן אינספעקציע. איר ווייסט דאָך — קיין בעזים צו קערן גיט ער נישט,

פון לאַגער אין לאַגער

נאָר באַלד וועט ער זידלען, אז אלע יידן זענען שמוציקע חזירים. דאָס האַלץ באהאלט אין די ווינקלען... ווען איך וועל צוריקומען אין א שעה אַרום, זאָל דאָ שמעקן, ווי אין א וויינגאַרטן! פארשטאנען?

— הער בלאַק־פירער, גייט נישט אַוועק — האָט זיך געבעטן קלאַרי, דאָס מיידל פון אונגארן. דערציילט אונדז עפעס נייעס, מיר ווייסן גאָר נישט וואָס עס הערט זיך אויף דער וועלט!

...שלעכט, מיידלעך — האָט בראַנעק סודותפול געזאָגט מיט א באַד האלטענעם שמייכל. דער שונא איז גאָר נאָענט... און ווי ער וואַלט זיך דערשראָקן פאר זיינע אייגענע רייד, אָפּגעהאַקט, פאררויכערט א ציגאַר רעט און צו צו דער טיר.

— הער בלאַק־פירער, איר וועט אונדז היינט דעם אויוון נישט איינהייצן? — האָט אַ מיידל מיט אַ פארצויגענער שטימע געפרעגט פון א נארע.

— וואָס זאָל איך מיט אייך טון? — האָט בראַנעק אַ מאַך געטון מיט אַ האַנט. נו, גוט. איך וועל פייער מאַכן — האָט ער זיי נאָכגעגעבן, נאָר איך וועל זען, וועלכע פון אייך וועט נאָך דער מלחמה מיט מיר חתונה האָבן?

— מיר אַלע! — האָבן די מיידלעך אויסגערופן. — זאָלן אונדז נאָר די האָר צוריקוואַקסן!

— אויב אַזוי וועט דער אויוון פלאַצן! — האָט זיך צעלאַכט בראַנעק און גלייך זיך גענומען צום האַלץ האַקן. צוויי פּוילישע שוואַרץ־אַרבעטער האָבן אַריינגעבראַכט אַ קעסל קאווע. די מיידלעך זענען אַראָפּ פון די נארעס, פארטיילט די קאווע און זיך גענומען צום פּרישטיק.

דאָס אייוועלע האָט זיך רויט צעגליט, מיט אַ וואַרעמקייט אָנגע־פילט דעם באַראַק. אומעטיק האָבן זיך די אַרבעטער געזעצט דערנעבן אויף אַ באַנק, געשוויגן.

— איי, איי, וואָס פאַראַ מענער איר זענט... — האָט בראַנעק אָנגע־הויבן פון זיי אָפּצולאַכן, — אַ קעסעלע קאווע געבראַכט און זיך צום טויט פאַרמאַטערט! באַלד האָט ער שטיק, ווי צו זיך אַ זאָג געטון: — חברה, אונדזער בעסטער חבר גייט...

רבקה קוויטקאווסקא:

די ארבעטער האָבן זיך אויפגעכאפט פון די ערטער, צוזאמען מיט זיי איז אַרויסגענאנגען בראַנעק.

די מיידלעך האָבן אויפגעמאכט די פענצטער, ציגענעקט די שטרוי־זעק מיט די דעקעס, אויסגעווישט דעם דיל און צוריקגעלייגט זיך אויף די נארעס.

מיטאַג־צייט איז אין דער שטוב אריינגעקומען דער אָבערשארפֿי־הער, א דרייסיקיעריקער, פעסט געבויטער מאן, אין א גרינעם לעדערנעם מאַנטל, מיט גלאַנציקע שטיוועלעך אויף די פיס.

— אכטונג! — האָט אויסגעשריגן דער בלאַקפֿירער בראַנעק.

אלע מיידלעך האָבן אַרויסגעשטעקט די קעפ פון די נארעס, געשוויגן דער אָבערשארפֿירער האָט זיך א וויילע ארומגעקוקט איבערן באַדראַק און מיט פאַראַכטונג געפרעגט:

— איר ליגט אויף די נארעס גאנצע טעג?

— מיר האָבן נישט וואָס צו טון — האָט זיך נישט דרייכט אָנגערופן קלאַרי און באלד אָפּגעהאקט.

— וואָס פאַראַ פאַלק זענט איר, וואָס פאַראַ מענטשן? איר האָט קיין קולטור, גאָרנישט — האָט זיך צעשריגן דער אָבערשארפֿירער. קיין אונטערהאלטונג, ווי צווישן מענטשן, איז אפילו ביי אייך נישטאָ. איר האָט גליק, אז איר זענט צו מיר אַריינגעפאלן, קיין אנדערער וואָלט אזא איריאַטן־באַנדע נישט אויסגעהאלטן!

דערזעענדיק ביי איינער פון די מיידלעך אַרומגעבונדענע פיס, האָט ער מיט חוזק אַ פרעג געטון:

— אויף וועלכן פראַנט האָסטו די פיס פאַרווונדעט?

— איך בין קראַנק, אָפּגעפרוירן... — האָט דאָס מיידל א דער־שראָקענע גענומען זיך פאַרטיריקן.

— אָפּגעפרוירן געוואָרן אין בעט? הא, הא, הא! — האָט זיך היל־ביק צעלאַכט דער אָבערשארפֿירער.

— אין דייטשלאַנד זענען נישטאָ קיין קראַנקע — האָט גיך אָפּגע־ענטפערט בראַנעק און מיט דער פלייצע פאַרשטעלט דאָס אָפּגעפרוירענע מיידל. ביסט געזונט, פאַרשטאַנען?

פון לאַגער אין לאַגער

— ריכטיק — האָט אַ צופרידענער א שמייכל געטון דער אָבער-
שארפירער און שטרענג כאפוילן:

— דו זאָלסט דאָס ווייבער-פאָלק פעסט האַלטן, עס גייט זיי דאָ
פיל צו גוט!

— צום באַפעל! — האָט בראַנעק אויסגעשריגן און אויסגעצויגן זיך
ווי אַ סטרונע.

די מיידלעך האָבן לייכטער אָפגעקאָטעמט, ווען דער אָבערשאר-
פירער האָט אויפגעפראַלט די טיר און זיך אָפגעטראָגן.

— איצטער קען מען ווייטער שלאָפן — האָט יעדע ביי זיך גע-
טראכט און זיך פאַרדעקט מיט דער דעקע איבערן קאָפּ אַריבער.

— קיין קולטור האָבן מיר נישט! — האָט בעזשי אן אויפגעהענגטע
נאָכגעשפעט דעם אָבערשארפירער — איך וואָלט געוואָלט זען, וואָס
פאַראַ אונטערהאַלטונג עס וואָלט ביי אים געווען, ווען מען וואָלט אים
אזוי געטריבן פון לאַגער אין לאַגער!

...און אפשר וועל איך נאָך זען — האָט זי זיך אליין גענומען באַ-
רואיקן. זי איז אַראָפגעקראַכן פון דער נארע, אָפגעוואשן און אויסגע-
געקעמט די קורצע הערעלעך, איבערגעקוקט זיך אין עמער וואַסער און
אַרויס צו דער צוים, וווּ ס'זענען געווען די פראַנצויזישע קריגס-געפאַנ-
גענע.

אויף דער צוים איז געהאַנגען א טאָוול מיט אן אויפשיפט: „דאָס
דערנענטערן זיך צו די קריגס-געפאַנגענע איז שטרענג פאַרבאָטן! יעדע
אונטערהאַלטונג באַשטראַפט מיט טויט!“

א דייטשער פּאָסטן האָט שפּאַצירט לענגאויס דער צוים, געהיט.
בעזשי האָט זיך געשטעלט אין דער טיר פון באַראַק און זיך פאַרויכטיק
אַרומגעקוקט.

אין פענצטער פון די מענער-באַראַקן האָט זיך געוויזן אַ שאָטן און
פאַרשוונדן.

בעזשי איז אַרויס פון באַראַק, פאַמעלעך אָנגעהויבן זיך רוקן פאַר
אויס.

פון דער טיר פון מענער-באַראַק האָט עמיצער אויפגעהויבן א האַנט,
געוויזן דריי פינגער. בעזשי האָט מיטן קאָפּ קוים באַמערקבאַר אַ שאָקל

רבקה קוויאטקאווסקא

געטון און צוריקגעקערט זיך אין באראק. מיטאמאָל האָט זי באמערקט פון דערווייטנס אַ מיידל מיט אַ האנטוך אויפן קאָפּ, מיט אַ טאַרבע אויפן האַלדז, פאַמעלעך זיך שלעפן איבער דער לאַנער-נאַס. — מסתמא אַ פאַרלורענע פון וועג — האָט זי אַ טראכט געטון און צוגעאייגלט די טריט.

— אין אונדזער באראק גייסטו, פון וואנען קומסטו — האָט בעזשי אָנגעהויבן אויסצופרעגן.

— אין באראק 10... פון שמוטהאָפּ קום איך — האָט פרומקע שוואַך אָפּגעענטפערט.

— אַזוי! — האָט בעזשי אַן איבערראשטע אויסגעשריגן, — זענען דאָרט נאָך מענטשן פאַראנען? איך בין אַרויסגעגאנגען אין ערשטן טאָג פון דער עוואקואציע, צוזאַמען מיט די פּאָלקעס... אין שפיטאַל איז מיין מאמע געבליבן... וואָס איז געוואָרן מיט אלע קראַנקע? ... און נישט וואַר-טנדיק אויף אַן ענטפער, ווייטער אויסגעפרעגט: וואָס רעדט מען וועגן דער מלחמה? וווּ געפינט זיך דער פּראָנט?

...די דייטשן אַנטלויפן פון זייערע שטעט... שוין נישט לאַנג! — האָט פרומקע שטיל איבערגעגעבן.

— גלויבסטו טאַקע אין דעם? — האָט בעזשי אַן אויפגעציטערטע אויסגעשריגן, — אָנגענומען פרומקען אינטערן אָרעם און געהאַלפן איר אַרײַנגיין אין באראק.

ווען די מיידלעך האָבן אין באראק דערזען אַ „נייע“, זענען זיי אלע אַראָפּ פון די נאַרעס, באשאַטן זי מיט פּראַגן:

— ביסט געווען אין דאַנציג?

— וואָס רעדט מען אין דער שטאָט?

— וואָס מיינען זיי צו טון מיט די לאַגערן?

— וואָס וועט ווערן מיט די יידן?

— כ'זויים נישט... קיין זאַך ווייס איך נישט — האָט פרומקע

קוים אַרויסגערעדט. — אויב זיי וועלן אונדז ווייטער נישט טרייבן, וועלן מיר אפּשר איבערלעבן... .

די מיידלעך האָבן זי אויסגעטון. איינע האָט איר דערלאנגט אַ זופּ,

פון לאַגער אין לאַגער

אָנגעקאָרמעט, אַ צווייטע — אָנגעוואַרעמט און עמער וואַסער, אַרומגע-
וואָשן אירע ווונדן.

ווי פֿרומקע איז געווען פֿאַרמאַטערט און שוואַך, האָט זי אַ פֿרוי-
לעכקייט אַרומגענומען, דערפֿילט זיך ווי צווישן נאָענטע, אייגענע.

ווען בראַנעק איז אין פֿאַראַק אַריינגעקומען און דערוואַסט זיך, אז
עס איז אָנגעקומען עמיצער פֿון שטוטהאַף, איז ער צו צו איר נארע און
אַ פֿאַרזאָרגטער אָנגעהויבן אויספֿרעגן:

— פֿון שטוטהאַף קומסטו, דערמאַן זיך נאָר, צי האָסטו דאָרט
אַמאָל נישט געטראָפֿן אַ מיידל מיטן נאָמען זאָכע... אַ הויכע, אַ שיינע,
מיט בלאַנדע האָר...

— זאָכע? — האָט פֿרומקע איבערגעהזרט, — איך קען זי גוט, זי
איז די ערגסטע שלעגערין געווען! אַ בלאַק־עלטסטע!

בראַנעק האָט זיך אויפֿגעכאַפט פֿון אָרט, אַ כוואַליע כלוט איז
אים אָנגעשווומען אין פֿנים. מיט אַ דערשטיקט קול האָט ער אויסגערופֿן:

— מיין שוועסטער... אַ שלעגערין? ווי אַזוי? ניין, דאָס איז דאָך
נישט מעגלעך — האָט ער זיך געוואַלט פֿאַרשרייען — איך קען זי
דאָך... זי איז שטענדיק געווען אַ גוטע, אַ שטילע... ער איז געבליבן זיצן,
ווי דאָס לשון וואַלט אים מיטאַמאָל אָפֿגענומען געוואָרן, דערנאָך מיט אַן
אַראַפֿגעלאָזטן קאַפּ אַרויסגענאַנגען פֿון באַראַק.

פֿרומקען אין דאַנציגער באַראַק האָבן אלע ליב באַקומען. שלעהעך-
לאַנג איז נעבן איר געזעסן לאַה, די לערערין פֿון ווילנע, געפרווו אַרויס-
צורייסן זי פֿון יאַוש, איבערגעבונדן די ווונדן און געוואָשן די פֿאַראַיי-
טערטע שמאַטעס. אָפט האָט זי זיך פֿאַר פֿרומקען פֿאַרטוידיקט:

— ווען איך וואַלט נישט פֿאַרלוירן מיין שוועסטער אין וועג, וואַלט
איך זיך מיט דיר מער פֿאַרנומען, אָפֿגעהיט, נאָר איך אליין בין צו-
זאַמענגעבראַכן... פֿאַרשטייט — אַ שוועסטער! אַ מיידל פֿון צוואַנציק
יאָר... אויף מייע אַויגן האָבן זי די ס. ס. דערשאָסן.

די אונגאַרישע מיידלעך זענען אויף איר נארע נאַנצע טעג געזעסן,
דערציילט פֿון זייערע היימען, געזונגען אונגאַרישע און ציגיינער־לידער.

— עס נודעט שוין אויפֿן האַרץ פֿון די ציגיינער־לידער — האָבן

רבקה קויאטקאָווסקא

אויף זיי געשריגן די קאָוונער מיידלעך — זאָל עמיצער זינגען אַ יידיש
ליד!

— אַ יידיש ליד! אַ יידיש... — האָבן די איבעריקע מיידלעך אויפֿ־
געכאפט. דאָס גאנצע יידישקייט שוין באַלד פארגעסן!

פרומקע האָט אַ ווילע געטראכט, ווי זי וואָלט געוואָלט זיך עפעס
דערמאנען, און שטיל, ווי פאר זיך, אָנגעהויבן זינגען דאָס שוין פון
לאנג געהערטע ליד פון די ליטווישע פארטיזאנען.

„זאָג נישט קיינמאָל, אז דו גייסט דעם לעצטן וועג,
הימלען בלייענע פארשטעלן העלע טעג,
קומען וועט נאָך אונדזער אויסגעבענקטע שעה,
ס'וועט אַ פויק טון אונדזער טראָט, מיר זענען דאָ!“

פון גרינעם פאלמען־לאַנד, ביזן לאַנד פון ווייסן שניי,
מיר זענען דאָ מיט אונדזער פייז, מיט אונדזער וויי,
און ווו געפאלן איז אַ שפראַך פון אונדזער בלוט,
שפראַצן וועט דאָרט אונדזער גבורה, אונדזער מוט!

ס'וועט די מאָרגן־זון פארגילדן אונדז דעם היינט,
אונדזער נעכטן וועט פארשווינדן מיטן פיינט!
און אויב פאַרזאַמען וועט די זון אין דער קאיאַר,
ווי אַ פאַראַל זאָל גיין דאָס ליד פון דור, צו דור!

פארשריבן איז דאָס ליד מיט בלוט און מיט בליי,
ס'איז נישט קיין ליד פון אַ פויגל אויף דער פריי,
נאָר ס'האָט אַ פאָלק צווישן קרישליקע ווענט,
דאָס ליד געזונגען מיט נאגאנעס אין די הענט!

נאָר קיינמאָל זאָג נישט, אז דו גייסט דעם לעצטן וועג,
הימלען בלייענע פארשטעלן בלויע טעג,
קומען וועט נאָך אונדזער אויסגעבענקטע שעה,
ס'וועט אַ פויק טון אונדזער טראָט מיר זענען דאָ!“

פון לאַגער אין לאַגער

די אונגארישע פרויען האָבן שטילשווייגנדיק זיך צוגעהערט צום ליד און ווען פרומקע האָט אויפגעהערט צו זינגען, אָנגעהויבן צו בעטן:
— פארטייטש אונדז די ווערטער... וואָר פאר א ליד איז דאָס געווען?

— מ'דארף נישט! האָבן זיך צעשריגן די קאָוונער מיידלעך, — אויב די גאנצע צייט אין לאַגער האָט איר נישט געוואָלט זיך אויסלערנען יידיש רעדן, גייט זיך אַ היים אזוי ווי איר זענט דאָ געקומען!
— איר מאכט קיינעם נישט גליקלעך מיט די יידישע לידער, איר זענט סיי ווי סיי נישט קיין יידן! — האָט אראָפגעשריגן א מיידל פון אַ נארע. — נאָר מיר, די אונגארישע יידן, האָבן אויפגעהאלטן דאָס יידישקייט! ביי אונדז גלייבן אלע אין גאָט און היטן אָפּ אלע יום-טובים...

— ...און איך זאָג אייך, אז די אמתע יידן זענען נאָר ביי אונדז אין בעלכאטאָוו — האָט אריינגעוואָרפן אַ צווייט מיידל. — ביי אונדז זענען דאָ יידישע שולן און ביבליאָטעקן, ס'קומען צו פאָרן יידישע אר-טיסמן שפילן טעאטער... ס'גאנצע שטעטל רעדט יידיש, אפילו דאָקטויר רים און אַרוואַקאטן!

... גלויבט מיר, אז די ריכטיקע יידן זענען נאָר ביי אונדז אין שאוול. ביי אונדז איז דאָ א יידישע און העברעאישע גימנאזיע, די גאנצע יוגנט רעדט יידיש און העברעאיש, עס קומען צו אונדז שרייבער אויף פאָר-לעזונגען... און ווען עס איז שבת, ברענען די ליכט אין אלע גאסן! — האָט היים אלע איבערצייגט דאָס מיידל פון שאוולער דראַמקרייז.

— און וואָס האָט איר דערפון? — האָט טרוקן געפרעגט די פרוי פון משעכיע. — ווען אונדזערע עלטערן וואָלטן זיך אסימילירט, וואָלטן מיר אין לאַגער נישט געקומען, נישט געליטן אזוי פיל! אויב איך וועל איבערלעבן די קריג, וועל איך חתונה האָבן מיט אַ כינעזער, אָדער א טאָטער, אבי נישט ברענגען מער קיין יידישע קינדער אויף דער וועלט.

— איבער אַזעלכע ווי איר לידן מיר! — האָבן זיך צעשריגן די רומענישע פרויען, — איבער אייערע זינד זענען מיר אין לאַגער געקור-מען! נאָר אדאנק די מעשים טובים פון די רומענישע יידן, וועלן אלע יידן פון דער וועלט אויסגעלייזט ווערן!

— מיט אייך קען מען נישט רעדן, איר זענט אָפגעשטאנענע מענטשן, פאנאטיקער! איך שעם זיך, אז איר זענט יידן, אז מיר זענען פון איין געמיינשאפט — איז אויף זיי ארויס די פרוי פון טשעכיע. — ביי אונדז איז יעדער ייד אן אייראָפּעער, קען עטלעכע שפראכן, ליטע-ראטור, פארשטייט זיך אויף מוזיק און קונסט... און איר קענט דאָך נישט מער ווי תהילים זאָגן!

אַלע מיידלעך האָבן גענומען זיך זען די טשעכישע פרוי. אין באראק איז געוואָרן אזא טומל, אז דער פּאָסטן האָט מיט דער קאַלכע אריינגעקלאַפט אין די ווענט. די מיידלעך האָבן זיך דערשראָקן, באהאלטן אונטער די דעקעס, שטילשווייגנדיק געבליבן ליגן.

פרומקע האָט אַ וואָך גערוט. אָפּגעאַטעמט נאָכן שווערן וועג, ביים לעכווייז זיך באַרואיקט. אין באראק איז געווען א שטימונג פול מיט האָפענונג, אַלע האָבן געלעבט אין דערווארטונג פון גרויסע געשעענישן, פון שלום, פון באַפרייאונג.

ביז אין איינעם אַ טאָג איז אָנגעקומען א נייע גרופע פרויען פון די ליקווידירטע לאַגערס אין פראוסט און ציפלאו און פאַרוואַנדלט דעם באראק אין א גיהנום. דאָס זענען געווען די לעצטע פרויען פון ליטע, אונגארן און רומעניע.

זיי אַלע זענען געקומען אָפּגעפרוירענע, מיט אָפּענע, אייטערדיקע ווונדן. צוויי וואָכן האָבן זיי די ס. ס. לייט געטריבן איבער דערפער און וועגן. די מערהייט פון טראנספּאָרט איז געפאלן אין שניי פאר הונגער און מידקייט. אין די שטאלן און שייערן, ווו זיי האָבן גענעכטיקט, זענען זיי פארלייזיקט און קרעציק געוואָרן — דעם באראק פאראומרייניקט, די איבעריקע פרויען אָנגעשטעקט מיט טיפוס און דיזענטעריע.

שוין פון ערשטן טאָג פון זייער אָנקומען איז דער באראק נישט צו דערקענען געוואָרן.

די קראנקע האָבן אָן אויפהער געיאַמערט, געוויינט. די „געזונטע“ געשריגן, געקריגט זיך. די נארעס זענען פארוואָרפן געוואָרן מיט שמר-ציקע קליידער, אַרומגעהאַנגען מיט אייטערדיקע, צעפּוילטע שמאַטעס. פון זייערע אָפּגעפרוירענע הענט און פיס. דער דיִל אויסגעשמעלט מיט די צעווייקטע קלומפּערס צום טריקענען זיך.

פון לאַגער אין לאַגער

דאָס עסן האָט מער נישט געניגט פאר אלע. די ברויט־נאָרמע איז פארקלענערט געוואָרן, די זופן, וואָס אמאָל שיטערער. מיטאמאָל איז אין באַראַק אזא הונגער געוואָרן, אז איינע האָט ביי דער צווייטער גענומען גנבענען דאָס ברויט.

די געזונטערע מיידלעך האָבן מיט טראַנטעס אַרומגעבונדן די פיס און אַרויס פארן באַראַק זוכן אַ ביסל עסן. מיט אויסגעשטרעקטע הענט, שטום בעטנדיק, האָבן זיי זיך געשאַרט נעבן דער צוים, וווּ ס'זענען גע־ווען די פראַנצויזישע קריגס־געפאנגענע.

די פראַנצויזישע קריגס־געפאנגענע זענען געווען אונטער אַ שטרענג־גער קאָנטראָל. חדשים לאַנג קיינעם נישט געזען.

די ערשטע גרופע ברויען, וואָס איז אין לאַגער אָנגעקומען, האָט זיי דערמאנט אין זייערע שוועסטערס און מאמעס. זיי האָבן שוין לאַנג קיין פרוי נישט געזען און מיט חידוש באַטראַכט די פארטריקנטע האַלבריאַ־קעמע געשטאַלטן, פארהילטע אין גרויע דעקעס, געבנדיק זיי פארשידענע סמנים.

גיך האָבן זיך אלע פארשטאנען.

די פראַנצויזן האָבן דורך דער צוים אַריבערגעוואָרפן שטיקלעך ברויט, רויע קארטאָפֿל. די מיידלעך האָבן גיריק אויפגעקליבן און פאר־שווונדן.

אין פאַרלויה פון אַ פּאָר וואָכן האָבן זיך אלע אזוי צוגעוווינט צום פאַרבאָטענעם געביט, אז נאנצע טעג זענען זיי ביים צוים געשטאנען, אָפּגעווארט די רעשטלעך פון יעדן מיטאָג און נאכטמאָל. אָפּטמאָל האָבן זיי די מענער געוואָרנט, זיי זאָלן זיך רואיקער ביים צוים פאר־האַלטן, איינער האָט דורך בעושיין צוגעשיקט אַ בריוועלע. בעושי האָט אלע צוזאמענגענומען און הויך געלייענט:

— „אומבאקאנטע חברטעס! מיר באַגריסן אייך אלע מיט דעם ווונטש פון גיכער באַפרייאַונג! מיר באַטראַכטן אייך פון דערווייטנס און לייַדן צוזאמען מיט אייך. מיר פארשטייען אייער לאַגע און ווילן אייך העלפן. מיר מוזן אָבער אייך אויפמערקזאם מאַכן, אז אייער נישט פּאַרויכטיקייט ביי דער צוים קאָן ברענגען קעגנזייטיקע קרבנות. עס וואָלט ריכטיקער געווען, איר זאָלט יעדן פאַרנאכט אַרויסשיקן איינע פון

רבקה קויאטקאווסקא

איך, זי זאל אלץ צוזאמעננעמען און צווישן איך פארטיילן. זייט מוטיק
און גלייבט אין בעסערן מאָרגן! אייערע חברים."

די מיידלעך האָבן אויסגעהערט דאָס בריוול און נישט געוואָלט אפילו
הערן פון אזא מין פאָרשלאַג. ווען בעזשי האָט נאָכאַמאָל איבערגעפרעגט:
— ווי מיינט איר, וועמען דאַרפן מיר צושיקן נאָך דעם ברויט מיט
די זופן?

האָבן זיך אלע צעשריגן:

— מיר דאַרפן נישט קיין כלל-טוערס! מיר קענען זיי שוין צרנוט!

— אָבער אזוי קען עס נישט בלייבן, מיר דאַרפן אויסוויילן אַ דע-
לעגאַטקע — האָט בעזשי געפרווט זיי איבערצייגן.

— מיר דאַרפן נישט קיין דעלעגאַטן, מיר האָבן שוין גענוג זייער
פיינקייט!...

— אמבעסטן וועט זיין, ווען יעדע וועט פאר זיך ארויסגיין און
איינע וועט היטן די אָרדנונג ביי דער טיר. מיר גייען לויט דער ריי פון די
נארעס — האָט פאָרגעלייגט די טשעכישע פרוי.

— די וואָס וועט זיך נישט אונטערוואַרפן דעם באַשלוס, דאַרף מען
צונעמען דאָס ברויט, אָפגעבן פאַר אַ קראַנקע! — האָט געשריגן אַן אַנ-
דערע — זיי וועלן אונדז אלע איבער דעם ביסל זופ אויסשיסן!

— מיר וועלן אָנהייבן פון דער לינקער נארע — האָט ווייטער גע-
צויגן די טשעכישע פרוי.

— פלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ סקריפ פון העדער. דורכן פענצ-
טער האָבן די מיידלעך דערזען אַ וואָגן. אין דער ריכטונג פון פרויען-
באַראַק האָט עמיצער אַריבערגעוואָרפן מייערן.

אלע האָבן זיך אַ וואָרף געטון צו דער טיר. ביי דער צוים גענומען
זיך שטויסן און פאַקן, אַוועקטרייבן די שוואַכערע. אייניקע זענען געפאַלן
מיט די פנימער אויף די דראָטן, צעקאלעטשעט זיך, צעבלוטיקט.
אויף דעם טומל איז אָנגעקומען אַ בליץ-מיידל.

אלע זענען זיך צעלאָפן, צוריק אַריין אין באַראַק. אַרויפגעקראָכן
אויף די נארעס, אין שטרוי-זעק באַהאַלטן די מייערן, אַריבערגעדעקט
איבערן קאַפּ אַריבער מיט די דעקעס, מיט אַ פאַרהאַקטן אָטעם געלעגן,
געוואַרט.

דאָס בליץ־מידל איז נישט געקומען, זי איז אַריין וועגן דעם מעלדן דעם אבערשאַרפירער.

אויף דער שוועל פון באַראַק האָט זיך באַוווּזן בראַנעק.

— כ'ווייס נישט, מיט וואָס פארא רייד זאָל איך צו אייך רעדן — האָט ער אָנגעהויבן אן אויפגערגטער. — איר זוכט צרות פאר זיך און פאר מיר! נישט איינמאָל האָב איך אייך געזאָגט, אז ווער עס קען זיך ביי דער צוים אויסהעלפן, דאַרף עס אויסנוצן... נאָר אלץ מוז מען טון מיט שכל... איך דאַרף אייך נישט לערנען... געדענקט אָבער, אז מיט די פראַנצויזן איז אן ערנסטער ענין, מ'קען גיין אויפן שטריק!

אַלע האָט אויף די ווערטער אַ קעלט אַרומגענומען.

— אַמבעסטן וועט זיין, ווען איר וועט פאַרשליסן דעם באַראַק — האָט ציטערדיק אַריינגעוואָרפן אן עלטערע פרוי, — מיר דאַרפן איבער קיינעם נישט ליידן!

מיט אימפעט איז אַריינגעפאלן די ס. ס. פרוי און פון דער טיר אויס־געשריגן:

— שטראָף־אַפּעל! אַלע זאָלן גלייך אַרויס! ניכער! דריי שעה וועט איר היינט שטיין! איך וועל אייך שוין אויסלערנען די קאַצעט־דיסצין־פלין! מיר זענען צו אייך צו גוט!

די מיידלעך האָבן זיך אָנגעהויבן בעטן, וויינען, ס'האָט אָבער גאַרנישט געהאַלפן. אַלע זענען אַרויס אויף דעם שנייאיקן פראַסט און אויסגעשטעלט זיך אין אַ ריי.

אין די צעריסענע קליידער, אַרומגעהילטע אין די דעקעס, אין די נאַסע, צעפּוילטע קלומפערס, האָבן זיי זיך געטרייסלט פאַר קעלט, נישט געקענט איינשטיין אויף אן אָרט.

— רואיק שטיין, איר פאַרפּלוכטע באַנדע! — האָבן קאַמאַנדעוועט די ס. ס.־פרויען. — מיר וועלן אייך די פראַנצויזן אַרויסקלאַפן פון קאַפּ! די פראַנצויזישע מענער האָבן זיך צוגעקוקט פון זייער צוים צום שטראָף־אַפּעל, נישט געגלייבט זייערע אייגענע אויגן. געגעבן זיי מיט די פינגער סמנים, געוויזן געבילטע פּוּיסטן.

עס זענען אַדורך דריי שעה.

די מיידלעך זענען נאָך אלץ געשטאַנען אין דער ריי. זייערע קעפּ

רבקה קוויטקאווסקא

זענען נידעריק אַרפּגעפּאַלן, די אויגן פאַרשלאָסן, ווי זיי וואָלטן אין שטיין פאַרגליווערט געוואָרן.

ווען די ס. ס. פּרויען האָבן געגעבן דעם באַפּעל צום פּונאַנדערגיין זיך, האָט זיך קיינע פּון זיי נישט געקענט רירן פּון אָרט, ווי זיי אלע וואָלטן אין הער ערד אַריינגעוואַקסן.

צו דער צוים זענען צוגעלאָפּן די מענער, אויף דייטש גיך אַריבער געשריגן:

— זאָרנט זיך נישט... שוין געצייילטע טעג... האַלט זיך!
איינער פּון זיי האָט צוגערופּן די קליינע אונגאַרקע קלאַרי און גע-
פּרעגט אויף פּראַנצווזיש:

— וווּ האָסטו דיינע שיד?

קלאַרי האָט נישט פאַרשטאַנען.

דער אָפיציר האָט אָנגעוויזן אויף אירע פּיס.

— איך האָב קיינע — האָט קלאַרי געענטפּערט און אויף אונגאַר-

ריש זיך אָנגעהויבן פאַר אים באַקלאָגן.

דער אָפיציר האָט געוויזן פּיר פינגער און קלאַריס פנים האָט זיך

מיטאַמאָל ליכטיק אָנגעצונדן, זי האָט צו אים אַ שאַקל געטון מיטן קאָפּ

און פאַמעלעך צוריק אַריין אין באַראַק.

פּיר אַזייגער, ווען זי איז אַרויס צום צוים, האָט זי דערזען אין שניי

אַ פּאָר שיד מיט שקאַרפעטן... פּון קעגנאַיבערדיקן באַראַק, פּון דער טיר,

האָט אַ מאַן אַ פּאַכע געטון מיט דער האַנט.

קלאַרי האָט פאַרשטאַנען, באַהאַלטן די שיד אונטער דער דעקע און

אַנטלאָפּן.

דעם צווייטן טאָג האָט קלאַרי אין די שיד געשטעלט זיך אין דער

טיר פּון באַראַק און פּונדערווייטנס געוויזן די פּיס.

דער אָפיציר האָט זיך צעלאַכט אַ צופּרידענער מיט איר פּרייד. פּון

דעם טאָג אָן האָט ער זיך מיט קלאַרין פּאַרנומען, געטיילט זיך מיט אלע-

מען, וואָס ער האָט נאָר באַקומען.

די פּראַנצווזישע מענער האָבן זיך אַזוי צוגעווינט צו טיילן מיטן

עסן מיט די יידישע מיידלעך, אַז נאָך יעדן מאַלצייט האָבן זיי ביי דער

צוים זיי אָפּגעוואַרט.

פון לאגער אין לאגער

דער הונגער האָט זיך ביסלעכווייז געשטילט. די קראַנקע נאָכן שווערן וועג האָבן זיך אויסגערוט. דאָס לעבן האָט זיך איינגעשטעלט און עס וואָלט אזוי אפשר געווען ביזן סוף, ווען עס וואָלט נישט אָנגעקור מען אַ נייע גרופע ס. ס. פרויען פון די ליקווירטע לאַגערן.

זיי האָבן זיך איבערנעיאָגט אין פלייסיקייט. נישט אַראָפּגעלאָזט קיין אויג אויף אַ רגע פון די פרויען. אַ טייל פון זיי האָט זיך פאַרנומען מיט די רוסישע קראַנקע פרויען, וואָס זענען געלעגן אין אַ באַזונדערן באַראַק, אַ טייל מיט די יידישע. צוויי מאָל אין טאָג האָבן זיי געטריבן די מיידלעך צו די „אַפעלן“, שעהענלאַנג זיי מושטרירט ביז חלשות, ביז משוגעת. געפירט אין קאַלטן וואַש־רוים, געהייסן לופטערן די באַ־ראַקן, ביז אַלע זענען קראַנק געוואָרן, נישט געקענט זיך מער פון די נארעס אויפהייבן.

דער דאָקטאָר וואָס איז כמעט יעדן טאָג אין באַראַק אַריינגעקומען האָט זיי געוואָרנט:

— געדענקט, אַז עס איז בעסער קראַנקערהייט אַרויסגיין צום „אַפעל“, ווי בלייבן ליגן... די גרעסטע געפאַר איז קראַנק זיין...

די פרויען האָבן זיך צוגעהערט צו זיינע רייד, געשוויגן. עס איז אַוועק פון זיי די שרעק פאַרן הונגער, פאַרן טויט. עס איז געבליבן נאָר איין פאַרלאַנג: וואָס לענגער קענען אַזוי ליגן אויף די נארעס, נאָר נישט פאַרטריבן ווערן!

די מורא פאַר דער פאַרניכטונג אין דער לעצטער שעה האָט אָן אויפהער געענבערט די הערצער, אַריינגעפרעסן זיך אין מוח. גאַנצע נעכט זענען זיי געלעגן מיט אָפענע אויגן, געטראַכט, געטראַכט... נאָר די טשעכישע פרוי האָט זיך נישט צוזאַמענגעבראָכן, אַלע באַרוואַקט.

— שוין אַ מאָנאַט ווי עס איז אַרויס אַ באַפעל נישט שיסן מער! איך ווייס עס גענוי... איר מיינט, אַז זיי האָבן נישט מורא פאַר די אַלע לאַגערן? — האָט זי ווייטער געצויגן, — מיר וועלן זיכער דערקעבן דעם סוף פון דעם קריג און זען, ווי מ'וועט זיי אַלע פירן צום גרינעם טיש! זיי וועלן מוז אָפּגעבן אַ דינדהשבון פון אַלע פאַרברענטע און געשאַ־סענע... איר מיינט, אַז דאָס וועט זיי אַזוי גלאַטיק אַדורכגיין? אין די

רבקה קוויאטקאווסקא

זעלבע לאגערן וועלן זיי לעבעדיקערהייט פארמויערט ווערן. קיינמאל די ליכטיקע שיין נישט זען!

— אָבער די וועלכע זענען געשטאַרבן, וועלן נישט אויפשטיין מער — האָבן שווער געזיפצט די עלטערע פרויען, נישט גלויבנדיק, אז עס קען נאָך ווען אנדערש ווערן.

— נישט אין איין לאַגער וועלן זיי אונדז נאָך טרייבן, ווער ווייסט וואָס ס'גייט נאָך אויף אונדז — האָבן זיי פאַראויסגעזאָגט, ווי זיי וואָלטן נייע אומגליקן געפילט.

און דאָס אומגליק איז געקומען, עס איז געקומען אין טאָג, ווען מאַרגאַט האָט איר ברודער דורך דער צוים דערקענט...

מאַרגאַט האָט געשטאַמט פון יוגאַסלאַוויע. דעם ברודער פיר יאָר שוין נישט געזען. שטום האָבן זיי פונדערווייטנס זיך אָנגעקוקט, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט מיט אַ שאַרף דעם טרוים פאַרטרייבן. אויף די הענט זיך געגעבן אַ סימן, וווּ צו טרעפן זיך ביינאַכט.

מיט אַ רעפּטל ברויט און שטיקל מאַרגאַרין אין דער טאַש איז ער אַריבערגעשפּרונגען איבער דער צוים, אַריין אין אַ ליידיקן באַראַק, וווּ מאַרגאַט האָט אויף אים געוואַרט. אָן ווערטער זענען זיי זיך אין די אַרעמס געפאַלן, איינגעקלאַמערט אין זיך.

פלוצים האָט אין באַראַק אַ פינקל געטון אָן עלעקטריש לעמפל און באַלד האָט זיך דערהערט אן אויפגעבראַכטע שטים:

— וואָס איסט דאָ לאָס? זאָ איינע פרעכהייט!

די ס. ס. פרוי האָט אַרויסגענומען דאָס פיפל און גענומען פייפן מיט אַלע כוחות. מיט איין שפּרונג איז דער מאַן אַרויס דורכן פענצטער, פאַרשוונדן הינטער דער צוים. עס זענען זיך צוזאַמענגעלאָפּן אַלע ס. ס. פרויען, מאַרגאַטן אַריינגעפירט אין באַראַק. באַלד איז אויך אָנגעקומען דער ראַפּאָרט־פירער.

— אַכטונג! — האָט אויסגערופן בעזשי, וועלכע די פרויען האָבן באַשטימט פאַר אַ שטובן־דינסט.

אַלע זענען אַראָפּ פון די נאַרעס, אויכגעצויגן זיך ווי סטרונעס. דער ראַפּאָרט־פירער האָט אַ קוק־געטון אויף מאַרגאַטן, וואָס איז געשטאַנען אַרומגערינגלט מיט ס. ס. פרויען און גיפטיק אַ פרעג געטון:

פון לאַגער אין לאַגער

— ווידער ביי דער צוים געווען... ביי די פראַנצויזן? וואָס?
— איך האָב זי מיט אַ מאַן אין אַ ליידיקן באַראַק געפונען —
האָט געמאַלדן די ס. ס. פרוי, סודותפול שמייכלענדיק.
— אַהאַ... אין אַ ליידיקן באַראַק — האָט דער ראַפּאַרט־פירער
איבערגעחזרט און זיך צעשריגן, — איר וועט אזוי עס האָבן, ווי איר
וועט זיך פארדינען! איך האָב נישט מער פון אייך פאַרלאַנגט ווי אַרדע־
נונג, דיסציפלין און זויבערקייט... צעלאָזן אייך.. נאָר איך קען נאָך אַנ־
דערש זיין, איך וועל אייך שוין אויסלערנען ווי זיך צו פירן!
— פינפצען שמיץ אויפן הוילן קערפער! — האָט ער באַפוילן די
עלטסטע פון די ס. ס. פרויען און גענומען שלאָגן מאַרגאַטן מיטן רימען
איבערן קאַפּ.
מאַרגאַט איז רואיק געשטאַנען, געשוויגן.
— דו שווייגסט, האָ? וועגן וואָס האָסטו מיטן מאַן גערעדט...
קאַנטרעוואָלוציע, האָ? — נאָכאַמאָל איר אַ זעץ געטון איבערן פנים
און אַרויס פון באַראַק.
די פרויען זענען אויפגעציטערט געוואָרן, זייערע הערצער זענען ווי
אָפּגעשטאַרבן, מיט צעחושטע אויגן געקוקט אויף מאַרגאַטן, נישט קע־
נענדיק באַנעמען, וואָס דאַרף פאַרקומען.
— אויסטון זיך און לייגן אויף דער באַנק! — האָט באַפוילן די
עלטסטע.
מאַרגאַט איז געשטאַנען, נישט גערירט זיך פון אָרט.
— אויסטון זיך... איך לאָז דיך באַלד אַ קאַלמע! — האָט אַ צע־
רייצטע איבערגעחזרט די עלטסטע.
— כ'וועל זיך נישט אויסטון... שלאָגט ווי איר ווילט... אַלץ איינס
— האָט מאַרגאַט רואיק אָפּגעענטפערט. — איך וויל נישט לעבן מער.
— האָט איר געזען אַזאַ פרעכהייט? — האָט אויסגערופן די
עלטסטע צו די איבעריקע ס. ס. פרויען און באַפוילן לאַהן דער לערערקע:
— אויסטון זי!
די לערערקע לאַה איז געשטאַנען, נישט גערירט זיך פון אָרט.
— ווי נאָט איז מיר ליב, איך שמעל זיי אַלע אַרויס אויף אַ גאַנצע
נאַכט אויף אַ שטראַף־אַפּעל! — האָט צו די ס. ס. פרויען געזאָגט די

רבקה קוויאטקאווסקא

עלטסטע. — ביי מיר וועלן זיי זיך נישט בונטעווען! נו, איך ווארט...
האָט זי אויסגערוּפֿן צו דער לערערקע.
מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ איז צו מאַרגאַטן צוגעגאַנגען לאַה, מיט
ציטערדיקע הענט גענומען אויפקעפלען איר קלייד.
קאַלט און רואיק האָט די עלטסטע געציילט:
— איינס, צוויי, דריי...
אַלע פרויען זענען אַרויס מיט אַ געוויין.
מאַרגאַט האָט געשוויגן.
— פיר, פינף, זעקס...
מאַרגאַט האָט געשוויגן.
ביים צענטן שמיץ האָט זיך פון איר האַלדז אַרויסגעריסן אַ מוראד
דיקער קוויטש, דער קערפער האָט זיך אויסגעדרייט אין צווייען, שוואַרץ
געוואָרן.
די שלענגערין האָט זיך פאַרמאַטערט. אויפן געשריי אַרויסגעלאָזט
דעם רימען פון דער האַנט און אָנגעהויבן זי צו מוסן:
— צו וואָס האָסטו דאָס באַדאַרפט? איצט וועסטו שוין וויסן ווי
אַזוי זיך צו פירן, וואָס?
אין באַראַק איז ווידער אַרײַן דער ראַפּאַרט־פירער. דאָס מאָל מיט
אַ גומענעם בייטשץ אין דער האַנט. שלאָגנדיק זי איבערן קאָפּ מיטן
בייטשץ האָט ער געשריען:
— וווּ איז דער מאַן? קום, ווייז מיר אים! כ'וועל אים לערנען
מאַכן קאַנטרערעוואָלוציע!...
— איך קען אים נישט... כ'ווייס נישט ווער ער איז... — האָט
מאַרגאַט געשטאַמלט, פאַרשטעלנדיק מיט די הענט די באַקן.
די ס. ס. פרויען זענען זיך פאַרגאַנגען אין געלעכטער.
— אַ גוטער נומער... זאָ וואר איך לעב! — האָט כיכיקעט די
עלטסטע.
— וועסט אים באַלד דערקענען! — האָט אַ ביל געטון דער ראַד
פאַרט־פירער און אַ שלידער געטון מאַרגאַטן צו דער טיר. אַרויסגע
שלעפט פון באַראַק.
— ער וועט זי דערהרגענען, — האָבן געיאָמערט די פרויען און

פון לאַגער אין לאַגער

געבראָכן די הענט. — ווי זי האָט זיך דאָס געהאַלטן... אפילו קיין טרער
נישט געלאָזט, קיין וואָרט נישט אַרויסגערעדט...

אַלע זענען אַרויפגעקראָכן אויף די נאַרעס. אויף זייערע פנימער
האָט זיך געלייגט אַן אַלטקייט פון הונדערטער יאָרן, פאַר די אויגן האָט
גענומען שווינדלען, פינצטער געוואָרן.

שפעט ביינאַכט איז מאַרגאַט צוריקגעקומען, איר צעהריגעט, פאַר-
בלוטיקט פנים האָט אַלע דערציילט, אַז זי האָט דעם מאַן נישט אויס-
געגעבן. שווייגנדיק האָט זי זיך געלייגט אויף דער נאַרע, און באַלד זיך
אויפגעכאַפט אויף די פיס. דער גאַנצער קערפער איז געווען פאַרווונדעט,
צעווייטיקט.

די טשעבישע פרוי איז אַרויס נאָך אַ טעפעלע שניי, געוואָלט איר
צולייגן אַ נאַס טיכל, צערייבן די פאַרחלשטע גלידער, נאָר מאַרגאַט האָט
נישט געלאָזט.

— מ'דאַרף נישט, — האָט זי שטיל אַ זאָג געטון און איבערגע-
דעקט זיך איבערן קאַפּ אַריבער.

אין דער פרי איז דער באַראַק צום אַפעל נישט גערופן געוואָרן.
בראַנעק האָט זיך נישט געוויזן, די קאווע איז נישט אַריינגעבראַכט גע-
וואָרן. עס איז געשווומען אַ שעה נאָך אַ שעה, און אין באַראַק איז קיי-
נער נישט אַריינגעקומען. אין אַ בית-עולמדיקער שטילקייט זענען אַלע
געלעגן, דערוואַרט אַ ניי אומגליק.

פּלוצים האָבן זיך דערהערט טריט.

די פרויען איז דער אַטעם אָפגעשטאַרבן, די אויגן שיער פונעם
קאַפּ אַרויס.

אין באַראַק איז אַריינגעקומען דער ראַפּאַרט-פירער, באַפוילן אַלע
אייסשטעלן זיך צום טראַנספּאָרט.

ווייסע בעטן

שווער האָבן אויפן שנייאיקן וועג געסקריפעט די רעדער פון די פול געפאקטע וועגעלעך מיט קראַנקע פרויען און מיידלעך. עס האָבן זיי נאָכגעשטופט די פאַרטריקנטע אויסגעדראַטע שוואַרץ-אַרבעטער פון לאַ-גער, פּוילישע מענער. דעם צוג זענען נאָכגעגאַנגען פּאַסאַנס באַוואָפנטע מיט ביקסן און רעוואָלווערן, אויף קיין רגע נישט אַראָפּגעלאָזט קיין אויג פון טראַנספּאָרט.

נייגעריק האָבן די מיידלעך אויסגעפרעגט:

— וווּ פּאָרן מיר? וואָס וועט איצטער מיט אונדז ווערן?

פּאַרזיכטיק אַרומקוקנדיק זיך אין אלע זייטן האָבן די מענער שטיל

זיי באַרוואַקט:

— איר פּאָרט אין אַ שפּיטאַל אַרײַן... קיין בורגראַבען... איר

דאַרפט זיך גליקלעך פּילן... און גלייך אָפּגעהאַקט.

די קראַנקע האָבן שוין פון לאַנג געהערט דערפון, אז אין שפּיטאַל

אין בורגראַבען, ווערן געזאַמלט אלע קראַנקע פון די לאַגערן, דערציילט

זיך וועגן דער גוטער דערנערונג און זאָרגפּעלטיקער באַדינונג.

— הייסט עס, אז מיר זענען געראַטעוועט! — האָבן אייניקע אויס-

גערופן און הויך אָנגעהויבן טרוימען פון ווייסע בעטן, פון אַ רײַן, וואַ-

רעם צימער.

...אויב זיי זאָרען זיך אזוי פאַר די קראַנקע, פאַרוואָס האָבן זיי

אונדז אַרויסגעשיקט אָן אַ ביסן ברויט אין וועג? אַפּילו די שוואַרצע

קאַווע היינט נישט פאַרטיילט! ווי הינט אַרויסגעטריבן! — האָבן אַנ-

דערע אומגלויביק געטראַכט. — פּאָרן מיר באַמת אין אַ שפּיטאַל? —

פון לאַגער אין לאַגער

האַבן זיי ציטערדיק איבערגעפרעגט, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט נאָך אַלע אַנטווישונגען ווידער אָפּגענאַרט צו ווערן.

— זייט רואיק, ווער עס האָט דערלעבט צום היינטיקן טאָג — דער בלייבט שוין אויף דער וועלט, — האָבן די מענער מיט אַ פּולכאַר־דייטנדיקן שמייכל געטרייסט און סודותפול צוגעגעבן:

— די נאַכט האָבן מיר געהערט דעמאָנאַציעס, אונדזערע געפינען זיך נישט ווייט פון דאַנען...

— נישט קוואַטשן! — האָבן נאָכגעשריגן די פּאַסטנס, דראַענדיק פונדערווייטנס מיט די ביסן.

די מיידלעך האָבן זיך דערשראָקן, באַהאַלטן די קעפּ אין די דע־קעס, שטילשווייגנדיק געבליבן זיצן, פאַרשעמטע מיט זייער אומבאַ־האַלפּנקייט, האָבן זיי שטום געקוקט אויף די מענער, ווי זיי וואָלטן זיך געפילט שולדיק, וואָס מען האָט זיי אין די וועגעלעך אַריינגעזעצט. שטיל, ווי צו זיך, האָט איינע געפליסטערט:

— מירן געקענט אביסל צוגיין... אפשר בעטן דעם פּאַסטן, ער זאָל

אונדז אַראַפּלאָזן?

עס איז אָבער גענוג געווען איין קוק צו טון אויף די רויטע, אויס־גענעסענע פּנימער, קיינער זאָל דערויף נישט וואַגן.

קלאַרי האָט אירע אָפּגעפרוירענע פּיס אַרומגעבונדן מיט טראַנטעס, אַרומגעהילט זיך מיט דער דעקע, אונטערן קלייד פּעסט געהאַלטן דעם טעלער. אַ שיינער אויפטו — האָט זי שקאַציש אַ ווּנק געטון צו לאַהן, די לערערקע, די טעלער האָבן זיי געהייסן איבערלאָזן! וואָס האָבן זיי זיך געמיינט, אַז מירן זיך לאָזן אין דער וועלט אַריין אָן אַ טעלער?

— זיי דאַרפן מסתמא אָפּגעבן אַ די־וּח־שבּון פון אינווענטאַר, אָדער אפשר וועלן נאָך אָנקומען אַנדערע טראַנספּאָרטן — האָט לאַה טרוקן געענטפּערט, נישט אַראַפּלאָזנדיק די אויגן פון דער שְׁלֶפּנדיקער פּרוּמ־קען, איינגעטוילעט זי אין דער דעקע, אָנגעהאַלטן אירע הענט, קיינער זאָל זי נישט באַרירן, נישט פאַרשאַפּן איר נייע יסורים, מיט ליכשאַפט זיך איינגעקוקט אין איר פנים און געטראַכט:

— ווער ווייסט, פון וואַנען זי שטאַמט, גאָר נישט ענלעך צו זיי אַלע, ווי פון אַן אַנדער לייט געקנאַטן...

איר האַרץ איז געווען צעוויגט אין תפילות:

זאָל זי נאָר נישט פאַרשטייפט ווערן, דערפאַרן! — מיט ציטער
האָט זי זיך איינגעהאַרט אין פרומקעם שטילן, שוואַכן אָטעם און פאַר
אירע אויגן איז געשטאַנען דאָס געשטאַלט פון דער נישט־לאַנג דער-
שאַסענער שוועסטער, פון דעם צוואַנציקיעריקן מיידל מיט די גרויסע,
לאַבעדיקע אויגן.

דער צוג האָט זיך פאַמעלעך דערנענטערט צו דער פאַרשטאַט. אַרום
איז שטיל און פּוסט געווען. זעלטן ווען עס האָט זיך אַ דורכגייער אַדורכ-
געשאַרט צווישן די מויערן און כאַלד ווי אַ שאַטן פאַרשווונדן. זייערע
דערשראָקענע בליקן זענען געבליבן הענגען אין דער לופט. צעמישט די
מיידלעך.

— מיר זענען שוין מסתמא נישט ענלעך צו מענטשן... אַלץ אַנט-
לויפט וואָס ווייטער פון אונדז, — האָבן זיי מיט ווייטיק געטראַכט
פאַרשעמטע, פאַרשטעקט די פנימער פאַר דער ליכטיקער שיין.

פון צייט צו צייט האָט זיך געוויזן אַ גרופע געפאַנגענע רוסישע
מענער. עס האָבן זיי געהיט עטלעכע יינגלעך פון דער „היטלער־יונגער“.
די געפאַנגענע רוסישע זעלנער זענען געווען פאַרדארט און אָפּגעדיסן. קוים
שלעפּנדיק די פיס, האָבן זיי איבערגעטראָגן פון דעם נעבנדיקן פּלאַץ
גרויסע, שווערע קלעצער.

— זעט, זיי בויען באַריקאַדן! — האָבן די שוואַרץ־אַרבעטער מיט
ברען גערעדט. זייערע בלאַסע פנימער האָבן זיך ליכטיק אָנגעצונדן, ווי
אַ נייע קראַפט וואַלט אין זיי אַריינגעטראָגן. די אויגן האָבן געפינקלט,
ווי זיי וואַלטן געזאָגט צו זיי אלע:

— באַלד וועלן מיר זען זייער בראַך! זייער סוף!

פון אַ געסל האָט זיך געוויזן די באַן־ליניע, אַ פּוסט פעלד מיט
שניי באַדעקט.

— שטיין בלייבן! — איז געפאַלן אַ באַפעל.

די קראַנקע האָבן געוואַלט אַליין אַראָפּגיין פון די וועגעלעך, נאָר
זייערע אָפּגעפרויענע אייטערדיקע פיס זענען אָנמעכטיק און שטייף גע-
וואָרן. איינציקווייז האָבן זיי די מענער אַראָפּגעטראָגן און איידער זיי

פון לאגער אין לאגער

האָבן באַוווּזן אַ שאַקל צו טון מיטן קאַפּ צום געזענענען זיך, זענען זיי צוריק קאָמאָנדירט געוואָרן.

מיט נידעריק אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, איינגעבוּגן, קוים שלעפּנדיק זיך, האָבן זיי ווי מידע פּערד פּאַמעלעך געצויגן די וועגעלעך צוריק.

אין שניי, אויף דער באַן-ליניע זענען געלעגן די לעצטע פּרויען פון שטוטהאפּער טראַנספּאָרט, די שלאַפע וואָס האָבן נאָך געקענט זיך האַלטן אויף די פּיס. נאָר אַ טייל פון זיי האָט זיך צו דער באַן דערשלעפּט. די מערהייט איז אין וועג געפּאַלן, געבליבן ליגן אין די טיפע שניי-גריבער.

די קראַנקע פון דאַנציגער טראַנספּאָרט האָבן זיך דערנעבן געלייגט. די וואָס האָבן נאָך געהאַט אַ שטיקל ברויט, האָבן מיט זיך אַ קאַמף געפירט: צי עס שוין אויפּעסן, צי איבערלאָזן אויף שפּעטער. אַנדערע האָבן דורשטיק געשלונגען פּולע פּויסטן שניי, ווי געוואָלט זיך אָנעסן אויף לאַנג, לאַנג.

עס איז געפּאַסן אַ שעה נאָך אַ שעה און קיין צוג האָט זיך נישט געוווּזן. פּאַמעלעך האָט זיך אין דער לופּט צעגאַסן די פּאַרנאַכטיקע גרויקייט. די מיידלעך אויפן שניי זענען ווי פּאַרגליווערט געוואָרן, מיט צוגעמאַכטע אויגן געלעגן, געוואָרט.

בעזשי האָט זיך אָנגענומען מיט מוט, אויפּגעהויבן פון שניי, פּאַ-מעלעך צו צום פּאַסטן און האַלב אונגאַריש, האַלב אויף דייטש גע-פּרעגט:

— הער פּאַסטן, לאַנג וועלן מיר נאָך מוזן וואַרטן, שוין באַלד

נאַכט...

אַ גרין טאַמעוואַטע פנים האָט זיך אויסגעקרימט אין אַ גאַליקן געלעכטער:

— איר האָט קיין צייט נישט? — האָט ער מיט אַ כלומרשטן

באַדויער געפּרעגט און מיט דער האַנט אָנגעוווּזן אויף דער דערנעבנדי-קער האַלב-פּאַרפּרוירענער סאַזשלקע זאַגנדיק: — ביטע, איר קענט זיך דאָרט אַרײַנוואַרפן, אַלץ צו איילן... און גראָב זיך צעלאַכט, אַ צופּרידע-נער פון אייגענעם שפּאַס.

בעזשי איז צוריקגעגאַנגען אויף איר אָרט, ווידער געלייגט זיך אויף די שינעס. אירע אויגן זענען מיט אַ ברענענדיקן האַס נאָכגעגאַנגען יעדן

רבקה קוויאטקאווסקא

טראָט פונעם פּאָסטן, אַלץ אין איר האָט געשטורעמט. אָפהענטיק האָט זי געפליסטערט:

— די ערר שלינגט זיי נישט איין... דער הימל וואַרפט נישט קיין פייערדיקן רעגן... און מיר ליגן און שווייגן!
צוויי שאוולער מיידלעך זענען אַרומגעגאַנגען לענגאויס די שינעס, געזוכט אַן אָרט צום אויסבאַהאַלטן זיך אין איינע פון די פאַרלאָזענע קאַמערס.

ציטערדיק פליסטערט איינע:

— אפשר מיטפאַרן מיטן טראַנספּאָרט? וווּ וועלן מיר איצט לויפן? זיי וועלן אונרו כאַפּן, דערשיסן!
— אַלץ איינס, — רייסט איבער די צווייטע. — איך מוז איצטער אַוועק! די אַלע וועלן זיך אין וועג אויספאַרטיקן... זעסט דאָך, אז זיי אַלע זענען שוין ווי טויטע... קום, קום גיכער! — האָט זי געשלעפט פּאָר־אויס די חברטע פאַר דער האַנט.
אין דעם וואַרט־צימער זענען געזעסן די ס. ס. מענער מיט די אויפ־זעערקעס. געטרונקען טיי, געוויצלט זיך.

— ווי לאַנג איך בין אַן אַקטריסע, האָב איך נאָך אַזאַ ראָל נישט געהאַט — האָט געלאַכט איינע פון די אויפזעערקעס אין אַ ווייסן פעלצל, מיט אַ גומענעם בייטשל אין דער האַנט. — וואָס זאָגט איר דערויף, היטן אַזאַ לויזיקע באַנדע? — האָט זי פאַרדראָסיק ווייטער געצויגן.

— וואָס האָט דען בעסערס צו טון אַן אַקטריסע פון אַן אָפּגע־ברענטן טעאַטער? — האָט אָפּגעלאַכט פון דער אויפזעערקע אַ יונגער פּאָסטן, זופּנדיק פּאַמעלעך אַ גלאַז הייסע מילך. אַלע זענען אַרויס מיט אַ געלעכטער. איינער פון די ס. ס. לייט האָט פּאַרגעלייגט איר עפעס אויסשפּילן ביז עס וועט אָנקומען דער צוג.

— גאָט זאָל געבן ער זאָל גליקלעך דערפּאַרן, קומען מיט אַ לאָך קאַמאָטיוו — האָט זיך גענומען חכמען דער יונגער פּאָסטן. מיטאַמאָל האָט ער דערזען דורכן פענצטערל צוויי מיידלעך זיך אַרומדרייען. ער האָט זיך אויפגעכאַפט פון אָרט און גיך אַרויס צו זיי. מיט אַ חוּק שמיי־כלעע ציגערופן צו זיך און ווי קיין מאָל נאָרגישט אַ פּרעג געטון:

פון לאַגער אין לאַגער

— ווהין שפאצירן די דאמען?
— מיר זוכן איין טואלעמע... — האָט רואיק אָפגעענטפערט די עלטערע, און ווי קיין מאָל נאָרנישט געוואָלט ווייטער גיין.
— אַהאַ? כ'פאַרשטיי — האָט דער פּאָסטן מיטן זעלבן חוזה שמייד כעלע געצויגן, — נאָר ווייסט איר נישט דערפון, אז איר דאַרפט זיך נישט דערווייטערן פון טראַנספּאָרט? די טואלעמע איז פאַר אייך פאַר- באַטן! איר ווילט אונדז אַנשטעקן מיט אייערע קראַנקייטן, אַן עפידעמיע מאַכן, וואָס? אַן אַנדערער אויף מיין אָרט וואָלט אייך גלייך דערשאָסן! צוריק! — האָט ער אַ צערייצטער גענומען שרייען.
מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ זענען ביידע מיידלעך אוועקגעגאַנגען, אויס- געמישט זיך מיטן טראַנספּאָרט.
די פרויען אויף די שינעס האָבן שטיל געקרעכצט, געהויכט אין די פאַרברוירענע הענט, געריבן די פאַרשטויכטע גלידער.
— ווער דאַרף זייערע שפיטעלער, וואָס האָבן זיי אונדז אויפן אָרט נישט געלאָזט — האָט הויך געקלאָגט אן אונגאַרקע. עס איז דאָך שוין באַלד נאָך דער מלחמה, צו וואָס זיך ווידער שלעפּן איבער די לאַגערן?
אָפּגעזונדערט פון אלע, ווי זי וואָלט קיינעם נישט געוואָלט זען, איז געזעסן מאַרגאַט, טעמפּ פאַרקוקט אין קאלטן גרויעם הימל, געשוויגן. עס האָט אָנגעהויבן צו פאלן אַ שניי, די פרויען צוגעדעקט.
פאַרנאַכט איז אָנגעקומען דער צוג. אין די בהמהדוואַנגאַנען האָבן די פּאָסטנס גענומען טרייבן דעם טראַנספּאָרט.
די אויפזעצערקעס האָבן זיך איבערגעיאָגט אין פליסיקייט.
— אויסשטעלן זיך צו פינף און גיך אין די וואַנגאַנען! — האָט איינע געשריגן איבער דער צווייטער.
די עטלעכע געזונטערע מיידלעך האָבן אָנגענומען די עלטערע פרויען און געפרוּווט זיי אַרײַנפירן אין וואַנגאַן, באַלד זענען זיי אליין פאַר- מאַטערטע אנדערעפאלן אויפן שמוציקן פאַרקאַלעכטן דיל.
די פאַרפרוירענע, פון הונגער פאַרהלשטע פרויען, האָבן גענומען זיך שאַרן צו די וואַנגאַנען, אנדערע האָבן זיך אָנגענומען פאַר די הענט, וואַקלענדיק זיך ווי שייכורע, פאַמעלעך גערוקט זיך פּאַראַויס. אַ טייל זענען געבליבן ליגן, נישט געקענט מער זיך אויפהייבן.

הבקה קוויאטקאָוסקאָ

לאה, אַ האַלכ־פּאַרהלשטע, מיט אַ ווילד צעחושט פנים, האָט מיט
די לעצטע כוחות געשלעפט פרומקען אריינרעדנדיק אין איר:
— האַלט זיך אָן אין מיר, מיר פּאַרן אין אַ שפּיטאַל, אין...
מיט אויגן פול וויי האָט פרומע זיך איינגעגעסן אין לאַהן, ווי אַן
אומבאהאַלפן קינד געבעטן:
— לאָז מיך נישט אַליין... אין שניי. זיי נישט אין כעס אויף
מיר...

אין די שמאַלע חזירים-וואַנגען איז צוגעטיילט געוואָרן צו הונדערט
פופציק פרויען. גוף אין גוף האָט זיך איינגעפרעסט, אלע קערפּערס ווי
צוזאַמענגעגאַסן.

— וואָס האָט איר זיך אויסגעזעצט ווי אויף אַ פּאַראַד? איר ווילט
אייערע פּאַלקס-גענאַסען אין שניי איבערלאָזן? מאַכן פּלאַץ! — האָט
אריינגעשריגן די אַקטריסע אין ווייסן פּוטערל.

אין וואַנגן זענען ווידער אריינגעפרעסט געוואָרן צענדליקער פרויען.
געזעצט זיך אויף די קראַנקע, אייטערדיקע פּיס פון די אָפּגעפרוירענע.

אין אַ וואַנגן איז אריינגעגאַנגען איינער פון די אָרדנערס, אַן אינ-
וואַליד, אין אַ ציווילן אנצוג. אַ וויילע אַרומגעקוקט זיך איבער אלע
פּנימער און גוטמוטיק אַ פרעג געטון:

— ווער פון אייך האָט צו פּאַרקויפּן אַ זייגערל, אָדער אַ רינגל?
אָדער אַ בריליאַנט? כ'וועל צאָלן מיט ווורשט, ברויט, אָדער שפּעק.
אלע האָבן געשוויגן.

— ווי נאָט איז מיר ליב, איך וועל אייך באַצאָלן. — האָט גענומען
פּאַרויכערן דער אָרדנער. — נאָרישע ווייבער, צו וואָס דאַרפט איר
איצט אַזעלכע זאַכן? איך וועל אייך באַצאָלן מיט ברויט!

דאָס מיידל פון בעלכאַטאָוו האָט אַ רגע זיך געראַנגלט מיט זיך,
דערנאָך אַרויסגענומען פון זעקעלע אויפן האַלדו אַ נאָלדענעם מעדאַליאַן
אויף אַ קייטל אָנגעהאַנגען.

— דאָס וואָלט איר געקויפּט? — האָט זי אַ דערשלאַנגענע גע-
פרעגט — אַרויסגעמענדיק פון מעדאַליאַן די קאַרטע פון איר מאַמע.
— וויפּיל ווילסטו דערפאַר? — האָט מיט בטול געפרעגט דער

אָרדנער — און אַריינגעלייגט דעם מעדאַליאַן אין דער טאַש.

פון לאַגער אין לאַגער

— צוויי ברויט! — האָט אין איין אָטעם אַרויסגעוואָרפֿן דאָס מיידל. — זאָל איך מיטגיין מיט אייך? — ציטערנדיק געפרעגט.
— נו, נוט, דו באקומסט צוויי ברויט. כאָטש דאָס איז נאָר א בלעכל — האָט געזאָגט דער אָרדנער אַרויסגייענדיק פֿון וואַגאָן.
— צוויי ברויטן — האָט דאָס מיידל געטראכט אין זיך — אָט וועל איך זיך כאָטש איין מאָל זאט אָנעסן, אויפֿן גאַנצן וועג גענוג האָבן און באַלד גענומען צווייפלען:
— אפשר האָב איך נישט באדארפט פארקויפֿן, היינט אין די לעצטע טעג... די גאַנצע צייט אויסבאהאלטן און איצט פארלירן.
זי האָט אַרויסגענומען דער מאמעס בילד פונעם זעקעלע, ווי געוואָלט אין איר פנים מחילה בעטן, לאנג, לאנג, טרויעריק איינגעקוקט זיך.
מיטאמאָל האָבן די פּאָסטנס גענומען פארריגלען די טירן. גלייך האָט דער צוג זיך א שאָקל געטון און פאמעלעך גערירט פֿון אָרט.
— מיינע ברויטן! מיינע צוויי ברויטן! — האָט דאָס מיידל פאר-צווייפלט אַרויסגעשריגן פֿון הינטער דער פארקלאפטער טיר.
פֿון דרויסן האָט זיך קיינער נישט אָנגערופֿן. דער צוג האָט גענומען פּאָרן וואָס אמאָל גיכער. אין וואַגאָן איז געווען ענג און פינצטער. איינע איז געפאלן אויף דער צווייטער. די קראַנקע מיט די אייטערדיקע ווונדן האָבן שטיף, אָן כוח געיאָמערט, געוויינט, געכאַרכלט, ווי זיי וואָלטן גענומען גוססן.
איבער אלע געשרייען האָט זיך געטראָגן דאָס קול פֿון דער געווע-זענער לאַגער-פּאָליציאָנטקע זולאַ:
— איר זאָלט מיר שוין צוריקגעבן מיין טאבאק! איך רוף שוין צו אייך אַריין דעם פּאָסטן. ער וועט אייך באַלד איבערזוכן, דאן וועט זיין שוין אייער סוף!
זי האָט אַרויסגענומען אַ פּלאַש פֿון איר מאָרבע און א זעץ געטון פרומקען איבערן קאָפּ שרייענדיק: האָט איר געזען אזא פּערדישע מויד? טאבאק האָט זיך איר פארוואָלט!
פרומקע איז זיך פארגאנגען אין געוויין, קוים אַרויסגעשטאמלט:
— גיב אַ קוק אויף מיינע הענט, איך קען גאָרנישט אָנדינעמען... איך ווייס פֿון קיין זאך נישט...

רבקה קוויצטקאָוסקאַ

— גיב צוריק מיין טאכאק און טראָג זיך אָפּ מיט די קרעציקע הענט! — האָט שוין אַ הייזעריקע געשריגן די פּאָליציאנטקע, שלאָגנדיק מיטן רימען פרומקען איבער די קראַנקע הענט.

פרומע האָט דאָס לשון פארלוירן, פּלאַנטערנדיק זיך אין די רייד אָנגעהויבן בעטן:
... — ריר מיך נישט אָן... כ'בין אָפּגעפרוירן... און מער ארויסרעדן נישט געקענט.

... ווער האָט מיר פון דער טאש אַרויסגעצויגן צוויי מייערן — האָט געקלאָגט אין אַ ווינקל אַ מיידל פון שטוטטהאפּער טראַנספּאָרט. — נעכטן האָט מיר זיי אַ פּויער דערלאַנגט... שוין צוויי טעג טראָג איך זיי, קיין ביס נישט געטון...

פּלוצים האָט זיך דער צוג געשטעלט. צו די פּרויען איז דערגאנגען אַ מוראדיקער יאָמער, אַ געוויין פון הונדערטער מענער. אלע זענען אויפֿ־געציטערט געוואָרן, מיט אַ פּארהאקטן אָטעם געבליבן ליגן.

— וואָס קען דאָס באַדייטן? — האָט עמיצער אַרויסגעפּליסטערט און גלייך אָפּגעהאַקט, ווי דערשראָקן פארן אייגענעם קול.

— זיי שטיקן זיך מסתמא — יאָ, זיי שטיקן זיך זיכער — האָט אַ צעטומלטע אָנגעהויבן לאַה אַרויסעסנדיק פון איר טעפּל פּולע לעפּל שניי.

— פון דער ווייטנס האָט זיך אַ קראַנקע געבעטן:

— גיט מיר נאָר אַ לעפעלע... כ'האָב נאָך היינט גאָרנישט געהאט אין מויל...

— און ווער וועט מיר געבן? — האָט איר תּמעוואטע נאָכנער־שפּעט די לערערקע. — האָסט זיך באַדאַרפּט אָנגרייטן, אַ גאַנץ פעלד איז געווען... אָט אַ קלוגע, שניי זאָל איך איר געבן און אַרויס מיט אַ געלעכטער.

— הער פּאָסטן, מאכט אויף... איך מוז אַרויס — האָט געהעשעט דאָס מיידל פון בעלכאַטאָוו, — נאָר אויף אַ רגע...

פון הינטער דער טיר האָט איר געענטפּערט אַ גראָב זעלנעריש געלעכטער.

פון לאַגער אין לאַגער

— וואָס זאָל איך טון — האָט הויך געוויינט דאָס מיידל. — איך קען נישט מער... איך...
באלד האָט זיך אין דעם ווינקל אָנגעהויבן א געשלעג. עטלעכע פרויען האָבן זיך געוואָרפן אויפן בעלכאטאָווער מיידל שרייענדיק:
— ווילסט, זיי זאָלן אונדז אַלע אויסשיטן? אן אומגליק ברענגען!
— פרויען, ווי קענען זיי אונדז האַלטן פאר מענטשן? וואָס זיי וועלן אויף אונדז זאָגן, וועלן זיי דאָך זיין גערעכט. — האָט די פרוי פון טשעכיע גענומען אַלע באַרואיקן. נאָר באלד האָט זיך אין אנדערן ווינקל אַ צווייטע פונקט אזוי צעוויינט און אין קראמפן אויסגעצויגן אויפן דיל. דער וואַגאָן איז אויסגעמישט געוואָרן מיט צואה, אַלע האָבן אָנגעהויבן זיך שטיקן.
מיטאמאָל האָט זיך פון אַלע הערצער אַרויסגעריסן אַ פארצווייפלט געשריי:

— לופט!... לופט! ביטע לופט!...

אייניקע האָבן אָנגעהויבן קלאפן מיט די טעלער און קלומפערס אין דער טיר פון וואַגאָן, אנדערע האָבן גלייך זיי נאָכגעטון. דאָס שאוולער מיידל האָט זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ קראַנקער, מיט ביידע הענט זיך אָנגעכאפט אין די קראַטעס פון פענצטער, אָנגעהויבן זיי ציען, רייסן און אָנמעכטיק אנידערנעפאלן אויפן קראַנקן, שוין שטייפן קערפער.

פון דרויסן האָט זיך קיינער נישט אָנגערופן.

דער צוג האָט ווידער גערירט. פאמעלעך געשלעפט זיך. פון צייט צו צייט גענומען יאָגן, פליען, ווידער אויף שעהען געשטעלט זיך אין אַ מיטן פעלד.

פאמעלעך האָט זיך אַלץ געשטילט, ווי איינגענאנגען אין זיך. עס האָט זיך נאָר געהערט אַ שטילער כאַרכל, פון צייט צו צייט אַ טיפער זיפן, ווי אַ קללל דעם הימל, דער ערד.

דעם צווייטן טאָג האָט זיך דער צוג געשטעלט. ווען דורך די אויפגע- מאכטע טירן האָט זיך אַריינבאקומען דאָס טאַג-ליכט, זענען אַלע גע- לעגן אין אָנמאכט. אין וואַגאָן זענען אַריינגענאנגען עטלעכע אָרדנערס, גענומען וועסן די מיידלעך. זעענדיק, אז זיי ליגן ווייטער אָן סימן פון לעבן, גענומען זיי מינטערן, ציען פאר די הענט. איינציקווייז אַרויסציען

רבקה קוויאטקאווסקא

פון וואגאן. ווען פרומקען האָט דערוועקט איינער פון די אָרדנער, און געהאַלפן אויפשטעלן זיך, האָט זי א דערשטוינטע דערזען, אז זי איז געלעגן אויף א טויטן קערפער. דאָס פנים נישט געקענט דערקענען. ... דאָס איז מיין דעקע, איך מוז מיטנעמען מיין דעקע — האָט זי אַ צעטומלטע גערעדט צום אָרדנער, וואָס האָט זי געפירט צום אַרויס-גאנג.

דער אָרדנער האָט זיך צעלאכט:

— מענשנסקינד, צו וואָס טויגן דיר די לומפן? אין שפיטאָל וועט מען אייך אלע אויסבאָדן, לייגן אין ווייסע בעטן!

— אין בעטן — האָבן טויב איבערגעהזרט די קראנקע און גענר מען זיך שארן צו דער טיר. די דעקעס מיט די טעלער זענען אין וואַ-נאָן געבליבן, א טייל האָט איבערגעלאָזט אויך די פאראומרייניקטע מאנטלען.

אויף דער סטאציע האָבן געווארט עטלעכע ס. ס. מענער, זיי האָבן געהייסן אלע זיך אויסשטעלן אין רייע און פאַמעלעך גענומען ציילן.

פריילעך האָבן געסקריפעט די האַלץ־שיך אויפן שניי, ווי פון אונ-טער דער ערד וואָלט זיך געטראָגן דאָס געזאנג:

— ווארעמע בעטן... ווייסע בעטן...

יערער האָט פאר זיך געזען א גרויסן ווארעמען זאל אָנגעשטעלט מיט בעטלעך, ווייסע פארטעכער פון די קראנק־שוועסטערס, זייערע וויי-כע, צארטע הענט.

אויף דער אויפשריפט „ק. ל. בורגראבען“ אויף דער וואנט האָט זיך קיינע פון זיי נישט אָפגעשטעלט, פארבייגעגאנגען אים גלייכגילטיק. זיי זענען אַריבער דעם לאַגער־טויער און נייגערדיק זיך ארומגעקוקט איבערן קליינעם, מיט שניי באדעקטן פלאץ. ווידער זענען אלע לאנג גע-ציילט געוואָרן. די צאָל פון די טויטע האָט נישט געשטימט מיט דער צאָל פון די לעבנדיגע.

איינער פון די אָרדנערס האָט דעם טראנספאָרט איבערגענומען. צו געפירט צו אַ באראק אָן שויבן, אָן טירן.

— לייגט זיך אויפן שטרוי און רוט זיך אויס אביסל — האָט ער ווי קיינמאָל גאַרנישט געזאָגט. — אָנווייזנדיק די פרויען דאָס אויס-

פון לאַגער אין לאַגער

געשאַטענע שטרוי אויפן די. ווען עס וועט פאר אייך אַנקומען פון שטוטגארט די באשפייזונג, וועט איר באקומען עסן.

— מיר זענען קראנקע! מיר זענען געקומען אין שפיטאַל — האָבן אייניקע זיך פארצווייפלט געווערט, נישט ווילנדיק אַריינגיין אין קאלטן באראק, אויפן שטרוי.

— דאָס איז דער שפיטאַל — האָט רואיק געענטפערט דער אָרד־נער — און אַוועקגעגאנגען, ווי ער וואָלט זיינס שוין אָפּגעטון.

איינציקווייז זענען די פרויען אריינגעגאנגען אין באראק. מיר אַני־דערגעפאלן אויפן שטרוי.

מיטאַנצייט זענען קיין זופּן נישט אריינגעבראכט געוואָרן.

מיט פאַרהלשמע ליפּן האָבן די פרויען געווארט אויפן פאַרנאכט

טראכטנדיק:

אויב אונדזער ברויט איז נאָך נישט אָנגעקומען, וועלן מיר דאָך

זיכער אַ ביסל ווארעמע קאווע באקומען. ווארטנדיק זענען אלע איינגע־

שלאָפן. ערשט צומאָרגנס, מיטאַנצייט איז אַריינגעברענגט געוואָרן אַ

קעסל זופּ. אָבער אזוי ווי נאָר עטלעכע האָבן מיטגעבראכט מיט זיך אַ

טעלער, איז כמעט דער גאַנצער באראק געבליבן אָן עסן. ווער עס האָט

געקענט זיך פון דער ערד אויפהייבן, איז אַרויס פון באראק זוכן אין

מיסט אַ ליידיקע פושקע פון קאַנסערוו, אַ שטיקל האַלץ אויף אַ לעפל.

אויפן טראנספּאָרט האָט זיך קיינער נישט אומגעקוקט, מיט די

קראנקע קיינער נישט פאַרנומען. דעם פערטן טאָג האָבן די פרויען צום

ערשטן מאָל באקומען די ברויט־צוטילונג. דעם זעלבן טאָג איז משוגע

געוואָרן די לערערקע לאה פון ווילנע, געוואָרפן זיך אויפן נאסן, צעפּוילטן

שטרוי און גענומען עס קייען.

די קראנקע האָבן גענומען גוססן, די געזונטערע — קראנק געוואָרן.

אין פייער

מיט א יאָמערדיקן ניגון טראָגט זיך דער ווינט איבער דעם כמעט שוין פוסטן לאַגער. אין די לאַנגע ווינטער־נעכט לויפט ער פון איין צוים צום צווייטן אויסוויינען זיין איינזאמען וויי. רייסט זיך ווי א געפענ־טעמער גיבור, שווישטשעט מיט צאָרן און האס, קלאַגט ווי א פאר־לאַזן, איינזאם קינד, פאלט אריין דורך די פענצטער אָן שויבן אין די באַראקן, גיט זיך אַ וואָרף אין שטרוי, וווּ ס'ליגן די צוזאמענגעקנוילטע, איינגעקורטשעטע מיידלעך און בלייבט שטיין אָן כוח. פאמעלעך הייבט ער דאָס שטרוי אין דער לופט, ווי ער וואָלט געוואָלט זיי צודעקן, דער־וואַרעמען. גיט זיך ווידער אַ כאַפּ אויף, לויפט אַרויס דורך דער אָפּענער טיר, יאָגט איבער די שנייאיקע וועגן און בלייבט פאַרצווייפלט הענגען אויף די דראָטן.

ציען זיך לאַנגע, קאלטע ווינטער־נעכט. פוסטע, הונגערדיקע טעג. אַלע האָפענונגען זענען אָפּגעשטאָרבן, אַלע טרערן אויסגעוויינט געוואָרן. יעדן פרימאָרגן גייט איבער די באַראַקן דער הויכער, דאַרער יאקוב פון פראַנקפורט און מיט אַ טרויעריקער, ציטערדיקער שטים פּרעגט ער אויס:

— קיינער, גאָט צו דאַנקען, איז נישט געשטאָרבן?

ער שטייט ביי דער טיר נישט דרייסט און קוקט זיך אַרום אין די ווינקלען, צי עמיצער האָט וווּ נישט אויסבאהאלטן דעם מת פון זיין איינציקסטן און ליבסטן און נישט געפינענדיק קיינעם, זאָגט ער אָן אַ צופרידענער:

— מיר שטייען מיט איין פוס אויסערן לאַגער... האַלט זיך. עס איז אין די היינטיקע טעג ווערט צו לעבן!

פון לאַגער אין לאַגער

טרעפט ער אַ טויטע פרוי, שמעלט ער זיך אוועק נעבן איר, בא-
טראכט זי מיט זיינע טיפע, שמענדיק צעגליטע אויגן, ווי אַ מת פון
זיין פרוי, אָדער מאַמע. מיט אַ שטילן זיפּץ פאַרשרייבט ער איר נר-
מער אין זיין קליינעם, דינעם ביכעלע. פאמעלעך, פאַרזיכטיק טראָגט ער
זי אַרויס אויפן טראָגבעטל, צוזאַמען מיט שלמה בעל-עגלה, לייגט אַרויף
אויפן ברייטן „טויטן-וואַגן“.

יעדער פון זיי האָט זיך פיינט, וואָס ער מוז אזא מין אַרבעט אויס-
פירן. יעדן טאָג, ווען זיי פאַרן צו מיטן פולן וואַגן מיט טויטע צום
פעלד ביים לאַגער, בלייבן זיי ביידע שטיין צוזאַמענגעבראַכן, פאַרלוירן.
פאַרזיכטיק לייגן זיי איין מת לעבן דעם צווייטן, ווי זיי וואַלטן מחילה
געבעטן, וואָס זיי קענען זיי נישט אָפּגעבן דאָס לעצטע רעכט. מיט
אַראָפּגעלאָזטע קעפּ נעמען זיי די שופּלעס אין די הענט. ווי שוואַרצע
טרערן פאַלן גרודעס ערד אויף די לעצטע יידישע מאַמעס, אויף זייערע
טעכטער פון אַלע לענדער פון דער וועלט.

פול מיט גריבער איז דאָס פעלד לעבן לאַגער. איבער זיי פליען
מחנות ווייז וואַראַנעס, פילן אָן די לופט מיט אַ שוואַרץ געפילדער,
שטייען פאַרלאָזענע באַראַקן, מיט די פענצטערס ליידיקע אויגן-לעכער,
קוקן זיך איבער מיט די דראַטן.

נאָר זיי ווייסן דעם סוד.

די ס. ס. מענער זענען אַנטרונען צוזאַמען מיט די אויפזעצערקעס.
גייט אַרום דער אָבערשאַפּירער מיט עטלעכע אָפיצירן איבער די גלי-
טשיקע לאַגער-נאַסן און קוקט דערשראָקן אַרויף אויפן הימל, ווי ער
וואַלט פון דאָרטן געוואַלט אַרויסלייענען זיין פּסקדין, זיין גורל.
אַלע געזונטע פרויען זענען אוועקגעגאַנגען מיט די טראַנספּאָרטן.
אין די באַראַקן זענען נאָר די קראַנקע געבליבן. יעדן טאָג קומען אָן
נייע טראַנספּאָרטן מיט קראַנקע, לייגן זיך נעבן זיי אין שטרוי. צוזאַמען
וואַרטן אויף אַ נס.

* * *

די לערערקע לאַה, די פרוי פון טשעכיע, דאָס מיידעלע פון בעל-
כאַטאַוו, האָט דער טויטן-וואַגן אַרויסגעפירט צום טיפּן ריוו, וווּ אַלע

רבקה קוויאטקאווסקא

טויטע ווערן צוזאמען פארשאָטן. אין באַראַק איז אַרײַנגעקומען די לאַ-
גער-עלטסע מאַנדאָ, אַ דײַטשקע מיט אַ שוואַרצן ווינקל און פאַרשריבן
אַלע קראַנקע. זי האָט מיט אַ מכלומרשטן באַדויער באַטראַכט אַלע
פּנימער און אָנגעהויבן רעדן:

— אייער טראַנספּאָרט האָט גליק געהאַט, שוין דעם פּערטן טאָג
ברויט באַקומען. מיר האָבן זיבן טעג געוואַרט אויפן ברויט! פון היינט
וועט יעדן טאָג צו אייך אַרײַנקומען אַ סאַניטאַר. צוויי מאָל אין דער
וואַך וועט אייך אַ דאָקטאָר באַטראַכטן. די באַשפּייזונג וועט איר באַ-
קומען נאָרמאַל יעדן טאָג. צו קיין טראַנספּאָרט דאַרפֿט איר זיך נישט
צושטעלן, ביז איר וועט געזונט ווערן, קענט איר דאָ ליגן. שפּעטער
וועט איר איבערפּאָרן קיין דאַכאַו, דעם בעסטן לאַגער היינט צו טאָג.
אַלע לאַגער-מענטשן ווערן דאָרט געזאַמלט און וועלן שוין פאַרבלייבן
ביז צום פּרידן...

זי איז נאָך אַ רגע געשטאַנען אין באַראַק און אַרויסגעגאַנגען צו-
זאָנדיק באַלד אַרײַנצושיקן דעם סאַניטאַר. גלייך איז אָנגעקומען אַ סאַ-
ניטאַר. אַ יונגער פּאָלקס-דײַטש מיט צוויי רויטע הענט ווי ביי אַ קיילער.
ער האָט ביי עטלעכע קראַנקע באַטראַכט די הענט און אָנגערופן זיך: ווי
איך זע, זייט איר אַלע אָפּגעפרוירענע. נאָר זאָרגט זיך נישט, איך האָב
באַקומען אַלע נויטיקע מעדיקאַמענטן, אייערע ווונדן וועלן זיך גיך
פאַרהיילן.

— טאַקע? — האָבן די קראַנקע אויסגערופן און זיך צעוויינט.
מיר האָבן שוין קיין כוח נישט מער... מיר קענען שוין מער דאָס נישט
אויסהאַלטן...

— און ווער פון אייך האָט מענער-זייגערלעך? — האָט געפרעגט
דער סאַניטאַר אַרומקונדיק זיך איבער אַלע ווינקעלעך פון באַראַק. —
איך קען עס אָפּקויפן, מירן אַדורכקומען, — האָט ער צוגעגעבן מיט
אַ שטייכל. — גרייט צו, באַלד וועל איך קומען מיט די מעדיקאַמענטן.
אַלע האָבן געשוויגן.

— יאָ, עס זענען פאַראַן עטלעכע פּרייע ערטער אין דער קראַנקן-
שטובע, — האָט ער צוגעגעבן, — די שוואַכערע וועלן איך פון דאַנען

פון לאַגער אין לאַגער

ארויסנעמען. גרייט נאָר אָן אַ גוט מענער־זינגערל, — האָט ער נאָכ־
אַמאָל איבערגעהזרט און אַרויס פֿון באַראַק.

* * *

אין אַ קאָלטן פֿאַרנאַכט איז אָנגעקומען צו פֿוס אַ טראַנספֿאָרט
געזונטע ייִדישע פֿרויען פֿון אַרבעטס־לאַגער אין האַלם. זיי אַלע האָבן
געשטאַמט פֿון דייטשלאַנד. אזוי ווי זיי האָבן נאָר איבערגעטרעטן די
שוועל פֿון באַראַק, האָבן זיי באַשלאָסן:

— מיר וועלן דאָ נישט בלייבן!

— מירן זיך צושטעלן צום ערשטן בעסטן טראַנספֿאָרט און וויי־
טער גיין — האָט באַשטעטיקט די בלאַקעלטסטע אינאַ, אַ ייִדיש מיידל
פֿון האַמבורג און אין זיך געטראַכט:

— ווער ווייסט, וואָס זיי מיינען צו טון מיט דעם שמעלץ...

זיי האָבן נאָר אַ טאָג גערוט אויפֿן שטרוי, באַלד פֿרימאָרגן אַ לאָז
געטון זיך איבער אַלע לאַגער־נאַסן אויסשפֿירן די לאַגע.

אין באַראַק איז נאָר עוואַ געבליבן. זי האָט פֿאַרצווייפֿלט אַרויס־
געקוקט אויפֿן פֿוסטן לאַגער־וועג און געשלאָגן זיך מיט די געדאַנקען:
— מיטגיין מיט זיי אַלע, אָדער בלייבן דאָ אין לאַגער?

עס רוישט אין איר קאָפּ. די באַקן גליען. אירע פֿיס זענען געשוואַלן
און אָפֿגעריבן פֿון די גרויסע, שווערע קלומפֿערס. דער קערפֿער ברעכט
זיך אין צווייען. מיטאַמאָל דערזעט זי אַ מיידל מיט אַן עמער וואַסער.
אַ רגע באַטראַכט זי אירע פֿאַמעלעכע, וואַקלדיקע טריט און איר האַרץ
הייבט אָן צו קלאַפֿן ווי מיט האַמערס. פֿון איר האַרץ רייסט זיך אַרויס
אַן אויסגעשריי פֿול מיט גליק און שטוינונג:

— לאַראַ, מיין לאַרינקע!... — און לאָזט זיך מיט אימפעט צו

איר אַנטקעגן.

דעם מיידל אין געשטרייפֿטן קלייד פֿאַלט דער עמער אַרויס פֿון
דער האַנט, זי בלייבט שטיין, ווי אַ געליימטע.

ביידע זענען זיי זיך אין די אַרעמס געפֿאַלן, וויינענדיק געטוליעט

צו זיך.

רבקה קוויאטקאווסקא

אויף זייער געוויין זענען פון די נעבן באראקן ארויס עטלעכע קראנע-
קע, נייגעריק און דערשראקן שווייגנדיק צוגעקוקט צו זייער שטומער
באגעגעניש.

— שטעלט זיך פאר, — האָט שטראַלנדיק פאר גליק אָנגעהויבן
דערציילן עוואָ, — שוין פיר יאָר, ווי מיר זענען צעטיילט געוואָרן, איך
האָב שוין נישט געגלויבט, אז מיר וועלן זיך נאָך ווען טרעפן... און
דאָ אזוי אומפארהאָפּט... איך שטיי מיר ביים פענצטער, דערזע איך
א מיידל מיט אַן עמער וואַסער... איך האָב זי אָבער באַלד פונדער-
ווייטנס דערקענט! הייסט, אז איך האָב אַן אייגענע שוועסטער! א שוועס-
טער...

די פרויען האָבן געשאַקלט מיט די קעפּ, געוונדערט זיך:

— אזא מיין גליק. ווער קען זיך דאָס אזעלכעס פאַרשמעלן? מיר
האָבן געמיינט, אז מיר זענען שוין די לעצטע יידן...

אויפן רעש זענען זיך צונויפגעלאָפן די מיידלעך פון האַלמער
טראַנספאָרט. אַרומגערינגלט דאָס פרעמדע מיידל, נייגעריק גענומען אויס-
פרעגן:

— ווי אָפּט גייען טראַנספאָרטן פון דאַנען?

— וואָס פאַראַ זופן גיט מען דאָ?

— וואָס טוט מען דאָ מיט די קראַנקע?

— זייט רואיק! — האָט איבער אַלע געשריען אַ פרוי פון קעלם,

לאַזט ענטפערן.

— וואָס זאָל איך אייך זאָגן? — האָט אַ צעטומלטע געפרעגט לאָ-
ראַ. — דער לאַגער איז געווען איינער פון די בעסטע. מיר אלע האָבן

געאַרבעט, גוט געגעסן, דאָ האָט קיינער נישט געשלאָגן...

— און היינט ווי איז דאָ? — האָט אומגעדולדיק אַריינגעוואָרפן

אַ פרוי.

— היינט זענען דאָ בלויז קראַנקע, אַלע געזונטע זענען אוועק —

האָט ווייטער געצויגן לאַראַ.

— וואָס האָט איר זיך צוגעטשעפעט צו מיין שוועסטער — האָט

עוואָ אַן אויפגערעגטע גענומען שרייען אויף אַלע. — קום לאַרינקע,

מירן זיך אַביסל צולייגן אויפן שטרוי. דערצייל ווי אזוי האַסטו גע-

פון לאַגער אין לאַגער

לעבט? ווי לאַנג ביסטו אין דעם לאַגער? וואָס איז מיט דער מאַמען געשען?

אַ פאַרלוירענע איז לאַראַ געשטאַנען נעבן איר עלטערער שוועסטער. נישט גענלויבט אין דעם ווונדער, נישט געוויסט אויף וואָס פריער צו ענטפערן.

— וועסט זיך נאָך אויסשמועסן מיט דער שוועסטער! לאָז אַ וואָרט רעדן! — האָבן זיך צעשריען די פרויען, ווייטער אויספרעגנדיק:

— ווו זענען די געזונטע געגאַנגען?

— וואָס זאָלן מיר טון? בלייבן, אָדער ווייטער גיין?

— נישט ווייט פון דאַנען, אפשר זעכציק קילאָמעטער, איז אַ לאַגער. מען דערציילט, אז דאָרט אַרבעטן אלע. שלאָפן אין באַזונדערע נאַרעס. וואָשן זיך יעדן טאָג, האָבן עסן צו דער זעט...

— אזוי? — האָבן אלע אויסגעשריען. — מען דאַרף אלץ טון וואָס גיכער דאָרט אָנקומען! ווי מיינסטו, ווען קען זיין אַ נייער טראַנספּאָרט?

— יעדע וואָך גייען טראַנספּאָרטן פון דאַנען. עס זענען דאָ גער-ווען טויזנטער מענטשן און אלץ איז שוין אַוועק.

— און איך זאָג אייך, קיינער זאָל זיך פון דאַנען נישט רירן — האָט זיך אָנגערופן אַ פרוי פון אַ זייט. וואָס פאַראַ לויפעניש איז אויף אייך געקומען? איך ווייס נישט פון וואַנען עס נעמט זיך ביי אייך אזוי פיל כוחות? מיינע פיס זענען שטייף און געשוואַלן, איך קען אַפילו קיין טראַט נישט שטעלן! בלייבט דאָ, מירן שוין פאַר הונגער נישט שטאַרבן. מיט איין זופ קען מען אויך לעבן בלייבן. ווי לאַנג מיינט איר, וועט נאָך אינגאַנצן דויערן די מלחמה?

— און איך וועל דאָ איין טאָג מער נישט זיצן! מיר מוזן וואָס גיכער אַוועק פון דאַנען — האָט זיך אָנגערופן אַ צווייטע. — די נאַכט האָבן אָן אויפהער געהערט זיך דעמאָנאַציעס! הינטער אונדזערע פליי-צעס איז דער פראַנט! מיר זענען מיט ביידע פיס אַריין אין פייער! אייערע קעפ אַרבעטן שוין נישט, איר פאַרשטייט נישט וואָס טוט זיך אַרום. דאָ זענען נאָר די קראַנקע געבליבן. איר ווייסט וואָס זיי האָבן אין שטומהאָף געטון מיט די קראַנקע? מען האָט זיי אלע אַריינגעפירט

רבקה קוויאטקאווסקא

אין „טויטן-בלאָק“! — האָט זי אַן אויפגערגעטע אויסגעשריגן. — און דאָ איז דאָך דער גאַנצער לאַגער איין „טויטער בלאָק“! איך זאָג אייך, אז איר זייט אין סאַמע פייער — האָט זי נאָכאַמאָל איבערגעזאָרט. — אין פייער — האָבן די פרויען ווי אַן עכאָ טויב נאָכגעזאָגט און טרויעריק אַראָפּגעלאָזט די קעפּ.

— לאָרינקע, מיר וועלן צוזאַמען גיין — האָט זיך ציטערדיק אָנגערופן עוואַ, ווי זי וואָלט מיטאַמאָל דאָס פייער פאַר זיך דערזען... — ווייסט, דאָס האַרץ האָט מיר שטענדיק געזאָגט, אז דאָ וועט עפעס געשען. שוין אין דאַנציג האָט מיך געצויגן ווייטער צו גיין. איצט זאָגט מיר דאָס האַרץ, אז מיר האָבן שוין אַלע צרות איבערגעקומען. מען דאַרף נאָר וואָס ניכער אַנטלויפן פון דאַנען! לאָרינקע, מיר וועלן נאָך צוזאַמען אַהיימגיין!

דעם צווייטן טאָג זענען זיי אַוועק מיט אַ טראַנספּאָרט קיין לאָועני-בורג. דעם זעלבן אָונט איז אָנגעקומען אַ טראַנספּאָרט פון ליקווידירטן לאַגער אין לאָענבורג.

* * *

אין אַ ווינקעלע אָפּגעזונדערט פון אַלע איז געלעגן ראַכני, אַ זיבעצן-יעריק מיידעלע פון אונגאַרן. שוין דריי וואָכן איז זי קראַנק אויף די זענטעריע און קען זיך נישט אויפהייבן פון דער ערד. דאָס שטרוי אונטער איר איז נאַס און צעפּוילט. נאָר ראַכני קען זיך נישט איבעררוקן אויף אַן אַנדער ריין אָרט. זי ליגט אין שמוץ און יאָמערט שטיל פאַר ווייטיק. אויף איר קליין קינדיש פּנימל קריכן שוואַרצע ווערים, די האָר באַשאַטן מיט לייז.

— נעמט זיך מיין ברויט און שניידט מיר אָפּ די האָר! איך וויל דאָך נישט בחינם — האָט זי זיך געבעטן מיט אַ וויינענדיקער שטימ. נאָר קיינער האָט נישט געהאַט קיין כוח זיך אויפצוהויבן פון שטרוי און צוגיין צו איר. די קראַנקע, וועלכע זענען לעבן איר געלעגן, האָבן זיך בלויז מיט גרויס מי אָפּגערוקט, נישט קענענדיק פאַרנעמען דאָס געוויין פון דעם מיידעלע.

ראַכני האָט מער נישט געקענט אויפנעמען קיין עסן. יעדן ביס

פון לאַגער אין לאַגער

אין קראַמפן אויסגעבראַכן. גאַנצע טעג געלעגן מיט ברויט צעעפנטע
אויגן און קוים געשעפטשעט:

— וואַסער... וואַסער... וואַסער...

פון צייט צו צייט, האָט איר עמעצער פון די קראַנקע דערלאַנגט
אַ ביסעלע וואַסער. ראַכי האָט מיט צימערדיקע הענט אָנגענומען דאָס
טעפלע, אין איין אַטעם אויסגעטרונקען און גלייך ווייטער געבעטן:

— וואַסער... וואַסער... וואַסער...

אונטערן קאָפּ האָט זי געהאַלטן אַ זעקעלע מיט ברויט. אַלטע פאַר-
שימלטע שטיקלעך רינדלעך, די ברויט ראַציע פון די לעצטע טעג. פון
צייט צו צייט האָט זי דאָס ברויט אויסגעשיט פון זעקעלע אויפן שטרוי,
באַטראַכט יעדעס באַזונדער, געווייגן אין די הענט און צוריקגעלייגט
אין זעקעלע.

ווער איז ראַכי און פון וואַנען זי איז געקומען, ווייסט נישט קיין
נער... נאָר מיט דער צייט האָבן זיך אַלע צוגעוויינט צו איר אומאויפ-
הערלעך רופן:

— וואַסער... וואַסער... וואַסער...

ווען די קראַנקע אין באַראַק האָבן זיך אויפגעוועקט אין איינעם
אַ מאָג און געזען די אונגאַרקע ליגן אַ שטאַרע מיט אַ געל פנים, זענען
זיי אַלע אַרויס מיט אַ געוויין:

— געשטאַרבן ראַכי, געשטאַרבן... אַזאַ טייער קינד געווען... וואָס
פאַר אַן איידל פנימל זי האָט געהאַט... וואָס פאַר אַ חן... נאָך ביינאַכט
געבעטן אַ ביסעלע וואַסער... גערעדט! פאַרוואָס האָט איר קיינער נישט
דערלאַנגט קיין טרונק?

ראַכי איז געלעגן ווי זי וואָלט געשלאָפן. דאָס פנימל פאַרגליווערט
אין אַ קינדישן שמיכל. דורך די האַלב־צעעפנטע ווייסע קליינע ליפן
האָט שעמערירט אַ ריי געטאַקטע פערלדיקע ציינדעלעך. אין די הענט
מיט בלאַטע באַוואַקסן האָט זי געהאַלטן אַ זעקעלע מיט ברויט.

איינע פון די קראַנקע האָט זיך פון שטרוי אויפגעהויבן. קוים
הייבנדיק די פיס צוגעגאַנגען צו ראַכי, אַרויסגענומען דאָס זעקעלע
ברויט פון דער האַנט און אַוועקגעזעצט זיך עפן.

* * *

רבקה קוויאטקאווסקא

נישט דרייסיט, ווי א שולדיקע, האָט די זון זיך אַריינגעגנבעט אין באַראַק. מיט די ערשטע פּרילינג־שטראַלן צאָרט געגלעט די טרוקענע, וואַקסענע פּנימער פון די מיידלעך. מאַמעדיק אַרומגענומען, ווי געוואָלט זיי מיט איר וואַרעמקייט אַרויסרייסן פון זייער יאָשדיקער פּאַרגלי־ווערטקייט. אין ליכטיקייט אָנגעטון די נאַסע שימלדיקע ווענט. איבער דעם לאַנער האָבן גענומען פייגל ציען. אָנגעפילט דעם רוים מיט אַ לוס־טיק געפילדער. געלאָזט אין דער לופטן דעם אָנזאָג פון דער גרויסער פּרייד, וואָס קומט אָן מיט יעדן טאָג, מיט יעדער שעה.

צו די קראַנקע איז אָבער נישט דערגאַנגען שוין נישט די ליכ־טיקייט פון דער זון, נישט דער פּריילעכער פייגל־פּלאַפּל, נישט דער פּרישער אָטעם פונעם אויפגעהייטערטן ווינט.

שטיל קרעכצנדיק זענען זיי געלעגן אויסגעצויגן אויפן שטרוי, טעמפּ פאַרקוקט אין דער ווייט.

די עמלעכע געזונטערע האָבן זיך צוזאַמענגענומען אין עק פון באַראַק, גאַנצע טעג געלויזט זייערע קליידער. געגרויסט זיך מיט יעדע געפונענע, געהרגעטע.

— וואָס זאָגט איר דערויף, בלוז אין איין אַרבל האָב איך גע־פונען פּערציק לייז — האָט מיט נצחון גענומען דערציילן דאָס מיידל פון שאוול.

— אזא קלייד וואָלט איך פון זיך נישט אַראָפּגעצויגן אַפילו — האָט פון איר אָפּגעלאַכט שאַרי, פון רומעניע. — מיינע פרוווי איך גאַרנישט ציילן.

— און איך האָב נאָר איינע געפונען — האָט זיך מיט אַ באַהאַל־טענעם געלעכטער באַקלאָגט די פּיאַניסטקע פון קראַקע.

— טאַקע? — האָבן עמלעכע אויסגערופן נישט גלויבנדיק. — קלאַראַ איז דאָך אַ גוט מיידל, פאַר וואָס ווילן די לייז מיט איר זיך נישט חברן?

— נאָר איין טויטע געפונען — האָט ווייטער געצויגן קלאַראַ, — נאָר אויף איר לוויה איז אַ גאַנצע אַרמיי געקומען — און אויסגעשאַסן מיט אַ געלעכטער.

— הא, הא, הא, א נאנצע ארמיי! — האבן אלע גענומען טרייס-
לען זיך פאר געלעכטער.

פון א זייט האט זיך אָנגערופן א יונג ווייבל:

— איך ווייס נישט, צו וואָס איר הרגעט די לייז? קיין קראפט
וועט זיי נישט אומברענגען! און אויב איר וועט שוין זיי אלע אויס-
פארטיקן, וואָס וועט איר דעמאָלט טון?

— זאָגט, צו וואָס האָט סטעלאַ שטודירט מעדיצין? זי איז דאָך
א געענדיקטע פילאָזאָף, מיר ווייסן דאָך גאָרנישט, ווער ליגט דאָ מיט
אונדו אין מיסט.

אלע זענען ווידער ארויס מיט א געלעכטער.

איר קענט טאקע לאַכן פון מיר, נאָר דאָס שטרוי איז דאָך פול
מיט אינזעקטן. עס איז דאָך גענוג אויף א רגע די קליידער צוריק אַנטון,
זיי זאָלן ווערן באַקראַכן. וואָס פאַר א זין האָט דאָס אַלץ?

— דו זוכסט א זין? נו, זעץ זיך אוועק טראַכטן, צייט האָסטו
גענוג — האָט איר שוועסטער אַריינגעוואָרפן נישט אָפּרייסנדיק די אויגן
פון א שמוציק צעריסן קליידל. מיט אַמאָל האָט זי עס אוועקגעוואָרפן
מיט א קללה:

— פאַרכאַפט זאָל עס ווערן! אן אמתע זאַראַזע אין די קליידער...

— האָסט אַוודאי מורא, אַז דו וועסט שטאַרבן, האָ? — האָט
זיך ביטער צעלאַכט די געוועזענע איינציקע יידישע קאַרטאָפּל-שיילעריין
פון דער לאַגער-קיך. נאָר איך זאָג אייך אַלע, אַז מיר וועלן קיין מאָל
נישט שטאַרבן, איר זעט דאָך, אַז זייט א יאָר בין איך געשוואָלן און
איך לעב אַלץ... ווייל צוריקגעשמועסט, וואָס פעלט דאָ אונדו? זענען
מיר דען בעסער פון דער היים געוויינט?

אלע זענען זיך פאַרגאַנגען אין אַזאַ געלעכטער, אַז די קליידער
זענען זיי אַרויסגעפאַלן פון די הענט.

פאַרשטייט זיך, אַז פון דער היים געוויינט — האָט איינע נאָך
דער אַנדערער איבערגעהזרט.

— ווי מיינט איר, וואָס וואָלט מיין מאַן איצט געזאָגט, ווען ער
וואָלט מיך איצט געטראָפן? — האָט טאַמעוואַטע א פּרעג געטון די
פרוי פון א באַקאַנטן טישענסטאַכאָווער סוחר, אַרויסציענדיק פון קאַפּ די

רבקה קוויאטקאווסקא

קליינע שטיקלעך שטרוי. — נו, וואָס מיינט איר? — האָט זי נאָכ־
אַמאָל איבערגעפרעגט.
— ער וואָלט זיך אויפסניי אין אייך פאַרליבט — האָט איינע פון
זיי גאָר ערנסט געענטפערט.
— הא, הא, הא! אין אונדז קען מען זיך נאָר פאַרליבן! פון יעדער
שרייבן אַ בוך, מאַכן אַ פילם... — האָבן אַנדערע אונטערגעהאַלטן.
...וואָס פאַר אַ געלעכטער איז דאָרט... וואָס פאַר אַ פריילעכקייט —
האָט עמעצער געקרעכצט פון סוף באַראַק. — גאָר פאַרדרייט זענען זיי
שוין...
מיטאַמאָל האָט זיך געעפנט די טיר. עס זענען אָנגעקומען די מע־
נער מיט די קעסלען זוף. איינער פון זיי האָט אין פראַנקרייך שטודירט
אַריענטאַלע שפראַכן, דער צווייטער אַ טעכניקער פון בערלין. אין די
אַנציער אויסגעשמירטע מיט זוף, אין די גרויסע, שווערע קלומפערס,
האָבן זיי אויסגעזען ווי ווילדע בראַדיאַגעס.
— זופן גייען! — האָבן עטלעכע אויסגערופן אויף זייער אָנקומען
און אויף גיך גענומען אַרויפציען אויף זיך די קליידער.
— זאָנט כאַטש, צי איז די היינטיקע זוף אויף זאַלץ געקאַכט —
האָט זיך מיט אַ זיסער שטים פאַרצויגן די טשענסטאַכאווער פרוי. —
שוין זייט אַ חודש נישט גענומען די זוף אין מויל...
— פון זאַלץ קענט איר פאַרנעסן — האָט האַרט אַ זאָג געטון
דער טעכניקער. — זאַלץ זינקט אין דער ערד און מיר אויף דער ערד.
בעט גאָט, די זופן זאַלץ נישט געפעלט ווערן. מיר דוכט זיך, אַז היינט
איז די לעצטע זוף. אין דער קיך זענען נאָר די קאַפלעס געבליבן... עך,
פרויען, פרויען — האָט ער מיטאַמאָל אַן אויפגעבראַכטער אויסגערופן, —
עס איז קיין לעבן נישט, ערגער ווי די הינט זענען מיר אַלע! שוין אַלץ
נמאָס געוואָרן, כאַטש נעם און הענג זיך!
— קום, קום! — האָט אים דער צווייטער אַ שלעפּ געטון פאַר
דער האַנט, — פאַרשפרייט נישט קיין גרויל־פראַפאַגאַנדע.
גיך האָבן זיי די זופן פאַרטיילט און שווייגנדיק אַרויס פון באַראַק.
מיט טרויעריקע אויגן האָבן זיי אַלע געקוקט אויף די פולע טעלער,
נישט צורירנדיק זיך צו זיי. איבי, דאָס אָפגעפרוירענע מיידל פון טשע־

פון לאַגער אין לאַגער

כוע, האָט אַרײַנגעלייגט די האַנט אין שמוציקן, זײַט װאָכן נישט גע-
װאַשענעם טעלער און אַרױסגעצויגן אַ קאַרטאָפֿל. זײַ האָט אים לאַנג
געהאַלטן אין מױל, אַראָפֿשלינגען נישט געקענט. מיט אַ קליין לעפעלע
האַט אַ מײדעלע פֿון יוגאַסלאַװיע אַרײַנגעגאַסן אין פרומקעס מױל די
זופּ, שרײַענדיק אױף איר:

— װאָס װעט זײַן דיין סוף, ביסט שױן אײַנגאַנצן געשוואָקן! װילסט
זיך אָנײַגן דעם טױט?

מיטאַמאָל האָבן זיך די באַראַקן אַ טרײסל געטון. אַלע האָט באַ-
טױבט אַ שײסעריי. די פֿרױען זענען אױפֿגעשפּרונגען:

— די רױטע גײען! די רױטע...

— אײך זאָג אײך אז... מיר... אז מיר װעלן נאָך האָבן הײַראָר
אַ ייִדישן פּסח! — האָט אַ צעטומלמע גענומען שרײַען די רומענישע
פֿרױ. — אַ פּסח מיט מצות און װײַן!

װי קײן מאָל גאָרנישט האָט דאָס מײדעלע פֿון יוגאַסלאַװיע װײ-
טער געשרײַען:

— פרומקע, מײנסט, אז דו האָסט זיך פֿאַר װעמען פֿאַרצײען?
װעסט שטאַרבן, װעט מען דיך װי אַלע אַרױסװאַרפֿן אין שניי! אײך
זאָג דיר, שלײנג אַראָפֿ דעם קאַרטאָפֿל, װען נישט װעל אײך דיך שױן
מיט מײנע הענט דערהרגענען!

— טײערינקע, אײך קען נישט אָן... זאַלץ... דאָס װיכטיקסטע אײז
זאַלץ — האָט פרומקע קױם אַרױסגערעדט. אײך בין נישט הונגעריק...

שײנע, דאָס יוגאַסלאַװישע מײדעלע, װאָס האָט זיך מיט פרומקען
פֿאַרנומען פֿון ערשטן טאָג פֿון איר אָנקומען, האָט איר מיט כוח אַרײַנגע-
געשטופֿט אַ קאַרטאָפֿל אין מױל און פֿאַרצװײפֿלט אױסגערופֿן:

— זאָגט, װאָס זאָל אײך מיט איר טון? אײך אַלײן בין קראַנק,
כ'קען שױן נישט מער...

פרומקע האָט מיט די אַרומגעבונדענע הענט אָנגענומען דעם טע-
לער, פֿאַמעלעך אָנגעהױבן זופֿן דאָס געדריכטע, מוטנע קאַרטאָפֿל־װאַ-
טער, פֿאַרטיידיקנדיק זיך:

— מײן נישט, אז אײך קלײב אײבער, כ'קען אַלץ עסן, כ'האַב עס
נאָר געװאָלט באַהאַלטן אױף שפּעטער...

רבקה קוויאטקאווסקא

מיטאמאָל מאַכט זיך אויף די טיר, אין באַראַק קומט אַריין די
געוועזענע קראַנקן־שוועסטער און מיט אַ סאָפּענדיקער שטימע הייבט זי
אָן צו דערציילן:

— די דייטשן פאַקן זיך! מען זאָגט, אז זיי קלייבן זיך אין וועג...
— טררראַך! אַ באַמבע־אויפרייס.

שאַרי הייבט זיך אויף אויף אירע געשוואָלענע פיס און וויל זיך
דערשלעפּן צום פענצטער. „איך מוז אַליין זען, ווי דייטשן אַנטלויפן פון
לאַגער“ — זאָגט זי מיט אַ מאַרנער שטים. זי האַלט זיך אָן מיט די
הענט ביים פענצטער און אירע אויגן גליען פאַר פרייד און נקמה. —
איך האָב פון שטענדיק אָן געזאָגט, אז מען טאָר זיך נישט מייאש זיין,
נאָר וואַרטן. אָט וועלן מיר איצטער באַפרייט ווערן! דאָס מאַל שוין
אויף זיכער... קוקט, זיי לויפן, ווי פאַרסטע מיין! — שרייט שאַרי
און איר קול מישט זיך אויס מיט אַ געלעכטער. — אָ, שרייט זי ווידער
אויס, מען שלעפט פון דער קיך אַ זאַק קאַרטאָפּל... כאַ, כאַ, אַ מיידל
שלעפט אַ שטיק פלייש איבערן לאַגער! קומט, הייבט זי אָן רופן די
מיידלעך, — מירן אויך גיין נעמען!

ווי צוגעשמידטע ליגן אַלע אויפן שטרוי, קענען זיך פון אַרט נישט
רירן.

— כ׳וועל אַליין צוגיין — באַשליסט שאַרי. — מיר וועלן אָפּ־
קאַכן אַ גרויסן טאָפּ קאַרטאָפּל!

זי נעמט זיך אָן מיט מוט און פרוווט צוגיין צו דער טיר... אירע
פיס זענען אַבער ווי צוויי שווערע, פולע קאַנען, ווילן זיך נישט הייבן.
שאַרי בלייבט אַ פאַרצווייפלטע ביי דער טיר, מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן
קאָפּ...

טררראַך!

עמעצער האָט אַריינגעשלידערט אין באַראַק אַ גראַנאַט, די וואַנט
האַט זיך אַ וואַקל געטון, אומגעפאַלן און צוגעדעקט שאַרין. מער האָט
זי שוין קיינער נישט געזען.

* * *

פינצטער איז געווען די נאכט, ווען אין באַראַק איז אַריינגעקומען
אַן אַרדנער און געהויסן אַלע פרויען זיך אויסשטעלן צום טראַנספּאָרט.

פון לאַגער אין לאַגער

— וואָס הייסט אויסשטעלן צום טראַנספּאָרט? — האָבן די פּרויען אָנגעהויבן שרייען. מיר קענען זיך אפּילן פון דער ערד נישט אויפהייבן! האָט רחמנות, לאָזט אונדז דאָ ליגן.

— באַלד קומט צו אייך אַרײַן אן ס. ס. מאַן! ער וועט אייך אַלע שוין באַטראַכטן און דערצײלן די ריכטיקע מעשה — האָט זיך צעשריגן מיאר דער קאַפּאָ און זעענדיק, אז קיינע פון זיי רירט זיך נישט פון אָרט, איז ער מלא רציחה אַרויסגעלאָפּן פון באַראַק.

די קראַנקע האָבן זיך אונטער דעם שטרוי באַהאַלטן, מיט אַ פאַר-האַקטן אַטעם געלעגן, געוואַרט.

פון דער לאַגעריאַס האָבן זיך געהערט די קאָמאַנדעס פון די אָרד-נערס, אַ געלויף פון מענטשן, מוראדיקע געשרייען. מיטאַמאָל האָבן זיך אין באַראַק אַרײַנגערײסן עטלעכע מיידלעך, דערשראָקן אַרומגעקוקט און געלייגט זיך אויפן שטרוי.

— אוי! — האָט עמיצער פון שטרוי אַרויסגעשריגן. — ווער האָט זיך אויף מיר אַרויפגעלייגט?

— שא... זיי זענען אַנטלאָפּן... ס'הייסט, אז עס איז אוועק אַ טראַנספּאָרט, נאָר זיי וועלן די מענטשן לאָזן אַליין אויפן וועג... נאָך אונדז האָבן זיי געוואָלט מיטשלעפּן!

— וווּ אַנטלאָפּן? — האָבן עטלעכע פון אונטער דעם שטרוי אַי-בערגעפרעגט, — זענען מיר נאָר אַליין דאָ געבליבן?

— בווווס... — האָט זיך צעוואָיעט אַ סירענע און גלייך אַ נייער באַמבע-אויפרייס.

— טראַט-טראַט! — האָט געענטפערט דאָס מאַשין-געווער פון לאַגער.

די דייטשן, וואָס זענען נאָך אין לאַגער געווען, האָבן געווסט, אז נישט ווייט שטייט די רויטע אַרמיי. זיי האָבן דעם לאַגער אַרומגע-שטעלט מיט טאַנקען און מאַשין-געווער, און איבער די קעפּ פון די קראַנקע, געפּנט אַ פּייער.

דעם הימל האָבן באַדעקט אַעראָפּלאַנען. באַמבעס האָבן אויפגע-טרייסלט די באַראַקן. ווי קאָרטן-הייזלעך זענען זיי זיך צעפאַלן. פאַר-שיט הונדערטער פּרויען, וואָס האָבן זיך אין שטרוי באַהאַלטן. די אַי-

רבקה קוואַטקאָוסקאַ

בערגעבליבענע זענען באטויבט און פארטיליקט געוואָרן פון דער שיסעריי.
מיט פארהלשטע ליפן האָבן זיי געפליסטערט:
— שמע ישראל! גאָט פון דער וועלט... הער אויס אונדזער געווייזן...
מיר זענען פארלוירענע! פארלוירן...
א צעהושטע האָט דאָס שאַולער מיידל געשריגן:
— טאטע איינציקער... איך רעד צו דיר אין נאָמען פון אונדזערע
קראַנקע... פון אַלע אָפגעפרוירענע, באַווייז אַ נס... אַ נס!
קלאַראַ און סטעלאַ האָבן אין דער שיסעריי זיך איינגעהערט, ווי
אין אַ הימליש געזאַנג. גלייכגילטיק, צוריקגעהאַלטן האָבן זיי געטראַכט:
— זאָל פון אַלץ בלייבן אש און שטויב! אַ סוף זאָל עס נעמען, אַ
סוף!

די געזונטערע מיידלעך האָבן זיך צוזאמענגענומען און באַשלאָסן צו
פאַרלאָזן דעם לאַגער. זיי זענען אַרומגעגאנגען פון באַראַק צו באַראַק און
איינגעמענהאט מיט די ווייבער:
— איר ווייסט וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט? ווי לאַנג מיינט
איר דאָ אזוי צו ליגן? דער לאַגער איז שוין פריי! קומט מיט אונדז, מירן
ניין אנטקעגן דער רויטער ארמיי... צו קלייבן זיך אהיים!
— קומט גיכער, ווי לאַנג מען שיסט נישט! נישטאָ קיין צייט צו
טראַכטן — האָבן אומגעדולדיק געאיילט די איבעריקע.
— לאַזט אונדז נישט איבער אליין — האָבן היפּלאָז זיך געבעטן
די קראַנקע. ווער וועט אונדז אַ טרונק געבן? בלייבט מיט אונדז, גאָט
איז אומעטום...
פון דער ערד האָט זיך אויפגעהויבן די „קארטאָפּל־שיילעריין“, אַרומ־
געבונדן די פיס מיט שטיק טראַנטעס און מיט אַ ציטערדיקער שטים אָנ־
געהויבן זיך געזעגענען מיט אַלע:
— מיר זאָלן נאָך זוכה זיין אַלץ אין פריידן דערמאנען... איר זאָלט
געהיילט ווערן, אין גיבן אהיימקומען.
איינגעהילט אין די דעקעס, מיט די טאַרבעס אין די הענט און טע־
לער אונטער די אָרעמס האָבן זיי פאַמעלעך געטשלאַפעט דורך די וואַסער־

פון לאַגער אין לאַגער

ל'ושעם, וואָס האָבן זיך ברייט איבערן לאַגער צענאָסן. זייערע הערצער האָבן געפלאַטערט ווי אַרויסגעלאָזטע פייגל פון אַ שטייג, די פנימער געגליט. שטום האָט איינע געקוקט אויף דער צווייטער נישט קענענדיק געפינען קיין וואָרט פאַר גליק. זיי זענען פאַרבייגעגאַנגען דעם לאַגער-טויער און אַרויס אויפן ברייטן אַספאַלט-וועג. מיטאַמאָל האָט זיך די ערד אַ טרייסל געטון, אַרויס מיט אַ מוראדיקן יאָמער. נעבן זיי איז אַ באַמבע געפאַלן, צעשמעטערט זייערע קערפערס, אַוועקגעטראָגן אין דעם דער-נעבנדיקן ריוו. נישט ווייט פון לאַגער-טויער זענען געבליבן זייערע דעקעס צעוואָרפן אויף דער ערד, צוואַמען מיט צעשיטע קאַרטאָפֿל.

* * *

אין אינדוסוף האָבן זיך געצויגן פייערדיקע טעג און נעכט. די פרויען אינעם שטרוי איינגעגראָבן זענען גרוי געוואָרן פאַר שרעק. פון זייערע אויגן זענען שוין אויסגערונען אלע טרערן. פון די הערצער האָט זיך מער נישט געטראָגן קיין געבעט. מיט פנימער פון געשפענסטער זענען זיי געלעגן און געוואָרט, געוואָרט.

פאַרנאכט איז מיטאַמאָל שטיף געוואָרן. דער הימל האָט זיך אָנגע-צונדן אין טויזנטער פלאַמען, ווי ער וואָלט אַ יום-טוב געפייערט. פון די באַראקן האָט זיך פלוצים צעטראָגן אַ ווילד געשריי:

— הורא! הורא!!! טאָוואַרישטשי...

... זיי זענען דאָ! זיי זענען געקומען!!! — האָט זיך אַרויסגעריסן פון אלע הערצער.

די קראַנקע זענען אַרויס מיט אַ ספאַזמאטיש געוויין, גענומען רייסן פון זיך די האָר, די קליידער. אויף דער שוועל פון באַראק האָט זיך באַ-וויזן אַ גרופע רויט-אַרמיער פון דער „ראַזוועדקע". מיט דערשטוינטע אויגן האָבן זיי זיך אַרומגעקוקט איבערן באַראק, מיט אַ דערשטיקט קול אויסגערופן:

— זדראָוסטוויטיע...

אויף זייער אָנקומען זענען אלע ווידער אַרויס מיט אַ געוויין, אויס-געמישט מיטן גרויסן יאָמער, וואָס האָט זיך געטראָגן פון אלע באַראקן.

רבקה קוויאטקאווסקא

— באפרייער אונדזערע... ווי זאָלן מיר אייך דאנקען? — האָט ציטערדיק אַרויסגעשטאַמלט קלאַראַ. עטלעכע קראַנקע זענען אויף אלע פיר צוגעקראָכן צו די רויט־אַרמיער, אַרומגענומען זייערע פיס, געקושט. אנדערע — נישט דריסט געגלעט זייערע שינעלן.

— ניע נאָדאָ, ניע נאָדאָ — האָבן געשמייכלט זייערע פנימער, בעת זיי האָבן מיט די אַרבל געווישט די טרערן. איר זענט פריי! — גענומען אלע באַרואיקן. באַלד וועלן מיר אייך אלע איבערפירן אין אַ שפיטאַל, אויסהיילן, צוריקשיקן אין אייערע היימען...

עטלעכע פון זיי האָבן פון די פלייצעס אַראָפגעוואָרפן די זעק, אַרויסגענומען ברויטן מיט פושקעס פלייש און אָנגעהויבן טיילן צווישן די פרויען.

מיטן ברויט אין דער האַנט האָט זיך שיינע אויפגעהויבן פון אַרט, וווּ זי איז אַ פארווונדערטע געפאלן און גענומען זוכן אין שטרוי פרוסקען. זי האָט זי געפונען אַ פאַרבלוטטיקטע אין אַ ווינקל. מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגן איז פרוסקע געלעגן, ווי זי וואָלט נאָר אויף אַ רגע איינגעדרימלט.

— פרוסקעלע — האָט שיינע אויסגערופן אַ צעטומלטע, — זע... זיי זענען געקומען! מיר זענען באַפרייט געוואָרן... אין אַ שפיטאַל וועלן מיר באַלד פאָרן, אין אַ...

פרומע האָט מיטאַמאָל ברייט צעעפנט די אויגן און מיט אַ מאַדנער קראַפט אויסגערופן:

— פריי!

זי האָט ביידע הענט אויסגעצויגן, ווי זי וואָלט געוואָלט עמיצן אַרומד נעמען, צוטוילען צו זיך. באַלד אָבער זענען זיי שווער אנדערענעפאלן צוריק. פאַמעלעך האָבן זיך אירע אויגן פאַרשלאָסן. מיט אַ ליכטיק צע־שטראַלט פנים איז פרומע אויסגעגאנגען.

שפיטאַל הינמער מאַסקווע, 1945

דעם פרייענע יידנטום

ביכער־סעריע פון דעם צענטראל־פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארבענטיגע
רעדאקטאָר: מאַרק טורקאָוו

ביז איצט דערשינען:

- (1) מאַרק טורקאָוו: מלכה אַווישיאני דערציילט...
- (2) ה. ד. נאָמבערג: י. ל. פּרץ
- (3) וו. גראַסמאַן־וויטרויק: טרעבלינקע
- (4) פּרץ גראַנאַטשטיין: מין חרוב שטעטל סאַקאָלאָוו
- (5) ישראל טאַבאַקסבלאַט: חורבן לאָדזש
- (6) זרובל: באַרג חורבן (קאַפיטלען פוילן)
- (7) אלחנן צייטלין: אין א ליטעראַרישער שטוב
- (8) ד"ר ח. שאַשקעס: פוילן — 1946
- (9) ז. סענאַלאָוויטש: טלאָמאַצקע 13
- (10) מ. נודעלמאַן: געלעכטער דורך טרערן
- (11) ד"ר מאיר באלאַבאַן: די יידן־שטאַט לובלין
- (12) ישראל אפרת: היימלאָזע יידן
- (13) ד"ר יעקב שאַצקי: אין שאַטן פון עבר
- (14) דוד פלינקער: א הויז אויף גושיבאָוו
- (15) ד"ר הלל זיידמאַן: טאַנבוך פון וואַרשעווער געמאַ
- (16) קינדער־מאַרטיראָלאָגיע (זאַמלונג פון דאָקומענטן)
- (17) חיים גראַדע: פליטים (לידער)
- (18) ש. קאַטשערגינסקי: פאַרטיזאַנער נייען!...
- (19) פּרודע זרובל: נע ונד (פאַרצייכנונגען פון א פליטה)
- (20) מרדכי שטריגלער: מאידאַנעק
- (21) יעקב לעשטשינסקי: אויפן ראַנד פון אַפּגרונט
- (22) ז. סענאַלאָוויטש: געברענטע טריט
- (23) אברהם טייטלבוים: וואַרשעווער הייה
- (24) טאַניאַ פּוקס: א וואַנדערונג איבער אַקופּירטע געביטן
- (25) ש. ל. שניידערמאַן: צווישן שרעק און האַפּענונג
- (26) לעאָ פּינקלשטיין: מגילת פוילן
- (27) יאַנאַס טורקאָוו: אַזוי איז עס געווען... (חורבן וואַרשע)
- (28) ש. איזבאַן: „אומלעגאַלע" יידן שפּאַלטן ימען
- (29) יעקב פּאַט: הענערך
- (30) ד"ר י. קערמיש: דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געמאַ

- (31) שמחה פּאָליאַקיעוויטש: אַ טאַג אין טרעבלינקע
- (32) מרדכי שטריגלער: אין פּאַכריק פון טײַט
- (33) אברהם נחתומי: אין שאַטן פון דורות
- (34) יחיאל לערער: מיין היים (פּאָעמע)
- (35) יוסף וואָלף: לייגענדיק פּרצן...
- (36) צפורה קאַנענעלסאָן נאַכומאָוו: יצחק קאַצענעלסאָן
- (37) י. הירשהויט: פינצטערע נעכט אין פּאַוויאַק
- (38) נחום סאָקאַלאָוו: פּערזענלעכקייטן
- (39) רחל ה. קאַרן: היים און היימלאַזיקייט (לידער)
- (40) א. אלמי: נאַמענטן פון אַ לעבן
- (41) מנשה אונגער: פּשיסכע און קאַצק
- (42) מ. בורשטיין: איבער די חורבות פון פּלוינע
- (43) מ. קיפּניס: הונדערט פּאָלקס־לידער
- (44) ז. סעגאַל־וויטש: מיינע זיבן יאָר אין תּל־אביב
- (45) דײַר ח. שאַשקעס: אַ וועלט וואָס איז פּאַרביי...
- (46) שלמה וואַגאַ: הורבן טשענסטאָכאָוו
- (47) אברהם זאַק: יאָרן אין וואַנדער (לידער)
- (48) ש. איזבאַן: פּאַמיליע קאַרפּ (ראָמאַן) ערשטער באַנד
- (49) ש. איזבאַן: פּאַמיליע קאַרפּ (ראָמאַן) צווייטער באַנד
- (50) דײַר א. מוקדוני: מיינע באַגעגענישן (זכרונות)
- (51) ר. שושנה־קאהאַן: אין פייער און פּלאַמען (טאַג־בוך)
- (52) י. י. טרונק: די יידישע פּראָזע אין פּוילן
- (53) יאַנאַס טורקאַוו: אין קאַמפּ פּאַרן לעבן
- (54) יצחק פּערלאָוו: די מענטשן פון „עקזאָדוס 1947“ (ראָמאַן)
- (55) פּונח ביזבערג: שבת־יומטובדיקע יידן
- (56) שלום אַש: פּעטערבורג (ראָמאַן)
- (57) שלום אַש: וואַרשע (ראָמאַן)
- (58) שלום אַש: מאַסקווע (ראָמאַן)
- (59) דײַר פּיליפּ פּרידמאַן: אַשוויענטשים
- (60) ב. ראָזען: טלאָמאַצקע 13
- (61) דוד פּלינקער: אין שטורעם (ראָמאַן) ערשטער באַנד
- (62) דוד פּלינקער: אין שטורעם (ראָמאַן) צווייטער באַנד
- (63) יאנוש קאַרטשאַק: משהלעך, יאַסעלעך, ישׂראליקלעך
- (64) מרדכי שטריגלער: ווערק „צע“, באַנד איינס
- (65) מרדכי שטריגלער: ווערק „צע“, באַנד צוויי
- (66) חיים גראַדע: שײן פון פּאַרקאַשענע שטערן
- (67) רבקה קוואַטקאָווסקאַ: פון לאַנער אין לאַנער

פרעסע-שטימען וועגן דער ביכער-סעריע

דאָס פּוילישע יידנטום

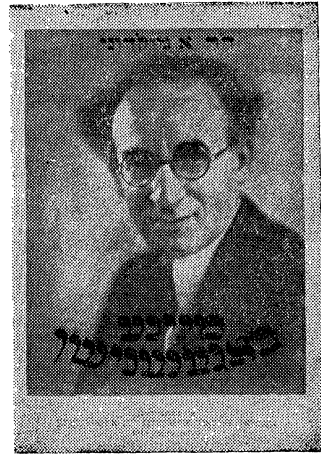

יעקב באַטאַשאַנסקי שרייבט וועגן ד"ר מוקרונים בוך „מינע באַגעגענישן“ („די פרעסע“, בוענאָס איירעס, 12טער אָקטאָבער 1949):

מאַרק טורקאָוו און אברהם מיטל-בערג — געגרינדעט ביים צענטראַל פארבאנד פון פוילישן יידנטום א פאַרלאַג, וואָס גייט פּייערן דאָס דערשיינען פון זיין פּופּציקסטן בוך און מיר האָבן שוין אלע אויפן טיש דאָס איין און פּופּציקסטע בוך און אין בוך איז שוין פאַראַן דאָס זעכ-ציקסטע בוך. און דערגרייכט געוואָרן אין דאָס אלץ אָן דער הילף פון פּאַרטייען און אָן געזעלשאַפּטלעכן טומל. עס איז דערגרייכט געוואָרן מיטן כוח פון אָרגאַניזאַציע, מיטן כוח פון קרבנותפולער אָנשטרענג-גונג מצד די צוויי דערמאָנטע פּער-זאַנען, מיטן כוח, וואָס יידן האָבן טרויעריקע פּיעטעט צו די אומגע-בראַכטע יידן און זייער גייסט און אויך מיטן כוח פון יידישן בוך.

זוכה געווען צו האָבן דעם קיי-לעבדיקן נומער 50 פון דער ביכער-סעריע „דאָס פּוילישע יידנטום“

וויפל יידישע פאַרלאַגן האָבן גע-גרייכט צום פּופּציקסטן בוך? און וויפל יידישע פאַרלאַגן האָבן אין די

לעצטע עטלעכע יאָר געגרייכט צו פּופּציק ביכער מיט דער הילף פון פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס? און ביי אונדז האָבן צוויי מענטשן —

האָט דאָס בוך פון ד"ר מוקדוני, וואָס טראָגט דעם נאָמען „מיינע באגעגענישן“. די קיילעכדיקע ציי-פער „50“ איז געדרוקט מיט גרינער פארב און זי איז אזוי גריין-צוזאָגנ-דיק, אז די פאנטאזיע שטעלט צו איר צו נאָך אַ — — — נול. דאָס הארץ זאָגט אונדז, אז מיר וועלן דערלעבן צו זען דעם נומער 500 פון אָט דער סעריע...

— עס איז ווייטזעעוודיק?

— ווען עמיצער וואָלט צוריק מיט פיר יאָר געווען געזאָגט, אז דער דאָזיקער פארלאַג וועט היינט האַלטן ביים נומער 50, וואָלט מען נישט געזאָגט, אז ער איז אַ ווייט-קוקנדי-קער פאנטאזיאַר, נאָר אז ער איז אַ משוגענער.

און זאָל דאָ געזאָגט ווערן, אז מוקדונים בוך האָט די ווערט צו זיין דאָס יוביליי-בוך פון אזא פארלאַג ווי „דאָס פוילישע יידנטום“. דאָס בוך ווערט באשיינט פון דעם נומער 50, אָבער עס באשיינט אים אויך. עס איז אַ בוך, וואָס האָט אַ טעם און אַן אינהאַלט. אָט די ביידע איי-גנשאפטן פאראייניקן זיך נישט צו אָפט אין אונדזער צייט אין אַ בוך. פאראן ביכער, וואָס לייענען זיך און עס בלייבט פון זיי גאַרנישט אין גע-מיט, און פאראן ביכער, וואָס האָבן אינהאַלט, אָבער זיי לייענען זיך שווער. מוקדונים „מיינע באגעגע-

נישן“ לייענט זיך אזוי ווי אַלמע, גוטע ליטעראַטור. מען פילט אין די זכרונות פון דעם בארימטסטן יידי-שן טעאטער-קריטיקער דעם טעם פון גוטע און אייביקע דערציילונגען. א יענקישער ליטעראַטור - קריטיקער האָט נישט לאנג אָנגעוויזן, אז די בעלעטריסטיק פון אונדזער צייט דערנענטערט זיך צו דער זשורנאַ-ליסטיק; (יעקב גלאַטשטיין און מאַ-ני לייב האָבן אָנגעוויזן, אז אויך די פאָעזיע טוט דאָס. דער ערשטער איז מיט דעם צופרידן, דער צווייטער — נישט). מוקדונים זשורנאַליסטיק האָט אָפט אין זיך עפעס פון בע-לעטריסטיק.

ד"ר א. מוקדוני איז פאראַיאַרן געוואָרן א „בן-שבעים“ און זיין טעמפעראַמענט איז אזוי יונג און שטורמיש, ווי צוריק מיט פערציק יאָר. דעמאָלט, צוריק מיט פערציק יאָר, האָט ער געפירט קאמפן מיט טעאטער-דירעקטאָרן, אקטיאָרן און רעזשיסאָרן, היינט, „שלאָגט“ ער זיך אַרוב מיט שרייבער, קולטור-טוער, פארטיי-פירער, קהל-פאראַזאָר-גער אא"וו. ער איז מסתמא נישט כסדר גערעכט, אָבער דאָס שאַרט נישט! עס איז נאָך נישט געבוירן געוואָרן אזא קריטיקער און אזא שרייבער און בכלל אַזאַ מענטש, וואָס זאָל כסדר זיין גערעכט. סידן — אַ באַנטשע שווייג... אָבער באַנ-

טשע שווייג איז געבעך אזוי גער-
רעכט, אז ער איז דערמיט אליין און
מיט דעם, וואָס ער פארשווייגט אלץ
נישט גערעכט. זיין שטענדיק גער-
רעכט איז אַ נישט גערעכטיקייט.
דער עצם פאקט פון צערודערן אונ-
דזער געמייזעכץ און נישט לאָזן עס
זאָל פארוואנדלט ווערן אין שטייענ-
דיקער קאלוזשע, איז אַ גערעכטי-
קייט. און אויב עס טוען דאָס נישט
עטלעכע יונגערע, איז גוט, וואָס עס
קומט אזא איינער, וואָס האָט אויס-
געביטן דאָס אכטע צענדליק און ער
האָט דעם טעמפּעראמענט פון א
ינגן.

ד"ר א. מוקדוני איז אין די לעצ-
טע יאָרן זייער פראָדוקטיוו און אק-
טיוו. ער האָט נישט לאנג אַרויסגע-
געבן אַ בוך וועגן פרצן און דעם
יידישן טעאטער, איז דאָס אן אויס-
שעפּנדיק בוך וועגן פרצעס טעאטער
שאפונגען און וועגן זיין באַציאונג
צום טעאטער. עס איז אַ בוך, וואָס
הייבט זיך אָן מיט פּערזענלעכע
זכרונות און עס גייט אַריבער צו
אַפּשאצונג. עס איז פאקטיש אַ סער-
יע לעקציעס, וואָס זענען געשריבן
פון אַ פּראָפּעסאָר, אַ פאכמאן, און
אַ טאָלאַנטירטן שרייבער.

מיט מוקדונים פּרץ-בוך איז גע-
שען ממש אַ סענסאַציאָנעלע געשיכ-
טע. ער האָט דאָס בוך איבערגעגעבן
אַ פּאַרלאַג פון אַ באַשטימטער ריכ-

טונג, מיט וועלכער ער איז געווען
אין האַלב-פּריינטלעכע באַציאונגען
און ביז דאָס בוך איז דערשינען,
האָבן פארשידענע געשעענישן גע-
ווירקט, אז מוקדוני זאָל מיט יענער
ריכטונג איבעררייסן. האָט דער
פּאַרלאַג, וואָס האָט שוין געהאט
אַפּגעדרוקט דאָס בוך, געמאָלדן, אז
ער קען דאָס נישט אַרויסגעבן, ווייל
עס איז אַ פּאַמפּלעט קעגן פרצן. עס
איז שיר נישט געקומען צו אַ פּראָד-
צעס און דער מחבר האָט געריכט-
לעך אַרויסבאקומען פּופּציק עקזעמ-
פּליאַרן. און עס האָט זיך אָנגעהויבן
אַ העצע קעגן מוקדוני, אז ער האָט
פארשוועכט פרצעס נאָמען. איך
האָב דאָס דאָזיקע בוך געלייענט און
איך געהער — ווי מיינע לייענער
ווייסן — צו די אומקאַנדיציאָנעל-
סטע חסידים פון פרצן און איך
דערקלער קאטעגאָריש, אז די באַד-
שולדיקונג מוקדוני אין פּאַמפּלע-
טירן פרצן איז נישט נאָר אַ גרונט-
לאָזע, נאָר אַ בלבול. מוקדונים בוך
וועגן פרצן און דעם יידישן טעא-
טער איז אַ ווערק איבער וועלכן מען
וועט קיינמאָל נישט קענען אַריבער-
גיין, ווען מען וועט וועלן שטודירן
פרצן בכלל און איבערהויפּט זיין
פּערזענלעכקייט און זיין טעאטער.
עס וואָלט געווען ממש אן ענין פון
פּדיון שבויים צו אַרויסגעבן מוקדו-
נים פּרץ-בוך.

און אין דעם בוך „מיינע באגעד-גענישן“, וואָס טראָגט דעם נומער 50 פון דער סעריע „דאָס פּוילישע יידנטום“ איז אויך אַ דעמאָנסטראַציע פון מוקדונים פּרישקייט, יר גנטלעכקייט און פון זיין שטורמישן טעמפּעראַמענט, וואָס איז שעפע-ריש.

אין דעם קורצן אַרײַנפיר דער קלערט דער מחבר קלאָר, וואָס זיין בוך איז אויסן צו זיין. עס איז, זאָגט ער, אַ בוך זכרונות, אָבער נישט קיין פּערזענלעכע, נאָר זיי שפּיגלען אָפּ די וועלט אין וועלכער דער שרייבער איז געבוירן געוואָרן און געלעבט. אז מען רעדט פון דער וועלט, מיינט מען דאָך מענטשן, געשטאלטן (מוקד) דוני שרייבט געשטאלטער) און שעד פּער. און דעם מחבר פון די זכרונות האָבן אינטערעסירט נישט סתם מענטשן, נאָר אזעלכע, וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש פאר דער וועלט און וואָס האָבן איר געגעבן זייער חוהם. און אזעלכע מענטשן זענען פאַראַן אומעטום. אויך אין די קליינע יידישע שטעטלעך זענען געווען „שטילע פּילאָזאָפּן, קינסטלער, טרוי-מער, רעוואָלוציאָנערן, גרויסע טעמפּעראַמענטן און שטילינגע צדיקים“. און די דאָזיקע האָט דער מחבר גע-שילדערט אין זיין ערשטן בוך, וואָס ענדיקט זיך אין דער פּריסטער יוגנט זיינער. ער זעצט פאַר די סעריע און

ער פארעפנטלעכט זי אין ניו-יאָרקער זשורנאל „דער אַמעריקאנער“, אַ בער אין זיין ווייטערדיקן לעבנס-גאנג האָט ער זיך שוין געטראָפּן מיט מענטשן, וואָס זייערע נעמען זענען יעדן באַקאנט. אין ערשטן בוך האָבן מיר אנאָנימע פּערזענלעכ-קייטן.

פאַראַן אין בוך עפּעס פון מחברס ביאָגראַפיע, אָבער אין זייער קנאפּע שטריכן, דאָס הויפּטגעוויכט האָט ער געלייגט אויף דעם שילדער-רן די מענטשן און די סביבה אַרום זיי.

אַ מערקווירדיקע זאַך: מוקדוני האָט אין די לעצטע יאָרן אַ שם פון אַ קפּדן. עס איז אים וואַרשיינלעך טאקע לייכטער צו זאָגן אַ בייז ווי אַ מילד וואָרט. און די העלדן, וואָס ער שילדערט אין זיין ערשטן בוך זענען ממש באַשטראַלט מיט גענאָד. דער מחבר האָט נישט פאַר-זיסלעכט זיינע העלדן, ער ווייזט נישט אַרויס קיין ווילן צו ווערן זייערער אַ „מליציוזער“, אָבער ער ברענגט אַרויס זייער שטראַלנדיקייט און זייער ליכט. עס האָבן זיכער נישט געפּעלט אין זיין שטעטל און אין די שבּנהשע שטעטלעך, וואָס ער שילדערט, קיין האַלב און גאנץ טונד-קעלע, אָדער סתם גרויע פאַרשויענע, אָבער ער ווייזט אונז אַ נאָר די ליכ-טיקע און די אייגנארטיקע.

און די גאנצע סביבה, וואָס דער מחבר שילדערט אין זיינע ערשטע צוויי קאפיטלען, וואָס הייסן „קינד־הייט“ און „זאָרג“, האָט דווקא א סך גרויסקייט און פיינלעכקייט. דער נאָמען „זאָרג“ פאסט זייער פאר דער גאנצער סביבה, וואָס שמעקט מיט אַלמקייט. „עפעס איז זייער נייע קייט אַלט“ און די מענטשן זענען אויך אַלע אַלמע. די מענער בערדי-קע, די ווייבער — צעקנוייטשטע. עס איז אין זכרון פון מחבר נישט געדליבן קיין געשמאלט פון יונגע מענטשן. „די יוגנט איז אזוי קורץ, עפעס רעדיק אין מיין שטעטל. אָט איז איינער א בחור, האָט ער באלד חתונה, ער ווערט באוואקסן מיט א באַרד, ער ווערט געבויגן פון שווערע זאָרגן... און ער ווערט אַ זקן.“ „אָט גלאנצן אַ פּאָר יונגע ברענענדיקע, שווארצע אויגן פון אַ מיידל, אָט רויטלען זיך געזונט די באקן, אָט וויגן זיך אַ פּאָר לאנגע, שווערע צעפ, אָט לאכט עס הילכיק, דער געלעכטער צערודערט די שטילקייט און די מרה שחורה און באלד פירט מען זי צו דער חופה און אין אַ יאָר אַרום זענען די אויגן אויסגעלאָשן, די צעפ פארשווינדן אונטער אַ טי-כל, די באקן איינגערומפן און עס טראַגט אויף די הענט אַ וויינענדיק קינד. און שטיף, אונטערטעניק און פאַרוואַרט איז דאָס יונגע ווייבל“.

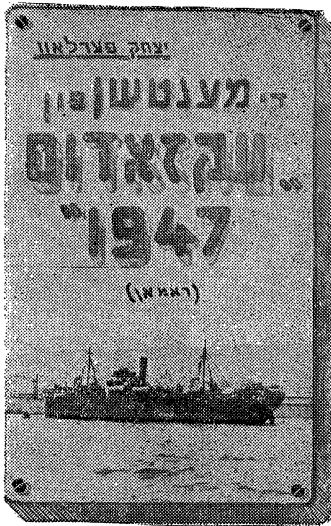
דער איינציקער טאָג, ווען דאָס שטעטל זעט אויס אנדערש, ווייניג

קער גרוי און ליכטיקער, איז שבת. דער שבת איז ממש אַ נס פאר דעם שטעטל. דער מחבר באמערקט, אז „ווען נישט דער טאָג שבת, וואָלט די שטעדיקע זאָרג, דער שטענדיקער דלות צעבראַכן דאָס שטעטל פיזיש, עס וואָלט דעגענערירט געוואָרן, עס וואָלט געפאלן אונטער דער שווערער לאסט פון דלות און זאָרג“. און נאָך עפעס האָט דאָס שטעטל געהאט, וואָס האָט עס נישט געלאָזט אומ-קומען אין זאָרג און מרה שחורה — חסידים. זיי זענען, מיינט דער מחבר, געווען די ערשטע באַהעמיער אויף דער יידישער גאס. געווען יידן צווישן זיי, וואָס זייערע פנימער האָבן אַרויסגעשמיכלט פון גרויסע שמאטעס. פון זיי האָט דער מחבר איינגעזויגן אביסל מענטשלעכקייט אין דער יוגנט. און זיי זענען עס זיינע יוגנט־העלדן.

און כאָטש אונדזער שטעטל איז אויסגעשעפט פון אונדזערע קלאסיר קער און די שפעטערדיקע דורות יידישע בעלעטריסטן, האָט נאָך מוקדוני באוויזן צו ווייזן העלדן, וואָס זענען אַ נייעס אין אונדזער יידישער ליטעראטור און עס איז כדאי צו באקענען אונדזערע ליידיגער מיט די דאָזיקע העלדן און אַנדערע זיי זיך צו באקענען דורך ליידיגע ענען דאָס געשמאקבאטעמטע בוך „מיינע באגעגענישן“ פון ד"ר א. מוקדוני.

פנחס ביזבערג שרייבט וועגן י. פערלאָווס „די מענטשן פון עקסאָדוס 1947“ אין זיין ארטיקל „די חבלי גאולה“ דורך דער פריזמע פון אַ קרעפטיק בעלעטריסטיש ווערק“ („די נייע צייט“, בוענאָס איי־רעס, 6טער יאנואר 1950):

אָריבער, מיר זענען אַ פּאָלק וואָס לאָזט נישט נעסטן אין זיין האַרץ קיין שנאה, אָבער עס איז פּאָרט

שווער צו פארגעסן די „פאמריאס“, די „סטרומאס“, די הרוגי מלכות אין דער עבווער פעסטונג און די „העל־דישקייט“ זייערע לגבי דער שיף „עקסאָדוס 1947“. מיר פארשרייבן דאָס אָן שנאה, נאָר ווי אַ באַלערני־דיקער פּאָקט פון פּאַרבֿלאָגנדישעניש. פון טעותים פון דעם גרויסן ביכל־

דער טרער־כּוּס איז שוין ממש געווען פול, פול עד בלי־די. ביי דער שארית ההרנה האָבן זיך געעפנט די קוואַלן פון געוויין, דער דראַנג צום לעבן, דער באַוווסטזיין פון מענטש־לעכער השיבות, וואָס די קאַלמע מערדער האָבן געפרוווט מיט אלע מיטלען אָפּצוטויטן. און דאָס ביסל איבערגעבליבענע פון די קאַצעטן, פון די גאַז־קאַמערן, פון אלע פּאַר־לענדונגס־ערטער, פון אלע עמק הכי־כאס האָבן זיך געריסן ארויס אין דער וועלט איינצואַטעמען לופט אָן בלוט, אָן אש פון נאָענטע און לוי־בע, אַזוועק, אַזוועק פון בלוטיקן עמלק נאַצי־לאַנד. און זע — אַ בייז ווונד־דער: די פעלקער, וואָס האָבן גע־קעמפט קעגן דער היטלעריסטישער הידרע האָבן זיך נישט געאייִלט אָפּ־צוטריקענען די טרער פון דעם גרעס־טן קרבן פון דער שוידערלעכער בעסטיע, נאָר אדרבה זיך צוגעקוקט גלייכניגליטיק צו די מעשים תּעוועים פון די בריטן אַ קעגן די רעשטלעך פון אונדזער פּאָלק.

איצט רעדן מיר וועגן דעם אבי־סל באַרוואַקטער, געמיטלעכער, דער פּאַרדרוס איז אפּשר ביי אַ טייל

ליבנדיק פאלק לגבי אונדו. יצחק פערלאָווס בוך באשרייבט אַ געשע- עניש פון אזא פארנעם, וואָס אין דער צוקונפט וועט מען וועגן דעם לידער זינגען, לעגענדעס שאפן; די „עקזאָדוס 1947“ איז בלויז א טייל פון אונדזער נאציאָנאַלן עפאָס פון שיבת ציון, אָן פארגלייך אין קיין שום געשיכטע פון קיין שום אומה ולשון. נאָר די גרעסטע פארצווייפ- לונג קען ארויסרופן אזעלכע העראַ- אישע טאטן זיך צו לאָזן אויף הור- בע שיפן איבער ימים צו די ברע- געס פונעם גענארטן לאַנד. און די שיפן פירן אָן אימפראָוויזרטע מאטראַסן און יונגישקע קאפיטאַ- נען, סאַברעלעך, וואָס די חננה האָט זיי צוגעגרייט, א קאפיטאַנטישקל, וואָס ביים ערשטן בליק הייסט מען אים זאָגן דער מאמען זי זאָל אים אָפּווישן די נאָז, און דאָס סאַברעלע באַווייזט שפעטער ווונדער צו פירן איבער די וואסערן שטורמישע, פאַר- פאָלגטע פון די ענגלישע קרוינס-שי- פן, מויזנטער מעפילים, באַווייזן זיך דורכצורייסן כמעט צו די טויערן פון היימלאַנד. דער ראדיאָ-טעלעגראַד פיסט אפּעלירט פאטעטיש צו דער וועלט:

„וועלט! הער זיך צו צו דער מע- פילים-שיף פון דער יידישער ווידער- שטאַנד-באוועגונג „יצאת אירופה תש״ז“, „עקזאָדוס 1947, וואָס דער-

נענטערט זיך צו די ברעגן פון לאַנד!“

די וועלט האָט דאָס געהערט און געבליבן גלייכגילטיק, אפילו צו אָט דעם אויפרוף, וואָס האָט דערציילט פרטימדיק וועגן וואָס עס האַנדלט זיך. דאָס יינגל, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער שיף האָט אזוי געמענהט צום אומברחהמנותדיקן קאָמאַנדיר פון דער ענגלישער שיף:

„אויפן דעק פון דער שיף „עקזאָ- דוס 1947“ געפינען זיך איבער 4,500 מענער, פרויען און קינדער, וואָס זייער איינציקע זינד איז, ווייזט אויס, וואָס זיי זענען יידן. מיר פאָרן צו אונדז אין לאַנד אריין מיט אונדזער רעכט און נישט מיט עמעצנט חסד. מיר האָבן גאָרנישט צו דיינע מאטראַסן און קאָמאַנדירן; אָבער צום באַדויערן זענען זיי אויס- געקליבן געוואָרן צו פארווירקלעכן אזא פאָליטיק, וואָס מיר וועלן קיינ- מאָל נישט מסכים זיין מיט איר. מיר וועלן קיינמאָל נישט אנערקע- נען א געזעץ, וואָס פארווערט יידן צו קומען אין זייער פאָטערלאַנד. מיר שטרעבן נישט צו קיין שום בלוטפארגיסונג. אָבער פרייוויליק וועלן מיר נישט גיין אין קיין קאָנ- צענטראַציע-לאַגער, מעג ער אפילו זיין אַ בריטישער. צום שלום האַלט איך פאַר נויטיק דיך צו וואָרענען, אז דו וועסט זיין פאראַנטוואָרטלעך

פאר יעדן פאל פון עפענען פייער פון געווער אויף נישט-געשיצטע און נישט באוואָפנטע מענטשן און קינד דער, איך בארויער שטארק, וואָס איך דארף מאכן די באמערקונג; אַ בער אזעלכע פאקטן פון עפענען פייער אין המון, האָט שוין פאסירט אויף אייניקע שיפן מיט מעפילים. איך פארהאָף, אז איר וועט זיך אויפפירן לויט די עלעמענטארסטע מענטשלעכע אימפעראטיוון — קאָ פיטאן פון דער מעפילים-שיף „עקד זאָרום 1947“.

אָבער עס האָט נישט געקלאפט קיין מענטשלעך הארץ ביים בריי-טישן קאפיטאן, ער איז געווען דער אויספירער פון בעווינס אכזריות דיקן ווילן, ער האָט פאראַרדנט די דעסאנטלעך-מאטראָזן צו נעמען די שיף מיט געוואלט, שיסן מיט קאנאָ-נען אויף א שוצלאָזער טיך-שיף, און נישט איינער פון דער פרידלע-כער שיף האָט געטראכט צאָרנדיק: „פיראטן זענט איר, נישט קיין סאָלדאטן! א באפעל האָט איר בא-קומען צו שיסן אין פרויען און שמע-טערן די קעפלעך פון מינדערייערי-קע קינדער“.

די בריטישע אימפעריע האָט זיך מאָביליזירט נישט אראָפּצולאָזן קיי-נעם אין זייער היימלאַנד כאָטש דאָס לאַנד האָט צו זיי אזוי ליבלעך גע-רעדט:

„קינדערלעך, שוין באלד צוויי טויזנט יאָר, ווי איך ווארט אויף אייך... צוויי טויזנט יאָר ווי מען האָט אייך פארטריבן, זענען מיר וויסט געבליבן, מיר האָבן זיך פון קיינעם נישט געלאָזט באפרוכפערן און קיינעם קיין שפע נישט געגעבן. אלע אונדזערע אוצרות, אלע אונדזער-רע זאפטן האָבן מיר אין זיך פאר-שלאָסן, געטריקנט אונטער דער זון און פארוויסט געוואָרן ווארטנדיק אויף אייך אין גאָלדגעלן צער...“

און פון אלע דעקן האָבן זיך גע-ריסן קולות צום געפענטעטן ישוב, וועמען מ'ויל נישט צולאָזן צו דער שיף ווו: ... „עס שווימט דער סאלדאָ פון אַשוויענטשים, וואָס די גאזיקא-מערן און קרעמאטאָריעס האָבן שוין מער נישט פארדייעט, עס זינגט חזרה פון מיידאנעק...“

אָבער די שערי רחמים זענען פאר-שלאָסן געווען ביי די הארט-הארצי-קע ענגלענדער מיט דער טאָלעראַנץ פון אלע פעלקער. קיינער האָט ניט פראָטעסטירט, וואָס מען האָט די פיר טויזנט פינה הונדערט אויסגע-מוטשעטע פארפייניקטע מענטשן געשלעפט צוריק אין גלות אייראָפּע; אַ שווימענדיקע תפיסה, מיט מענ-טשן, וואָס זענען געווען באשטימט פאר אַ הייליקער שליחות:

„...קיינער האָט אונדז נישט בא-שטימט פאר קיין אוואנגארד, קיי-

נער האָט אונדז נישט באפוילן צו זיין העלדן... אָבער די גורלדיקע שעה פארלאנגט פון אונדז זיך נישט איינצוברעכן..."

זיי האָב זיך נישט איינגעבראַכן, זיי האָבן פרייוויליק נישט אָפגע- שטיגן אין פראנקרייך, זיי האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען און זיך צוגע- הערט צו דעם געהיימען רוה פון דער הגנה, וואָס האָט זיי דערמוטיקט, געגעבן האָפענונג, אז זיי וועלן דער- פאָרן, און אז מ'וועט זיי איבערלע- בן. די שונאים, כאָטש די ברוטאלי- טעט האָט פאָרלוּפיק מנצה געווען, כאָטש עס איז די ענגלענדער געלונד- גען צייטוויליק אויסצופירן דאָס אומגלויבלעכסטע, דאָס סאדיסטי- שע: צוריקצוברענגען די קרבנות פון נאַציזם צום פארשאַלטענעם לאַנד.

דער בעכער פון טרערן איז גע- ווען איבערגעפולט און עס איז גע- קומען דער טאָג.

בשוב אדני את שיבת ציון, היינו כחולמים.

אַ פארכאפנדיק בוך פון דער נאָ- ענטסטער הערפאישער פארגאנגענ- הייט. יצחק פערלאָוו דער מחבר האָט באוויזן אין דער אינטערעסאנ-

טער פאבולאָ מיט בולטע קרעפטיקע טיפן אריינצופלעכטן די היסטאָרי- שע טראַנסצעדענטאַלע פאַסירונגען, וואָס אויב זיי האָבן נישט אויפגע- וועקט דאָס געוויסן פון דער וועלט, האָבן זיי צעמענטירט אונדזער אהר- דותגעפיל, אונדז אינושעקטירט דאָס אין-ברירהדיקע האנדלען, וואָס איז געווען דער גורם פון דער בא- פרייאונגס-מלחמה. דאָס שאפן פון דער מדינה.

דאָס בוך „די מענטשן פון עקזאָ- דוס 1947" געהערט צו דער קאטע- גאָריע ביכער, וואָס לייענען זיך ממש בנשימה אחת, אָנגעשריבן לע- בעדיק, מיט אַ לייכט לשון, קען זיך דער לייענער נישט אָפרייסן פון דעם בוך ביז ער האָט נישט אַדורכגע- לייענט די איבער פיר הונדערט עמיר דימדיקע יציאת-איראַפּע-עפאַפּעע, וואָס וואָלט געקענט זיין דער בעס- טער מאטעריאַל פאר א שטארקן יידישן פילם, וואָס זאָל אָפּשפיגלען אין שפאנענדיקער אקציע דעם בא- פרייאונגס-דראנג פון אן אלט-יונג פאָלק, וואָס האָט אויפגעוואכט לחיים חדשים ביי די ברעגעס פון ים התיכון.

Este libro se terminó de imprimir
el día veinte de Junio de 1950
Año del Libertador General San Martín
en los Tall. Gráficos de Zlotoporo Hnos.
G a s c ó n 1 2 3 1 — Buenos Aires

